

รายงานการวิจัย

เรื่อง

อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา
The Buddhist place of the Sakaekrang watershed river : Development
process has been created for promoting the faithful tourist attraction of
fatherhood

โดย

พระสมุห์พุฒิพงษ์ พุทธิวิโส (กล้าทวิ)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766033

รายงานการวิจัย

เรื่อง

อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา
The Buddhist place of the Sakaekrang watershed river : Development
process has been created for promoting the faithful tourist attraction of
fatherhood

โดย

พระสมุห์พุฒิพงษ์ พุทธิวิโส (กล้าทวี)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766033

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Buddhist place of the Sakaekrang watershed river : Development process has been created for promoting the faithful tourist attraction of fatherhood

BY

Phrasamu Phutti Phong Puttiwiso (Klamthawi)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Uthathani Buddhist College

B.E. 2566

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800766033

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว
เชิงศรัทธา

ผู้วิจัย: พระสมุห์พุฒิพงษ์ พุทธิวิโส (กล่าวทิว)

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๖

ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์๑) เพื่อวิเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ๒) เพื่อสร้างกระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ๓) เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เป็นรูปแบบวิจัยการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) โดยการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๓ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยทำการเลือกกลุ่มน้ำสะแกกรัง จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ประชาชนท้องถิ่น ผู้อาวุโส กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ กลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่ จำนวน ๒๐ ราย

ผลการศึกษาพบว่า จากการสังเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา พบว่า จังหวัดอุทัยธานีในด้านต่างๆ ข้อมูลการท่องเที่ยวของจังหวัดอุทัยธานี ข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่เพื่อให้ชุมชนสามารถมองเห็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ภายในชุมชนของตนเองทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมของจังหวัดอุทัยธานี และวัดเก่าแกในตัวเมืองอุทัยธานี มีรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมภายในโบสถ์มีงานจิตรกรรมฝาผนัง สร้างขึ้นในช่วงสมัยอุทงหรือ อโยธยาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น **จากการศึกษากระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง** การท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จะเป็นวัดและแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ส่วนในอำเภอเมืองการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากมีแม่น้ำสำคัญล้อมรอบอยู่ทั้งสองฝั่งของพื้นที่ เป็นวิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง เช่น วิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง สถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่ คือ วัด เนื่องจากเป็นเมืองที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจุดเด่น ด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ก็เหมือนกับจังหวัดภาคกลางทั่วไปตลาดก็จะเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนหมู่บ้านด้านนอกก็จะเป็นชาวไทยส่วนใหญ่ แต่วัฒนธรรมที่เห็นเด่น ก็คือวิถีชีวิตชาวแพริมแม่น้ำสะแกกรัง **การพัฒนาบริบทด้านพื้นที่ ด้านการ**

พัฒนาศาสนสถาน การพัฒนาสถานที่ให้เป็นสถานที่ร่มรื่นเพื่อให้บริการกับพุทธศาสนิกชนและเหมาะสมแก่การท่องเที่ยวมีบรรยากาศที่ดี การแผ่ความรู้ในเชิงพุทธเข้ามาสอดแทรกเพื่อที่จะให้เป็น “คติธรรม” เช่น วัดอุโปสถาราม มีเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จประภาสต้น ของรัชการที่ ๕ **ด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากร** สะอาดด้วยและแต่งตัวให้เรียบร้อยเป็นคนที่พูดไพเราะและเป็นประโยชน์แก่การทำงานด้วย ต้องมีความรู้และตอบได้เกือบทุกเรื่องที่มีผู้มาถาม และมีมารยาทที่ดี มีอัธยาศัยที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส ดุมีเสน่ห์พูดจาดีมีทางเสีย **ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด** การที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววันนั้น ภายในวัดจะต้องสะอาด มีการจัดสถานที่ให้ร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมและเหมาะสมกับการท่องเที่ยวด้วยไปในตัว **ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม** ในบริเวณท่องเที่ยวควรมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสงบ ร่มรื่นและสวยงามพุทธศาสนิกชนผ่านไปผ่านมา เห็นจะได้รู้สึกผ่อนคลาย ศาสนสถานสิ่งก่อสร้างต้องมีภาพโดยรวมของวัดต้องมีทัศนียภาพที่สวยงาม มีบรรยากาศที่สดชื่น น่ารื่นรมย์ **การพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง** การท่องเที่ยวลักษณะนี้นั้น เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น โดยอาศัยวัดอุทิศทางวัฒนธรรมหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้เป็นเครื่องมือในส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคน การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยสามารถแบ่งกิจกรรมออกเป็น ๒ กิจกรรม ได้แก่กิจกรรมทางน้ำ กับกิจกรรมทางบก

คำสำคัญ

อารยธรรม, ลุ่มน้ำสะแกกรัง, การท่องเที่ยว

Research Title: The Buddhist place of the Sakaekrang watershed river : Development process has been created for promoting the faithful tourist attraction of fatherhood

Researchers: Phrasamu Phuttiiphong Puttiwiso (Klamthawi)

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Uthai Thani College

Fiscal Year: 2566/2023

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research are 1) to analyze the Sakae Krang River basin civilization as a faith-based tourism destination. 2) To create a tourism process according to the Sakae Krang Basin civilization. 3) To develop tourist attractions according to the Sakae Krang River basin civilization. It is a research format. This research is a mixed method research (Mixed Method Research) by combining 3 types of research: Documentary Research Qualitative Research and action research By selecting the Sakae Krang watershed. From the group of key informants consisting of monks Community leaders, representatives of government agencies Local scholars, elders, groups of villagers in the area Group of 20 volunteers working in the area

The results of the study found that From the synthesis of the Sakae Krang Basin civilization to become a faith-based tourism destination, Uthai Thani Province in various aspects Tourist information of Uthai Thani Province Tourism resource information Tourism resources, both naturally occurring and man-made Including customs, culture, traditions and way of life. So that the community can see the tourism resources that exist within their own community, tourism resources in the form of arts, culture, traditions, and activities of Uthai Thani Province. and old temples in Uthai Thani city There are art and architecture styles. Inside the church there are frescoes. Built during the U Thong period Ayothaya until the early Ayutthaya period. **From the study of the tourism process according to the Sakae Krang River basin civilization.** Tourism according to the Sakae Krang River basin civilization Mueang Uthai Thani District It will be a temple and a tourist attraction

related to nature. In Mueang District, tourism based on the Sakae Krang Basin civilization is an eco-tourism area. Because there are important rivers surrounding it on both sides of the area. It is a way of life along the Sakae Krang River, such as a way of life along the Sakae Krang River. **Development of the spatial context**
Development of religious places. Developing the place to be a shady place to serve Buddhists and suitable for tourism with a good atmosphere. The hidden knowledge of Buddhism is inserted in order to be a "dhamma morality" such as Wat Uposatharam. There is a story about the royal ceremony. Religious person or personnel development, Development of activities within the temple, Environmental development **Development of activities to promote tourism in the Sakae Krang Basin civilization** This type of tourism It is a trip to study and learn about religion. History of art and culture Traditional festivals, way of life. The activities can be divided into 2 activities: water activities with land activities

Keywords

Civilization, Sakae Krang Basin, Tourism

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก พระครูสุธีกิตติบัณฑิต,รศ.ดร. และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้กรุณาสละเวลาให้คำปรึกษาแนะนำ และให้ข้อคิดเห็นในการแก้ไข ส่วนที่บกพร่องในงานวิจัยให้มีความถูกต้อง ผู้วิจัยใคร่ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง และขอกราบขอบพระคุณ พระครูสุธีกิตติบัณฑิต,รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ พระมหาชุตีภัก อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัยที่ให้โอกาสกระผม พร้อมในการติดต่อประสานงานและเรื่องอื่นๆ เกี่ยวกับสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ขอขอบพระคุณ พระครูอุทัยกาญจนคุณ พระครูอุเทศธรรมโฆสิต พระครูอุปกิตปรียัติ โสภณ,ดร. พระครูอุทัยปรียัติสุนทร หน่วยงานราชการ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน ทุกคณะ และประชาชนในพื้นที่ ที่ท่านให้ข้อมูลและสละเวลาในการให้สัมภาษณ์ และพูดคุยกลุ่มให้ข้อคิด และข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ “สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ที่ได้สนับสนุนทุนในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณวิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี พระราชอุทัยโสภณ, ดร. เจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานี เจ้าอาวาสวัดหนองขุนชาติ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานี ที่ให้กำลังใจในการทำงานงานวิจัยในครั้งนี้และการสนับสนุนเวทีกระผมได้แสดงออก

ขออนุโมทนาขอบคุณ ครอบครัว ผู้เป็นดั่งแรงบันดาลใจ เป็นกำลังใจ ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหา และการฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบมอบแต่บุพการีผู้ให้กำเนิดครู อาจารย์ที่ให้ความรู้ ตลอดจนผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในครั้งนี้

พระสมุห์พุฒิพงษ์ พุทธิวิโส

๒๐ มีนาคม ๒๕๖๗

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	ก
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญรูปภาพ.....	ญ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์.....	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา.....	๘
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว.....	๒๓
๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว.....	๒๙
๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	๓๑
๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	๕๐
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	๕๙
๒.๗ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๖
๒.๘ กรอบแนวคิด.....	๙๔

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๙๕
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๙๕
๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย.....	๙๘
๓.๓ ประชากร ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๙๘
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๙๙
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย.....	๑๐๓
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๐๔
๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๐๗
๓.๘ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๑๐๗
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๑๐๙
๔.๑ วิเคราะห์อาการธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา.....	๑๐๙
๔.๒ กระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง.....	๑๑๑
๔.๓ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง.....	๑๒๑
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้.....	๑๓๘
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะการวิจัย.....	๑๔๒
๕.๑ สรุปผลการศึกษา.....	๑๔๒
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๔๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๔๘
บรรณานุกรม	๑๕๐
ภาคผนวก	๑๕๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๗๒

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๙๔
๓.๑ สรุปลักษณะการวิจัย.....	๑๐๘
๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย.....	๑๔๑

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๔.๑	แสดงเขตการปกครองในพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง.....	๑๒๐
๔.๒	ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๑๓๒
๔.๓	ลักษณะพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง	๑๓๔

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๔.๑ ตราสัญลักษณ์จังหวัดอุทัยธานี.....	๑๑๑
๔.๒ ต้นไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี.....	๑๑๒
๔.๓ ดอกไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี.....	๑๑๒
๔.๔ ธงประจำจังหวัดอุทัยธานี.....	๑๑๓
๔.๕ อาณาเขตของจังหวัดอุทัยธานี.....	๑๑๔
๔.๖ ที่ตั้งของกลุ่มน้ำสะแกกรัง.....	๑๒๑
๔.๗ แสดงภาพตลาดวิถีชุมชนริมน้ำสะแกกรัง.....	๑๒๕
๔.๘ แสดงภาพการลงเรือเพื่อเตรียมรับบิณฑบาต.....	๑๒๕
๔.๙ แสดงภาพการลงเรือเพื่อเตรียมรับบิณฑบาต.....	๑๒๖
๔.๑๐ แสดงภาพแพไม้.....	๑๒๖
๔.๑๑ แสดงภาพใส่บาตร และรับพร.....	๑๒๗
๔.๑๒ แสดงภาพตักบาตรทางน้ำลานสะแกกรัง.....	๑๒๘
๔.๑๓ แสดงภาพพิธีบวงสรวง ณ วัดอุโปสถาราม.....	๑๒๘
๔.๑๔ แสดงภาพนิทรรศการวิถีแห่งสายน้ำ ตามรอยเสด็จประพาสต้น.....	๑๒๕
๔.๑๕ นิทรรศการวิถีแห่งสายน้ำ ตามรอยเสด็จประพาสต้น เรือจำลอง.....	๑๒๕
๔.๑๖ แสดงภาพการแสดงการเสด็จ ตามรอยเสด็จประพาสต้น จังหวัดอุทัยธานี....	๑๓๐
๔.๑๗ แสดงภาพขบวนเรือจำลอง เสด็จประพาสต้น จังหวัดอุทัยธานี.....	๑๓๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ในรายประเด็นได้กล่าวถึงการแข่งขันการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ สร้างแรงดึงดูดและสิ่งจูงใจให้ไทยเป็นจุดหมายปลายทางของ การท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ โดยส่งเสริมการเป็นศูนย์กลางการจัดประชุมและนิทรรศการนานาชาติของโลก เนื่องจากไทยมีความได้เปรียบเชิงภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การเดินทางเพื่อประกอบธุรกิจและการท่องเที่ยว ทั้งยังมีความพร้อมด้านการบริการที่เป็นเอกลักษณ์ โดยพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภคและ สาธารณูปการ ระบบขนส่ง ระบบดิจิทัลเพื่อการติดต่อสื่อสาร เพื่ออำนวยความสะดวกทั้งในการเดินทางเข้ามาเพื่อการประชุมและการสร้างความร่วมมือทางธุรกิจระหว่างกัน พร้อมทั้งส่งเสริมการขยาย พื้นที่จุดหมายปลายทางของการจัดประชุมและนิทรรศการ และการพักผ่อนระหว่างประชุมจากเมือง หลักสู่เมืองอื่นที่มีศักยภาพของไทย รวมถึงสร้างพื้นที่หรือช่องทางการจัดแสดงผลงานรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการจัดแสดงผลงานจริงและในรูปแบบเสมือนจริง รวมถึงการส่งเสริมให้การพักผ่อนระหว่างการประชุมเป็นการจูงใจและต่อยอดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรมที่เน้นรูปแบบ การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน ตลอดจนการสนับสนุนการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นที่ไทย มีศักยภาพและเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวในพื้นที่อื่น เพื่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจร่วมกัน ซึ่งรวมถึงการสร้างรูปแบบและจูงใจการเดินทางเข้ามาประกอบธุรกิจและการท่องเที่ยวด้วยการอำนวยความสะดวกและมาตรการสนับสนุนต่าง ๆ พร้อมทั้งการสร้างความพร้อมของธุรกิจอื่นที่เกี่ยวข้องใน ห่วงโซ่ธุรกิจ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างประโยชน์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมให้กับประเทศเป็นอย่างมาก ถือเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อглоการพัฒนาประเทศไทย การส่งเสริมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งนำมาสู่การสร้างอาชีพ การจ้างงาน เกิดการกระจายรายได้ ไปสู่ชุมชนและท้องถิ่นมากขึ้น นำไปสู่การสร้างเศรษฐกิจเติบโตทางเศรษฐกิจและมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งการท่องเที่ยวสถานที่สำคัญเชิงภูมิวัฒนธรรมเป็นการสิ่งใหม่และน่าสนใจในปัจจุบัน

ทั้งนี้การท่องเที่ยวยังเป็นกิจกรรมการผ่อนคลายความเครียดที่ปัจจุบันได้รับความนิยมเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ รูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการผ่อนคลาย

ความเครียดแล้วกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างผลกระทบทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวได้อีกทางหนึ่งด้วย กล่าวคือ รายได้ที่จะกระจายสู่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่เกี่ยวข้องในลักษณะของการสร้างงาน นำไปสู่การสร้างรายได้แก่คนในท้องถิ่น ซึ่งรัฐได้กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของประเทศ

การท่องเที่ยวโดยชุมชนถือเป็นอีกรูปแบบการท่องเที่ยวหนึ่งที่เป็นกลไกสนับสนุนชุมชนในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมรับประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งทางตรงและทางอ้อม มีส่วนร่วมกับการกำหนดแนวทาง เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นผลดีต่อการนำไปสู่การจัดการทรัพยากรทั้งหมด ด้วยวิถีทางที่ตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุนทรียภาพ ในขณะเดียวกันก็คงไว้ซึ่งบูรณาการทางวัฒนธรรม กระบวนการนิเวศวิทยาที่จำเป็น ความหลากหลายทางด้านชีวภาพและระบบต่าง ๆ ที่เอื้อต่อชีวิต สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น เพื่อให้การพัฒนายกระดับคุณภาพในการดำเนินในสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยมุ่งเน้นใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า มีการบำรุงรักษา เพื่อจะได้มีทรัพยากรคงอยู่กับชุมชนอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวของจังหวัดอุทัยธานี มีรายได้จากการท่องเที่ยว จำนวน ๑,๔๔๔.๓๗ ล้านบาท ในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ โดยเพิ่มขึ้นจาก ปี พ.ศ.๒๕๖๑ คิดเป็นการขยายตัวร้อยละ +๓.๓๖ จัดเป็นลำดับ ๑๖ ของภาคเหนือ เมื่อพิจารณาจำนวนผู้เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดอุทัยธานีพบว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากจำนวนผู้เข้ามาท่องเที่ยวเยี่ยมชมเยียมเยือนในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ รวมทั้งสิ้น ๗๙๙,๘๑๔ คน ซึ่งมีจำนวนมากกว่าปี พ.ศ.๒๕๖๑ ด้วยอัตราเปลี่ยนแปลงที่ร้อยละ +๑.๙๙ มีรายได้จากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากผู้เยี่ยมชมเยือนชาวไทย ๑,๔๒๕.๗๐ ล้านบาท

คณะผู้วิจัยจึงมีแนวคิดในการที่จะทำวิจัยเกี่ยวกับประเด็นการท่องเที่ยวทางอารยธรรม เพราะจังหวัดอุทัยธานีเป็นจังหวัดเล็กๆ ที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์แห่งความเป็นเมืองพุทธภูมิ ในฐานะเมืองพระชนกจักรี ที่มีกลิ่นอายของวิถีชีวิตไทยชนบทดั้งเดิม มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย น่าอยู่ น่าสัมผัส มีแหล่งธรรมชาติที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ จังหวัดอุทัยธานีตั้งอยู่ ตอนล่างสุดของภาคเหนือ บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสะแกกรังมีพื้นที่ ๖,๗๓๐ ตารางกิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานคร ราว ๒๒๒ กิโลเมตร มีคำขวัญประจำจังหวัดว่า “อุทัยธานี เมืองพระชนกจักรี ปลาแรดรสดี ประเพณีเทโว สัมโอบ้านน้ำตก มรดกโลกห้วยขาแข้ง แหล่งต้นน้ำสะแกกรัง ตลาดนัดดังโคกระบือ” บนถนนสาย ๓๓๓ ซึ่งการเดินทาง สถานที่พักผ่อนมากขึ้น สะดวกสบายขึ้น จึงทำให้จังหวัดอุทัยธานีมีความเหมาะสมอย่างลงในตัวในการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม ในฐานะที่เมืองอุทัยธานี เป็น

เมืองเก่าแก่ทางวัฒนธรรมของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในสถานที่ต่างๆ เช่น ภาพเขียน โครงกระดุก เป็นต้น ตำนานเก่าเล่าว่า ในสมัยสุโขทัย เจริญรุ่งเรืองนั้น “ท้าวมหาพรหม” ได้เข้ามาสร้างเมืองที่บ้านอุทัยเก่า คือ อำเภอหนองฉางในปัจจุบันนี้ แล้วพาคคนไทยเข้ามาอยู่ท่ามกลางหมู่บ้านคนมอญ และคนกะเหรี่ยง จึงเรียกว่า “เมืองอุไทย” เรียกชื่อตามกลุ่มที่อยู่หรือที่อยู่ของคนไทย ซึ่งพากันมาตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่น มีพืชพันธุ์ และอาหาร ที่อุดมสมบูรณ์กว่าแห่งอื่น

จังหวัดอุทัยธานีได้ชื่อว่าเป็นเมืองของพระชนกจักรี เพราะได้ถือกำเนิดที่บ้านอุไทย จังหวัดอุทัยธานีในปัจจุบัน โดยพระนามเดิมว่า นายทองดี เป็นบุตรคนโต ของหมื่นมหาสนิท (ทองคำ) ต่อมาย้ายไปรับตำแหน่งเป็นพระอักษรสุนทรศาสตร์ อยู่กรุงศรีอยุธยา ได้แต่งงานกับคุณดาวเรืองมีบุตรธิดา ๕ คน คนแรกเป็นหญิง ชื่อ สภา คนรองเป็นชาย ชื่อ ราม คนที่สามเป็นหญิง ชื่อ แก้ว คนที่สี่และห้าเป็นชาย ชื่อ ทองด้วงและบุญมา ต่อมาพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) ได้ปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราช รามาธิบดี (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) ได้นำบรรดาศักดิ์สุดท้ายของพระบิดา คือ “พระยาจักรีศรีอครักษ์” มาใช้เป็นชื่อราชวงศ์จักรี และได้สถาปนา พระอัฐพระบิดาขึ้นเป็น “สมเด็จพระชนกาธิบดี” ใน พ.ศ. ๒๕๓๘ จังหวัดอุทัยธานีได้สร้างพระอนุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกนาถ บนยอดเขาแก้ว (เขาสะแกกรัง) บ้านสะแกกรัง ซึ่งเป็นสถานที่เกิดไว้เป็นอนุสรณ์ แล้วเสร็จในปี ๒๕๒๒ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ ๙) เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพระวิสูตรพระอนุสาวรีย์ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๒ ปัจจุบัน รูปหล่อพลาจัตุรมุข หน้าบรรณศาลาตราจักรี ซึ่งเป็นที่ประดิษฐาน พระบรมรูปของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกนาถ บนยอดเขาแก้ว ใช้เป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดอุทัยธานี

คณะผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่ชุมชนเมืองอุทัยธานี เมืองพระชนกจักรี จังหวัดอุทัยธานี เป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยเนื่องจากพื้นที่ชุมชนเมืองอุทัยธานีมีทรัพยากรการท่องเที่ยวด้านอารยธรรม และวัฒนธรรมหลากหลายอันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแต่คงไว้ซึ่งความยั่งยืนของชุมชน ซึ่งมีความเก่าและมีคุณค่าทางประวัติและศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้อีก

การท่องเที่ยวของอุทัยธานีที่ผ่านมาได้ให้ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองพระชนกจักรี อำเภอเมืองอุทัยธานี ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทั้งทางด้านบวกหรือด้านลบ ทั้งในด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ส่งผลดีและผลเสียต่อวิถีชีวิตของชุมชน อันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และต้องมีการวางแผนการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของคนใน

ชุมชน ร่วมทั้งการประสานงานกันระหว่าง ภาครัฐ และเอกชน รวมทั้งชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวอีกประการหนึ่งด้วย

ดังนั้นประโยชน์จากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเมืองพระชนกจักรีวัฒนธรรมวิถีพุทธ โดยอยู่ภายใต้ขอบเขตความสามารถในการรองรับของทรัพยากรท่องเที่ยวลุ่มน้ำสะแกกรัง อารยธรรมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนสอดคล้องกับแผนแม่บทโลก และยังเป็นการกระจายรายได้ไปสู่ประชาชนในพื้นที่ชุมชนเมืองอุทัยธานี อีกทั้งยังเป็นการรักษาเอกลักษณ์อารยธรรม วัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ผลการวิจัยยังเป็นการเพิ่มพัฒนากระบวนการการท่องเที่ยวให้หลากหลายเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางสู่ชุมชนในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อวิเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา
- ๑.๒.๒ เพื่อสร้างกระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง
- ๑.๒.๓ เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๓.๑ อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเชิงศรัทธามีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๒ กระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังได้อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตพื้นที่

จังหวัดอุทัยธานี ประกอบไปด้วย อำเภอเมืองอุทัยธานี (วัดอุโปสถาราม วัดธรรมโฆษก วัดมณีสถิตกปิฎฐาราม วัดขวิด วัดพิชัยปุณาราม วัดธรรมโศภิต โดยเน้นสถานที่ที่สำคัญ และการพัฒนาที่มีศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวหลัก แหล่งโบราณสถาน วัด ชุมชน และการพัฒนาชุมชน)

๑.๔.๒ ขอบเขตเนื้อหา

ทำการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนเมืองอุทัยธานีเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม ของชุมชน ภาครัฐ เทศบาล ประชาชน และวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนเมืองอุทัยธานี ประเด็น พื้นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาพื้นที่ พัฒนารูปแบบผลงาน การพัฒนากิจกรรม กระบวนการการท่องเที่ยวทางอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และรูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑. การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย

กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว โดยเป็นการสุ่มกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๕๐ ราย

๒. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ จำนวน ๕ ราย

๒) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และบริษัทท่องเที่ยว/ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ จำนวน ๕ ราย

๓) ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้อาวุโส และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ จำนวน ๕ ราย

๔) กลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ เพื่อร่วมเรียนรู้ จำนวนพื้นที่ละ ๕ ราย

๓. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) กลุ่มผู้นำและนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว จำนวน ๕ ราย

๒) กลุ่มเยาวชนและกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ เพื่อร่วมเรียนรู้ในการพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว จำนวนพื้นที่ละ ๕ ราย

๓) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนและประชาชนพื้นบ้านใน ๑ พื้นที่ๆ ละ ๕ ราย

๔) ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีวัฒนธรรมจำนวน ๑ กิจกรรม ครั้ง ละไม่น้อยกว่า ๔๐๐ ราย

รวมประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแผนบูรณาการวิจัย จำนวน ๔๐๐ ราย

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านเวลา

ระหว่างเดือนตุลาคม ๒๕๖๕ - เดือนกันยายน ๒๕๖๖ รวมระยะเวลา ๑๒ เดือน

๑.๕ นิยามศัพท์

อารยธรรม หมายถึง ความเจริญของสังคมในทุกด้านที่ได้สั่งสมมา ทั้งการเมืองการปกครอง กฎหมาย เศรษฐกิจ ศิลปะ วิทยาการ ศีลธรรม ความเชื่อทางศาสนาที่เป็นระบบ และวัฒนธรรม เช่น อารยธรรมพระพุทธศาสนากับแม่น้ำสะแกกรัง

ลุ่มน้ำสะแกกรัง หมายถึง การกำเนิดของลำน้ำสะแกกรัง ได้แก่ ห้วยแม่วัง ไหลผ่านกิ่งอำเภอมะม่วงกุ่มและอำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์มาบรรจบกับห้วยคลองโพธิ์ซึ่งไหลมาจากเทือกเขาบริเวณแนวแบ่งเขตระหว่างจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีที่อำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานีกลายเป็นแม่น้ำตากแดด แล้วไหลลงมาบรรจบกับห้วยทับเสลา ในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุทัยธานีเข้าเขตอำเภอมะม่วงกุ่ม จังหวัดอุทัยธานีไหลเลาะเลียบบนภูเขาสะแกกรังจึงได้ชื่อว่าแม่น้ำสะแกกรัง ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนเหนือของเขื่อนเจ้าพระยา

การพัฒนา หมายถึง การพัฒนา การท่องเที่ยวที่มุ่งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป ในขณะที่เดียวกันก็ให้ชุมชน ท้องถิ่นมีส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน

การท่องเที่ยว หมายถึง การท่องเที่ยวจะนำมาซึ่ง การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และประชาชนของประเทศ รวมไปถึงการประชาสัมพันธ์ข้อมูล ข่าวสารของสถานที่ที่น่าสนใจเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นและเข้าใจถึงวัฒนธรรมประเพณีและ นอกเหนือจากนั้นทำให้นักท่องเที่ยวได้พักผ่อน มีประสบการณ์ สร้างความสัมพันธ์ภาพที่ดี ต่อผู้ร่วมเดินทางและเพื่อนมนุษย์อีกด้วย

แหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทางศาสนา วัดพิชัยบุราณราม วัดธรรมโฆษก วัดอุโปสถาราม วัดขวิด วัดธรรมโศภิต เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้ความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติเรื่องราวความสำคัญ ทางศาสนา ในท้องถิ่น พื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางศาสนาและคุณค่าของสภาพแวดล้อมโดย

ที่ประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมต่อการจัดการการท่องเที่ยว

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

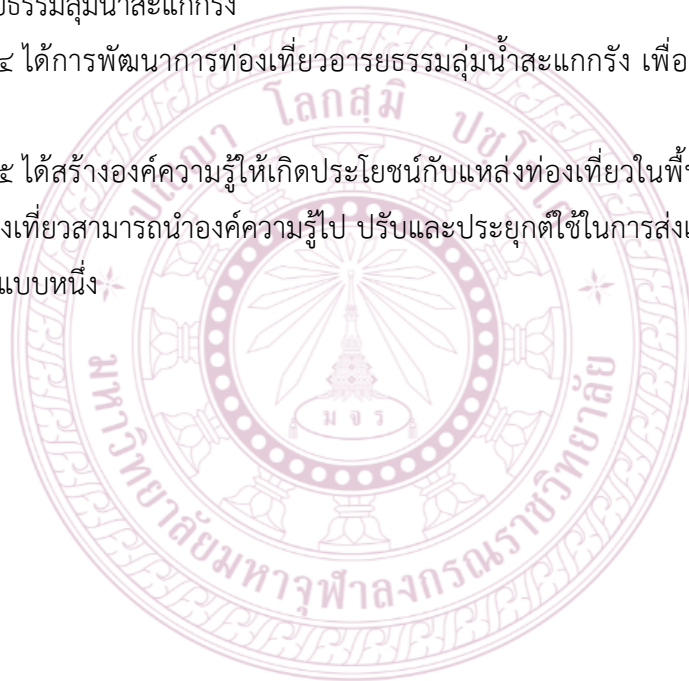
๑.๖.๑ ได้เอกสารทางด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำสะแกกรัง ตั้งแต่อดีต และสิ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

๑.๖.๒ ได้แนวทางวิธีการและพัฒนาพื้นที่อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๑.๖.๓ ได้กระบวนการและพัฒนากิจกรรมการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๑.๖.๔ ได้การพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา

๑.๖.๕ ได้สร้างองค์ความรู้ให้เกิดประโยชน์กับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ และผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวสามารถนำองค์ความรู้ไป ปรับและประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้อีกรูปแบบหนึ่ง

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา นี้ คณะผู้วิจัยจะได้นำแนวคิดและทฤษฎีมาใช้ในการศึกษาเป็นแนวทางในการศึกษารวมดังต่อไปนี้ คือ

๑. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา
๒. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
๓. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว
๔. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน
๕. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
๖. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
๗. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๘. กรอบแนวคิด

๑. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา

แนวความคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนา” เริ่มมีมาตั้งแต่อดีตกาล ด้วยการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ดำรงชีวิตด้วยการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมแล้วมีการคัดเลือกผู้นำเพื่อดำเนินการพัฒนาของกลุ่มของตนเองเพื่อการอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ อันเป็นการปฏิบัติสืบต่อกันมา กระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังคงต้องมีการพัฒนากันอยู่ตลอดไป นับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การกำหนดแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนักคิดต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุดังกล่าวคำว่าพัฒนาจึงได้กลายเป็นคำที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายทั่วโลก เพราะจากการที่ประเทศต่าง ๆ ต้องประสบกับปัญหาจากสงครามจึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางและวิธีการเพื่อดำเนินการปรับปรุง พื้นฟู แก้ไขสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในประเทศของตนเอง จึงทำให้มีการนำคำว่าพัฒนาไปใช้ในหลายรูปแบบ กว้างขวางและแพร่หลาย เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม การพัฒนาการเมืองและการพัฒนาด้านอื่น ๆ เป็นต้น ดังนั้นการนำคำว่าพัฒนาไปใช้ ก็จะมี ความหมายแตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ที่นำไปใช้ โดยเนื้อหาในบทนี้เป็นการกล่าวถึงพื้นฐานของแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนา ซึ่งประกอบไปด้วย ความหมายของการพัฒนา

ลักษณะของการพัฒนา แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ความสำคัญของการพัฒนา และยุทธศาสตร์การพัฒนา^๑

๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

ความเป็นมาของคำว่า การพัฒนาดังกล่าวเบื้องต้นเมื่อพิจารณาแล้วพบว่า กระแสแห่งความเจริญของประเทศตะวันตกหรือประเทศที่พัฒนาแล้วได้หลั่งไหลไปสู่ประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศที่มีความเจริญน้อยกว่า คำว่า การพัฒนาจึงได้ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายความก้าวหน้าให้ทัดเทียมกับประเทศในตะวันตก ซึ่งมีความหมายครอบคลุมหลายแง่มุม ไม่เป็นที่เข้าใจอย่างเดียวกันในแต่ละประเทศแต่ละช่วงเวลา เราจะพบว่าในช่วงแรก ๆ ของการนำเอาแนวความคิดการพัฒนามาใช้จะเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ทันสมัย หรือการปรับให้เป็นอุตสาหกรรม เป็นต้น ต่อมานักสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการพัฒนาที่แตกต่างกันออกไปมาก ทำให้รูปแบบ วิธีการและยุทธวิธีในการพัฒนาประเทศต่าง ๆ มีความแตกต่างกันออกไป แนวคิดของการพัฒนาจึงครอบคลุมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมด้วย ดังนั้นจึงขอเสนอความหมายคำว่า การพัฒนา ตามทัศนะของนักวิชาการไทย ดังนี้ การพัฒนา คือกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการจัดสรรทรัพยากรของสังคม เพื่อการเปลี่ยนแปลงในการที่จะบรรลุเป้าหมายที่สังคมนั้นได้เลือกสรรแล้ว ด้วยการควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ดิเรก ฤกษ์ห่วย ให้ความหมายว่า การพัฒนานั้นเป็นกระบวนการ (Process) ที่จะต้องมีองค์ประกอบของเครื่องชีวิตที่สำคัญและต้องผสมผสานระหว่าง ^๒

๑.๑.๑. มีการเปลี่ยนแปลง (Change) ในทางบวก ได้แก่ การปรับปรุงเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตเสมอ ถ้าเปลี่ยนแปลงในทางลบไม่ถือว่าเป็นการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องดีขึ้น เจริญขึ้น งอกงามขึ้น และต้องเกี่ยวข้องกับ ๔ แกนหลัก คือคน โครงสร้าง เทคโนโลยีและระบบหรืองาน (รวมทั้งสิ่งแวดล้อมด้วย)

๑.๑.๒. การเปลี่ยนแปลงนั้นต้องมีการควบคุม (Control) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงได้ โดยการกำหนดเป็นแผนที่ชัดเจนและนำไปสู่การปฏิบัติที่ดำเนินตามเป้าหมายอย่างเด่นชัดและปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมของสถานการณ์และเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีจุดเน้นของการพัฒนาโดยประชาชน เพื่อประชาชนและเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน

^๑ ญัตติวุฒิชัย ทรัพย์อุปถัมภ์ ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี หน้า ๑-๓

^๒ ดิเรก ฤกษ์ห่วย. พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพฯ .โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.๒๕๔๓.หน้าที่ ๒๘๒

๑.๑.๓. ผลของการพัฒนานั้นต้องเกิดความเสมอภาค (Equity) และการกระจายใหม่ (Redistribution) ในการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องรายได้ และการกระจายความเป็นธรรมในเรื่องคุณภาพชีวิต (Quality of Life) แก่กลุ่มคนในสังคมอย่างยุติธรรมและจะต้องทำให้เกิดความเท่าเทียมกันอย่างแท้จริงในเรื่องโอกาส (การศึกษา การทำงาน ความก้าวหน้า ฯลฯ) สัญญาสัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่าการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงตามแผนหรือการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (Planned or Directed Change) นั่นคือการพัฒนาไม่ได้เป็นเรื่องธรรมชาติหากเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยกำหนดทิศทางหรือรายละเอียดเอาไว้ล่วงหน้าว่าจะพัฒนาอะไร พัฒนาอย่างไร ช้าเร็วอย่างไร ใครจะเป็นผู้พัฒนาและเป็นผู้ถูกพัฒนา เป็นต้น^๓ นันทนีย์ กมลศิริพิชัยพร (ม.ป.ป. : ๕) ได้อธิบายว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการในการที่จะเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ของประชาชนส่วนใหญ่ให้ดีขึ้น ซึ่งรวมถึงเรื่องที่ดีตัดสินคุณค่าของคนในแต่ละสังคมด้วย ความหมายของการพัฒนาจึงแตกต่างกันออกไปตามกาลเวลา สถานที่ และลักษณะของปัญหาหรือความต้องการของแต่ละสังคม โดยมีปัจจัยที่สนับสนุนส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปทิศทางที่พึงประสงค์ ดังนี้

๑. เป็นการเปลี่ยนแปลงที่นำมาซึ่งการปรับปรุงให้ดีขึ้นสำหรับคนส่วนใหญ่
๒. ควรจะเป็นอันตรายน้อยที่สุดและเป็นประโยชน์ต่อทุก ๆ คน
๓. อย่างน้อยที่สุดควรจะตอบสนองความต้องการพื้นฐานหรือความต้องการที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต
๔. มีความสอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่
๕. ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมในความหมายพื้นฐานการพัฒนา ก็คือการทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในทุก ๆ ด้านของสังคมทั้งหมด การพัฒนาไม่ได้เป็นเพียงการพัฒนาด้านรายได้หรือด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวและไม่ใช่เรื่องของเทคนิค แต่การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงในแนวความคิดและเปลี่ยนแปลงการกระทำที่เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองความต้องการและก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกหมู่เหล่าให้ดีขึ้น

สนธยา พลศรี ได้จำแนกความหมายของการพัฒนาแต่ละประเภทไว้ ดังนี้^๔

^๓ สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๙ หน้า ๓

^๔ สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์ . ปี ๒๕๔๗ หน้า ๒-๕

๑. ความหมายจากรูปศัพท์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ความหมายดังกล่าวนี้เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่น ๆ

๒. ความหมายโดยทั่วไป หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้คุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้นับว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้มากกว่าความหมายอื่น ๆ แม้ว่า จะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการก็ตาม

๓. ความหมายทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึง ความเจริญเติบโตแต่เป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามเนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการเน้นความหมายในเชิงปริมาณ คือการเพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่น ๆ

๔. ความหมายทางพัฒนาบริหารศาสตร์ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งในด้านคุณภาพ (ดีขึ้น) ด้านปริมาณ (มากขึ้น) และด้านสิ่งแวดล้อม (มีความเหมาะสม) ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

๕. ความหมายทางด้านเทคโนโลยี หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความหมายอีกแนวทางหนึ่ง

๖. ความหมายทางการวางแผน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของมนุษย์ไว้ล่วงหน้าในลักษณะของแผนและโครงการ แล้วบริหารหรือจัดการให้เป็นไปตามแผนและโครงการจนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ จะเห็นได้ว่าความหมายของการพัฒนาทางการวางแผนกำหนดให้การพัฒนาเป็นกิจกรรมของมนุษย์และเกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดจากการวางแผนโดยมนุษย์ ไม่ใช่เป็นการพัฒนาในความหมายนี้

๗. ความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติ คำว่า การพัฒนาในความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติหรือการปฏิบัติการณ์นี้ เป็นความหมายต่อเนื่องจากความหมายทางการวางแผน โดยมุ่งเน้นถึงการวางแผนและโครงการไปดำเนินการอย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่องเพราะถึงจะมีแผนและโครงการแล้ว แต่ถ้าหากไม่มีการนำไปปฏิบัติการพัฒนานี้ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้

๘. ความหมายในทางพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุข มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การพัฒนาในความหมายนี้มีลักษณะเดียวกันกับการพัฒนาในความหมายทางการวางแผน คือเป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แตกต่างกันเพียงการวางแผนให้ความสำคัญที่วิธีการดำเนินงาน ส่วนพุทธศาสนามุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือความสุขของมนุษย์เท่านั้น

๙. ความหมายทางสังคมวิทยา นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของการพัฒนาโดยเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม คือมนุษย์ กลุ่มทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายในทางพุทธศาสนา คือการเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุข

และมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายทางการวางแผน คือด้วยวิธีการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่าง ยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักวางแผนเรียกว่าการบริหารและการจัดการ

๑๐. ความหมายทางการพัฒนาชุมชน นักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายคำว่า การพัฒนาเอาไว้ใกล้เคียงกับนักสังคมวิทยา คือการพัฒนาเป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสังคมมนุษย์ ให้ดีขึ้น แต่ว่านักพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นที่มนุษย์ในชุมชนจะต้องร่วมกันดำเนินงานและได้รับผลจากการ พัฒนาร่วมกัน นอกจากนี้สนธยา พลศรี ยังได้สรุปภาพรวมความหมายของคำว่า การพัฒนาไว้ว่า หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณและ สิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์เพื่อประโยชน์แก่ตัวมนุษย์เอง

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ กล่าวสรุปเกี่ยวกับการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีกว่าเดิม เพื่อให้ประชาชนหรือชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและมีความ เจริญก้าวหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นได้มีการกำหนดไว้ก่อนและครอบคลุมทั้งด้านวัตถุและด้าน จิตใจ หรืออาจแบ่งเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง นอกจากนี้แล้วการพัฒนาในแง่ที่เป็น กระบวนการ (Process) จะประกอบด้วยหลายขั้นตอน (Stages) ที่มีความสัมพันธ์หรือเชื่อมโยง (Relation or Linkage) และ สอดคล้องกัน การพัฒนายังเป็น กระบวนการต่อเนื่อง (Continuing Process) คือหลังจากดำเนินกิจกรรมพัฒนา กิจกรรมหนึ่งผ่านไปแล้วก็จะนำสู่การดำเนิน กิจกรรมพัฒนา กิจกรรมอื่น ๆ ต่อไปอีกจากทั้งหมดที่กล่าวมาสรุปได้ว่า “การพัฒนา” คือกระบวนการ เปลี่ยนแปลงตามแผนด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนด ทิศทาง นั่นคือการพัฒนาเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น มีการ กำหนดทิศทางหรือกำหนดรายละเอียดเอาไว้ล่วงหน้าว่าใคร ทำอะไร อย่างไร เมื่อใด เป็นต้น โดย เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาอยู่ที่คนและคุณภาพชีวิตของคน การพัฒนาคนจึงรวมถึงการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรมและเทคโนโลยี นอกจากนี้ความหมายของการพัฒนายังเป็น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจคุณค่าของคนในแต่ละสังคมอีกด้วย^๕

๑.๒ ลักษณะของการพัฒนา

จากความหมายของการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ลักษณะของการพัฒนา มีหลายประการ ซึ่งลักษณะสำคัญของการพัฒนานั้น สนธยา พลศรี อธิบายไว้ ดังนี้^๖

^๕ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์นิติธรรม. ๒๕๔๘ หน้า. ๔๒-๔๓

^๖ สนธยา พลศรี. ทฤษฎีและการพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ ๕). กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์. ปี ๒๕๔๗ หน้า ๕-๖

๑.๒.๑. เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น ด้านคุณภาพ ปริมาณและสิ่งแวดล้อมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นหรือให้มีความเหมาะสม อันเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่เปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้น หรืออาจจะเรียกได้ว่าต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ ซึ่งเป็นลักษณะตามความหมายทางด้านพัฒนาบริหารศาสตร์

๑.๒.๒. มีลักษณะเป็นกระบวนการ คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอนและอย่างต่อเนื่องกัน โดยแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลำดับ ไม่สามารถข้ามขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้

๑.๒.๓. มีลักษณะเป็นพลวัต คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไม่หยุดนิ่ง แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะเป็นแบบรวดเร็วหรือช้า ๆ ปริมาณมากหรือน้อยก็ได้

๑.๒.๔. เป็นแผนโครงการ คือเกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าว่าจะเปลี่ยนแปลงใคร ด้านใด ด้วยวิธีการใด เมื่อไร ใช้งบประมาณเท่าใด ใครรับผิดชอบ เป็นต้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า

๑.๒.๕. เป็นวิธีการ การพัฒนาเป็นมรรควิธีหรือกลวิธีที่นำมาใช้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายที่กำหนด เช่น การพัฒนาสังคม การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน ต่างก็เป็นวิธีการพัฒนาแบบหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

๑.๒.๖. เป็นปฏิบัติการ คือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ไม่เป็นเพียงแนวความคิดหรือเป็นเพียงรายละเอียดของแผนและโครงการเท่านั้น เพราะการพัฒนาเป็นวิธีการที่ต้องนำมาใช้ปฏิบัติจริงจึงจะเกิดผลตามที่ต้องการ

๑.๒.๗. เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวที่สามารถจัดทำแผนโครงการและคิดค้นวิธีการในการที่จะพัฒนาตนเองและสิ่งต่าง ๆ ได้ การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตาม ถ้าไม่ได้เกิดจากการกระทำของมนุษย์แล้วจะไม่ใช้การพัฒนาแม้ว่าจะมีลักษณะอื่น ๆ เหมือนกับการพัฒนาก็ตาม

๑.๒.๘. ผลที่เกิดขึ้นมีความเหมาะสมหรือพึงพอใจ ทำให้มนุษย์และสังคมมีความสุข เพราะการพัฒนาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมของมนุษย์นั่นเอง

๑.๒.๙. มีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือสามารถบอกได้ว่าลักษณะที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นการพัฒนาหรือไม่ ซึ่งอาจดำเนินการได้หลายวิธี เช่น เปรียบเทียบกับสภาพเดิมก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลง กำหนดเกณฑ์มาตรฐานในการชี้วัดในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านคุณภาพ ปริมาณ สิ่งแวดล้อม ความคงทนถาวร การประเมินผลจากผู้ที่เกี่ยวข้องว่ามีความเหมาะสมหรือพึงพอใจหรือไม่และระดับใด เป็นต้น

๑.๒.๑๐. สามารถเปลี่ยนแปลงได้ การพัฒนานอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อมนุษย์สังคมและสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์แล้ว รูปแบบ กระบวนการและวิธีการ

พัฒนาที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากมนุษย์และสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลของการพัฒนา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นด้วย การพัฒนาใหม่ ๆ จึงเกิดขึ้นอยู่เสมอ

๑.๓ แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนา

จากการนำคำว่า การพัฒนามาใช้ด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันจึงให้เกิดแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาต่างกันไปหลายแนวความคิด ซึ่งสามารถจำแนกออกได้ดังต่อไปนี้

๑.๓.๑. แนวคิดด้านมนุษยนิยม เป็นการอธิบายแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาของมนุษย์ที่เน้นเรื่องค่านิยมกับจริยธรรม โดยมองว่าเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาอยู่ที่มนุษย์และค่านิยมด้านจริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญในสังคมมนุษย์ ตามแนวคิดนี้ถือว่าคนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา คนเป็นผู้บันดาลให้สิ่งต่าง ๆ ในเกิดขึ้นหรือดับสลายได้ จุดหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนาคือการพัฒนาคน ซึ่งหมายถึงการทำให้คนมีทั้งคุณภาพและคุณธรรม

๑.๓.๒. แนวคิดทางด้านเศรษฐกิจ เป็นการอธิบายถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจซึ่งจะเน้นไปในเรื่องของการออมและการลงทุน มองว่าการพัฒนาเปรียบเสมือนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยถือว่าเมื่อมีกระบวนการพัฒนาเกิดขึ้นแล้ว ผลแห่งการพัฒนาจะแพร่กระจายไปยังประชาชนที่ละน้อย และประชาชนจะพัฒนาตามไปด้วย ซึ่งผลประโยชน์ของการเจริญเติบโตจะกระจายไปสู่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในรูปของงานและโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยผลของการกระจายนี้จะเพิ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่กลุ่มที่ยากจนกว่า

๑.๓.๓. แนวความคิดด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เป็นผลมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจของหลาย ๆ ประเทศและประเทศต่าง ๆ เริ่มตระหนักว่าการดำเนินการพัฒนาที่ผ่านมาไม่ได้ส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาควรจะถูกกำหนดให้ไปสู่แนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การศึกษาและสุขภาพอนามัย รวมไปถึงความต้องการด้านต่าง ๆ ของประชาชนเป็นอันดับแรก แทนการมุ่งลงทุนในด้านอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการพัฒนา และแนวทางในการปฏิบัติแล้วการพัฒนาจะมุ่งไปที่สวัสดิการของประชาชนเพื่อลดความยากจน ลดการว่างงานและลดความไม่เท่าเทียมกันด้วย

๑.๓.๔. แนวความคิดแบบการปฏิบัติการทางสังคม เป็นแนวคิดที่เกิดจากรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ พยายามที่จะปรับปรุง แก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมในรูปของการวางแผนและปฏิบัติการ เช่น การปฏิรูปที่ดิน การสหกรณ์ การพัฒนาชนบท เป็นต้น และเรียกวิธีการนี้ว่าการพัฒนา

๑.๓.๕. แนวคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม เป็นแนวคิดของการพัฒนาประเทศด้วยระบอบสังคมนิยมที่นำทฤษฎีความขัดแย้งมาใช้เป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและระบบสังคม โดยถือว่าการนำระบอบสังคมนิยมเข้ามาใช้แทนระบบที่ใช้อยู่เดิม ถือเป็นการพัฒนาในแนวความคิดนี้

๑.๓.๖. แนวคิดแบบการพัฒนาชุมชน เป็นแนวคิดที่องค์การสหประชาชาตินำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาที่กล่าวมาแล้วในเรื่องความเป็นมาของการพัฒนา กล่าวคือทำให้คนและกลุ่มคนในชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาและเป็นผู้ได้รับผลของการพัฒนาตามหลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน

๑.๓.๗. แนวคิดแบบการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นแนวคิดที่องค์การสหประชาชาติเรียกร้องให้ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกได้ตระหนักถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยจนเกินขีดจำกัดของทรัพยากรโลก เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกด้านอย่างสมดุลใน ๕ ด้าน คือด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านวัฒนธรรม ด้านสังคมและด้านการเมืองจากแนวคิดหลักในการพัฒนาทั้ง ๗ ประการดังกล่าว การพัฒนาชุมชนถือเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีลักษณะเฉพาะ คือมุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงในตัวมนุษย์รวมถึงศักยภาพของมนุษย์เป็นหลัก กล่าวได้ว่าการที่จะทำความเข้าใจความหมาย ลักษณะและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนานั้น จำเป็นจะต้องตระหนักในความจริงที่ว่า การพัฒนาเป็นแนวคิดเชิงปทัสสถาน การกำหนดความหมาย ทิศทางและแนวทางของการพัฒนานั้น ย่อมจะแตกต่างกันไปตามค่านิยมและความเชื่อพื้นฐานหรืออุดมการณ์ของสังคมและกาลเวลา ดังนั้นแนวทางการพัฒนาของประเทศที่มีความยึดมั่นในอุดมการณ์ทุนนิยมจึงอาจจะแตกต่างจากประเทศอุดมการณ์สังคมนิยมและเนื่องจากปทัสสถานที่มองเห็นว่าเป็นสิ่งที่ปรารถนาเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลา ความหมาย แนวคิดและแนวทางการพัฒนาอาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาด้วยเช่นกัน

๑.๔ ความสำคัญของการพัฒนา

จากสภาพความแตกต่างของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งมีทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา ส่วนทางด้านสังคมก็มีทั้งสังคมเมืองและสังคมชนบท ทำให้เกิดความพยายามในการพัฒนาเพื่อที่จะลดช่องว่างของระหว่างประเทศและสังคม ประกอบกับสภาพปัญหาที่สังคมเผชิญอยู่ทำให้เกิดความพยายามที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้นและยังต้องการพัฒนาสิ่งที่คืออยู่แล้วให้ดีขึ้นกว่าเดิมหรือหากในกรณีที่เมื่อสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป แนวทางการพัฒนาที่ทำอยู่

เดิมไม่เหมาะสมก็จำเป็นต้องปรับแนวทางการพัฒนาหรือปรับปรุงให้ดีขึ้นกว่าเดิม” ความสำคัญของการพัฒนาจึงมีใน ๒ แนวทาง ดังนี้

๑. การพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหา
๒. การพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีกว่าเดิม

๑.๕ ยุทธศาสตร์การพัฒนา

คำว่า “ยุทธศาสตร์” เดิมเป็นคำที่ใช้ในทางการทหาร เนื่องจากการทำสงครามนั้นต้องมุ่งเอาชนะข้าศึกให้ได้อย่างรวดเร็ว จึงต้องมีการวางแผนและกำหนดขั้นตอนในการทำสงครามที่กระชับชัดเจน เพื่อทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะได้เข้าใจตรงกัน สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องในเวลาที่กำหนดไว้ การวางแผนและการกำหนดขั้นตอนหลัก ๆ ในการทำสงครามดังกล่าวนี้ ก็คือ การกำหนดยุทธศาสตร์การสงครามนั่นเอง ยุทธศาสตร์ได้ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาตั้งแต่ระดับโลก ลงไปจนถึงหน่วยย่อยในระดับครอบครัวและปัจเจกบุคคลด้วย และได้ถูกนำไปใช้ในการพัฒนาแทบทุกวงการ ทั้งภาคอุตสาหกรรม ธุรกิจการค้าเอกชนและภาคบริการ เป็นต้น เนื่องผู้ที่ทำกรพัฒนาด้านต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่มุ่งหวังให้เกิดผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างรวดเร็ว ยุทธศาสตร์การพัฒนา มีความหมายว่าเป็นแนวทาง กลวิธีในการพัฒนาเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามทิศทางที่ประเทศต้องการ สำหรับประเทศไทย เนื่องจากสังคมส่วนใหญ่เป็นสังคมชนบทและผลจากการพัฒนาก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างชนบทและเมืองเพิ่มมากขึ้น จึงมีความจำเป็นในการแสวงหายุทธศาสตร์เพื่อต่อสู้กับความยากจน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนามีหลายรูปแบบ แต่ละยุทธศาสตร์อาจจะมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระแสของการพัฒนาและนโยบายในการพัฒนาประเทศ รวมไปถึงแนวคิดและทฤษฎีที่ผู้รับผิดชอบมีความเชื่อเป็นพื้นฐาน เพื่อนำไปเป็นกรอบในการกำหนด ในที่นี้จะกล่าวถึงบางยุทธศาสตร์ที่ได้ถูกนำมาใช้ในประเทศไทย ดังนี้

๑.๕.๑. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตร

ยุทธศาสตร์นี้มีวัตถุประสงค์หลัก คือการเพิ่มผลผลิตของเกษตรด้วยการปรับปรุงเทคนิคในการผลิต วัตถุประสงค์ที่สอง คือการปรับปรุงชีวิตครอบครัวในชนบทด้วยการสอนคหกรรมศาสตร์ให้แก่ผู้หญิงและการสร้างกลุ่มเกษตรกร โดยมีจุดเน้นที่เทคโนโลยีในการผลิต ส่วนด้านเศรษฐกิจ เช่น การวางแผนจัดการไร่นา แหล่งเงินทุนกู้ปัจจัยการผลิตและตลาด ถือเป็นปัจจัยสำคัญรอง ได้มีการเผยแพร่วิธีการปฏิบัติที่ได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญระดับสูงไปยังเกษตรกร โดยผ่านวิธีการส่งเสริมแบบต่าง ๆ ซึ่งอิงอยู่กับการผสมผสานของทฤษฎีด้านการเรียนการสอน การสื่อสารและการ

^๗ อีรวลัย ศิลารัตน์. การจัดการความรู้ชุมชน. จันทบุรี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. ๒๕๔๙ หน้าที่ ๘-๙

ประชาสัมพันธ์ ขั้นตอนที่สำคัญ คือสร้างการตระหนักรู้ สร้างความสนใจ ให้ข้อมูลข่าวสาร การสาธิต การทดลองนำไปปฏิบัติ แนวทางอีกอย่างหนึ่งของยุทธศาสตร์นี้ คือมีตัวนำวิคุณ โดยผ่านผู้นำชวนา ที่ก้าวหน้ายุทธศาสตร์นี้มีจุดกำเนิดในต้นทศวรรษปีที่ ๑๙๔๐ ในประเทศสหรัฐอเมริกา ในช่วยทศวรรษที่ ๑๙๕๐ ได้นำไปเผยแพร่ยังประเทศเอเชียอีกหลายประเทศ ในรูปของโครงการช่วยเหลือทางวิชาการ งานส่งเสริมของกรมส่งเสริมการเกษตรได้รับรูปแบบนี้มาปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลผลิตของยุทธศาสตร์การส่งเสริมแบบดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น โครงการที่ได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากธนาคารโลก คือระบบการฝึกอบรมและเยี่ยมเยียน

๑.๕.๒. ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน

เป็นแนวคิดของอังกฤษและอเมริกัน ซึ่งเน้นที่วัตถุประสงค์ของสังคม (Social Goal) ยุทธศาสตร์นี้ได้รับการพัฒนาจากความพยายามในการเตรียมการที่จะช่วยประเทศในอาณานิคมให้ได้รับอิสรภาพด้วยสันติภาพ โดยการสนับสนุนให้ประเทศเหล่านี้สร้างชุมชนที่มีความมั่นคงและพึ่งตนเองได้ กลุ่มเป้าหมายกิจกรรมต่าง ๆ คือชุมชนท้องถิ่น สมมติฐานของยุทธศาสตร์นี้ คือแนวคิดที่ว่า รัฐบาลกลางนั้นไม่สามารถที่จะให้หรือจัดหาบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนในการให้ความสนับสนุนกระบวนการทำให้ทันสมัยของชุมชนชนบทด้วยผู้เชี่ยวชาญได้ จึงต้องมีผู้ทำงานระดับหมู่บ้านในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ บทบาทของเขา คือการกระตุ้น ติดต่อบริการ สนับสนุนกิจกรรมระดับหมู่บ้านในงานด้านเกษตรกรรม การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษา สาธารณสุข การฝึกอบรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในศักยภาพหรือขีดความสามารถของคน การให้โอกาส การพัฒนาศักยภาพ และการให้ความยุติธรรมอย่างเสมอภาคแก่คนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญคือคนในชุมชน สิ่งแวดล้อมในชุมชน วัสดุอุปกรณ์ กลวิธีในการพัฒนา กระบวนการพัฒนา การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน การบริหารและจัดการ การประสานงาน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ คุณธรรม มีความสุข ให้ชุมชนเข้มแข็งและมีการพัฒนาอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนในประเทศไทยได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี ๑๙๕๐ ด้วยการสนับสนุนทั้งด้านการเงินและวิชาการจากรัฐบาลของสหรัฐอเมริกา เช่นเดียวกับกับจำนวนกว่า ๖๐ ประเทศในภูมิภาคเอเชีย แอฟริกาและลาตินอเมริกา มาจนถึงปัจจุบันองค์การความช่วยเหลือของสหรัฐได้ปิดแผนงานพัฒนาชุมชนและหลายประเทศก็ได้ลดหรือระงับการดำเนินงานโครงการพัฒนาชุมชน แต่ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนภายใต้ความรับผิดชอบของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ยังคงเป็นยุทธศาสตร์ที่ปฏิบัติการในชุมชนทั่วประเทศอย่างกว้างขวาง โดยได้ปรับเปลี่ยนการดำเนินงานตามนโยบายรัฐบาลและกระแสการเปลี่ยนแปลงของสภาวะของสังคม

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานพัฒนาชุมชนมีข้อจำกัดหลายด้านที่ทำให้อาจไม่บรรลุตามปรัชญาและเป้าหมายของการพัฒนา สรุปได้ดังนี้^๘

๑. ระบบการเมืองการปกครองเป็นแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง จึงไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่มีปรัชญา แนวความคิด หลักการให้ประชาชนในท้องถิ่นดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง แนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนจึงเกิดขึ้นได้ค่อนข้างยาก

๒. นโยบายการพัฒนาของรัฐบาลที่ผ่าน ๆ มา มุ่งเพิ่มการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคน ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชน จึงไม่ใช่เป็นวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่แท้จริง

๓. ระบบราชการ ข้าราชการไทย มีอุปนิสัยเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาชุมชน เช่น ความไม่รับผิดชอบ ยึดถือพวกพ้อง อนุรักษ์นิยม ขาดจิตสำนึกของการพัฒนา ขาดความกระตือรือร้น ชอบสั่งการมากกว่าการคิดร่วม

๔. คนไทยมีลักษณะนิสัยไม่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาชุมชน เช่น ไม่ชอบทำงานเป็นกลุ่ม ยอมรับในอำนาจนิยม พึ่งพาผู้อื่น รักเสรีไม่ชอบถูกจัดระเบียบ ซึ่งเป็นระบบขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชน

๕. ความเป็นวัตถุนิยมทำให้คนไทยยึดติดกับวัตถุมากกว่าจิตใจ ทำให้การพัฒนาตามหลักการและวิธีการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นได้ยาก

๑.๕.๓. การฟื้นฟูชีวิตชนบท

เป็นยุทธศาสตร์ที่คล้ายคลึงกับการพัฒนาชุมชน แต่ต้นแบบเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาของอดีตประเทศอาณานิคมของฝรั่งเศสในแอฟริกาตะวันตกที่ได้รับเอกราชในระหว่างทศวรรษที่ ๑๙๕๐ ภูมิหลังทางปรัชญาของยุทธศาสตร์นี้ สืบเนื่องมาจากทฤษฎีการพัฒนาแนวสังคมนิยมของประเทศฝรั่งเศส และแนวคิดด้านมนุษยนิยมของศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก ยุทธศาสตร์นี้ส่งเสริมให้ผู้นำในชุมชนเป็นผู้นำในการปรับปรุงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ เพิ่มผลผลิตทางการเกษตร สร้างองค์กรระดับท้องถิ่น ด้วยวิธีการให้การศึกษา ฝึกอบรม และหลักจากฝึกอบรมผู้นำเหล่านี้ร่วมกับชาวบ้าน เพื่อร่วมวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมพึ่งตนเองและเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ส่งเสริมการสร้างความเข้าใจและปฏิบัติตามนโยบายการพัฒนาแห่งชาติในระดับหมู่บ้าน นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้จัดการหาวัสดุและความช่วยเหลือด้านวิชาการให้แก่ชุมชนทั้งการพัฒนาชุมชนและการฟื้นฟูชีวิตชนบทเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ได้รับการริเริ่ม

^๘ มนตรี กรรพุมมาลย์ และภุชงค์ กุณทลบุตร, ม.ป.ป. การพัฒนาแบบยั่งยืน. เชียงใหม่. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า: ๖๑-๖๓

และควบคุมโดยรัฐบาล ในอันที่จะกระตุ้นให้ชุมชนชนบทช่วยกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ของงานพัฒนาและเริ่มสนับสนุนนโยบายของรัฐบาล แนวปฏิบัติของยุทธศาสตร์นี้เป็นระบบจากเบื้องบน นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของประชาชนมักจะมีจำกัดและเป็นการขึ้นนำอย่างไรก็ตามความร่วมมือกับชุมชนชนบทนั้นเป็นเรื่องของการกระจายข่าวสารข้อมูลและทรัพยากรสู่ชาวบ้านเท่านั้นเอง ทั้งสองยุทธศาสตร์ละเลยต่อความจริงที่ว่า ชุมชนชนบทนั้นมีความหลากหลาย ซึ่งผลที่ตามมา คือการที่กลุ่มผู้มีอำนาจและผู้มีโอกาสเป็นกลุ่มคนที่ได้รับประโยชน์จากกระบวนการนี้ ดังนั้นนักพัฒนาชุมชนและนักฟื้นฟูชีวิตชนบทก็กลายเป็นผู้แทนของรัฐบาลในระดับท้องถิ่นที่แบกรับภาระอันหนักอึ้งของงานบริหารและงานอื่น ๆ พวกเขาได้กลายเป็นตัวแทนของรัฐ ไม่ใช่ผู้ทำงานพัฒนาให้แก่ชุมชน ด้านการพัฒนาชุมชนนั้นได้ถูกมองว่าเน้นการทำงานในชุมชนโดยปราศจากการพัฒนาถึงภาคชนบทโดยส่วนรวมในลักษณะที่เป็นการมองเฉพาะภายในไม่ใช่ภายนอก ทั้ง ๆ ที่สองยุทธศาสตร์เน้นความพยายามในการพึ่งตนเองในระดับชุมชนแต่ทั้งสองยุทธศาสตร์ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

๑.๕.๔. การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ

นับเป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรที่ผสมผสานและกว้างขวาง ยุทธศาสตร์นี้อยู่บนสมมติฐานที่ว่าความร่วมมือต่าง ๆ เท่านั้นจึงจะทำให้การเกษตรก้าวหน้าไปได้ ปัจจัยเหล่านี้ นอกจากเทคโนโลยีการศึกษาแล้วยังรวมถึงสถาบันและโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพในชนบทที่ช่วยให้มีการขนส่งที่สะดวก การเข้าถึงแหล่งสินเชื่อ ปัจจัยการผลิตและบริการด้านตลาด รวมทั้งราคาที่ดี และข้อมูลที่สำคัญต่อการพัฒนา ยุทธวิธีนี้มีการนำไปปฏิบัติในโครงการพัฒนาการเกษตรแบบเบ็ดเสร็จที่ได้รับคำชี้แนะโดยรัฐบาล องค์การระหว่างประเทศ รวมทั้งผู้ประกอบการเอกชน อย่างไรก็ตามโครงการเหล่านี้ได้ประสบปัญหาในการกระจายรายได้อย่างไม่เท่าเทียมกัน รวมทั้งผลข้างเคียงทางสังคมในด้านลบอีกด้วยในประเทศไทยนั้นยุทธศาสตร์ที่เพิ่มการเจริญเติบโตทางการเกษตรยังได้รับการปฏิบัติอยู่หลายหน่วยงานและเป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนในระดับชาติหรือระดับนานาชาติ โครงการเหล่านี้มีลักษณะร่วมกัน คือมีการส่งเสริมผลผลิตทางการเกษตร โดยการปรับปรุงระบบการส่งเสริมบริการให้ดีขึ้นและปรับปรุงด้านการตลาดแก่เกษตรกรจตุตงหมายของโครงการทั่วไป คือการปรับปรุงผลผลิตทางการเกษตรและสภาพความเป็นอยู่ของชาวชนบท โดยกิจกรรมสำเร็จรูปทางเศรษฐกิจที่นำไปพัฒนาชาวบ้าน โดยระบบนำส่ง (Delivery System) ที่จัดให้แก่เกษตรกรรายบุคคล บางครั้งโครงการเหล่านี้ก็เรียกตนเองว่า โครงการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน เนื่องจากการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านการเกษตรแบบเบ็ดเสร็จนั่นเอง

๑.๕.๕. การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานมีวัตถุประสงค์หลายอย่าง เช่น การเพิ่มผลผลิต การว่าจ้างงานที่สูงขึ้น การกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกัน ด้วยการผสมผสานชานา รายย่อย ผู้เช่าที่ดินและแรงงานไร้ที่ทำกินเข้ากับส่วนอื่น ๆ ของชุมชนชนบท โดยให้คนเหล่านี้ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตและมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา องค์ประกอบหลักนั้น รวมถึงโครงการสำเร็จรูปต่าง ๆ (Package Program) ในการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การพัฒนา อุตสาหกรรมในชนบทและการกระจายการเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรม การทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ของประชาชนและการมีหลักประกันในการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม โดยเน้นที่การระดมทรัพยากร มนุษย์ สหสัมพันธ์ระหว่างการผลิตทั้งหมด การเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ยุทธศาสตร์การพัฒนา ชนบทแบบผสมผสานนั้นกว้างขวางกว่ายุทธศาสตร์แบบอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว เนื่องจากเป็นโครงการ แบบสหสาขา (Multi Sectoral) ที่รวมกันเพื่อให้บรรลุถึงการผสมผสานทางเศรษฐกิจ สังคมของกลุ่ม รายได้ต่างระดับในประเทศการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์นี้ต้องการความคิดสร้างสรรค์ การวางแผน ระดับท้องถิ่น รวมทั้งการตอบสนองต่อสถาบันและการบริหารต่าง ๆ ในอีกด้านหนึ่งยุทธศาสตร์นี้ต้อง เป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนพัฒนาระดับชาติและมีความต้องการความสนับสนุนช่วยเหลือจากการ ตัดสินใจทางการเมืองเป็นอย่างมากดังนั้นการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานจึงต้องเริ่มจากการตัดสินใจ ทางการเมือง ซึ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง โดยพิจารณาตามความเกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิต การจ้างงาน นโยบายประชากรและบทบาทสตรี นอกจากนี้การบริหารงานแบบกระจายอำนาจ การ วางแผนพัฒนาภูมิภาค กรอบนโยบายในระดับชาติจะต้องเปลี่ยนจุดเน้นไปที่ภาคชนบท อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายระดับชาติมีความจำเป็น เพราะการกระจายอำนาจและทรัพยากรไม่อาจ จัดทำได้ในระดับท้องถิ่นและต้องการการตัดสินใจจากส่วนกลางด้วยเหตุนี้การพัฒนาชนบทแบบ ผสมผสาน จึงเป็นยุทธศาสตร์ทางการเมืองในการพัฒนาชนบทมากกว่าเป็นวิธีการพัฒนาทางวิชาการ แต่กระนั้นก็มีจุดอ่อน เพราะต้องมีกรอบความคิดเกี่ยวกับสถาบัน ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นส่วนสนับสนุน เท่านั้น แต่เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นด้วย อันได้แก่ การปฏิรูปทางการเกษตร นโยบายราคาและสินเชื่อ องค์การตลาด นโยบายสหกรณ์ การศึกษาที่เหมาะสม (ทั้งในระบบและนอกระบบ) การวิจัย การ ส่งเสริมบริการต่าง ๆ เทคโนโลยีที่เหมาะสม (โดยเฉพาะการใช้แรงงาน) การปฏิรูปและปรับปรุงระบบ การบริหารงาน ยุทธวิธีการพัฒนาชนบทแบบผสมผสานนี้ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานระหว่าง ประเทศและทวิภาคี จนมีการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาชนบทในส่วนภูมิภาค แต่เนื่องจากการ แก้ไขปัญหาของชนบทมีความซับซ้อนทั้งจากสาเหตุภายนอกและการตัดสินใจทางการเมือง ยุทธศาสตร์นี้จึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบต่อมาภายหลัง

๑.๕.๖. ยุทธศาสตร์ความจำเป็นพื้นฐาน

ยุทธศาสตร์นี้มีจุดกำเนิดในกลางทศวรรษที่ ๑๙๗๐ เป็นวิธีการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการในขั้นต่ำให้แก่คนกลุ่มที่ยากจนที่สุดในชุมชน เน้นการช่วยเหลือและปรับปรุงสถานการณ์ของผู้ว่างงาน ผู้ทำงานระดับต่ำ ผู้ไร้การศึกษา ผู้อ่อนแอและเจ็บป่วย ในแนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐานแบบเสรีนิยมนั้นก็เพื่อต่อสู้กับความยากจน แต่ในทางตรงกันข้ามในทัศนะของความจำเป็นขั้นพื้นฐานแบบก้าวหน้านั้นจะถือว่าปัญหาสำคัญ คือการจัดสรรอำนาจ (Redistributing Power) ความจำเป็นพื้นฐานในแนวคิดแบบเสรีนิยมเห็นว่า ความยากจนนั้นเป็นสภาพที่จะต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุงโดยรัฐ ซึ่งจะต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่ได้มาจากระบบเศรษฐกิจที่ดี ดังนั้นแนวคิดของความจำเป็นพื้นฐานจึงเป็นความสำคัญลำดับรองของการจัดสรรสินค้าและบริการ นโยบายทางสังคมและการบริหารความยากจน ถ้าตีความตามรูปศัพท์แล้ว แนวคิดนี้จะใช้ได้ในประเทศโลกที่หนึ่ง ซึ่งเครือข่ายของมาตรการทางสังคมประกันให้ปัจเจกบุคคลมีรายได้ขั้นต่ำอย่างน้อยที่สุด ในกรณีที่เขาถูกกีดกันจากการทำงานไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตามแนวความคิดความจำเป็นพื้นฐานแบบก้าวหน้าหรือแบบโครงสร้างได้ชี้ให้เห็นว่า ความยากจนนั้นเป็นผลของกระบวนการโครงสร้างทางประวัติศาสตร์ ซึ่งทำให้คนจนนั้นดำรงความยากจนอยู่ต่อไป รัฐนั้นมีความมุ่งมั่นเพียงเพื่อให้โครงสร้างดำรงอยู่ต่อไป ผลก็คือได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาไม่ใช่ส่วนของการแก้ปัญหา จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอำนาจทั้งในระดับการเมืองและเศรษฐกิจ ในการจัดสรรเบื้องต้นเกี่ยวกับปัจจัยในการผลิตเสียใหม่ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน เงินทุนหรือเทคโนโลยีการ ซึ่งจะช่วยให้คนยากจนบรรลุความต้องการได้ยุทธศาสตร์ความจำเป็นขั้นพื้นฐานได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลก และองค์การแรงงานระหว่างประเทศในกลางศตวรรษที่ ๑๙๗๐ หลังจากได้แก้ไขวิกฤติการณ์น้ำมันจนกระทั่งถึงช่วงที่สภาพเศรษฐกิจฝืดเคืองในปลายทศวรรษที่ ๑๙๗๐ ยุทธศาสตร์นี้จึงเกิดขึ้น โดยมีเงินทุนสำหรับคนยากจนในประเทศโลกที่สาม โดยอุดมการณ์ของยุทธศาสตร์ความจำเป็นพื้นฐานนั้นจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญต่อไปนี้

๑. การเจริญเติบโต โดยมองจากการขยายตัวของอาหาร การบริการและสิ่งที่ทำให้เกิดความพอใจอื่น ๆ
๒. ความเป็นธรรม หรือความเป็นธรรมในการแจกจ่าย
๓. การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการตัดสินใจ การปฏิบัติการ การควบคุม และการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการรับผลพวงแห่งการพัฒนาอย่างเป็นธรรม
๔. การจ้างงาน เพื่อเป็นหลักประกันในการมีรายได้ขั้นต่ำ
๕. การพึ่งตนเอง หรือการมีทรัพยากรในการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับชาติและระดับนานาชาติ

๖. การพัฒนาระบบนิเวศ หรือการจัดการที่ดีในด้านระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติยุทธศาสตร์ความจำเป็นพื้นฐานได้ถูกตั้งข้อสังเกตว่า ส่วนใหญ่เป็นแนวทางด้านสวัสดิการเกี่ยวกับความต้องการในด้านวัตถุ เช่น อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและบริการที่สำคัญบางอย่าง เช่น การศึกษา การสาธารณสุข น้ำดื่ม การสุขภาพ การคมนาคมขนส่ง สำหรับความต้องการที่ไม่อยู่ในรูปของวัตถุ เช่น การจ้างงาน การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ความเสมอภาค การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้าง ด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เสรีภาพของมนุษย์ ความมั่นคงปลอดภัยและอื่น ๆ นั้นไม่ได้รับการกล่าวถึง อย่างไรก็ตามความต้องการที่ไม่ใช่ในรูปวัตถุเหล่านั้นจะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวที่ได้มาซึ่งความต้องการอื่น รัฐบาลกลางแห่งชาติซึ่งได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างทางอำนาจในระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติมักจะไม่เต็มใจหรือไม่สามารถปฏิบัติตามนโยบายจัดสรรทรัพยากรใหม่ (Redistribution Policy) อย่างแท้จริงได้ ในขณะที่เดียวกันกลุ่มผู้ยากจนอยู่ในลักษณะเป็นสัดส่วนที่ไม่ได้จัดตั้ง ดังนั้นกลุ่มคนยากจนก็ต้องดำรงความยากจนอยู่ต่อไป และไม่ได้รับโอกาสที่จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจระดับเศรษฐกิจของชาติเช่นเดิมจะเห็นได้ว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาในสังคมไทยได้เน้นการพัฒนาในภาคชนบท โดยใช้ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการเกษตร เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ยุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชนเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทด้วยภาวะทันสมัย มีเป้าหมายสูงสุด คือการพัฒนาคน การฟื้นฟูชีวิตชนบทเป็นยุทธศาสตร์ที่คล้ายคลึงกับการพัฒนาชุมชน แต่เนื่องจากมิได้มีหน่วยงานของรัฐรับผิดชอบในการนำยุทธศาสตร์นี้ไปใช้ดำเนินการอย่างจริงจัง จึงมิได้รับการสนับสนุนเท่ายุทธศาสตร์การพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน เป็นความพยายามในการพัฒนาการเกษตรเป็นองค์รวม โดยคำนึงถึงปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สำหรับยุทธศาสตร์ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน เป็นวิธีการพัฒนาเพื่อสนองตอบความต้องการขั้นต่ำให้แก่คนกลุ่มที่ยากจนที่สุดในชนบท ซึ่งแต่ละยุทธศาสตร์อาจจะเป็นวิธีการการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ใช้ได้ดีเหมาะสมกับช่วงเวลาหนึ่ง แต่ในเวลาต่อมาถ้ามีการเปลี่ยนแปลงของสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของกระแสโลกเกิดขึ้นก็จำเป็นต้องคิดค้นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป

๑.๗ สรุป

ความหมายของการพัฒนาได้เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ มิได้มุ่งเน้นเพียงด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวเท่านั้นแต่ยังต้องคำนึงถึงด้านอื่น ๆ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น รวมทั้งมุ่งให้เกิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคมและการให้ความสำคัญกับคนในฐานะเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการพัฒนาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงตามแผนด้วยการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรือกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง ซึ่งเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยเป้าหมายสุดยอดของการพัฒนาอยู่ที่

คนและคุณภาพชีวิตของคน ซึ่งลักษณะโดยรวมของการพัฒนา คือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน การพัฒนามีความสำคัญ คือเป็นการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของสังคมและการพัฒนาสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งแนวทางทั้ง ๒ นี้เป็นแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ ๘ จนกระทั่งถึงฉบับปัจจุบัน คือฉบับที่ ๑๒ โดยการพัฒนามีแนวคิดแตกต่างหลายแนวความคิด คือ แนวคิดด้านมนุษยนิยม แนวคิดด้านเศรษฐกิจ แนวคิดด้านความจำเป็นขั้นพื้นฐาน แนวคิดแบบการปฏิบัติการทางสังคม แนวคิดแบบความขัดแย้งทางสังคม แนวคิดแบบการพัฒนาชุมชน และแนวคิดแบบการพัฒนาที่ยั่งยืนประเทศไทยได้ผ่านยุคของการพัฒนา มาแล้วระยะหนึ่ง ซึ่งมีพัฒนาการของการพัฒนาในตัวของมันเอง การพัฒนาที่ผ่านมาดังกล่าวมีผลกระทบต่อชุมชน สังคมเป็นอย่างมาก จนกระทั่งมีการนำแนวคิดการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้ามาใช้ปรับปรุงคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทย ทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากวิกฤติเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมที่มีความเจริญก้าวหน้าอย่างมาก ทำให้ก่อเกิดปัญหาและความต้องการใหม่ ๆ เพิ่มมากขึ้น จึงเป็นการยากที่จะทำการแก้ไขและตอบสนองให้แก่ประชาชนได้โดยรัฐฝ่ายเดียว ดังนั้นทุก ๆ ฝ่ายจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ด้วยการร่วมมือร่วมแรงในการที่จะทำการพัฒนาชุมชน สังคม ประเทศชาติของตนเองให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้น^๙

๒. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

๒.๑ ความหมายของการท่องเที่ยว

ความหมายของการท่องเที่ยวจากที่องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุมว่าด้วย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยขึ้น ณ กรุงโรมประเทศอิตาลี^{๑๐} ได้ให้ความหมาย ของการท่องเที่ยวไว้คือ การท่องเที่ยวหมายถึงการเดินทางที่มีค่า ๓ ค่า เป็นเงื่อนไขในการท่องเที่ยว คือ

๒.๑.๑ การท่องเที่ยวจะต้องมีการเดินทาง (Travel) หมายถึง การเดินทาง จากสถานที่หนึ่ง ไปยังสถานที่หนึ่งโดยใช้นานพาหนะนำไปเป็นระยะทางไกลหรือไกลก็ได้

๒.๑.๒ การท่องเที่ยวจะต้องมีจุดหมายปลายทาง (Destination) หมายถึง มีสถานที่ที่เลือก เดินทางไปเยือนและใช้ช่วงเวลาหนึ่งอยู่ ณ ที่นั้นมักมีสถานที่ที่มีความสวยงามทางทัศนียภาพมาก หรือเป็นสถานที่ที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่หรือเป็นสถานที่ที่มีวัฒนธรรม

^๙ ญัตติวุฒิชัย ทรัพย์อุปถัมภ์ ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี หน้า ๑-๓๕

^{๑๐} นิคม จารุมณี. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : บริษัทโอเอส พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๔.

ประเพณี ๘ กิจกรรมที่น่าสนใจซึ่ง ณ ที่นั้นมีสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยวที่เพียงพอสำหรับ สนองความต้องการและความพอใจแก่ผู้มาเยือน

๒.๑.๓ การท่องเที่ยวจะต้องมีจุดมุ่งหมาย (Purpose) หมายถึง มีจุดประสงค์ในการในการ เดินทางไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือไปอยู่ประจำ แต่มีความมุ่งหมายในการเดินทางอย่างอื่นโดยผู้ เดินทางอาจมีจุดมุ่งหมายในการเดินทางมากกว่า ๑อย่างก็ได้

จี และโชว (Gee & Choy, ๑๙๘๙) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางที่ทำให้ นักท่องเที่ยวมีความเพลิดเพลินสนุกสนาน โดยที่นักท่องเที่ยวนั้นคือนักท่องเที่ยวนั่นเอง

เศกสรรค์ ยงวณิชย์ ได้กล่าวถึง ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึง การเดินทาง จากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ด้วยความสมัครใจตามวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ได้ ที่ไม่ใช่ เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้^{๑๑}

นิคม จารุมณี ได้กล่าวถึง การท่องเที่ยวไว้ว่า หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัย ปกติ ไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราวเพื่อทำการศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจหรือก่อให้เกิดการกระทำ ร่วมกันของ มนุษย์ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม จนเป็นเหตุดึงดูดใจให้เดินทางไปศึกษาและ ท่องเที่ยวตามแหล่ง ต่าง ๆ^{๑๒}

สรุปแนวความคิดต่าง ๆ และความหมายของการท่องเที่ยวคือ การท่องเที่ยวจะนำมาซึ่ง การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และประชาชนของประเทศ รวมไปถึงการประชาสัมพันธ์ข้อมูล ข่าวสารของสถานที่ที่น่าสนใจเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นและเข้าใจถึงวัฒนธรรมประเพณีและ นอกเหนือจากนั้นทำให้นักท่องเที่ยวได้พักผ่อน มีประสบการณ์ สร้างความสัมพันธ์ภาพที่ดี ต่อผู้ร่วม เดินทางและเพื่อนมนุษย์อีกด้วย

๒.๒. ความสำคัญของการท่องเที่ยว

ไพฑูรย์ พงศะบุตร และวิลาศวงศ์ พงศะบุตร กล่าวว่า ความสำคัญของการท่องเที่ยวคือ ปัจจุบันถือได้ว่าการท่องเที่ยวมีความสำคัญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และมีความร่วมมือ ระหว่างประเทศในอันที่จะสนับสนุนส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวให้มี ความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น^{๑๓}

^{๑๑} เศกสรรค์ ยงวณิชย์. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). ขอนแก่น: ภาควิชา สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.๒๕๔๑.

^{๑๒} นิคม จารุมณี. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : บริษัทไอเอส พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๔.

^{๑๓} ไพฑูรย์ พงศะบุตร และวิลาศวงศ์ พงศะบุตร. คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์. (พิมพ์ครั้งที่๓). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.๒๕๓๖.

นิคม จารุมณี ได้สรุปบทบาทและความสำคัญของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเพิ่มเติมซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้^{๑๔}

๒.๒.๑ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เป็นต้นมา รายได้จากการท่องเที่ยวได้กลายเป็นรายได้ลำดับ ๑ เมื่อเทียบกับ รายได้จากสินค้าออก อื่น ๆ

๒.๒.๒ รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ได้มาในรูปแบบเงินตราต่างประเทศนี้มี ส่วนช่วยใน ๙ การสร้างเสถียรภาพให้กับดุลยภาพชำระเงิน

๒.๒.๓ รายได้จากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่กระจายไปสู่ประชาชน อย่างกว้างขวาง สร้างงานสร้างอาชีพมากมาย และเป็นการเสริมอาชีพด้วยอาชีพที่เกิดต่อเนื่องจาก การท่องเที่ยว

๒.๒.๔ อุตสาหกรรมท่องเที่ยว มีบทบาทในการสร้างงานสร้างอาชีพอย่าง มากมายและ กว้างขวาง เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมบริการที่ต้องใช้คนทำหน้าที่บริการโดยเฉพาะใน ธุรกิจ ทางตรง

๒.๒.๕ การท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดการผลิต และนำเอา ทรัพยากรของ ประเทศมาใช้ประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลต่อการกระตุ้นการผลิตหรือที่เรียกว่าผลของตัว ทวิคูณ ทางการท่องเที่ยวซึ่งอยู่ในลักษณะที่สูงมากเมื่อเทียบกับการผลิตสินค้าหรืออุตสาหกรรมอื่น ๆ

๒.๒.๖ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่มีขีดจำกัดในการจำหน่าย อาจเรียกได้ว่า เป็น Limitless Industry เมื่อเปรียบกับอุตสาหกรรมอื่น ๆ

๒.๒.๗ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไม่มีขีดจำกัดในเรื่องการผลิต เพราะไม่ต้องพึ่ง ดินฟ้า อากาศ เหมือนการเกษตรอื่น ๆ

๒.๒.๘ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี

๒.๒.๙ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการสร้างสรรค์ความเจริญไปสู่ ภูมิภาคต่าง ๆ

๒.๒.๑๐ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นมาตรการที่ช่วยส่งเสริมความปลอดภัย และความมั่นคง ให้แก่พื้นที่ที่ได้รับการพัฒนา

๒.๒.๑๑ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีส่วนช่วยเสริมสร้างสันติภาพสัมพันธไมตรี และความเข้าใจ อันดีด้วยเป็นหนทางที่มนุษย์ต่างสังคมพบปะทำความรู้จักและเข้าใจกัน

^{๑๔} นิคม จารุมณี. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : บริษัทโอเอส พรินต์เฮาส์, ๒๕๔๔.

๒.๓. องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

สถาบัน ว.ท. ได้สรุปสาระสำคัญของระบบและองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ว่า การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก ๓ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และ การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) ซึ่งแยกกล่าวแต่ละประเด็น คือ แหล่งท่องเที่ยว บริการท่องเที่ยว ตลาดการท่องเที่ยว การให้บริการแก่นักท่องเที่ยวด้วย ในประเทศไทยโดย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้คำจำกัดความที่เกี่ยวข้องบางส่วนดังนี้^{๑๕}

๒.๔. องค์ประกอบของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

อภิชาติ อินทร์พงษ์พันธ์ ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า องค์ประกอบของ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ไว้ว่า หมายถึง ธุรกิจและบริการสิ่งอำนวยความสะดวกทุกประเภท ที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว มีรายละเอียดดังนี้

๑. การคมนาคมขนส่ง การท่องเที่ยวจะเกิดขึ้นโดยปราศจากการเดินทางเห็นจะไม่ได้ การคมนาคมจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะทำให้การท่องเที่ยวขยายตัวจนกลายเป็นอุตสาหกรรม
๒. ที่พัก เมื่อมีการเดินทางก็จำเป็นต้องมีการพักแรม ซึ่งถือว่าอุตสาหกรรมที่พักเป็น อุตสาหกรรมที่ทำรายได้เป็นอันดับสองรองจากอุตสาหกรรมของที่ระลึก
๓. ร้านอาหารภัตตาคาร กิจกรรมร่วมที่ต้องเกิดในระหว่างที่นักท่องเที่ยวเดินทาง
๔. บริการนำเที่ยวเป็นธุรกิจที่ดำเนินการเกี่ยวกับการเดินทาง อำนวยความสะดวกในการเดินทางให้นักท่องเที่ยว
๕. สิ่งดึงดูดใจเพื่อการท่องเที่ยว ทั้งสิ่งดึงดูดใจที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้น
๖. ร้านขายของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง เป็นธุรกิจที่ทำรายได้สูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับ ธุรกิจอื่นในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว
๗. ความปลอดภัย ก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญมากเช่นกัน^{๑๖}

^{๑๕} สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานขั้นสุดท้ายการ ดำเนินการ กำหนดนโยบายเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.(๒๕๔๒).

^{๑๖} อภิชาติ อินทร์พงษ์พันธ์. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: อุกบลกิจ ออฟเซ็ท.(๒๕๔๐).

มนัส สุวรรณ สำหรับสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวเป็นสรรพสิ่ง รองรับในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว เพื่อให้การเดินทางท่องเที่ยวเป็นไปด้วย ความสะดวกสบายปลอดภัย โดยสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว แบ่งออกได้ ๒ ประเภท คือ

๑. สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวโดยตรง เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ ได้แก่ การอำนวยความสะดวกในการเข้าออกประเทศ การให้บริการการท่องเที่ยว

๒. สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวโดยอ้อม เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในประเทศแล้ว แม้จะไม่มีนักท่องเที่ยว รัฐบาลก็ต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวก เหล่านี้ให้แก่ประชาชนของตน ส่วนการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวถือเป็นผลพลอยได้ ประกอบด้วย สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ จำเป็นต่อการยังชีพของประชาชน สิ่งอำนวยความสะดวก ด้านความปลอดภัย เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่รัฐบาลให้ความปลอดภัยทั้งร่างกายทรัพย์สิน และ การเดินทางแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่น ๆ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่เสริม หรือสนับสนุนเพิ่มความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว ^{๑๗}

๒.๕. องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวเป็นจุดที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งต้องประกอบด้วยด้วยองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างผสมผสานกัน

มูการ์ด และเมดิลค (Burkart & Medilk) กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวต้องประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ สิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น (Amenity) ^{๑๘}

มิล และเมอร์ริสัน (Mill & Morrison) กล่าวว่า แหล่งท่องเที่ยวประกอบด้วยสิ่งดึงดูดใจ ในด้านความสวยงาม ความน่าประทับใจ สิ่งอำนวยความสะดวกในเรื่องที่พัก ร้านอาหารร้านขายของที่ระลึกหรือบริการอื่น ๆ ปัจจัยพื้นฐานในเรื่อง ระบบการสื่อสารและสาธารณูปโภค การขนส่ง ^{๑๙}

^{๑๗} มนัส สุวรรณ และคณะ. โครงการศึกษาแนวทางและการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล. กรุงเทพฯ:การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.(๒๕๔๑).

^{๑๘} Burkart and Medlik. Tourism : Past, Present and Future. New York : Harper & Row. (๑๙๘๑). ๕๙.

^{๑๙} ประกอบศิริ ภักดีพิณิจ. ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา .บัณฑิตวิทยาลัย.มหาวิทยาลัยนเรศวร.(๒๕๔๕).

สรุปได้ว่า แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพนั้นต้องประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ องค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ องค์ประกอบด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และองค์ประกอบด้านคมนาคมขนส่งที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ เพื่อช่วยสนับสนุนให้ นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งที่ท่องเที่ยวอย่างสะดวกสบาย และมีความสุข รูปแบบการท่องเที่ยว

สำนักงานการท่องเที่ยว ได้แบ่งรูปแบบการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

๑. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้ การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อ การรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

๒. การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นการท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมการเกษตรเป็น ทรัพยากร ท่องเที่ยวหลัก สามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว มีการจัดระบบการให้บริการไว้รองรับ นักท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร รวมทั้งมีการวางแผน ป้องกัน และแนวทางแก้ไขปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ

๓. การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการชมหรือสัมผัส ศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ รวมทั้งงานเทศกาล ประเพณี ตลอดจนเที่ยวชมมรดกทางประวัติศาสตร์ ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และศาสนสถาน สามารถแบ่งได้เป็นการท่องเที่ยว เชิง ศิลปกรรม ประเพณี และแหล่งประวัติศาสตร์

๔. การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์และวัฒนธรรมพื้นถิ่น เป็นการท่องเที่ยวเพื่อ แสวงหา การสัมผัสโดยตรงกับคนที่มีเชื้อชาติและภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากตัว นักท่องเที่ยว ไม่ใช่การสัมผัสผ่านสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม

๕. การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและกีฬาเป็นการท่องเที่ยวเพื่อบำบัดโรค บำรุง สุขภาพกาย หรือสุขภาพจิต การออกก าลังกายหรือการเล่นกีฬาเพื่อรักษาสุขภาพ รวมทั้งการ ท่องเที่ยว เชิงผจญภัย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมย่อยของการเล่นกีฬาด้วย^{๒๐}

^{๒๐} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพฯ :การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.(๒๕๔๖).

๓. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

ความหมายของการท่องเที่ยว ในพจนานุกรม Webster's Third New International Dictionary ได้ให้ความหมายของคำว่า Tourism หรือ การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางเพื่อสราญใจ การบริหารงานธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ส่วน Tourist หมายถึง นักท่องเที่ยว ผู้ที่เดินทางจากอีกจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง เพื่อไฝ่หาสราญหรือ เพื่อความรู้ทางวัฒนธรรมแล้วกลับมา ณ จุดเริ่มต้น คำว่า “การท่องเที่ยว” จึงเป็นคำที่มีความหมายกว้าง มิได้มีความหมายเพียงการเดินทางเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจหรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังหมายถึง การเคลื่อนย้ายประชากรจากแห่งหนึ่งไปยังอีกแห่งหนึ่ง รวมทั้งการเดินทางภายในประเทศและเดินทางระหว่าง ประเทศการท่องเที่ยว จึงเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน มีกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ได้รับความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ในปัจจุบันการท่องเที่ยวจึงเป็นธุรกิจที่กว้างขวาง ความหมายของ การท่องเที่ยววันนี้อาจสรุปได้ในเงื่อนไข ๓ ประการ คือ ประการแรก ต้องเดินทางจากถิ่นที่อยู่อาศัยไปยังที่อื่น ชั่วคราว ประการที่สองต้องเดินทางไปด้วยความสมัครใจและประการสุดท้ายเดินทางด้วยจุดมุ่งหมายใดๆก็ได้ ที่มีใช้เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้^{๒๑}

๓.๑ ปัจจัยของการท่องเที่ยว แบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attraction) หมายถึง สิ่งที่สามารถดึงดูดหรือโน้มน้าวใจให้เกิดความสนใจปรารถนาที่จะไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยว พื้นที่ที่นักท่องเที่ยวไปเยือนจะต้องเป็น พื้นที่ที่มีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ในแหล่งท่องเที่ยวจะมีจุดที่เป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว จุดหนึ่งหรือหลายจุดก็ได้ถ้ามีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวหลายจุด แหล่งท่องเที่ยววันนี้จะมีนักท่องเที่ยวและ สนใจนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวกันมาก

สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

(๑) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่ธรรมชาติให้มา (Natural Attraction Factors) คือ ความงามตามธรรมชาติที่สามารถดึงดูดให้คนไปเยือนหรือไปเที่ยวในพื้นที่นั้น เช่น หาดทรายที่สวยงาม สภาพป่า และชีวิตสัตว์ป่า เป็นต้น

(๒) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น (Historical and Cultural Attraction Factors) เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นแล้วสามารถดึงดูดใจให้มนุษย์ไปเยือนหรือไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้น เช่น สิ่งก่อสร้าง ที่เป็นสถาปัตยกรรมได้แก่วัดวังเมืองโบราณ เป็นต้น

^{๒๑} วรณา วงษ์วานิช. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. ๒๕๓๙. หน้าที่ ๕๐๙ .

(๓) คน เช่น ตลาดน้ำ ก็เป็นสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวที่มนุษย์ทำให้เกิดขึ้นมา รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่คนเราสร้างขึ้นมานี้ เช่น การแข่งกีฬาการแสดงการจัดเทศกาล เช่น งานเทศกาลอาหาร งานเทศกาลผลไม้ เป็นต้น

๒) สิ่งอำนวยความสะดวก (Facility) หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่รองรับการเดินทางท่องเที่ยว เพื่อให้การเดินทางท่องเที่ยวเป็นไปได้อย่างสะดวกสบายที่สำคัญมากที่สุดคือเรื่องที่พักแรมไม่ว่าจะเป็น ที่พักในรูปแบบโรงแรม รีสอร์ท บังกะโล เกสต์เฮาส์สิ่งสำคัญอันดับรองลงมา คือ การบริโภคจึงต้องมีร้านอาหารบริการสำหรับนักท่องเที่ยวตลอดจนข่าวสารข้อมูลเพื่อการเดินทางไว้บริการนักท่องเที่ยว

๓) การเข้าถึงได้ (Accessibility) หมายถึง การไปถึงแหล่งท่องเที่ยวที่นั่นได้คือ ต้องมีการคมนาคมขนส่งนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่นั่นอย่างสะดวก

ปัจจัยในการเลือกสถานที่ท่องเที่ยวของแต่ละบุคคลย่อมมีความแตกต่างกันไปตามความพึงพอใจ หรือความต้องการที่จะได้รับจากการไปท่องเที่ยว โดยที่บางคนต้องการไปท่องเที่ยวธรรมชาติอย่างเดียว แต่บางคนอาจต้องการความสะดวกสบายในเรื่องของที่พักหรืออาหาร เป็นต้น

การท่องเที่ยวจึงเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก ๓ ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการท่องเที่ยว (Tourism Service) และการตลาด การท่องเที่ยว (Tourism Market of Tourist) แต่องค์ประกอบย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์กันเป็นเหตุและผล ซึ่งกันและกัน ความแตกต่างของแต่ละรูปแบบการท่องเที่ยวจึงอยู่ที่ความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยและ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั่นเอง^{๒๒} ทั้งนี้การท่องเที่ยวจึงเป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์ที่สร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกกับสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมในการเดินทางไปท่องเที่ยวแต่ละสถานที่ย่อมมีจุดหมายของการเดินทางไปท่องเที่ยวที่ต่างกัน

๓.๒ วัตถุประสงค์กับการท่องเที่ยว

โรบินสัน (Robinson) ได้กล่าวไว้ว่า วัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวของบุคคลมีอยู่ ๘ ประการ คือ

- ๑) เพื่อฟื้นฟูสุขภาพและร่างกาย
- ๒) เพื่อสุขภาพอนามัย เพื่อสูดอากาศบริสุทธิ์ที่อบอวล อบน้ําแร่
- ๓) เพื่อเข้าร่วมหรือชมกิจกรรมทางกีฬา

^{๒๒} อรุณ ชิลป์ มณีพันธ์. ลักษณะชายฝั่งทะเลที่พึงประสงค์ของนักท่องเที่ยวบริเวณชายฝั่ง ทะเลประเทศไทย. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (๒๕๔๗), หน้า ๑๙๑.

- ๔) เพื่อไปชมสิ่งที่แปลกใหม่ในต่างประเทศ
- ๕) เพื่อความรื่นเริงบันเทิงใจ ความสนุกสนาน ความสดชื่น เพื่อการพักผ่อน
- ๖) เพื่อสาเหตุส่วนตัว เช่น ไปเยี่ยมญาติไปพบเพื่อนใหม่หรือเพื่อหลบหนีคนที่
ใกล้ชิดจำเจ
- ๗) เพื่อเหตุผลทางด้านจิตใจ ศาสนา
- ๘) เพื่ออาชีพและการธุรกิจ

ตามมติเอกฉันท์ของสหประชาชาติในการประชุมครั้งที่ ๒๑ ในปีพ.ศ.๒๕๑๐ อันเป็นที่
ท่องเที่ยว สากลว่า “การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่มนุษย์ชาติต้องการมากที่สุด ควรที่รัฐบาล
ของทุกประเทศ และมนุษย์ทุกคนจะสนับสนุน”^{๒๓} จากมูลเหตุจูงใจเพื่อการท่องเที่ยวที่กล่าวมานี้ คง
จะไม่มีมูลเหตุจูงใจอันใดอันหนึ่งที่เป็นตัวกระตุ้นที่เด่นที่สุด แต่มีลักษณะผสมผสานกัน

๔. หลักการของการพัฒนาท่องเที่ยวโดยชุมชน

๔.๑. ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - Based Tourism) คือ การ
ท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน กำหนดทิศทางโดย
ชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของในการจัดการ ดูแล เพื่อให้เกิด
การเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

๔.๒. องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน มี ๗ องค์ประกอบ

๔.๒.๑ มีองค์กร/กลไก ในการบริหารจัดการท่องเที่ยว

(๑) มีองค์กร/กลไก ที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อเป็น
แกนนำในการบริหารจัดการท่องเที่ยว

(๒) การมีส่วนร่วมของสมาชิกและชุมชนในการพัฒนาการ

ท่องเที่ยว

๔.๒.๒ มีระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

(๑) มีระบบบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน และกฎกติกาที่ใช้ใน
การบริหารจัดการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาด้านอื่นๆ ของชุมชน

(๒) การเสริมศักยภาพของคนในกลุ่มท่องเที่ยวและชุมชน

(๓) การปฏิบัติตามกฎระเบียบและรูปแบบที่ใช้สำหรับบริหาร
จัดการท่องเที่ยวของชุมชน

^{๒๓} Burkart and Medlik. *Tourism : Past, Present and Future*. New York : Harper & Row.
(๑๙๘๕).๕๙.

(๔) การตลาดและประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างรายได้
ทางการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างยั่งยืน

๔.๒.๓ สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชน

(๑) สนับสนุนการพัฒนาชุมชน

(๒) กระจายรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวชุมชนอย่างเป็นธรรม
และสร้างโอกาสในการมีรายได้เสริม

๔.๒.๔ ส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชน

(๑) กลุ่มท่องเที่ยวมีข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในท้องถิ่น

(๒) มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากภายในสู่คนภายนอก

(๓) มีกฎ กติกา และแนวทางเพื่อเคารพและปกป้องวัฒนธรรม

ชุมชน

(๔) กลุ่มท่องเที่ยวมีการส่งเสริม อนุรักษ์ พื้นฟู และสืบทอด

วัฒนธรรม

๔.๒.๕ มีส่วนในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน

(๑) กลุ่มท่องเที่ยวมีข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๒) มีการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

(๓) จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนและ

อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

(๔) มีการป้องกัน จัดการ และแก้ไขปัญหาเฉพาะ

๔.๒.๖ สร้างการเรียนรู้

(๑) กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจใน
วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชน ให้แก่ผู้มาเยือน

(๒) สร้างจิตสำนึกและองค์ความรู้ในการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งคนในชุมชนและผู้มาเยือน

๔.๒.๗ มีการบริการที่ดีและปลอดภัย ทั้งด้านที่พัก ยานพาหนะ นักสื่อ

ความหมายท้องถิ่น เจ้าของบ้าน และการประสานงานที่ีระหว่างกลุ่มในชุมชนเพื่อให้บริการ

๔.๓. ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

๔.๓.๑ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน

ความอยู่รอดของชุมชนขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน คนในชุมชนมีความเชื่อมโยงผูกพันกับทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชนในการเผยแพร่ภูมิปัญญาในการจัดการ ทรัพยากร สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวให้ผู้มาเยือนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สร้างความร่วมมือของหน่วยงานในการทำงานเป็นพันธมิตรร่วมกับชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔.๓.๒ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บอกถึงอัตลักษณ์ความเป็นชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนจะทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมโดยที่ยังคงอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีให้สอดคล้องกับยุคสมัย มีการสืบทอดสู่คนรุ่นหลังได้อย่างต่อเนื่อง การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชนในการนำเสนอ “ของดี” ชุมชนให้คนภายนอกได้รับรู้ ทำให้เกิดการสืบค้น ถิ่นทอด และฟื้นฟูวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่น ชุมชนมีการบริหารจัดการและร่วมกันกำหนดว่าวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอะไรบ้างที่ ชุมชนพร้อมในการนำเสนอและสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ตลอดจนมีแนวทางปฏิบัติตัวสำหรับนักท่องเที่ยว การที่มีนักท่องเที่ยวสนใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมคน ท้องถิ่น เป็นตัวกระตุ้นอีกทางหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ และมีชีวิตชีวาในการนำเสนอข้อมูล สามารถสร้างการมีส่วนร่วมให้กับนักท่องเที่ยวในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของตน ทำให้เยาวชนคนรุ่นหลังเห็นคุณค่าของชุมชนตนเอง

๔.๓.๓ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาคน
ความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่น หรือชาติพันธุ์ ความร่วมมือและความสามัคคีของคนในชุมชน การมีพื้นที่ทางสังคม ได้รับการยอมรับจากคนภายนอก เป็นหัวใจสำคัญของการดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชนช่วยให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมและกำหนดบทบาทของชุมชนต่อการท่องเที่ยว มีกระบวนการในการจัดการความรู้ภายในชุมชน สร้างระบบในการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาการท่องเที่ยวภายในชุมชนโดยชุมชนเอง มีการพัฒนาทักษะและเพิ่มเติมความรู้ใหม่ให้กับสมาชิกในชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยว ให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในการนำเสนอปัญหาและความต้องการกับหน่วยงานภายนอก นำเสนอประสบการณ์และความสำเร็จในการพัฒนากับคนและหน่วยงานที่มาศึกษา-ดูงาน นอกจากเป็นการพัฒนา “คนใน” แล้วยังให้การศึกษากับ “คนนอก” ด้วย

๔.๓.๔ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตคนท้องถิ่น

การท่องเที่ยวเป็นการดึงคนจากภายนอกมาเรียนรู้ชุมชน แรงจูงใจที่ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนคือ วิถีชีวิตที่แตกต่าง วัฒนธรรมดั้งเดิม และแหล่งท่องเที่ยวที่มีความอุดมสมบูรณ์ จุดดึงดูด คือ วิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงเป็นรายได้เสริมที่สามารถนารายได้นั้นไปดำรงชีพ โดยที่คนในชุมชนยังคงดำเนินวิถีดั้งเดิมหรือเป็นการสร้างทางเลือกเรื่องรายได้ ให้กับบางครอบครัว ในการสร้างอาชีพเสริมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สร้างงานให้กับคนในชุมชนการท่องเที่ยว โดยชุมชน จัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาชุมชนและสาธารณประโยชน์

๔.๕ แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

พจนานุกรม ได้ระบุว่า แนวคิดและต้นกำเนิดของคำว่า อีโคทัวร์ริซึม (ecotourism) มาจากประเทศตะวันตก มีการให้คำนิยามคำนี้หลากหลายขึ้นอยู่กับภูมิหลังของแต่ละคนหรือสังคมที่ผู้เขียนหรือนักวิชาการคลุกคลีอยู่ โดยส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาที่คู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในบริบทสังคมไทยที่คนกับธรรมชาติมีความผูกพันใกล้ชิดกัน แนวคิดนี้จึงเน้นบทบาทของคนและชุมชนมากขึ้น^{๒๔}

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า “การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน” ซึ่งมองว่าคนและชุมชนเข้าไปมีบทบาทในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในลักษณะของการเข้าไปมีส่วนร่วมกับส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยมีแหล่งธรรมชาติเป็นฐาน

จากบทเรียนของการพัฒนาประเทศ โครงการพัฒนาหลายโครงการเป็นโครงการที่ดีแต่ไม่สามารถทำได้เนื่องจากมองที่โครงการเป็นตัวตั้งไม่ได้มองที่ประชาชน ดังนั้น การให้บทบาทและความสำคัญของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ยั่งยืน ในส่วนขององค์กรประชาชน และองค์กรพัฒนาเอกชน เห็นว่าหากจะให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศยั่งยืนต้องมองที่ชุมชนเป็นศูนย์กลาง จึงเกิดแนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้น

“การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community base sustainable tourism) คือการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดย

^{๒๔} พจนานุกรม. คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ :โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิต และธรรมชาติ พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้าที่ ๑๗๘-๑๗๙.

ชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน” โดยมองว่าการท่องเที่ยวต้องทำงานครอบคลุม ๕ ด้าน พร้อมกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนในการจัดการ

นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังสามารถเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเงื่อนไขและสร้างโอกาสให้องค์กรชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนทิศทางการพัฒนาชุมชนของตนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีแนวโน้มว่าการท่องเที่ยวจะรุกคืบเข้าไปถึง หรือต้องการเปิดเผยชุมชนของตนให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง ให้มีการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากรและกระจายอำนาจการตัดสินใจโดยเน้นความสำคัญของการจัดการธรรมชาติแวดล้อมและใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน

ในช่วง ๒ - ๓ ปี ที่ผ่านมาคำว่า **"Community-based Tourism : CBT"** การท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนเป็นฐานการบริหารจัดการ "การท่องเที่ยวโดยชุมชน" เป็นที่รู้จักและใช้กันอย่างแพร่หลายในหลายๆความหมาย ความเข้าใจและประสบการณ์ ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้ เป็นเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการด้านโฮมสเตย์ ที่ต้องมี "ชุมชน" เป็นส่วนประกอบสำคัญ

การท่องเที่ยวกลายเป็น"เครื่องมือ"ที่รัฐบาลให้ความสำคัญเนื่องจากมีความสำคัญต่อการสร้างรายได้ เพื่อพัฒนาประเทศอย่างมากและยังเป็นรายได้ที่เป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ และมีการกระจายไปในหลายภาคอย่างค่อนข้างชัดเจน เช่นการเดินทาง ที่พัก การซื้อของที่ระลึก ภัตตาคาร ร้านค้าต่างๆ จึงมีการประกอบกิจการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งโดยตรงและทางอ้อม ขยายมากขึ้น เช่นการเพิ่มขึ้นของสถานที่พัก ทั้งโรงแรมขนาด ๕ ดาว ๔ ดาว ไปจนถึงที่พักแบบพื้นบ้านที่เรียกว่า โฮมสเตย์ การเพิ่มขึ้นของร้านอาหาร และแหล่งบริการอื่นๆ เพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ และการขยายตัวไปในแทบทุกภูมิภาคของไทย ก่อให้เกิดการตื่นตัวเพราะมองว่าเป็นเรื่องง่ายที่จะมีรายได้เพิ่มจากการท่องเที่ยว ที่เป็นผู้มาซื้อสินค้าถึงที่ไม่ว่าจะที่ใดก็ตาม

แต่จากการที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีจำกัดไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางด้านธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ซึ่งผู้ดูแลหรือเป็นเสมือนเจ้าของก็คือประชาชนที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ ว่าจะมีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างไร เพราะทรัพยากรทุกอย่างต้องมีข้อจำกัดในการใช้ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามคือการใช้อย่างยั่งยืน และเป็นไปได้หรือไม่ที่จะดำเนินการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และควรทำอย่างไร เมื่อ "ชุมชน" กลายเป็น "สินค้า" หรือ "เครื่องมือ" ที่เป็นทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ ในขณะเดียวกันเป็นสิ่งที่ทำลายและละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง เสมือนกับการที่ต้องคำนึงถึงความรู้สึก ความยินดีของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งยังเป็นผู้ที่ถูกกล่าวอ้างถึงอยู่ตลอดเวลาในการที่

รัฐบาลจะดำเนินการพัฒนาใดๆจึง "ต้องให้ความสำคัญต่อชุมชนในระดับต้นๆ และชุมชนต้องได้รับประโยชน์" อยู่เสมอ

เมื่อชุมชนมาเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก็จะมีคำใหม่ๆเกิดขึ้น อาทิเช่น การท่องเที่ยวชุมชน การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวผ่านชุมชน การท่องเที่ยวในชุมชน ก็ขึ้นอยู่กับนิยามแห่งการสื่อความหมายต่อคำดังกล่าว แต่ที่แน่นอนก็คือ "ชุมชน" เป็นสิ่งที่ต้องถูกกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และอย่างไรคือการท่องเที่ยวโดยชุมชน "Community Based Tourism : CBT" ที่เหมาะสมอันจะเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและเห็นผล

การท่องเที่ยวโดยชุมชน : "Community-based Tourism : CBT"

"เป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นและผู้มาเยือน ในการที่จะดูแลรักษาทรัพยากรด้านต่างๆ ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน เพื่อประโยชน์แก่ชุมชน"

กระบวนการเรียนรู้ของ CBT : มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ

- **ศักยภาพของคน** ต้องเริ่มที่คนในชุมชนที่จะต้องรู้จักรากเหง้าของตนเองให้ดีเสียก่อน เพื่อความพร้อมในการบอกเล่าข้อมูลและคนในชุมชนต้องมีความพร้อมที่จะเรียนรู้ มีความสามัคคีทำงานร่วมกันได้

- **ศักยภาพของพื้นที่** หมายรวมถึง ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานต่อกันมา คนในชุมชนต้องรู้จัก ต้องรักและหวงแหนเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชนของตน สามารถที่จะนำมาจัดการได้อย่างคุ้มค่าและยั่งยืน ทั้งนี้แล้วชุมชนต้องมีความพร้อมในการเรียนรู้ ตลอดจนมีความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องแนวคิด พื้นฐานทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน และการจัดการในพื้นที่ได้ด้วย

- **การจัดการ** เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนักที่จะทำอะไร เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เกิดความยั่งยืน สมดุลในกลุ่มคนหมู่มาก ดังนั้นชุมชนที่จะสามารถบริหารจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน : "Community-based Tourism : CBT" ได้ต้องเป็นชุมชนที่มีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ มีความคิด มีวิสัยทัศน์ ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งยังต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ต้องมีการพูดคุยกำหนดแนวทางในการเตรียมความพร้อมชุมชนรู้ว่าพื้นที่ของตนจะมีรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้อย่างไร ควรมีกิจกรรมอะไรบ้าง และจะมีการกระจาย จัดสรรรายได้อย่างไร ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมานั้น สิ่งสำคัญที่สุดของชุมชนก็คือการมีส่วนร่วม อันหมายถึง ร่วมในทุกๆสิ่ง ทุกอย่างเพื่อส่วนรวม

- **มีส่วนร่วม มีได้อย่างไร** การสื่อสารพูดคุย เป็นการสื่อความคิดเห็น การแก้ปัญหา รวมถึงการหาทางแก้ไขปัญหาต่างๆจากการระดมความคิดจากประสบการณ์ของนักวิจัยท้องถิ่นพบว่า ชุมชนจัดให้มีเวทีพูดคุย ร่วมกันคิดวางแผนดำเนินการ ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องใน

การทำงานร่วมกัน สร้างกฎระเบียบของชุมชนทางด้านต่างๆเพื่อให้คนในชุมชนรวมถึงผู้มาเยือนปฏิบัติตาม

- ผลกระทบจากการทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน : "Community-based Tourism : CBT" ทุกอย่างที่ดำเนินการย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งที่ตั้งอยู่ สิ่งแวดล้อมโดยรอบทั้งสิ้น ซึ่งมีผลกระทบด้านบวกและด้านลบ ^{๒๕} ได้แก่

๑. **ผลกระทบด้านบวก** ส่งผลให้ชุมชนมีจิตสำนึกเกิดการพัฒนาตนเอง พึ่งพาตนเอง คิดเป็นทำเป็น มีความพยายามในการเรียนรู้พัฒนา เกิดรายได้เพิ่มขึ้นมีการรวมตัวกัน สร้างความเข้มแข็งในชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ตามความคาดหวังและความพยายามที่จะดำเนินการเพื่อให้เป็นตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านเศรษฐกิจ ๒) ด้านสังคมวัฒนธรรม ๓) สิ่งแวดล้อม และสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนคือการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา สืบสานสืบทอด ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ได้ เกิดความรักความภาคภูมิใจในความรู้สึกรักเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมในทรัพยากรของชุมชน และเกิดกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมกันในที่สุด

๒. **ผลกระทบด้านลบ** เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม อาทิ จำนวนขยะที่เพิ่มมากขึ้นจากนักท่องเที่ยว การใช้น้ำ ระบบนิเวศธรรมชาติ การรับวัฒนธรรมที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว เกิดกระแสการเลียนแบบ มีความขัดแย้งทางความคิด เสียความเป็นส่วนตัวในการที่จะต้องรองรับนักท่องเที่ยว และที่สำคัญคืออาจถึงกับสูญเสียเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หากมีการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวมากเกินไป

ในส่วนการตลาดนั้นแต่ละชุมชนจะต้องให้ข้อมูลแนะนำชุมชนตนเองและชุมชนอื่นที่ถูกต้องและน่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว และที่น่าภูมิใจสำหรับชุมชนคือ การรักษารักษาและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา แต่ชุมชนไม่ได้ละทิ้งพื้นฐานเดิม หรือปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามกระแสวัฒนธรรม และไม่ได้มุ่งหวังรายได้จากการท่องเที่ยวที่จะได้ให้เป็นรายได้หลักของชุมชนโดยละทิ้งอาชีพดั้งเดิมที่จะเป็นการที่จะปรับตัวเพื่อรองรับกระแสการท่องเที่ยวที่เข้าไปในชุมชน

หลักการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่มองชุมชนเป็นศูนย์กลางหรือฐานเพื่อกำหนดทิศทาง แผนงาน แผนปฏิบัติการของตนเองโดยดำเนินการพร้อมกันทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม

^{๒๕} วีระพล ทองมา. การจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. เชียงใหม่ : คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้. พ.ศ. ๒๕๔๗ หน้า ๑๗-๒๒

วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมนั้น จึงทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาแบบองค์รวมและเกี่ยวกับกลุ่มคนต่างๆ มากมาย เมื่อมองในบริบทของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมและได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวจึงควรต้องมีหลักการร่วมกัน ดังนี้

๑. การท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องมาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ชุมชนได้มีการวินิจฉัยวิเคราะห์สภาพปัญหา ผลกระทบการท่องเที่ยวอย่างรอบด้านแล้ว ชุมชนร่วมตัดสินใจลงมติที่จะดำเนินการตามแนวทางที่ชุมชนเห็นสมควร

๒. สมาชิกในชุมชนต้องมีส่วนร่วมทั้งการคิดร่วม วางแผนร่วม ทำกิจกรรมร่วม ติดตามประเมินผลร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกันและรับประโยชน์ร่วมกัน

๓. ชุมชนต้องการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรม เป็นองค์กร หรือจะเป็นองค์กรชุมชนเดิมที่มีอยู่แล้วเช่นกัน องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ก็ได้ เพื่อกลไกที่ทำหน้าที่แทนสมาชิกทั้งหมดในระดับหนึ่ง และดำเนินการด้านการกำหนดทิศทาง นโยบายการบริหาร การจัดการ การประสานงาน เพื่อให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นไปตามเจตนารมณ์ของสมาชิกในชุมชนที่เห็นร่วมกัน

๔. รูปแบบ เนื้อหา กิจกรรม ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องคำนึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นธรรม และให้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในเชิงสร้างสรรค์และลดผลกระทบในเชิงลบ

๕. มีกฎ กติกาที่เห็นร่วมจากชุมชน สำหรับการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจน และสามารถกำกับดูแลให้เป็นไปตามกติกาที่วางไว้

๖. ชุมชนที่จัดการท่องเที่ยว สมาชิกในชุมชน ชาวบ้านทั่วไปและนักท่องเที่ยว ควรมีกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกันและกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ถูกต้องเหมาะสม และมีความชัดเจน

๗. การท่องเที่ยวโดยชุมชน จะต้องมียุทธศาสตร์ที่มาจากข้อตกลงร่วมภายในชุมชนด้วย เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง และพิจารณาร่วมกันถึงขีดความสามารถในการรองรับ

๘. รายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยว มีส่วนไปสนับสนุนการพัฒนาชุมชนและรักษาสิ่งแวดล้อม

๙. การท่องเที่ยวจะไม่ใช่อำชีพหลักของชุมชน และชุมชนต้องดำรงอาชีพหลักของตนเองไว้ได้ ทั้งนี้หากอาชีพของชุมชนเปลี่ยนเป็นการจัดการท่องเที่ยว จะเป็นการทำลายชีวิตและจิตวิญญาณดั้งเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน

๑๐. องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะจัดการกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และพร้อมจะหยุดเมื่อเกินความสามารถในการจัดการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากมองในแง่ความพร้อมของชุมชนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการท่องเที่ยวในมิติของชุมชนแล้ว การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเป็นไปได้

ด้วยดีนั้นยังต้องพิจารณาจากมติของชุมชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยได้แก่ การตลาด นโยบายรัฐที่เข้ามาสนับสนุน และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นต้น

กระบวนการทำงานเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

หากชุมชนมีความพร้อมมีปัจจัยเอื้ออำนวยต่อการเข้ามามีบทบาทจัดการการท่องเที่ยวแล้วนั้น ผู้นำชุมชนและแกนนำที่หลากหลาย ตัวแทนกลุ่มต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร ฯลฯ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ครูอาจารย์ในโรงเรียน เป็นต้น ร่วมกันประชุมสัมมนาเพื่อสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นการฝึกกำลังความคิดสร้างสรรค์ ประสานแนวคิดของทุกคนให้เห็นเป็นภาพเดียวกัน ในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และนำวิสัยทัศน์ที่ได้มากำหนดเป็นเป้าหมาย เป็นทิศทางของการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนในระยะต่อไป ดังที่พจนา สวนศรี ได้กล่าวไว้ว่า^{๒๖}

วิสัยทัศน์

ชุมชนหลายแห่งตัดสินใจเปิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและเป็นฝ่ายจัดการเองนั้น มีรูปแบบการคิดตัดสินใจด้วยการมองวิสัยทัศน์ ๓ รูปแบบด้วยกัน คือ

๑. มองกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกับคนภายนอก ให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อสภาพปัญหาชุมชนที่ประสบอยู่ และหวังว่าจะได้เพื่อนที่เข้าใจร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกัน อันเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม เพื่อประสานการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้น

๒. การท่องเที่ยวทำให้เกิดผลกระทบทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม จำเป็นที่ชุมชนต้องรวมตัวกันเข้ามามีการจัดการให้นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องให้ปฏิบัติอยู่ในกฎ กติกาของชุมชน การจัดการระเบียบการแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้คนที่เกี่ยวข้องและผลประโยชน์ในชุมชน การสร้างมาตรฐานต่างๆ ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเอง ทั้งเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบมากเกินไปขีดความสามารถที่ชุมชนจะจัดการได้

๓. การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการเรียนรู้ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นการสร้างโอกาสในการฟื้นฟูวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และสิ่งแวดล้อม โดยมองที่รายได้เป็นเพียงแค่ผลพลอยได้จากกระบวนการเรียนรู้ท่ามกลางการท่องเที่ยว

ซึ่งทั้ง ๓ รูปแบบนี้มีพื้นฐานการคิดจากชุมชนเอง ที่มีความภูมิใจในวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของตนเองที่พร้อมจะสื่อต่อคนภายนอก โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอด

^{๒๖} พจนา สวนศรี. คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ :โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิต และ ธรรมชาติ พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้าที่ ๑๘๕-๑๘๘

นอกจากนั้นแล้ว ชุมชนเองยังต้องการความเข้าใจ ความร่วมมือของนักท่องเที่ยวในเคารพในกฎ กติกา ที่ชุมชนร่วมกันสร้างไว้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมาจากการกำหนดจากวิสัยทัศน์ที่จัดทำร่วมกันในชุมชน และนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ที่เป็นรูปธรรม ให้มีความชัดเจนขึ้นโดยชุมชนจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์หลักอยู่ ๔ ประการด้วยกัน คือ

๑. เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนในรูปแบบอื่นๆ ที่ต้องเอื้ออำนวยการเรียนรู้ต่อกันและกันได้ เช่น การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ไปเยือนชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน นักท่องเที่ยวควรเกิดการเรียนรู้บทบาทของประมงขนาดเล็กที่ทำหน้าที่อนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งด้วย

๒. เพื่อให้กิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นส่งเสริมให้ชุมชนโดยเฉพาะคนหนุ่มสาวได้เข้าใจ ให้คุณค่า ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนให้กลับฟื้นคืนสภาพได้ในระยะต่อไป

๓. เพื่อก่อให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชน ที่เผชิญต่อผลกระทบทางการท่องเที่ยวแบบเดิม ให้เข้ามามีส่วนร่วมจัดการลดผลกระทบดังกล่าว และจัดระเบียบชุมชนให้เป็นระบบที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๔. เพื่อเป็นเครื่องมือการเผยแพร่ให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องของวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตกับสาธารณชนภายนอก

จะเห็นได้ว่าในมิติของชุมชนไม่ได้มองเรื่องรายได้เป็นเรื่องหลัก ผิดกับในระดับนโยบาย การท่องเที่ยวมักจะทำให้ความสำคัญเรื่องรายได้เป็นอันดับแรก หากเอาคุณค่า วิถีคิดที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญในสังคมไทย อันได้แก่ การมีน้ำใจ ความเอื้ออารี ประกอบกับการมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ความรักในศิลปวัฒนธรรม อันเป็นทุนทางสังคมของคนไทย ก็จะทำให้การริเริ่มและมองการท่องเที่ยวได้ถูกทิศทางยิ่งขึ้น

การประเมินความเป็นไปได้ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เนื่องจากการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเป็นสิ่งที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนภายนอก ดังนั้น ทักษะ ความชัดเจน การจัดการให้เหมาะสม จึงเป็นเรื่องที่ชุมชนเองยังมีคงความกังวลอยู่พอสมควร แม้ว่าจะมีปัจจัยที่เอื้อ และการสนับสนุนจากภายนอกพอสมควร แต่ชุมชนเองต้องสามารถคาดการณ์ และประเมินว่า วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ ของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น มีความเป็นไปได้มาก

น้อยเพียงไร โดยการร่วมกันอภิปราย ระดมความคิดเห็น จากชุมชนให้กว้างขวางจนสามารถสรุปด้วยมติของชุมชนเอง ซึ่งมีองค์ประกอบการประเมินอยู่ ๗ ประการด้วยกัน คือ

๑. ผู้นำชุมชนและแกนนำชุมชน สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ภายนอก และสภาพปัญหาชุมชนตลอดจนมองแนวทางแก้ไขปัญหาค้นคว้าได้แบบชัดเจน และมองกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้นเป็นกิจกรรมหนึ่ง หรือกิจกรรมร่วมเชื่อมต่อกับทิศทางแก้ไขปัญหามาโดยภาพรวมของชุมชนได้ แล้วจึงได้กำหนดเป็นวัตถุประสงค์เป้าหมายการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้น

๒. การมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งหมด เนื่องจากเป็นเรื่องที่ต้องเกี่ยวข้องกับสิทธิของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมชุมชนที่ชุมชนต้องมีการคิดไตร่ตรองวินิจฉัย และร่วมตัดสินใจจะเปิดหมู่บ้านรองรับอย่างไร ควรเป็นรูปแบบใด ใครบ้างที่เกี่ยวข้อง ใครมีบทบาทจัดการอย่างไร และภายหลังนักท่องเที่ยวกลับแล้วมีการลดผลกระทบอย่างไร ด้วยวิธีการใด ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์ภายในชุมชน

๓. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดตั้งองค์กรภายในชุมชน เพื่อรับผิดชอบกิจกรรมนี้ หรือผลักดันให้องค์กรชุมชนอื่นที่พิจารณาแล้วว่า มีความพร้อมทำหน้าที่รับผิดชอบเป็นหน่วยงานหนึ่งขององค์กรนั้นๆ แต่ทั้งนี้การดำเนินการขององค์กรต้องเป็นไปด้วยความโปร่งใส เพราะมีผลประโยชน์ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

๔. การพิจารณาเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น หรือของดีในชุมชนเพื่อจัดปรับเป็นกิจกรรมท่องเที่ยงให้สอดคล้องต่อชุมชน ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมให้น้อยที่สุดเท่าที่สามารถทำได้

๕. ความพร้อมของผู้ที่สนใจจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมท่องเที่ยวนั้น จะมีบทบาทหลากหลายมากขึ้น คือจะมีผู้ที่เกี่ยวข้องกับที่พัก อาหาร การดูแลความปลอดภัย การนำพานักท่องเที่ยว การสื่อความหมาย และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต้องไม่ใช่กระจุกตัวอยู่เฉพาะกลุ่มแกนนำภายในชุมชนเท่านั้น ควรมีระบบกระจายที่ทั่วถึงและเป็นธรรม

๖. การเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ที่ระดมรับนักท่องเที่ยว เพื่อสามารถจัดปรับกระบวนการให้เหมาะสม สอดคล้องยิ่งขึ้น และร่วมแก้ไขปัญหานั้นที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการลดผลกระทบของการท่องเที่ยวในครั้งต่อไป

๗. ประสบการณ์ทักษะในการจัดการท่องเที่ยวนั้นโดยชุมชนที่ต้องบูรณาการความต้องการ ความเพ็ดเพลิน ความตื่นตัวและการเรียนรู้ ให้เป็นโปรแกรมและกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้นที่เหมาะสมของแต่ละพื้นที่

การเตรียมความพร้อมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นเสมือนงานพัฒนาชุมชนอย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่ดูเหมือนง่ายแต่ทำยาก ที่ว่ายากนั้นก็เพราะการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองกระแสบริโภคนิยม การท่องเที่ยวทำให้ชุมชนหลุดออกจากฐานการผลิตเดิมในภาคการเกษตร สู่อุตสาหกรรมบริการ กำลังซื้อที่สูงกว่าของนักท่องเที่ยวจึงสามารถกำหนด “สินค้า” และ “บริการ” ได้ตามความต้องการ ทำให้สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวมักถูกรบกวนจากวัฒนธรรมภายนอกที่เข้ามาพร้อมกับนักท่องเที่ยว เป็นดาบสองคมและมีความเสี่ยงอย่างยิ่งในการนำไปใช้ในการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะเปิดหมู่บ้านต้อนรับนักท่องเที่ยว ชุมชนควรจะต้อง “รู้ตัว” เข้าใจและตระหนักต่อการท่องเที่ยวนี้ตลอดจนการสร้างภูมิคุ้มกัน โดยการเตรียมความพร้อมชุมชน ซึ่งผู้ดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนควรมีกระบวนการทำงาน ตามที่พจนา สวนศรี^{๒๗} ได้กล่าวไว้ว่าดังนี้

ขั้นที่ ๑ ให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวให้ชุมชนในการพิจารณาทั้งด้านบวกและลบของการท่องเที่ยว ซึ่งในขั้นตอนนี้อาจจะมีเฉพาะผู้นำหรือกลุ่มสนใจ

ขั้นที่ ๒ สร้างการมีส่วนร่วม เป็นการดึงเอากลุ่มที่สนใจการท่องเที่ยวโดยชุมชน และกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรี กลุ่มออมทรัพย์ และผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำทางธรรมชาติมาพูดคุยเรื่องผลดี-ผลเสีย อีกครั้ง เพื่อให้เขาเหล่านั้นได้ร่วมกันตัดสินใจเรื่องนี้ร่วมกัน

ขั้นที่ ๓ ศึกษาชุมชนร่วมกับชาวบ้าน โดยการทำงานร่วมกับชาวบ้านเพื่อศึกษาในหัวข้อดังนี้

- การสำรวจทางกายภาพ

- ทำแผนที่รอบนอก (แสดงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินทำ

กิน)

- แผนที่รอบในหมู่บ้าน (แสดงที่ตั้งของบ้านเรือน ทรัพยากรคน

สร้างและทรัพยากรธรรมชาติ)

- ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน

- ศึกษาความสัมพันธ์ของชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากร

เพื่อการท่องเที่ยว

- ศึกษากลุ่มต่างๆ ในชุมชน

^{๒๗} พจนา สวนศรี. คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ :โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิต และธรรมชาติ พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้าที่ ๑๘๙-๑๙๐

ซึ่งผลการศึกษานี้จะทำให้เห็นศักยภาพ-ข้อจำกัดของชุมชน และปัญหาของชุมชนร่วมกัน

ขั้นที่ ๔ วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน ทั้งในด้านศักยภาพ-ข้อจำกัด โอกาสและความเสี่ยง ในขั้นตอนนี้จะทำให้ชุมชนได้มองเห็นได้ด้วยตนเอง และสามารถเชื่อมโยงเรื่องท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนได้ การวิเคราะห์ข้อมูลในครั้งนี้จะทำให้เกิดการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และอาจพบว่าเพื่อแก้ปัญหาให้ตรงจุด อาจจะไม่จำเป็นต้องใช้เรื่องการท่องเที่ยวเลยก็เป็นได้

ขั้นที่ ๕ ร่วมกันพัฒนาศักยภาพและแก้ไขจุดอ่อน อาทิ

- รวบรวมองค์ความรู้ ซึ่งแต่ละชุมชนจะแตกต่างกันออกไปมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน เช่น บางชุมชนเด่นด้านการพัฒนาชุมชน บางชุมชนเด่นระบบการจัดการนิเวศที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เหมาะสม เป็นต้น ซึ่งชุมชนต้องร่วมกันดึงเอกลักษณ์ ให้เห็นร่วมกันก่อนนำสู่การเผยแพร่ออกไป

- ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้เหมาะสม สอดคล้อง ปลอดภัย ไม่ทำลายระบบนิเวศเดิมมากนัก เช่น การปรับทางเดินในป่าเขา เป็นต้น

- ปรับปรุงบ้านพักและความสะอาดภายในชุมชนให้เป็นมาตรฐานของชุมชน แต่ละแห่งที่ตกลงร่วมกัน โดยมีคณะกรรมการของชุมชน ตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอ

- ฝึกอบรมบุคลากรด้านการท่องเที่ยวในชุมชน เช่น นักสื่อความหมาย การสร้างเวทีเรียนรู้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งในขั้นตอนนี้จะเห็นความสามารถของชุมชน ในการรองรับการท่องเที่ยวทั้งความพร้อมจำนวนบุคลากร และขีดความสามารถในการรองรับทั้งพื้นที่ทางธรรมชาติและรูปแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

ขั้นที่ ๖ วางรูปแบบการบริหารจัดการ ในขั้นตอนนี้จะเป็นการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาทำงานหรืออาจใช้องค์กรที่ชุมชนมีอยู่เดิมแต่เพิ่มเติมบทบาทหน้าที่ มีการกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจน กำหนดรูปแบบของการท่องเที่ยว โปรแกรมและราคาการจัดสรรผลประโยชน์ สู่ชาวบ้านและชุมชน และมาตรการในการป้องกันผลกระทบ โดยอาจจะเป็นการสร้างกฎ-กติกา เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติทั้งชาวบ้านและนักท่องเที่ยว

ขั้นที่ ๗ ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้รับรู้และช่วยให้ข้อมูลแก่ผู้ที่สนใจ

ขั้นที่ ๘ ทดลองดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว ในขั้นตอนนี้อาจมีการจัดท่องเที่ยวนำร่องเพื่อทดสอบความพร้อมของชุมชน โดยการเชิญบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่มีประสบการณ์หรือ

เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม ให้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นทิศทางต่อไปในอนาคต

ขั้นที่ ๙ ประเมินผล ในขั้นตอนประเมินผล อาจแยกออกมาเป็น ๒ ส่วน คือ การประเมินผลและสรุปบทเรียนหลังเสร็จกิจกรรมทุกครั้ง และการประเมินผลเป็นช่วงๆ ทุกๆ ๓-๖ เดือน เป็นต้น ซึ่งการประเมินผลจะช่วยให้เกิดการทบทวนตนเอง และแก้ไขข้อบกพร่อง

ขั้นที่ ๑๐ พัฒนางองค์กร

● การฝึกอบรม เช่น การบริหารจัดการ การสร้างการมีส่วนร่วม การสื่อ
ความหมาย เป็นต้น

● การศึกษาดูงาน สำหรับแกนนำองค์กรชุมชนเพื่อจัดการท่องเที่ยว เพื่อเสริม
โลกทัศน์

พัฒนาทักษะการบริหาร การจัดการในชุมชนอื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายๆ กัน
เพื่อเป็นตัวอย่งนำไปประยุกต์ หรือเป็นบทเรียนที่ชุมชนต้องพึงระวังผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้ และ
วางมาตรการป้องกันไว้แต่เริ่มแรก

กระบวนการทั้ง ๑๐ ขั้นตอนแล้ว จะเหมือนการทำงานพัฒนาปดินตนเอง แต่สิ่งที่ยากก็
คือเรื่องท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่ชาวบ้านไม่คุ้นเคยมาก่อน และไม่มั่นใจว่าตนเองจะทำได้ แต่ละคำถามใน
แต่ละขั้นตอนในกระบวนการเตรียมชุมชน จะต้องเป็นการปลุกกระตมสำนึกของท้องถิ่น ให้คนท้องถิ่น
อยากรู้จักตนเอง และเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง การท่องเที่ยวก็จะเกิดความชัดเจนมากขึ้นว่า เป็น
การเข้ามาเพื่อให้ชุมชนได้นำเสนอตัวอย่างต่อสาธารณะ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของ
การท่องเที่ยว นอกจากปลุกสำนึกของชุมชนแล้วยังเป็นการสร้างจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวต่อการ
อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการเห็นคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ได้เข้ามาเยี่ยมชม

สรุปหลักการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

● **การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน** มีเป้าหมายอยู่ที่ การอยู่ร่วมกับ
ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนภายใต้

เงื่อนไข การบีบคั้นจากนโยบาย ที่ทำให้มีการแย่งชิงทรัพยากร (ความรู้ อำนาจ กฎหมาย
อยู่ในมือของภาครัฐ) เช่น ความขัดแย้งเรื่องไร่หมุนเวียน การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนถูกมองว่าเป็น
ตัวรื้อถอน

- **การจัดการทรัพยากรควมมืองที่**

- ความเป็นชุมชน วัฒนธรรมชนเผ่า
- กฎหมายบางอย่างไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชนเผ่า

- **เกิดเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยว** โดยสร้างผลกระทบคือ พื้นวิถีชีวิต เกิดรายได้

เสริม

หน่วยงานและบุคคลภายนอกเข้าใจวิถีชีวิต

- **กระบวนการทำงานของโครงการในประเด็นการท่องเที่ยว**

- ♥ **แผนงาน**

๑. เตรียมความพร้อมชุมชน
๒. งานสร้างเครือข่าย
๓. งานพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน / ของที่ระลึก

- ♣ **วิธีการทำงาน**

- **เตรียมความพร้อมของชุมชน**

- ศึกษาศักยภาพ ความเป็นไปได้
- อบรมการบริหารจัดการ
- เตรียมแหล่งท่องเที่ยวและบริการต่างๆ
- อบรมการสื่อความหมายทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
- จัดทัวร์นำร่อง
- ประเมินผลประจำปี
- จัดทัวร์ประเมินผล

- **สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวระหว่างหมู่บ้าน, องค์กรท้องถิ่น, ภาคเอกชน**

- **พัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน/ของที่ระลึก**

- สํารวจผลิตภัณฑ์ชุมชนและตลาด
- ช่วยชุมชนพัฒนาผลิตภัณฑ์
- จัดตั้งร้าน แสวงหาทุน

- ♣ **ผลการดำเนินงาน**

๑. หมู่บ้านสามารถจัดการท่องเที่ยว
๒. เกิดศูนย์ประสานงานท่องเที่ยว
๓. ผลิตภัณฑ์ที่กำลังสูญหายได้รับการฟื้นฟู
๔. มีการประชาสัมพันธ์ผ่าน Website , สื่อต่างๆ

◆ ปัญหา-อุปสรรค

๑. พื้นที่ห่างไกล การเดินทางยากลำบาก
๒. ศักยภาพของพนักงานมีจำกัด
๓. ผู้ประสานไม่ต่อเนื่อง

๔.๕ การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

องค์การการท่องเที่ยวแห่งโลก (WTO, ๒๐๐๔) ได้ให้อธิบายคำจำกัดความล่าสุดของการพัฒนา การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (sustainable Tourism) ว่าการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะไม่ใช่เป็นเพียงแค่การท่องเที่ยว ขนาดเล็กหรือการตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche tourism segments) หากแต่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้อง ครอบคลุมถึงการตลาดโดยรวมหรือที่เรารู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวแบบมวลชน” (Mass tourism) โดยทั่วไปการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญต่อการเสมอภาคระหว่างเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมรวมถึงสังคมและวัฒนธรรมของคนทั้งในรุ่นปัจจุบันต่อไปจนถึงคนในอนาคต ดังนั้น หลักการและ แนวคิดที่สำคัญของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในคำจำกัดความของ WTO จึงประกอบด้วย

- การท่องเที่ยวต้องตระหนักและใช้ทรัพยากรธรรมชาติความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด
- การเคารพในสังคม วัฒนธรรม และประเพณีของประชาชนพื้นเมือง รวมไปถึงการรู้จักปรับตัว และเข้าใจถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมและประเพณีของแต่ละชุมชน
- การสร้างความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนควรก่อให้เกิด การกระจายของรายได้อย่างเป็นธรรมและเข้าถึงแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว (tourism stakeholder) นอกจากนี้ยังควรที่จะก่อให้เกิดการจ้างงานและการสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น รวมไปถึงการมีส่วนร่วมสำคัญ ในการช่วยลดความยากจนในท้องถิ่นด้วย

นอกจากการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจะต้องให้ความสำคัญในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และ เศรษฐกิจแล้ว ยังจะต้องคำนึงถึงความร่วมมือกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการท่องเที่ยว (Tourism stakeholder) ทุกฝ่ายรวมถึงจะต้องสามารถรักษาความพึงพอใจสูงสุดของนักท่องเที่ยว การดำเนินการ วางแผนอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญจะต้องมีเครื่องมือดัชนีที่ใช้วัดประสิทธิภาพต่อผลกระทบของ การดำเนินการในส่วนต่างๆ เพื่อสามารถนำไปปรับปรุงและแก้ไข เพื่อให้เกิดความยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต

ปัจจัยสำคัญ ๕ ประการ ในการนำมาพิจารณาเพื่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย

- ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งแวดล้อมต่างๆ ทั้งที่เป็นสิ่งแวดล้อมที่กำเนิดขึ้นมาเอง ตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นแล้วสืบทอดต่อกันมา เช่น ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ ๑๒

- นักท่องเที่ยว เป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในฐานะผู้บริโภคทรัพยากรการท่องเที่ยว มีความต้องการ (Demand) ที่ทำให้คนในแหล่งท่องเที่ยวและกลุ่มนักท่องเที่ยวต้องตอบสนองซึ่งก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรการท่องเที่ยวและก่อผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วยเหตุนี้นักท่องเที่ยวที่มี คุณภาพจึงจำเป็นต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

- กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยว กลุ่มธุรกิจให้ความสำคัญกับธุรกิจการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และพยายาม ที่จะเปลี่ยนแปลงทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวจนอาจละเลยผลกระทบ ด้านลบที่อาจจะเกิดขึ้น ถ้าจะทำให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน กลุ่มธุรกิจนี้จะต้องคำนึงถึงขีดความสามารถ ในการรองรับนักท่องเที่ยวและเป็นตัวกลางที่จะช่วยกลั่นกรองคุณภาพของนักท่องเที่ยว

- ชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวมีบทบาทเป็นทั้งผู้ผลิตทรัพยากรการท่องเที่ยว เช่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีของคนในชุมชน ขณะเดียวกันในชุมชนเองมีบทบาทเป็นผู้ดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน ที่ผ่านมามคนในแหล่งท่องเที่ยวมักเป็นฝ่ายตั้งรับการท่องเที่ยวที่เข้ามา โดยคนในแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ จะมองเห็นผลประโยชน์ในเชิงรายได้แต่อาจไม่ตระหนักและคาดการณ์ถึงผลกระทบที่เกิดตามมา นอกจากการ ตั้งรับกับทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว คนในชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวกลับไม่ได้รับผลประโยชน์จากการ ท่องเที่ยวอย่างยุติธรรม หรืออาจกล่าวได้ว่าคนในชุมชนได้ประโยชน์เพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับผลกระทบ ที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจึงให้ความสำคัญกับเรื่องการกระจายผลประโยชน์ ให้กับคนในท้องถิ่นอย่างเท่าเทียมกัน ความรักท้องถิ่นเป็นอีกปัจจัยหนึ่งอยู่ในหลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กระบวนการเรียนรู้ในชุมชนจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง โดยเน้นการให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวที่มีส่วนช่วย อนุรักษ์วิถีชีวิตและทรัพยากรของชุมชน สร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกับทรัพยากรของตนเองซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งที่คนในชุมชนจะต้องมีสิทธิเลือกได้ว่า ต้องการให้ ทรัพยากรของตนเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหรือไม่และควรมีรูปแบบเช่นไร

- นักวิชาการและสถาบันการศึกษา ได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นหน่วยงานสนับสนุน (Facilitator) ที่ช่วยนำความรู้ในทางวิชาการหรือภูมิปัญญาสากลมาใช้ในการศึกษาค้นคว้าเพื่อยกระดับและคำอธิบาย องค์ความรู้ท้องถิ่นที่เรียกว่า ภูมิปัญญาให้เป็นองค์ความรู้ที่เป็นสากลได้และยิ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวได้รับ การศึกษาค้นคว้ามากเท่าใด คนในชุมชน นักท่องเที่ยว และกลุ่มธุรกิจการท่องเที่ยวก็จะเห็นคุณค่าของ ทรัพยากรการท่องเที่ยวมากเท่านั้น นอกจากบทบาทการเป็นผู้

ศึกษาค้นคว้าแล้วนักวิชาการอาจเข้าไปมีบทบาท ในการเป็นวิทยากรช่วยประสานงานและอำนวยให้เกิดการพูดคุยกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว อันจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) หมายถึงการพัฒนา การท่องเที่ยวที่มุ่งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไป ในขณะเดียวกันก็ให้ชุมชน ท้องถิ่นมีส่วนร่วม และได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน หลักการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น จึงประกอบด้วยหลักการที่สำคัญอยู่ ๑๐ ประการ คือ

๑. อนุรักษ์โดยใช้ทรัพยากรอย่างพอดี(Using resource sustainable) หมายถึง ต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิม ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมอย่างเพียงพอ หรือ ใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัดต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่า คุณภาพของธรรมชาติ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย

- การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง การสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากร ให้มีคุณค่าต่อชีวิตที่ดีรู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นาน เพิ่มพูน และ เสริมสร้างไว้ให้มีมากเพียงพอต่อการใช้เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม

- การปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรนั้น ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์อย่างดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบต่ออันเป็นผลเสียน้อยที่สุด โดยการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดอย่างเหมาะสมจะสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนาน

๒. ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็นกับการลดของเสีย (Reducing overconsumption and waste) ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันวางแผนการจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่าง มีประสิทธิภาพหรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติและมีคุณภาพเหมือนกันใช้ทดแทนกันได้เพื่อลดการใช้ ทรัพยากรที่หายาก ส่วนการลดของเสีย เช่น ขยะปฏิภูลต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ ขยะแห้งอาจนำระบบการหมุนเวียนการใช้การใช้ซ้ำ และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Reuse Renew Recycle) ขยะเปียกอาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ และนำหมักปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

๓. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคม และวัฒนธรรม (Maintain diversity) ต้องวางแผนขยายรากฐานการท่องเที่ยว โดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นใน แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่ม คุณค่าและมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาในการท่องเที่ยว ณ สถานที่นั้นนานขึ้นหรือกลับไป เที่ยวซ้ำอีก

๔. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating tourism into planning) ต้องมีการประสาน แผนการพัฒนาในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล, อบต.) แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาภูมิภาค จังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การ พัฒนาการดำเนินงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มมากขึ้น

๕. นำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting local economy) ต้องประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจกรรม การท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่นนำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริม การขายการท่องเที่ยว เพื่อให้แก่นักท่องเที่ยวเดินทางไปเที่ยวให้มากขึ้นเป็นการสร้างรายกระจายสู่ประชากร ที่ประกอบการในท้องถิ่น

๖. การมีส่วนร่วมโดยการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving local communities) ต้องร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบเป็นองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วม ๑๔ ในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วม วิเคราะห์หรือร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการ การท่องเที่ยวในท้องถิ่น

๗. มีการประชุมกับผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting stakeholders and the public) ต้องมีการประสานกับประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ ร่วมประชุมหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยว การประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจาก ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม และด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอเพื่อร่วมปฏิบัติ ในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในด้านผลประโยชน์ที่ต่างกัน

๘. การพัฒนาบุคลากร (Training staff) ต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ความรู้การฝึกอบรม การส่งเจ้าหน้าที่ดูงานอย่างสม่ำเสมอให้มีความรู้มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร และเป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว

๙. การจัดเตรียมข้อมูล คู่มือในการบริการข่าวสารการท่องเที่ยว (Marketing tourism responsibly) ต้องร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว ข่าวสารการบริการการขาย ให้พร้อมและเพียงพอต่อการเผยแพร่ อาจจัดทำในรูปสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่างๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาดการท่องเที่ยวในรูปเอกสาร แผ่นพับ หนังสือคู่มือ วีดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

๑๐. ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking research) จำเป็นต่อการแก้ปัญหา และ เพิ่มคุณค่าคุณภาพของแห่งท่องเที่ยว การลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว โดยจะต้องมีการประเมินผล การ ตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การ สอบ ความเห็นจากใบประเมินผลหรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการนำมา ปรับปรุง และแก้ไขการจัดการบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความพึงพอใจ ของ นักท่องเที่ยว

๕. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

๕.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การจัดทำงบประมาณนั้นมีหลายขั้นตอน ฉะนั้นจึงต้องมีการมีส่วนร่วมในการ ทำงานของ เจ้าหน้าที่วิเคราะห์งบประมาณของสำนักงานงบประมาณ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อ การปรับเปลี่ยน งบประมาณวิธีการทำงานและบทบาทของเจ้าหน้าที่วิเคราะห์งบประมาณ อันจะส่งผลให้สิ่ง ประสิทธิภาพและความสำเร็จในการปฏิบัติงานของสำนักงานงบประมาณ

การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีการจูงใจ ความคิด ริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันใดควร จะต้องมีการตระหนัก ว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือใน นามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ (organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้^{๒๘}

Erwin ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมี ส่วนร่วมไว้ว่า คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามี ส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วม เกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของ บุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการ ปฏิบัติงานขององค์การและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

๕.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมมี ๕ ทฤษฎี ซึ่ง อคิน รพีพัฒน์ ได้สรุปไว้ดังนี้

๕.๒.๑ ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion)

Maslow กล่าวว่า การเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้คำพูดหรือการเขียน เพื่อ มุ่งให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการ เกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

^{๒๘} ยุพาพร รูปงาม. การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ. บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. พ.ศ. ๒๕๔๕ หน้าที่ ๕-๙

ในการปฏิบัติงานและถ้าจะให้ เกิดผลดีผู้เกี่ยวข้องจะต้องมีศิลปะในการสร้างความสนใจในเรื่องที่จะ เกี่ยวข้อง^{๒๙}

โดยเฉพาะในเรื่อง ความต้องการของคนตามหลักทฤษฎีของ Maslow ที่ เรียกว่าลำดับขั้น ความต้องการ (hierarchy of needs) คือ ความต้องการของคนจะเป็นไปตามลำดับ จาก น้อยไปมาก มีทั้งหมด ๕ ระดับ ดังนี้

๕.๒.๑.๑ ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (physiological needs) เป็นความต้องการ ขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (survival needs) ได้แก่ ความต้องการทางด้าน อาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และความต้องการทางเพศ

๕.๒.๑.๒ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต (safety and security needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อาศัยอย่างมีความปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูก ขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

๕.๒.๑.๓ ความต้องการทางด้านสังคม (social needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

๕.๒.๑.๔ ความต้องการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem needs) ได้แก่ ความภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น ความต้องการ ต้านนี้ เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตัวเองในเรื่องความสามารถ และความสำคัญของบุคคล

๕.๒.๑.๕ ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) เป็นความ ต้องการในระบบสูงสุด ที่อยากจะทำให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึก คิด ของตนเองเพื่อจะพัฒนาตนเองให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ความต้องการนี้จึงเป็นความต้องการ พิเศษ ของบุคคลที่จะพยายามผลักดันชีวิตของตนเองให้เป็นแนวทางที่ดีที่สุด

๕.๓ ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ (National Morale)

คนเรามีความต้องการทางกายและใจถ้าคนมีขวัญดีพอ ผลของการทำงานจะสูง ตามไป ด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดีผลงานก็ต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากว่าขวัญเป็นสถานการณ์ทาง จิตใจที่แสดงออกใน รูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้าง ทศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การ ไม่เอาไรด์เอาเปรียบ การให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และ เมื่อใดก็ตามถ้าคนทำงานมีขวัญดีจะ เกิดสำนึกในความรับผิดชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งใน

^{๒๙} อคิน รพีพัฒน์. การมีส่วนร่วมของชุมชนในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์. พ.ศ. ๒๕๒๗ หน้าที่ ๗-๘

ส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคล และขวัญของกลุ่ม ดังนั้น จะเป็นไปได้ว่าขวัญของคนเราโดยเฉพาะคนมีขวัญที่ดีย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน^{๓๐}

๕.๔ ทฤษฎีสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยม (Nationalism)

ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าสู่การมีส่วนร่วมคือ การสร้างความรู้สึกราชาชาตินิยมให้ เกิดขึ้น หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวของตัวเองที่จะอุทิศหรือ เน้นค่านิยมเรื่องผลประโยชน์ ส่วนรวมของชาติ มีความพอใจในชาติของตัวเอง พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดี ผูกพันต่อ ท้องถิ่น

๕.๕ ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership)

การสร้างผู้นำจะช่วยจูงใจให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจเพื่อบรรลุ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญของการรวมกลุ่มคน จูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัต คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ (dynamic leader) และผู้นำไม่มีกิจ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ ที่เรียกว่า ผู้นำนิเสธ (negative leader) ผลของการให้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือ ปฏิบัติงานอย่างมีขวัญกำลังใจ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดี ย่อมจะนำไปสู่ การมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

๕.๖ ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administration and Method)

การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือเป็นวิธีหนึ่งที่ยายเพราะใช้กฎหมาย ระเบียบแบบแผน เป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของ ความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการใช้บริหาร เพราะธรรมชาติของคน ถ้าทำงานตามความสมัครใจอย่าง ตั้งใจไม่มีใครบังคับก็ จะทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ เพราะ การใช้ระบบบริหาร เป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเพิ่มความคาดหวัง ผลประโยชน์

๕.๗ แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ และทบวงมหาวิทยาลัย ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจ ในการกำหนด นโยบายพัฒนาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จาก

^{๓๐} ยูพาพร รูปงาม. การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงบประมาณในการปฏิรูประบบราชการ. บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. พ.ศ. ๒๕๔๕. หน้า ๘

บริการ รวมทั้งมีส่วนร่วมใน การควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วมว่ามี ๒ ลักษณะ คือ^{๓๑}

๑.การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม ประเมินผล รวมทั้งรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

๒.การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือ ชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการ และ โครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับ ผลประโยชน์จากการพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชน มีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เป็นการคืนอำนาจในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคต ของตนเอง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของ บุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุ จุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วม รับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ^{๓๒}

นรินทร์ชัย พัฒนพงศาได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้า ร่วม การตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมี อิสระภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและ การเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ^{๓๓}

ชิต นิลพานิช และกุลธณ ธนาพงศธร ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วม ของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามีส่วนร่วมหรือเข้ามีส่วนเกี่ยวข้อง

^{๓๑} สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษาและทบวงมหาวิทยาลัย. *วิชาการวิจัยชุมชน*. กรุงเทพฯ: เอส. อาร. พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้า ๑๑๔

^{๓๒} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล. พ.ศ. ๒๕๒๗ หน้า ๑๘๓

^{๓๓} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐานเทคนิคและกรณีตัวอย่าง*. กรุงเทพมหานคร: พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้า ๔

ในการดำเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอน หนึ่งหรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย^{๓๔}

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุก ขั้นตอนที่โครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มาก ขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน^{๓๕}

๕.๘ ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิท พวงงาม ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรจะมี ๔ ขั้นตอน^{๓๖} คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อม ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการ ดำเนินงานเหล่านั้น

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงาน เป็น ขั้นตอนที่ช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

๓. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงาน และ ประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้น ได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก

^{๓๔} ชิต นิลพานิช และกุลธณ ธนาพงศธร. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. พ.ศ. ๒๕๓๒ หน้า ๓๕๐

^{๓๕} วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. พ.ศ. ๒๕๓๑ หน้า ๑๐

^{๓๖} โกวิท พวงงาม. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. ม.ป.ท. พ.ศ. ๒๕๔๕ หน้า ๘

นอกจากนี้ สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย ยังได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนา ๕ ขั้น^{๓๗} ดังนี้

๑. ขั้นมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

๒. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

๓. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงานประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

๔. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนาหรือยอมรับ ผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

๕. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินว่าการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

๕.๙ ระดับของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตาม หลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น ๕ ระดับ^{๓๘} คือ

๑. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
๒. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
๓. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดยแบ่งเป็น ๓ กรณีแล้วแต่กิจกรรมในตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี้

๓.๑ ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ

๓.๒ ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ

^{๓๗} สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษาและทบวงมหาวิทยาลัย. *วิชาการวิจัยชุมชน*. กรุงเทพฯ: เอส. อาร. พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้า ๑๑๖

^{๓๘} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐานเทคนิคและกรณีตัวอย่าง*. กรุงเทพมหานคร: พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้า ๑๗

๓.๓ คนมีน้ำหนักรักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ

๔. การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด

๕. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คืออาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือ

ในด้านอื่น ๆ

นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็นระดับของการมีส่วนร่วม ตามแนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้ แบ่งไว้ดังนี้

๑. ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา

๒. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร

๒.๑ ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใด

ก่อนหลัง

๒.๒ วางแผนแก้ไขปัญหาเป็นเรื่อง ๆ

๒.๓ ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่าง ๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อ แก้ไขปัญหาที่วางแผนนั้น

๒.๔ ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้

๒.๕ ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้น ๆ

๒.๖ ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน

๒.๗ ร่วมรับผลประโยชน์/หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการ

ดำเนินงาน

๕.๑๐ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้ ^{๓๙}

๑. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดย ยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือต่อบุคคล

๒. หลักการขจัดความขัดแย้ง ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และความคิด จะมี อิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมากเพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว

๓. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้ ร่วมสนับสนุนนโยบาย และเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน

^{๓๙} ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. พ.ศ. ๒๕๓๒ หน้าที่ ๓๖๒

๔. การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ ความคิด ของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษาอบรมโดยให้ ประชาชน มีโอกาสทดลองคิด ปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์เห็นคุณค่า ของงาน และนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา

๕. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือใน การ พัฒนาได้สี่

๖. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการ ทำงานและทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

อนึ่ง สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ของประชาชนไว้ ๒ ประการคือ^{๔๐}

๑. การจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๑.๑ จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจ และเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ

๑.๒ จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาระหว่าง กลุ่มองค์กร ต่าง ๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน

๑.๓ แก่อบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ

๑.๔ ลงมือปฏิบัติจริง

๑.๕ ถ่ายถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การ ปรับปรุง กระบวนการทำงานที่เหมาะสม

๒. การพัฒนาผู้นำเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความและ ความสามารถที่มี จะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการ พัฒนาได้ ซึ่ง สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้

๒.๑ แลกเปลี่ยน เรียนระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน

๒.๒ สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนอย่างต่อเนือง และ สนับสนุน ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง

๒.๓ แลกเปลี่ยนเรียนและดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่าง ต่อเนืองจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดองค์กรร่วมกัน

^{๔๐} สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐาน อุดมศึกษาและทบวงมหาวิทยาลัย. วิชาการวิจัยชุมชน. กรุงเทพฯ: เอส. อาร. พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้า ๑๑๘

๕.๑๑ กรรมวิธีในการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรมวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธี ที่สำคัญมี ดังต่อไปนี้^{๔๑}

๑. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมถกปัญหาหรือเนื้อหาสาระของ แผนงานหรือโครงการพัฒนา เพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน
๒. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียในกรณีต่าง ๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบ ทั้งทางบวกและทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา
๓. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการใน คณะกรรมการ บริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกละเลย เข้ามีส่วนร่วม รับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย
๔. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ อย่างทั่วถึง
๕. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร
๖. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการ ก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
๗. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น
๘. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดง ความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชน โดยรวม
๙. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม
๑๐. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันที่

๕.๑๒ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

Rose ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของ ประชาชนไว้ กล่าวคือ ชุมชนใดที่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมมาก เท่าใด ก็จะทำให้การพัฒนาชุมชนนั้นสามารถเป็นไปได้โดยสะดวก

^{๔๑} โกวิท พวงงาม.การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. ม.ป.ท. พ.ศ. ๒๕๔๕ หน้าที่ ๑๑

และสามารถดำเนิน ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้ ทั้งนี้โดยมีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า คนมีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลง คุณค่าของความคิดและสมรรถภาพของคนเรานั้นจะไม่มี ความหมาย ถ้าหากขาด การมีส่วนร่วมกับบุคคลอื่น^{๔๒}

๕.๑๓ กระบวนการมีส่วนร่วม

Szentendre กล่าวถึงการแบ่ง กระบวนการการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ขั้นตอน^{๔๓} คือ

๑. การมีส่วนร่วมคานการวางแผน
๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ
๓. การมีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์
๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

๖. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๖.๑ รูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทย

การท่องเที่ยว เป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กับตนเองอีกแนวทางหนึ่ง ที่ทำให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน บันเทิงใจ และเกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา ซึ่งทุกคนต่างก็ได้ทำความรู้จักกับความหมายและวัตถุประสงค์ ของการท่องเที่ยวกันอยู่บ้างแล้ว จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยที่เกิดขึ้น จึงทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวชะลอตัวลง แต่เมื่อมีการปรับวิถีชีวิตทำให้เมื่อไม่กี่ปีมานี้ การท่องเที่ยวไทยได้รับการกระตุ้นให้ ตื่นตัวเป็นอย่างมาก จนเกิดเป็นกระแสการท่องเที่ยวที่นับว่ามาแรงมากเลยทีเดียว และด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้มีการจัดรูปแบบของการท่องเที่ยวภายในประเทศให้มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เพื่อเพิ่มความแปลกใหม่ที่น่าสนใจและสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้อย่างดี

การจัดรูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทยนั้น ได้แบ่งออกไปตามปัจจัยหลายๆ อย่างซึ่งทำให้การท่องเที่ยวเกิดขึ้นในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปอย่างหลากหลาย แต่รูปแบบการท่องเที่ยวที่ Travel in Thailand ได้จัดแบ่งไว้มีดังนี้^{๔๔}

^{๔๒} สานิตย์ บุญชู. การพัฒนาชุมชน: การมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. พ.ศ. ๒๕๒๗ หน้า ๗

^{๔๓} สถาบันพระปกเกล้า. การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่นในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ธรรมดาเพรส. พ.ศ. ๒๕๔๕ หน้า ๓๐-๓๑

^{๔๔} รูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทย, <http://www.travel.in.th/th/review/knowledge/>, [24 ตุลาคม 2564].

๑. รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) ได้แก่

๑.๑ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวไปในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

๑.๒ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (marine ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติทางทะเลที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศทางทะเล อย่างมีความรับผิดชอบ และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งเน้นการปลูกจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

๑.๓ การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (geo-tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติที่มีลักษณะเป็นหินผาลานหินทราย อุโมงค์โพรง ถ้ำน้ำลอด ถ้ำหินงอกหินย้อย เพื่อชมความงามและศึกษาภูมิทัศน์ต่างๆ บนพื้นผิวโลกที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นหิน ดิน แร่ต่างๆ และฟอสซิล เพื่อให้เกิดความรู้และได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ บนพื้นฐานของจิตสำนึกในการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

๑.๔ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism) เป็นการท่องเที่ยวในพื้นที่เกษตรกรรม ไร่ สวน ฟาร์มปศุสัตว์ สวนสมุนไพร เพื่อชมความงาม และเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์โดยมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่นั้นๆ

๑.๕ การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (astrological tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมและศึกษาปรากฏการณ์ทางดาราศาสตร์ และเรียนรู้ระบบสุริยจักรวาล เช่น สุริยุปราคา จันทรุปราคา ฝนดาวตก และการดูดาวจันทรคติ ให้เกิดความรู้ ความประทับใจ ความทรงจำและประสบการณ์ โดยจะต้องมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อรักษาสภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

๒. การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) ได้แก่

๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์เพื่อชมความงาม ให้เกิดความเพลิดเพลินใจ และเพื่อเรียนรู้ให้เกิดเป็นประสบการณ์ โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีจิตสำนึกและรับผิดชอบต่อรักษามรดกทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วย

๒.๒ การท่องเที่ยวชมงานวัฒนธรรมและประเพณี (cultural and traditional tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมและร่วมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้น ให้เกิด

ความเพลิดเพลิน ความทรงจำ และประสบการณ์ที่ดี รวมทั้งเพื่อเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ด้วยการมีจิตสำนึกที่ดีและมีความรับผิดชอบในการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกอันล้ำค่า โดยชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

๒.๓ การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (rural tourism / village tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในหมู่บ้านตามชนบท เรียนรู้การสร้างสรรคผลงานซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น เพื่อให้เกิดความรู้ ประสบการณ์ ความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น และเกิดความเพลิดเพลิน โดยจะมีชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

๓. รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ได้แก่

๓.๑ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อน และเรียนรู้วิธีการรักษาสุขภาพกายและใจ ในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรม ให้เกิดความเพลิดเพลิน และสุนทรียภาพ ซึ่งอาจจัดอยู่ในรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพและความงาม (health beauty and spa) โดยนักท่องเที่ยวจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ จะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวด้วย

๓.๒ การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edu-meditation tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการทัศนศึกษา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปรัชญาทางศาสนา สัจธรรมแห่งชีวิต ด้วยการฝึกสมาธิโดยจะได้รับประสบการณ์และความรู้ที่แปลกใหม่ และทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น ต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ให้การมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้ จะมีนักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่มุ่งเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย ไม่ว่าจะเป็นการทอ อาหารไทย การนวดแผนไทย เป็นต้น

๓.๓ การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมกลุ่มน้อย (ethnic tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยหรือชนเผ่าต่างๆ เพื่อประสบการณ์และความรู้ใหม่ๆ ด้วยการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

๓.๔ การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sports tourism) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการเล่นกีฬาให้ได้รับความเพลิดเพลิน ความสนุกสนาน ความตื่นเต้นเร้าใจ ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นการตกปลา กอล์ฟ สนุกเกอร์ สกีน้ำ กระดานโต้คลื่น เป็นต้น โดยจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

๓.๕ การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure travel) เป็นการท่องเที่ยวที่สนุก ตื่นเต้น เร้าใจ ผจญภัยไปในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติในแบบพิเศษ ซึ่งจะสร้างความทรงจำความประทับใจ และได้ประสบการณ์ใหม่ๆ จากการท่องเที่ยว

๓.๖ การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์(home & farm stay) เป็นการท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ชอบใช้ชีวิตร่วมกับผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ แบบใกล้ชิด เพื่อที่จะเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรม รวมทั้ง ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีจิตสำนึกในการรักษาสีงแวดล้อมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นให้ยั่งยืน

๓.๗ การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (longstay) เป็นการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่เหมาะสมสำหรับผู้ที่ต้องการใช้ชีวิตในบ้านปลาย หรือผู้ที่ต้องการท่องเที่ยวในต่างแดนเป็นเวลานานอย่างน้อย ๑ เดือน

๓.๘ การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล (incentive travel) เป็นการท่องเที่ยวที่ถูกจัดขึ้นเพื่อเป็นการสมนาคุณแก่ผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำยอดขายได้ตามเป้าหมาย โดยกลุ่มผู้แทนบริษัทต่างๆ จะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าที่พัก และค่าอาหารระหว่างการเดินทางในระยะเวลา ๒ - ๗ วัน ซึ่งจะเป็นการนำเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ หรืออาจมีการผสมผสานกับการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นๆ

๓.๙ การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม (MICE ย่อมาจาก M=meeting, I=incentive, C=conference, E=exhibition) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อบริการให้กับผู้ที่เข้าร่วมประชุมที่มีการจัดรายการนำเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งมีทั้งแบบเที่ยววันเดียว และแบบเที่ยวพักค้างแรม ๒ - ๔ วัน โดยมีการคิดราคาแบบเหมารวมค่าอาหารและบริการ โดยการนำเที่ยวจะมีก่อนประชุม (pre-tour) หรือ หลังประชุม (post-tour)

๓.๑๐ การท่องเที่ยวแบบผสมผสาน เป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ผู้จัดรายการนำเที่ยว ได้คัดสรรรูปแบบการท่องเที่ยวมาอย่างดีแล้ว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความแตกต่างจากการเดินทางท่องเที่ยวในระยะเวลาหลายวัน

๖.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเชิงวัฒนธรรม

๖.๒.๑ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นแนวความคิดที่เพิ่งปรากฏขึ้นเมื่อนานมานี้และยังมีการใช้คำภาษาอังกฤษอื่นๆ ที่ให้ความหมายเช่นเดียวกัน ที่สำคัญได้แก่ Nature Tourism, Biotourism, Green Tourism เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวดังกล่าวล้วนแต่เป็นการบ่งบอกถึง การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (sustainable tourism) ซึ่งจากการประชุม Globe ๑๙๙๐ ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยว แบบยั่งยืนว่า "การพัฒนาที่สามารถ

ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและ สงวน รักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวที่มีความหมายรวมถึงการจัดการ ทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจสังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่ สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย" โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นการ ท่องเที่ยวที่ดำเนินการภายใต้ขีดจำกัดความสามารถของธรรมชาติ และต้องตระหนักถึงการมีส่วนร่วม ของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยวอีกทั้งต้องยอมรับให้ ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และต้องชี้ นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้นๆ^{๔๕}

สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ได้มีบุคคลหรือองค์กรต่างๆ ให้ ความหมายและคำจำกัดความไว้มากมาย เป็นที่ยอมรับในระดับหนึ่งและได้รับการอ้างอิงถึงเสมอที่ สำคัญมีดังนี้

Ceballos Lascurain (๑๙๙๑) อาจจะเป็นคนแรกที่ได้ให้คำจำกัดความของการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "เป็นการท่องเที่ยว รูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่ง ธรรมชาติโดยไม่ให้เกิดการรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ธรรมชาติแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชมศึกษา เรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรม ที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น"

Elizabeth Boo (๑๙๙๑) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยว แบบอิงธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์อันเนื่องมาจากการมีเงินทุนสำหรับการปกป้องดูแล รักษาพื้นที่ มีการสร้างงานให้กับชุมชนหรือท้องถิ่น พร้อมทั้งให้การศึกษาและ สร้างจิตสำนึกด้าน สิ่งแวดล้อม"

The Ecotourism Society (๑๙๙๑) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า " การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของ ระบบนิเวศและใน ขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเกิดประโยชน์ ต่อประชาชนท้องถิ่น"

Western (๑๙๙๓) ได้ปรับปรุงคำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของ The Ecotourism Society ให้สั้นและกระชับรัด แต่มีความหมายสมบูรณ์มากขึ้นคือ "การเดินทาง

^{๔๕} สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กองบริการที่ปรึกษาสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๒), หน้า 23.

ท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติซึ่งมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนท้องถิ่นดีขึ้น"

The Commonwealth Department of Tourism (๑๙๙๔) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คือ การท่องเที่ยว ธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจ ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน คำว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมยัง ครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นด้วย ส่วนคำว่าการรักษาธรรมชาติให้ยั่งยืนนั้นหมายถึง การป็นผลประโยชน์ต่างๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.

เสรีเวชบุษกร (๒๕๓๘) ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า "การท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยว ที่เป็นธรรมชาติและต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งหมายรวมถึง วัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่น ตลอดจนโบราณสถาน โบราณวัตถุที่มีอยู่ใน ท้องถิ่นด้วย"

จากการให้ความหมายและคำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการ เดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมอย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยไม่ก่อให้เกิด การรบกวนหรือทำความเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่มีวัตถุประสงค์อย่างมุ่งมั่น เพื่อชื่นชม ศึกษา เรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนลักษณะ ทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาตินั้น อีกทั้งช่วยสร้างโอกาส ทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้การ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นด้วย ดร.ชนิ เอ็มพันธ์ และ สุรเชษฐ์เชษฐมาศ (๒๕๓๙) กล่าวว่า โดยทั่วไปแล้วการวางแผนการท่องเที่ยวซึ่งรวมไปถึงการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้วยนั้น จะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ทรัพยากรการท่องเที่ยว (natural resource tourism) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่ยังดำรงไว้ซึ่งสภาพดั้งเดิมของระบบนิเวศ (first hand ecosystem) และ วัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ส่วนใหญ่ จึงมัก ปรากฏอยู่ในพื้นที่พื้นที่อนุรักษ์ เช่น อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่า และอุทยาน ประวัติศาสตร์ เป็นต้น สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (๒๕๓๙) กล่าวถึง แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติว่าเป็นแหล่งที่มีจุดเด่นเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว (nature attractions) และตัดขาดจากโลกภายนอก (solitude) ซึ่งนักท่องเที่ยวจะไม่ได้สัมผัสที่บ้าน นอกจากนี้ยังได้ให้ ความหมายของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวว่า หมายถึงแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมาย (destination)ของการท่องเที่ยว ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่รองรับนักท่องเที่ยว พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวจะมี ทรัพยากรที่เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ความดึงดูดใจ เหล่านี้ อาจเป็นความดึงดูดใจของ นักท่องเที่ยวประเภทใดประเภทหนึ่ง แต่อาจไม่ใช่ว่าดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวประเภทอื่น ดังนั้น สภาพ ทรัพยากรจึงมีความสัมพันธ์โดยตรงกับตลาดการท่องเที่ยว นอกจากความดึงดูดใจในทรัพยากร

แล้ว ในบางพื้นที่ยังมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ดังนั้น ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวจึงหมายรวมถึงศักยภาพในการประกอบกิจกรรมของนักท่องเที่ยวด้วย โดยได้แบ่งแหล่งท่องเที่ยวออกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ คือ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (nature destination) และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (cultural destination) ซึ่งรวมเอาแหล่งท่องเที่ยวศาสนา ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี (historical, archaeological and regions destination) และแหล่งท่องเที่ยวศิลปะ วัฒนธรรม และ ประเพณี (art, culture and traditional destinations) เข้าไว้ด้วยกัน

ดังนั้น หากมองการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นอุตสาหกรรมบริการอย่างหนึ่ง แหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวข้างต้น จัดได้ว่าเป็นวัตถุดิบเพื่อรองรับ การท่องเที่ยว และเป็นวัตถุดิบประเภทใช้แล้วไม่หมดไป หรือสูญหายหากมีการควบคุมป้องกันด้วยการวางแผนอย่างเป็นระบบ และนำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่องซึ่งจะเป็นการสนับสนุนให้แหล่งท่องเที่ยว ยังประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืนโดยไม่เสื่อมโทรมลงไป ทั้งยังไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศจนเกินขีดความสามารถของระบบที่จะรองรับได้ (carrying capacity)

๒. นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย (๒๕๔๐) ระบุว่า นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สามารถจำแนกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ นักท่องเที่ยวแบบหัวกระติ (hard-core nature tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่เน้นความสำคัญในการศึกษาค้นคว้าขณะที่เที่ยวชมธรรมชาติ

ประเภทที่ ๒ นักท่องเที่ยวธรรมชาติแบบอุทิศตน (dedicated nature tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่เน้นเจาะจงไปเที่ยวสถานที่ ธรรมชาติโดยเฉพาะ เพื่อจะได้รู้ได้เข้าใจในธรรมชาติหรือ ประเพณีท้องถิ่น

ประเภทที่ ๓ นักท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลัก (mainstream nature tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่ชอบไปสถานที่แปลกๆ ที่ไม่เคยไปมาก่อน เช่น ไปเยือนลุ่มน้ำอเมซอน (Amazon) อุทยานกอริลาในรวันดา (Rawanda Gorilla Park) หรือจุดหมายปลายทางอื่นๆ ที่เป็นการริเริ่มสำหรับโปรแกรมท่องเที่ยวพิเศษ

ประเภทที่ ๔ นักท่องเที่ยวธรรมชาติตามโอกาส (casual nature tourists) เป็นนักท่องเที่ยวที่บังเอิญต้องไปชมธรรมชาติเพราะเป็นส่วนหนึ่งของโปรแกรมท่องเที่ยวที่ตนได้เลือกไป

นอกจากนี้ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (๒๕๓๙) ได้กล่าวถึงลักษณะของนักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ว่า จะต้องเป็นนักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมที่เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการศึกษาหาความรู้และประสบการณ์ เพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกใน การอนุรักษ์ ธรรมชาติ

๓. การตลาด การตลาดนับเป็นส่วนสำคัญในการชักจูงนักท่องเที่ยวให้ไปท่องเที่ยวโดย เป็นสื่อกลางระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งในเชิงการตลาดจะต้องทำ

ความเข้าใจให้ชัดเจนว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีลักษณะอย่างไร โดยการให้ข้อมูลและสิ่งที่คาดหวังจากการท่องเที่ยว (expectation) อย่างถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการช่วยให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจว่า รูปแบบของการท่องเที่ยวในลักษณะเช่นนี้เหมาะสม กับความสนใจ และตรงตามความต้องการของตนเองหรือไม่และสามารถยอมรับกฎ หรือกติกาของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้หรือไม่

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าการตลาดเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเลือกสรรประเภทและคุณภาพของนักท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมสนับสนุน การท่องเที่ยวในเชิงคุณภาพ (qualitative tourism) มากกว่าการท่องเที่ยวในเชิงปริมาณ (quantitative tourism) อันจะเป็นหนทาง นำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งส่วนใหญ่งานด้านการส่งเสริมการตลาดเป็นหน้าที่ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

๔. การบริการการท่องเที่ยวซึ่งรวมถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่จำเป็นต่อการสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ในขณะที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นต้องการบริการที่เน้นการให้ข้อมูลข่าวสาร และการบริการเพื่อให้ นักท่องเที่ยว ได้รับประสบการณ์ ความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นท้องถิ่น เช่น บริการด้านสื่อความหมายธรรมชาติการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในภาคบริการ ซึ่งได้แก่การจัดที่พักที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นมัคคุเทศก์นำทางในการเดินป่า เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นทางเลือกของนักท่องเที่ยวโดยให้ความสำคัญของคุณภาพที่ยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติการจ้างงานและการสร้างรายได้ให้กับชุมชนท้องถิ่น และเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยมีแนวคิดที่ต้องคำนึงถึงความยั่งยืนทางธรรมชาติและวัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นว่าต้องสามารถใช้ทรัพยากรเหล่านั้นถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ไม่ทำลายทรัพยากร ทำให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด ที่สำคัญคนในท้องถิ่นต้องได้รับการศึกษาจากทรัพยากรนั้น และต้องมีส่วนร่วมและรับรู้ในการวางแผนการจัดการให้ประชาชนได้รับการศึกษา ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องถึงทรัพยากรในท้องถิ่นของตน ปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้รับการผลักดันและส่งเสริมให้เป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของการพัฒนาแบบยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นโดยมีสาเหตุมาจากแนวโน้มสองประการมาบรรจบกันคือ แนวโน้มเกี่ยวกับการอนุรักษ์และแนวโน้มความเปลี่ยนแปลงเรื่องอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวซึ่งสามารถสรุปเป็นสาระสำคัญดังนี้

๑. แนวโน้มเรื่องการอนุรักษ์ การที่ประชากรเพิ่มขึ้นและภาวะทางเศรษฐกิจถดถอยในหลายประเทศกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ อย่างเช่น การตัดไม้ทำลายป่า การทำเหมืองแร่ และการเกษตรเกิดขึ้นภายในและบริเวณทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศจนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและผลที่ตามมาคือความไม่ยั่งยืนของการพัฒนา

ทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายจึงได้พยายามผสมผสานเรื่องของการอนุรักษ์เข้ากับการพัฒนาทางเศรษฐกิจโดยการใช้ประโยชน์พื้นที่อนุรักษ์ที่จัดตั้งขึ้นก่อนหน้าแล้วและที่กำลังประกาศจัดตั้งขึ้นให้เป็นแหล่งพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการสงวนรักษาระบบนิเวศตามธรรมชาติ ทั้งนี้โดยการส่งเสริมเรื่องการท่องเที่ยวในบริเวณพื้นที่อนุรักษ์อย่างเช่นอุทยานแห่งชาติด้วยความเชื่อที่ว่าการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งที่เปิดโอกาสให้มีการจ้างงานและสร้างรายได้จำนวนมากทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจให้แก่ราษฎรในชนบท เพื่อจะได้ตระหนักถึงความสำคัญและหันมาช่วยกันสนับสนุนการสงวนรักษาพื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนเป็นแรงผลักดันให้กลุ่มอนุรักษ์และประชาชนทั่วไปยอมรับทั่วกันว่า การท่องเที่ยวที่มีการวางแผนที่ดีจะมีศักยภาพใช้เป็นเครื่องมือสนับสนุนการอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติและพื้นที่อนุรักษ์ประเภทอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี

๒. แนวโน้มเรื่องการท่องเที่ยว สำหรับแนวโน้มเรื่องการท่องเที่ยวที่ปรากฏค่อนข้างแจ่มชัดในระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมามนุษย์ได้เปลี่ยนแปลงวิถีการใช้เวลาว่างในการเดินทางท่องเที่ยวโดยมีแนวโน้มว่าต้องการท่องเที่ยวแบบผจญภัยเข้าไปมีส่วนร่วมและสัมผัสกับธรรมชาติอย่างแท้จริง นอกจากนี้นักท่องเที่ยวยังอยากที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสถานที่ที่ไปเยือนตั้งแต่เรื่องระบบนิเวศไปจนถึงชนิดพันธุ์พืช หรือสัตว์ที่หายากหรือกำลังจะสูญพันธุ์และประเด็นปัญหาด้านการอนุรักษ์ เช่น การสูญเสียทรัพยากรป่าไม้การลักลอบล่าสัตว์ป่า ฯลฯ ดังจะเห็นได้จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้นตามลำดับตามอุทยานแห่งชาติและพื้นที่อนุรักษ์ประเภทอื่นๆ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สาเหตุสำคัญจากการตื่นตัวและให้ความสนใจเกี่ยวกับคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นในประเทศต่างๆ ทั่วโลก

จากแนวโน้มสองประการดังกล่าวข้างต้นมาบรรจบกัน ส่งผลให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือการท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศขึ้น ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงมีความหมายมากกว่าการท่องเที่ยวแบบธรรมดา แต่จะหมายรวมไปถึงการท่องเที่ยวที่จะต้องมีการอนุรักษ์ควบคู่ไปด้วย

การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศหรืออาจเรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Ecotourism” ซึ่งเป็นคำผสมกันระหว่างคำว่า Ecology หรือ นิเวศวิทยากับ คำว่า Tourism หรือการท่องเที่ยว ในวงการท่องเที่ยวยังมีคำภาษาอังกฤษอื่นๆ ที่สำคัญและใช้ในความหมายใกล้เคียงกัน อาทิ Nature Based, Green Tourism, Bio Tourism, Low impact Tourism, หรือคำในภาษาไทยว่า นิเวศสัญจร การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์นักวิชาการบางท่านสนใจเฉพาะพื้นที่ธรรมชาติแต่นักวิชาการบางท่านกล่าวว่าต้องพิจารณาด้านสังคม และวัฒนธรรมด้วย ความขัดแย้งดังกล่าวจะนำเสนอออกมาใน

ลักษณะของการเรียกขาน กล่าวคือได้มีความพยายามบัญญัติคำขึ้นมาหลายคำ อาทิ Eco-cultural Tourism คำเหล่านี้บัญญัติขึ้นเพื่อพยายามจะชี้ให้เห็นว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) แต่คำที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายที่สุด คือ Ecotourism ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยใช้คำในภาษาไทยว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” และต่อมาก็ใช้คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”

ความหมายดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อศึกษา ชื่นชมความงดงามสุนทรีย์ภาพ โดยผู้ที่เดินทางต้องมีความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อม และสามารถสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนในท้องถิ่น”

จากนิยามและความหมายดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ความหมายที่เป็นสาระสำคัญ ดังนี้

๑. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดีและวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย

๒. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ และระบบนิเวศโดยเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายหรือทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

๓. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติโดยตรง และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งนอกจากจะได้รับความพึงพอใจแล้ว ยังจะเป็นการเสริมสร้างจรรยาบรรณในด้านสิ่งแวดล้อมเชิงบวกด้วย

๔. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและ การอนุรักษ์ธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันจะเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

๕. การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จะมุ่งเน้นที่คุณค่าธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือการพัฒนาอำนวยความสะดวกต่างๆ

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หรือเชิงนิเวศนี้ปัจจุบันได้รับการผลักดันให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนส่วนการแปลขั้นตอนมาเป็นหลักการ เบื้องต้นมีดังนี้

๑. มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศก่อน ส่วนการพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศนั้นจะต้องเหมาะสมกับระบบสาธารณูปโภคที่รองรับเป็นสำคัญ

๒. ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ (Local Participation)

๓. ต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) ทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านของจำนวนนักท่องเที่ยวตัวสถานที่ท่องเที่ยวชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรวม

๔. มุ่งใช้วัสดุและผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น (Local Products)

๕. เน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น โดยมุ่งประโยชน์ในระยะยาวของชุมชน

๖. คุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมนั้น เป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวเอง (Intrinsic Value) จึงมีคุณค่ามากกว่าในฐานะเพียงเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวเท่านั้น ความอยู่รอดในระยะยาวจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจละเลยได้

๗. การปรับตัวเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งจำเป็น แต่ทั้งนี้ต้องไม่ขัดกับหลักการดังกล่าวข้างต้น

๘. ภาครัฐกิจการท่องเที่ยว องค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐมีหน้าที่จะต้องทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาค และวางอยู่บนหลักการข้างต้น

จากแนวความคิดดังกล่าว ที่มีการแปลออกมาเป็นหลักการเบื้องต้นก็จะมี ความสอดคล้องกับหลักการของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Principles of Ecotourism) ๗ ประการ คือ

๑. มีพื้นฐานอยู่บนธรรมชาติ วัฒนธรรม และชุมชน (Nature-based/Cultural based/community-based)

๒. มีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน (Sustainable Manage)

๓. คำนึงถึงเรื่องสังคมและวัฒนธรรม (Inclusive of Social and Cultural Aspect)

๔. ให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น (Education to Tourist and Local People)

๕. คนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ (Benefit to Local People)

๖. คนท้องถิ่นมีส่วนร่วม (Involvement of Local People)

๗. แหล่งท่องเที่ยวต้องเป็นของแท้ดั้งเดิม (Product Authentic)

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีองค์ประกอบสำคัญที่ควรพิจารณาอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. การจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

๓. การมีส่วนร่วมของชุมชนและการกระจายรายได้

การวางแผนและจัดการในเรื่องการท่องเที่ยวจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการข้างต้นเสมอ สารสำคัญขององค์ประกอบดังกล่าว อาจสรุปได้ดังนี้

๑. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชนการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและระบบนิเวศ หากปัจจัยข้างต้นได้รับผลกระทบกระเทือนจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใดก็ตาม โอกาสที่จะเกิดความเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายจนด้อยคุณค่าไปก็มีอยู่สูง ดังนั้นการให้ความรู้ความเข้าใจให้แก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งการสร้างจิตสำนึกในการปกป้องรักษาธรรมชาติแวดล้อมระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งจำเป็น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ให้กับราษฎรท้องถิ่นมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วยวิธีการสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่นิยมใช้กันโดยทั่วไปได้แก่ การจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติเช่น การจัดตั้งศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว การจัดเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นต่อการศึกษาเรียนรู้การจัดนิทรรศการ/แผ่นป้ายบรรยายตามจุดท่องเที่ยวต่างๆ การจัดทำเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติรวมถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็น

๒. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่างๆ ทั้งสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ยากลบากต่อการเดินทางและทำทนาย นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จึงต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติในแง่มุมต่างๆ ทั้งในระดับกว้างและระดับลึก ซึ่งเป็นเสมือนการเพิ่มพูนประสบการณ์และได้รับความพึงพอใจในการท่องเที่ยว

๓. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาว และขณะเดียวกันการท่องเที่ยวมีผลต่อการคงอยู่ของธรรมชาติแวดล้อม ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม และทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติลง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการส่งเสริมการอนุรักษ์ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศ

จากแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับแนวความคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วิถีทางสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพิจารณาถึงเป้าหมายและองค์ประกอบหลัก ๔ ประการ คือ

๑. ต้องดำเนินการในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว

๒. ต้องตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว

๓. ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วนได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

๔. ต้องชี้้นำตามความปรารถนาของประชาชนและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้นๆ

๖.๒.๒ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรปที่ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมผลงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าว เรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนี้^{๔๖} ประกอบด้วย

๑. ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์
๒. โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์
๓. งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิม
๔. ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก
๕. ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่างๆทางศาสนา
๖. ดนตรีการแสดงละคร ภาพยนตร์
๗. ภาษาและวรรณกรรม
๘. วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย อาหาร
๙. ประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้าน เทศกาลต่างๆ
๑๐. ลักษณะงานและเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้เฉพาะท้องถิ่นประเทศต่างๆ ได้เล็งเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในการสร้างรายได้ให้กับประเทศของตนอย่างมหาศาล จึงนำวัฒนธรรมมาเป็นส่วนหนึ่งในกลยุทธ์ของประเทศ เช่น ประเทศเกาหลีได้มีการจัดตั้งหน่วยงานอิสระที่สนับสนุนภาคเอกชนในการส่งออกสินค้าวัฒนธรรมซึ่งเราจะเห็นโฆษณาการท่องเที่ยวของเกาหลีที่เน้นการสัมผัสวัฒนธรรมและเทคโนโลยีรวมถึงการโฆษณาแฝงในภาพยนตร์ซีรีส์ต่างๆ ของเกาหลีในขณะที่ประเทศสิงคโปร์ก็พยายามใช้ความหลากหลายของเชื้อชาติ เป็นจุดขายในการท่องเที่ยวเช่นกันภายใต้แนวคิดที่ว่า Uniquely Singapore โดยมีการฟื้นฟูแหล่งวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนสิงคโปร์เชื้อชาติจีน

^{๔๖} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, “การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน”, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า 89 - 92.

อินเดียและมลายูในประเทศให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว สำหรับประเทศมาเลเซีย การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะเน้นความเป็นมุสลิม สำหรับนักท่องเที่ยวที่อยากสัมผัสวิถีชีวิตต่างๆ ของมุสลิม ยังมีประเทศอื่นๆ อีกมากมายที่มีการจัดการการท่องเที่ยววัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ เช่น จีน ประเทศในยุโรปและออสเตรเลีย ในขณะที่บางประเทศมีศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แต่ยังมีปัญหาในด้านการเมืองภายในประเทศ หรือยังไม่มีนโยบายที่ส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว เช่น พม่า เวียดนาม ประเทศในแอฟริกาและตะวันออกกลาง เป็นต้น สำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของประเทศไทย

World Tourism Organization^{๔๗} ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเอาไว้ว่า เป็นการเคลื่อนไหวของผู้คนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยกระตุ้นทางวัฒนธรรม เช่น การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมศิลปวัฒนธรรม ประเพณีเทศกาล การเข้าเยี่ยมชมอนุสรณ์สถาน การเดินทางเพื่อศึกษาขนบธรรมเนียมความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา

The European Center for Traditional and Regional Culture หรือ ECTARC^{๔๘} ได้กล่าวถึง องค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันได้แก่

๑. โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่างๆ
๒. สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง รวมถึงซากผังเมืองในอดีต
๓. ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณีและเทศกาลต่างๆ
๔. ความน่าสนใจทางดนตรี
๕. การแสดงละคร ภาพยนตร์มหรสพต่างๆ
๖. ภาษาและวรรณกรรม
๗. ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา
๘. วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย

จากแนวทางการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวก็คือ ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็น และแจ้งถึงระดับความต้องการในการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นอกจากนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมยังต้องอาศัยความ

^{๔๗} วาสิกา แสนคำ, การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่, การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖.

^{๔๘} สุดชีวัน นันทวัน ณ อยุธยา, การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง, การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, เศรษฐศาสตร์การเมือง, ๒๕๕๘), หน้า ๑๖.

ร่วมมือทั้งจากคนในท้องถิ่น และเอกชน ในฐานะที่เป็นผู้ชำนาญการ เพื่อการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชนต่อไป^{๔๔}

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้ผู้อื่น และย้อนกลับมามองตนเองอย่างเข้าใจจากตอบสนองออกมาในรูปแบบต่างๆ นอกจากนี้การรับรู้อาจจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความรู้และประสบการณ์เดิม เป็นต้น

จึงสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวที่ผู้มาเยือนต้องการสัมผัสถึงวัฒนธรรมอันแท้จริง ความแตกต่างของวิถีชีวิต วิถีชีวิตที่เรียบง่ายของท้องถิ่นที่ไปเยือน และการได้แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดซึ่งกันละกัน ระหว่างเจ้าของท้องถิ่นและผู้มาเยือน เช่น การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมศิลปวัฒนธรรม หรือเข้าร่วมประเพณีเทศกาล ของท้องถิ่นที่ไปเยือน การเดินทางเพื่อศึกษาขนบธรรมเนียมความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา เรื่องราว และงานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว จะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น โดยเมืองที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้นั้นควรมีองค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอันได้แก่ พิพิธภัณฑสถานปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง รวมถึงซากฝั่งเมืองในอดีต ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณีและเทศกาลต่างๆ ดนตรีพื้นบ้าน การแสดงละคร และมหรสพ ภาษาและวรรณกรรม ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และวัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือ วัฒนธรรมย่อย การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวว่ามีผลต่อเศรษฐกิจในสังคมของตนเสียก่อน เพราะโดยธรรมชาติมนุษย์ย่อมคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเป็นที่ตั้งเสมอ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์จึงสำคัญยิ่ง เงินลงทุน แรงงาน รวมทั้งนักบริหารทางการท่องเที่ยว ควรสนับสนุนให้คนในชุมชนเจ้าของถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น หากสามารถสร้างความเข้าใจแก่คนในชุมชนได้ว่า การท่องเที่ยวและการบริการเป็นส่วนที่ทำให้เกิดรายได้แก่ท้องถิ่นมากที่สุด เกิดการจ้างงาน สร้างรายได้ทั้งในทางตรงและทางอ้อม การรักษาวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นไว้จะเป็นผลดีต่อการท่องเที่ยว จะทำให้คนในท้องถิ่นมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกัน สิ่งเหล่านี้จะสามารถสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและทรัพยากรของแต่ละท้องถิ่นได้

ในการวางแผนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ไม่ควรให้มีผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่น ทั้งผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และสังคม ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนจึงต้องมีความระมัดระวังควรมีการกำหนดกฎเกณฑ์แก่ผู้มาเยือนและให้ข้อมูลความเป็นมา ความสำคัญของวัฒนธรรม งานประเพณีและโบราณสถาน แก่ผู้มาเยือนเพื่อให้ผู้มาเยือนได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและธรรมเนียมปฏิบัติของที่ที่ไปเยือน เพื่อที่จะลดผลกระทบจากความแตกต่างของ

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

วัฒนธรรม ศาสนา ภาษา สามารถรักษาวัฒนธรรม ค่านิยม และรูปแบบของงานประเพณีของท้องถิ่นให้คงอยู่ได้รวมทั้งควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับความสามารถในการรองรับพื้นที่และความต้องการของชุมชนว่าจะต้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนอย่างน้อยเพียงใด

๖.๒.๓ พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

วัดถือว่าเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีโอกาสดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากเกิดจากการที่ตัวของวัดเองมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมศิลปกรรมหรือความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่น่าสนใจ หรือวัดอาจอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ เป็นตัวดึงดูดทำให้วัดเป็นผลพลอยได้จากทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ ซึ่งควรมีการพัฒนาให้สอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอื่นๆ ไปพร้อมๆ กันด้วย ดังนั้นจึงควรพิจารณาศึกษาเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์พัฒนา และเป็นเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดกับแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ตามตลาดของการท่องเที่ยว ดังที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อันจะเป็นผลทางอ้อมกับการพิจารณาวัดพื้นบ้านเล็กๆ ซึ่งมีคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่น่าสนใจซึ่งอยู่ในพื้นที่ที่มีแนวโน้มว่าอาจขยายเขตของกลุ่มท่องเที่ยวออกไปถึงได้^{๕๐}

การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาเป็นพฤติกรรมอีกประเภทหนึ่งที่กระแสวิงคัมในปัจจุบันต้องการ เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาเป็นการเดินทางที่นักท่องเที่ยวปฏิบัติตนให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของสังคมไทยดังนั้นพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จึงควรได้รับการส่งเสริมให้มีมูลค่าตลาดเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ^{๕๑}

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา มาจากคำว่า Buddhist Tourist ซึ่งสามารถสรุปความหมายของการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาได้คือ

(๑) เป็นการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณี

(๒) เป็นการท่องเที่ยวที่เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และ

(๓) เป็นการท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มพูนคุณประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และป็นผลประโยชน์ต่างๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งชุมชนต่างๆ ที่วัดตั้งอยู่ ทำให้เกิดธุรกิจข้างเคียง เช่น ร้านค้าขายของ ธุรกิจปล่อยเต่า ปล่อยปลา ขายอาหารปลา ตลอดจนขายสินค้าผลิตภัณฑ์พื้นเมืองในท้องถิ่น เป็นต้น

^{๕๐} กรณีย์ถนอมกุล, พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนคร, การศึกษาอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๗), หน้า ๗๔.

^{๕๑} ณัฐพงษ์สิบุญเรืองและคณะ, ปัจจัยจิตสังคมที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา, (Psycho-Social Correlation of Buddhist Tourism Behavior), รายงานวิจัย, (ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๕๒), หน้า ๑๒-๑๓.

การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายในการเพื่อก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และยังเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยการส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติมาท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวประเภทวัดมากขึ้น ตลอดจนเกิดทัศนคติของเจ้าอาวาสที่มีต่อการส่งเสริมให้วัดเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว

พฤติกรรมนักท่องเที่ยว

แรงจูงใจที่ก่อให้เกิดพฤติกรรมกระตุ้นใจในการเดินทางของนักท่องเที่ยว ประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน ๔ ประการ คือ^{๕๒}

๑. สิ่งกระตุ้นความต้องการในการท่องเที่ยว (Energizers of Demand) หมายถึง ความน่าสนใจของสิ่งจูงใจต่างๆ ของสถานที่ท่องเที่ยวอันเป็นสิ่งชักนำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจที่จะเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวไปยังสถานที่ดังกล่าว หรือช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวสามารถที่จะเดินทางเพื่อการพักผ่อนหรือทำกิจกรรมต่างๆ

๒. สิ่งกั้นกรองความต้องการ (Filterers of Demand) หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่ทำให้ความต้องการทางการท่องเที่ยวถูกระงับหรือทำให้นักท่องเที่ยวมีความรู้สึกต้องการในการเดินทางลดน้อยลง อันได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม ทัศนคติทางด้านวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้านจิตวิทยา

๓. สิ่งกระทบ (Affecters) หมายถึง ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อมจากแหล่งข้อมูลหรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการขาย ซึ่งส่งผลให้นักท่องเที่ยวเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ทัศนคติและมองภาพและแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ แตกต่างกันไป

๔. บทบาทของนักท่องเที่ยว (Roles) หมายถึง สถานภาพของนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกันไปในสถานการณ์หรือในช่วงเวลาที่แตกต่างกันและส่งผลให้เกิดพฤติกรรมตัดสินใจหรือรูปแบบทางการท่องเที่ยวนั้นแตกต่างกันไป

สิ่งกระตุ้นในการท่องเที่ยว (Tourism Motivation)

สิ่งกระตุ้นทางการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งต่างๆอันเป็นสาเหตุที่กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเกิดความสนใจในความต้องการที่จะเดินทางหรือวางรูปแบบที่ใช้เพื่อการท่องเที่ยว หรือเป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบพฤติกรรมในการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวให้มีความแตกต่างกัน แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ สิ่งกระตุ้นที่เกิดจากภายในนักท่องเที่ยวได้แก่สิ่งกระตุ้นทางด้านจิตใจ ทางด้านร่างกาย ทัศนคติความรู้สึก เป็นต้น และสิ่งกระตุ้นที่เกิดจากภายนอก เช่น การให้บริการทางการท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ความปลอดภัยในการ

^{๕๒} สุรรัตน์เตชาทวีวรรณ, เอกสารประกอบการสอนวิชาพฤติกรรมนักท่องเที่ยว, (คณะวิทยาการ จัดการ ภาควิชาบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๖๓-๖๔.

ท่องเที่ยว เป็นต้น ลักษณะความสัมพันธ์ของสิ่งกระตุ้นทั้งสองประเภททางการท่องเที่ยว นั้นมีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและเป็นไปตามลำดับขั้นตอน บางครั้งไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้อย่างชัดเจนอย่างไรก็ตามสิ่งกระตุ้นจากภายในของนักท่องเที่ยว นั้นมีพื้นฐานลำดับขั้นของความต้องการตามทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of needs) ทำให้ (Dann, ๑๙๘๑) ได้กำหนดลักษณะของสิ่งกระตุ้นที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวออกเป็น ๗ ประการ ดังนี้

๑. การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ทดแทนความต้องการที่ขาดหาย
๒. สถานที่ท่องเที่ยวเป็นสิ่งดึงดูดใจให้เกิดแรงกระตุ้นในการท่องเที่ยว
๓. ภาพลักษณ์ทัศนคติของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสถานที่ท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่กระตุ้นการมี การท่องเที่ยว

๔. ข้อมูลข่าวสาร สื่อประเภทต่างๆ เป็นสิ่งกระตุ้นการท่องเที่ยว
๕. วัตถุประสงค์ในการเดินทางเป็นสิ่งกระตุ้นทางการท่องเที่ยว
๖. ประสบการณ์ทางการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งกระตุ้นในการท่องเที่ยว
๗. สิ่งกระตุ้นเป็นสิ่งที่มีความหมายและกำหนดรูปแบบด้วยตัวของมันเอง

ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว

๑. เป็นปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่ ความต้องการ การสนใจ และความจำเป็น การรับรู้ การเรียนรู้บุคลิกภาพ รูปแบบการดำรงชีวิต แนวคิดเกี่ยวกับตนเอง ทัศนคติ
๒. เป็นปัจจัยภายนอก ซึ่งได้แก่ วัฒนธรรม และวัฒนธรรมย่อย ชั้นของสังคม กลุ่มอ้างอิง ผู้นำความคิดเห็น ครอบครัว เพื่อนฝูง

ปัจจัยในการสร้างความแตกต่างของนักท่องเที่ยว

ภูมิหลังของนักท่องเที่ยวที่มีความแตกต่างกันนั้น สามารถศึกษาหาวิธีการที่จะให้บริการได้อย่างเข้าใจนักท่องเที่ยวมากขึ้นโดยดูจากปัจจัย ๓ ข้อดังต่อไปนี้

๑. วัฒนธรรม (Culture) วัฒนธรรมของแต่ละประเทศไม่เหมือนกัน เพราะความคิดความเชื่ออยู่บนพื้นฐานที่แตกต่างกัน โดยวัฒนธรรมมีความสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมหรือแนวทางปฏิบัติให้คนแต่ละชาติมีความเฉพาะแตกต่างกัน

Singer (๑๙๘๖) ได้ให้คำจำกัดความว่า “วัฒนธรรมประกอบด้วยกระบวนการพฤติกรรมทั้งภายในและภายนอก ซึ่งได้รับและถ่ายทอดกันมา มีผลทำให้มนุษย์แต่ละชาติแต่ละภาษามีความแตกต่างกัน ในด้านความคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก” ซึ่งคล้ายคลึงกับความคิดเห็นของ Sitaram (๑๙๗๒) ที่กล่าวว่า “วัฒนธรรมคือผลรวมของพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ของกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หนึ่งๆ พฤติกรรมเหล่านั้นนับว่าเป็นประเพณีของคนกลุ่มนั้น และยิ่งถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นต่อไป วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อยแต่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ” Porter

(๑๙๗๓) สรุปเพิ่มเติมว่า วัฒนธรรมแสดงออกให้ปรากฏในรูปแบบของภาษา ความคิด ในรูปของกิจกรรมและพฤติกรรม

พระยาอนุমানราชชนได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมดังนี้ “วัฒนธรรม คือ ปัญหาความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและกิริยาอาการ ที่มนุษย์สำแดงออกให้เห็นเป็นสิ่งที่ต่างๆ และเป็นนิสัยความประพฤติในส่วนรวม ซึ่งไม่มีขึ้นเองตามธรรมชาติแต่มีขึ้นเพราะมนุษย์สร้างขึ้นหรือจากการงานของมนุษย์

อาจสรุปได้ว่า “วัฒนธรรม คือ รูปแบบหรือแบบแผนในการดำเนินชีวิตของบุคคลส่วนใหญ่ในสังคม” โดยแยกคุณลักษณะของวัฒนธรรมได้ดังนี้

๑. เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น (ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ)

๒. เป็นมรดกของสังคม

๓. มีการพัฒนาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้เพื่อความเจริญในวิถีชีวิตส่วนรวม

๔. บุคคลส่วนใหญ่ได้เลือกยึดถือปฏิบัติเป็นระยะเวลาอันยาวนานจนมีการถ่ายทอดต่อๆ มา

วัฒนธรรมทางการกินอยู่ชาติทางตะวันตกบางชาติการกินอยู่ซับซ้อน ยุ่งยากและใช้เวลานาน อุปกรณ์ประกอบการกินมีมาก มีระเบียบวิธีการมาก เช่น ชาติฝรั่งเศส มีขั้นตอนความสำคัญของการกินมาก ส่วนอเมริกัน การกินไม่สำคัญ อะไรก็ได้ง่ายๆ ออสเตรเลียคล้ายคลึงกับอเมริกัน คือไม่พิถีพิถันหรือระเบียบขั้นตอน ชาติทางตะวันออกไม่มีอุปกรณ์การกินมาก ไม่มีขั้นตอนการกินยุ่งยาก ส่วนมากนิยมกินของร้อนๆ

วัฒนธรรมทางด้านครอบครัว ชาติทางตะวันตกให้เกียรติผู้หญิง มารยาททางสังคมผู้หญิงจะต้องมาก่อนเสมอ เช่น ผู้ชายต้องลุกขึ้นยืนให้เกียรติเวลาผู้หญิงเดินมาที่ผู้ชายนั่งอยู่การปิดประตูให้ การให้ที่นั่งแก่ผู้หญิงก่อน เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวมีน้อย ส่วนใหญ่แต่งงานแล้วจะแยกย้ายออกไปหาที่อยู่เอง ไม่อยู่รวมกับพ่อแม่ เพื่อจะได้มีความเป็นอิสระในการที่จะทำอะไรเป็นตัวของตัวเอง เพราะฉะนั้นในวัยชรามักจะอยู่ตามลำพัง ไม่มีลูกหลานห้อมล้อมขาดความอบอุ่นในครอบครัว ส่วนในชาติตะวันออกผู้หญิงเป็นช่างทำหลัง เป็นแม่บ้านทำงานทุกอย่างโดยเฉพาะผู้หญิงทางชาติตะวันออกกลางจะถูกกดขี่ไม่ให้เกียรติมีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายทาส ชาติทางเอเชียมีความผูกพันระหว่างครอบครัวมาก การให้ความเคารพนับถือ และดูแลเอาใจใส่ให้ความสะดวกสบายแก่ญาติผู้ใหญ่มากกว่าชาติทางตะวันตก

๒. ศาสนา (Religion) คำสอนต่างๆ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจของมนุษย์มีอิทธิพลทางด้านความคิด ความเชื่อมั่น ค่านิยม ในสิ่งต่างๆ บนพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน และเป็นแนวทางแบบอย่างในการแสดงออกด้านพฤติกรรมของแต่ละศาสนา

- ศาสนาอิสลาม ไม่กินหมู อาหารทุกชนิดไม่มีส่วนประกอบของหมูไม่ดื่มเหล้า ไม่เล่นการพนัน ไม่ลักขโมย จะต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะ

ในช่วงถือบวช การได้ไปเคารพสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาที่เมื่อก่อนถือว่าเป็นการสร้างบุญกุศลเป็นอย่างมาก

- ศาสนาพุทธ สอนให้คนรู้จักผูกมิตร ให้อภัย มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เคารพที่ความดีของคน

- ศาสนาคริสต์สอนให้คนรู้จักช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของศาสนาอย่างเคร่งครัด ถือเลข ๑๓ บางสถานที่ที่ไม่มีเลข ๑๓ บนเครื่องบินจะไม่มีหมายเลข

- ศาสนายิว การปฏิบัติตามคาสอนของศาสนาอย่างเคร่งครัดมาก ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตน อาหารการรับประทานอาหาร เช่น อาหารโครเซอร์(Krosheer) คนอื่นจะเปิดอาหารก่อนไม่ได้เจ้าตัวเองเป็นคนเปิดเอง

๓. ภาษา (Language) ความหลากหลายและแตกต่างของภาษาที่มีใช้อยู่ทั่วโลกนั้นทำให้วงการธุรกิจท่องเที่ยวและโรงแรมจำเป็นต้องมีบุคลากรที่มีความสามารถใช้ภาษาต่างๆ ได้ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจและรู้จักนักท่องเที่ยว นอกจากภาษาที่หมายถึงคำพูดที่ใช้ในการติดต่อกันแล้วภาษายังรวมถึงการแสดงกิริยาอาการหรือท่าทาง (body language) ในการสื่อความหมาย ซึ่งแต่ละชาติมีภาษาท่าทางในการแสดงออกไม่เหมือนกัน เพราะได้รับการถ่ายทอดและปลูกฝังแตกต่างกัน ในกรณีของนักท่องเที่ยว การแสดงออกทาง น้ำเสียง การแสดงออกทางท่าทางต่างๆ ก็เป็นการแสดงออกที่มีความเฉพาะแตกต่างกันซึ่งผู้ให้บริการควรเรียนรู้และศึกษาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการตอบสนองความพึงพอใจต่อผู้ใช้บริการ เช่น ชาวจีนมักพูดจาเสียงดังเหมือนทะเลาะกันแต่อาจเป็นแค่การพูดคุยกันตามปกติส่วนชาวญี่ปุ่นแทบแยกน้ำเสียงหรือระดับเสียงไม่ออกเวลาพอใจกับไม่พอใจแม้แต่ท่าทางในการผงกศีรษะที่แสดงออกถึงการตกลงและไม่ตกลง ก็มีความหมายแตกต่างกันในบางประเทศ การเรียนรู้ถึงท่าทางที่สื่อความหมายของชาติต่างๆ นั้น นับว่ามีความสำคัญมากต่อการติดต่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวและธุรกิจบริการ

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทอื่นๆ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคม มีทั้งส่วนจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น ศิลปะขนบธรรมเนียมประเพณีรูปแบบการดำรงชีวิต การแต่งกาย เครื่องมือเครื่องใช้ อาหารการกินงานเทศกาล ประเพณี เป็นต้น นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ความสามารถ และภูมิปัญญาทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้นๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อไปและเป็นอยู่มาจนถึงปัจจุบัน และสามารถเจริญงอกงามต่อไป

ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดสำคัญด้านการท่องเที่ยว แต่การเปิดพื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือขาดการจัดการที่ดีทำให้คุณค่าทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นจนขาดความเป็น

เอกลักษณ์ดั้งเดิมของพื้นที่และส่งผลกระทบทางลบต่อการท่องเที่ยวในที่สุด ดังนั้น การกำหนดกรอบหรือเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจนสำหรับในหน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเพื่อยกระดับมาตรฐานในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของประเทศไทย และยังสามารถใช้เป็นสิ่งบ่งบอกให้นักท่องเที่ยวรับรู้ในคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยว และมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกใช้บริการ ซึ่งหมายถึงการเพิ่มขึ้นของรายได้ทางการท่องเที่ยวด้วย รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น^{๕๓}

วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวมี ๑๐ ประการ คือ^{๕๔}

๑. เพื่อยกระดับจิตสำนึก ศักดิ์ศรีและคุณค่าการเป็นคนไทย ที่เรียกว่ามิติทางจิตวิญญาณ ไม่ใช่มีแต่มิติทางวัตถุหรือเงินทองเท่านั้น

๒. เพื่อกระตุ้นการวิจัย เช่น การวิจัยประวัติศาสตร์ตำบล ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาความรู้ในท้องถิ่นด้านต่างๆ โดยมีการทำเป็นระบบข้อมูลไว้

๓. เพื่อส่งเสริมวัฒนธรรม โดยให้เยาวชนและประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้เรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ ในชุมชนของตน ซึ่งมีได้มีความหมายถึงศิลปะแขนงต่างๆ เท่านั้น หากยังรวมถึงวิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มชนนั้นๆ ด้วย

๔. เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น โดยการท่องเที่ยวสามารถใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจความยากจน ซึ่งชุมชนสามารถให้บริการที่พัก อาหารสินค้าชุมชน โดยสร้างความเชื่อมโยงกับการวิจัยประวัติศาสตร์ตำบลหรือทรัพยากรในท้องถิ่น

๕. เพื่อส่งเสริมให้มนุษย์กับมนุษย์ได้สัมผัสและได้พัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น (Human Touch) เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นการเคลื่อนไหวให้คนได้มาพบและมาเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การที่มนุษย์ได้มีปฏิสัมพันธ์กันนั้นจะทำให้เกิดความรัก ความเข้าใจกันมากขึ้น

๖. สร้างและกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม หากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้รับรายได้อย่างเป็นธรรม และเห็นความยุติธรรมนั้น เขาจะพยายามรักษาระบบ ซึ่งวิธีการหนึ่งที่สำคัญ คือ จะต้องมีการพัฒนาระบบบัญชีที่ทุกคนดูง่ายโดยระบบบัญชีนี้จะเป็นทั้งข้อมูล (Information) และการสื่อสาร (Communication) เพื่อแสดงความยุติธรรม ฉะนั้นระบบบัญชีการท่องเที่ยวในชุมชนจะต้องให้ทุกคนดูง่ายว่ารายได้มาอย่างไร และกระจายไปที่ใดบ้าง

^{๕๓}การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, รายงานประจำปี ๒๕๕๒, <http://thaitourismthailand.org/about/tat/annual-report>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๔].

^{๕๔}ประเวศ วะสี, “การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, จุลสารการท่องเที่ยว, ปีที่ ๑๔, ฉบับที่ ๓, (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๔๔), หน้า ๕ - ๑๐.

๗. ก่อให้เกิดความสุขอย่างสร้างสรรค์ ความสุขที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายวัฒนธรรม ความสุขที่ได้จากการเรียนรู้ว่าผู้คนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนได้อย่างไร การท่องเที่ยวควรนำไปสู่การสร้างสรรค์ดังนั้นต้องมีการตั้งเป้าหมายไว้ว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ดีเมื่อนักท่องเที่ยวไปเที่ยวแล้วได้สัมผัสและได้เรียนรู้ในสิ่งที่ดีก็จะเกิดแรงบันดาลใจในการทำสิ่งที่ดีด้วย

๘. พัฒนาการศึกษากการท่องเที่ยวสามารถมีส่วนส่งเสริมให้ท้องถิ่นพัฒนาการวิจัยการเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่น รวมถึงการอบรมบุคลากรในท้องถิ่นให้สามารถเป็นมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่นได้

๙. ส่งเสริมให้เกิดสังคมโปร่งใสและยุติธรรม การท่องเที่ยวสามารถเป็นสื่อกลางในการนำเสนอข้อมูลในสังคม เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นระบบที่มีการเกี่ยวข้องของบุคคลหลายฝ่ายทั้งชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นบุคคลภายใน ในขณะที่เดียวกันการท่องเที่ยวยังต้องมีการสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกหรือนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารแบบสองทางได้คือ ทั้งจากภายในออกสู่ภายนอก และจากภายนอกเข้าสู่ภายใน การรับรู้ข้อมูลต่างๆ นี้เองเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญของการสร้างสังคมโปร่งใส

๑๐. พัฒนาระบบการจัดการ (Management made the impossible possible) การจะทำให้ระบบมีพลังนั้นจะต้องสร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Shared Vision) และต้องทำเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาส่วนร่วมในเรื่องการท่องเที่ยว (Tourism for All and for Tourism)

หลักการของการท่องเที่ยววัฒนธรรม

จากแนวคิดของการท่องเที่ยววัฒนธรรมนำไปสู่หลักการของการท่องเที่ยววัฒนธรรมทั้งหมด ๔ ประการ คือ^{๕๕}

๑. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ข้อมูลที่ได้เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้ประกอบการเที่ยวชมเพื่อเพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้และเข้าใจในทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งชุมชนยังภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน

๒. เป็นการท่องเที่ยวที่ปลูกฝังคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษา ทรัพยากรวัฒนธรรมในท้องถิ่น นอกจากนี้คนในชุมชนท้องถิ่นยังมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว และได้รับประโยชน์ตอบแทนที่ยุติธรรมจากการท่องเที่ยว อาทิ การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น

^{๕๕} ปรัชญาพร พัฒนผล, “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม), (วิทยาลัยนวัตกรรมการบริหาร, ๒๕๕๔), หน้า ๘๙-๙๐.

๓. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวในด้านวัฒนธรรม และจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

๔. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งเคารพใน วัฒนธรรม คักดีศรีและผู้คนของตนเอง

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้^{๕๖}

๑) แหล่งความเป็นอยู่และวิถีชีวิต

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทนี้ผู้มาเยี่ยมชมสามารถสังเกตความเป็นอยู่และ วิถีชีวิตของชุมชนนั้น โดยตนเองมิได้เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น ชุมชนของชนเผ่า ศูนย์วัฒนธรรม คุณค่าต่อ ส่วนรวมอยู่ที่การช่วยรักษาความหลากหลายของเชื้อชาติคุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่การได้รับความรู้ วิสัยทัศน์ความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชนเผ่าต่างๆ และภูมิปัญญาของชนเผ่า ตัวอย่างเช่น บ้านชาว ไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยงบนพื้นที่สูงจังหวัดอุทัยธานี เป็นต้น

รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นการท่องเที่ยวชมวิถี ชีวิตในชนบท ซึ่งหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงาน สร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษมีความโดดเด่น เพื่อความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ดูผลงานสร้างสรรค์และ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึก ต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม และคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม ต่อการจัดการการท่องเที่ยว

๒) แหล่งวัฒนธรรมประเพณีและหัตถกรรมพื้นเมือง

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทนี้ผู้เยี่ยมชมสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทางวัฒนธรรมประเพณีและซื้อสินค้าของที่ระลึกจากผู้ประกอบการหัตถกรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การ รักษาคุณค่าความหลากหลายของวัฒนธรรม คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่ความพอใจจากการเข้าร่วม กิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณีและการได้ซื้อสิ่งของที่ระลึกที่พอใจ ตัวอย่างเช่น ประเพณีลอย กระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

รูปแบบการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ จึงเป็นการท่องเที่ยวชม วัฒนธรรมและประเพณีซึ่งหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชาวบ้านใน ท้องถิ่นนั้นๆ จัดขึ้นได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรียศิลป์เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับ นับถือ การเคารพพิธีกรรมต่างๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมี ประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อการรักษาสภาพแวดล้อม

^{๕๖} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือการประเมิน มาตรฐานคุณภาพ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, หน้า ๒.

และมรดกทางวัฒนธรรม โดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยวกรอบแนวคิดและการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม

๓) องค์ประกอบของการท่องเที่ยววัฒนธรรม

การท่องเที่ยววัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้และเข้าใจในวัฒนธรรมอื่นมีองค์ประกอบ ดังนี้^{๕๗}

๑. องค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น โดยมีสิ่งดึงดูดใจทั้งหมด ๑๐ ประการ คือ

๑.๑ ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็น

๑.๒ โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่างๆ

๑.๓ งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถิ่นและสิ่งปลูกสร้าง ผังเมืองรวมทั้งซากปรักหักพัง

๑.๔ ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้นและแกะสลัก

๑.๕ ศาสนา และพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา

๑.๖ ดนตรีการแสดงละคร ภาพยนตร์และมหรสพต่างๆ

๑.๗ ภาษา วรรณกรรม รวมถึงระบบการศึกษา

๑.๘ วิถีชีวิต เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ธรรมเนียมการรับประทานอาหาร

๑.๙ ประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้าน ขนบธรรมเนียมและเทศกาลต่างๆ

๑.๑๐ ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่างๆ ที่มีการนำมาใช้เฉพาะในท้องถิ่น

๒. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยให้ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือการจัดการท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ และได้ผลประโยชน์ตอบแทนอย่างยุติธรรมเพื่อการกระจายรายได้และยกระดับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

การที่นักท่องเที่ยวจะเลือกเข้าไปเยี่ยมชมในแหล่งท่องเที่ยวใดนั้น แหล่งท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีความดึงดูดใจและความน่าสนใจอยู่ในระดับที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวได้ซึ่งศักยภาพในการดึงดูดใจสำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยหลายปัจจัย ได้แก่คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมความเป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวความสะดวกในการเข้าถึง ความปลอดภัยและความสามารถในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

^{๕๗} ๖บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส แอนด์ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

สัปายะ ๗ คือ สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกี่ยวข้อง ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย ประกอบด้วย^{๕๘}

๑. อาวาสสัปายะ ได้แก่ ที่อยู่ซึ่งเหมาะสม เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ
๒. โจรสัปายะ ได้แก่ เส้นทางสัญจร เพื่อแสวงหาอาหาร ที่เกี่ยวข้องกับบาทที่เหมาะสมดีเช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป

๓. ภัตสัปายะ ได้แก่ การพูดคุยที่เหมาะสม เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ในกถาวัตถุ ๑๐ และพูดแต่พอประมาณ

๔. บุคคลสัปายะ ได้แก่ บุคคลที่ถูกต้องเหมาะสม เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะสมใจ

๕. โภชนสัปายะ ได้แก่ อาหารที่เหมาะสม เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพฉันไม่ยาก

๖. อุตุสัปายะ ได้แก่ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น

๗. อิริยาปถสัปายะ ได้แก่ อิริยาปถที่เหมาะสม เช่น บางคนถูกกับกิจกรรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี

นอกจากองค์ประกอบด้านศักยภาพในการตั้งดูดีแล้ว แหล่งท่องเที่ยวควรมีศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยวด้วย ไม่ว่าจะเป็นในด้านการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และการสนับสนุนทางด้านนโยบาย ด้านงบประมาณ และด้านบุคลากร จากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรท้องถิ่น ซึ่งจะทำให้แหล่งท่องเที่ยวสามารถดำรงอยู่ได้นั้น การบริหารจัดการเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญ ทั้งในด้านการจัดการด้านการอนุรักษ์การฟื้นฟูสภาพของแหล่งท่องเที่ยวการมีมาตรการป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับตัวแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการจัดการด้านการบริการและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความเข้าใจต่อวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อการรักษาวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวนั้น ทำให้การกำหนดเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวในครั้งนี้จึงให้ความสำคัญต่อการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก รวมทั้งการจัดการด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นด้วย

^{๕๘} วิสุทฺธิ. ๑/๑๖๑ ; วินย.อ. ๑/๕๒๔ ; ม.อ. ๓/๕๗๐.

จากแนวคิดในการกำหนดมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้นทาง คณะผู้ศึกษาจึงได้กำหนดองค์ประกอบพื้นฐานสำหรับประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ไว้ ๓ ด้าน ได้แก่^{๕๙}

องค์ประกอบที่ ๑ ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว

หมายถึง การที่แหล่งท่องเที่ยวมีจุดดึงดูดความสนใจหรือมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างความประทับใจและความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว เช่น มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตและภูมิปัญญา มีความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม และจากการที่วัฒนธรรมเป็น มรดกทางสังคมของมนุษย์ที่สั่งสมมาแต่อดีตและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น ความสามารถในการสืบทอดทางวัฒนธรรม ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมความ ผูกพันต่อท้องถิ่น และความเข้มแข็งในการรักษาวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมให้ คงอยู่ ซึ่งเป็นจุดเสริมศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญอีกทั้งศักยภาพ ในทางกายภาพและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวความปลอดภัย และความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการดึงดูดใจให้ นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวด้วย

สำหรับองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวของแหล่ง ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ๒ ด้าน ได้แก่

๑. คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๗ ดัชนีชี้วัด ได้แก่ ๑) ความเป็นเอกลักษณ์ ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ ๒) ความต่อเนื่องของการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ๓) ความ งดงามทางศิลปวัฒนธรรม ๔) ความสามารถในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง ๕) ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบค้นได้ ๖) ความผูกพันต่อท้องถิ่น ๗) ความ เข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์

๒. ศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๓ ดัชนีชี้ วัดได้แก่ ๑) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ๒) ความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว ๓) ความหลากหลายของ กิจกรรมการท่องเที่ยว

องค์ประกอบที่ ๒ ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว

ศักยภาพในการรองรับด้านท่องเที่ยว หมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ที่มีส่วนช่วยเสริม แหล่งวัฒนธรรมนั้นๆ ให้มีความสำคัญ มีความเหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่นแหล่ง วัฒนธรรมอาจมีความดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวสูง แต่มีข้อจำกัดสูงในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก สะดวกขึ้นพื้นฐานทำให้นักท่องเที่ยวไม่นิยมเข้าไปท่องเที่ยว ทำให้ศักยภาพในการจัดการด้านการ

^{๕๙} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือการประเมิน มาตรฐานคุณภาพ แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, หน้าที่ ๓ - ๕.

ท่องเที่ยวลดลงไปด้วยสำหรับศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ๒ ด้าน ได้แก่

๑. ศักยภาพในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน
๒. ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากปัจจัยภายนอก

องค์ประกอบที่ ๓ การบริหารจัดการ

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ความสามารถในการควบคุมดูแลการดำเนินงาน การจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) ด้านการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วย การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว และการจัดการด้านการท่องเที่ยว

๒) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากการดำเนินงานขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ในการสร้างเสริมจิตสำนึกและการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของแหล่งวัฒนธรรมแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลพื้นที่ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยว

๓) การจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดการพิจารณาตัดสินใจ การดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชนนั้นๆ รวมทั้งการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น

เกณฑ์ประเมินด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มี ๒ ด้าน ได้แก่

๑. การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๓ ดัชนีชี้วัด ได้แก่ ๑) การจัดการด้านการรักษาสภาพและฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว ๒) การจัดการด้านการใช้ประโยชน์พื้นที่ ๓) การจัดการด้านการติดตามและการประเมินการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยว

๒. การจัดการด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๕ ดัชนีชี้วัด ได้แก่ ๑) การจัดการด้านการบริการและสาธารณูปโภคแก่นักท่องเที่ยว ๒) การจัดการด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ๓) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก ๔) ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ๕) ชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องมีระบบการจัดการที่เหมาะสมในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของชุมชนพื้นที่ รวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวในด้านวัฒนธรรม การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมสามารถใช้แนวคิดการท่องเที่ยววัฒนธรรมในการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสม โดยเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และเห็น

คุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรมท้องถิ่น และชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในมรดกวัฒนธรรมของตน และสืบสานต่อยอดให้คงอยู่ และยังคงอัตลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น

๗. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลีลี่ ก่อกิจความดี (๒๕๕๑) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการบริหารการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ผู้วิจัยเห็นว่า ควรทำการพัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งนี้ได้เลือกอุทยานแห่งชาติ แก่งกระจานเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นอุทยานที่กว้างที่สุดในประเทศไทยและมีพื้นที่ ทางการท่องเที่ยวหลายเขต โดยในที่นี้จะทำการศึกษากระบวนการดำเนินงานและทัศนคติ ของเจ้าหน้าที่และคนในชุมชน ที่มีต่อการบริหารจัดการภายในอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน ผลการวิจัยพบว่า หน่วยงานภาครัฐขาดความเอาใจใส่ในการแก้ปัญหา และขาดงบประมาณ ในการจัดการ ทั้งยังขาดการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา แหล่งท่องเที่ยวที่เปรียบเสมือนขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติ แก่งกระจานอยู่ในระดับที่ควรปรับปรุงให้ดีขึ้น เพื่อพัฒนาการจัดการให้มีมาตรฐานและสร้าง การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

สุภาพร คำภีระ (๒๕๕๓) ศึกษาเรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และประวัติศาสตร์หมู่บ้านสันติสุข ขององค์การบริหารส่วนตำบลขุนควร อำเภอปง จังหวัดพะเยา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและประวัติศาสตร์หมู่บ้าน สันติสุข และแนวทางในการพัฒนาชุมชนบ้านสันติสุข ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและประวัติ ท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพและสภาพปัจจุบันของพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านสันติสุขที่จะพัฒนา ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก พิจารณาแล้วพบว่า สิ่งดึงดูดใจให้มาท่องเที่ยวมีศักยภาพอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งจากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ รองลงมา ได้แก่ ความสามารถในการรองรับของพื้นที่จากการมีจุดชมวิวที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยว สถานที่พักและโฮมสเตย์ที่รองรับอย่างเพียงพอ ในขณะที่ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่อการท่องเที่ยวและความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ศักยภาพในการรองรับ การท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่ต้องมีการพัฒนาขีดความสามารถให้มากขึ้น ส่วนแนวทางในการพัฒนาชุมชน บ้านสันติสุขให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรพัฒนา ได้แก่ การจัดการที่จำเป็นต้องประชาสัมพันธ์ ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวและสาธารณูปโภคให้มากขึ้น กิจกรรมและกระบวนการมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน พื้นที่กิจกรรมควรทำความสะอาด มีการส่งเสริมให้ชุมชนเป็นหมู่บ้านสีขาวซึ่งเป็น สิ่งที่มีความสำคัญที่เชื่อมโยงกับการปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงให้มีความน่าสนใจและเหมาะสม

แก่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนจำเป็นต้องเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเส้นทางและการมีผลิตภัณฑ์ของชุมชนเพื่อสินค้าสำคัญ รวมถึงการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนในการเข้ามาบริหารจัดการและบริการแก่นักท่องเที่ยวด้วย

ชาคริต ช่วยบำรุง (๒๕๕๔) ศึกษาเรื่อง บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลเขากอบ อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาถึงบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยว ขององค์การบริหารส่วนตำบลเขากอบ (๒) เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนา การท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนตำบลเขากอบ (๓) เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนา การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนตำบลเขากอบ ผลการวิจัยพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลเขากอบมีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยว ในท้องถิ่น ดังนี้ (๑) ด้านการตลาดการท่องเที่ยว มีการจัดทำสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์ส่งเสริม การท่องเที่ยวในท้องถิ่น (๒) ด้านการสร้างและแสวงหาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น ปัจจุบันยังไม่ได้มี การดำเนินการในการแสวงหาหรือสร้างแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นเพิ่มเติม (๓) ด้านการให้บริการ ท่องเที่ยว มีการให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบของถ้าเลเขากอบ โดยมีพนักงาน พายเรือทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นคอยให้คำแนะนำแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยว (๔) ด้านการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว มีการกำหนดการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นพันธกิจ ในการพัฒนาท้องถิ่น ในส่วนของสภาพปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมีดังนี้ (๑) การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวยังไม่ทั่วถึง (๒) การขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินการและความร่วมมือจากภาคประชาชน (๓) ด้านการให้บริการ ท่องเที่ยว ในปัจจุบันมักประสบปัญหาในการสื่อสารเพื่ออธิบายถึงรายละเอียดของถ้าเลให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ(๔) ด้านการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ยังไม่มีการดำเนินงานจัดทำ แผนการพัฒนาการท่องเที่ยวแยกจากแผนการพัฒนาท้องถิ่น และยังไม่ได้มีการดึงภาคประชาชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างเต็มรูปแบบ แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนขององค์การบริหารส่วนตำบลเขากอบ สามารถดำเนินการโดยการจัดทำแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวและติดตามประเมินผล โดยสร้างการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการร่วมกันวางแผนพัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว สร้างจิตสำนึกร่วมกัน จัดทำแผนพัฒนาและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โดยให้แผนพัฒนาในแต่ละสาขาของการพัฒนามีความเชื่อมโยงกัน และสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตามศักยภาพและบริบทของพื้นที่ โดยประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมจัดให้ มีการดูแลรักษาความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนอง

พฤติกรรมนักท่องเที่ยว จัดทำโฆษณาประชาสัมพันธ์และการตลาดทางการท่องเที่ยว โดยเผยแพร่ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวแก่สาธารณชนผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสารหนังสือพิมพ์ จดหมาย แผ่นพับ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

สุลาพร สุขชี (๒๕๕๓) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลادن้าดำเนินสะดวก จังหวัดชลบุรี มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย เพื่อ (๑) การมีส่วนร่วม ของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลادن้าดำเนินสะดวก จำแนกข้อมูลทั่วไป ของประชาชนในชุมชน (๒) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลادن้าดำเนินสะดวก ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างประชาชนในชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพค้าขาย/ ธุรกิจส่วนตัว มีรายได้ต่อเดือน ๑๐,๐๐๐ บาท ขึ้นไป อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองสนนานมาเป็นระยะเวลามากกว่า ๑๑ ปี มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว ตลادن้าดำเนินสะดวกในระดับปานกลาง มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ การพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับมาก ข้อเสนอแนะที่ได้มากที่สุดโดยการกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับ ให้เป็นแนวปฏิบัติให้ทราบโดยทั่วกัน เพื่อให้การทำกิจกรรมต่าง ๆ ของทุกกลุ่มคนในชุมชนท้องถิ่น เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเกิดผลดีต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ในส่วนของผลทดสอบมาตรฐาน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕ พบว่า (๑) ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่มีเพศ อายุ แตกต่างกัน จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลادن้าดำเนินสะดวก ในด้านร่วมดำเนินงาน ที่แตกต่างกัน (๒) ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นที่มีระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัย อยู่แตกต่างกัน จะมีส่วนร่วมในการติดตามผลที่แตกต่างกัน และ (๓) ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นตลادن้า ดำเนินสะดวก ในด้านร่วมศึกษาค้นหาปัญหา ร่วมในการวางแผน ร่วมในการดำเนินงานและร่วมในการติดตามผล

เฉลิมชัย ปัญญาดี และคณะ (๒๕๔๗) ได้ทำการศึกษาการพัฒนาการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวม ชุมชนที่ศึกษาส่วนใหญ่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชนน้อยโดยเฉพาะ การจัดการแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ๆ มักถูกกำหนดโดยผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวจากภายนอก ชุมชนเป็นหลักสำหรับการมีส่วนร่วมนั้น พบว่าการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างน้อยองค์กรท้องถิ่นที่ดูแลแหล่งท่องเที่ยวเกือบทั้งหมดเป็นหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งมักทำหน้าที่เพียงเข้าไปเก็บภาษีบริษัทหรือผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเป็น หลักและไม่มีการวางแผนหรือจัดทำระเบียบควบคุมหรือกำกับการใช้ประโยชน์จาก แหล่งท่องเที่ยวแต่อย่างใด

ปองพล ธวัชหทัยกุล และคณะ (๒๕๕๐) ได้ศึกษาแนวทางในการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ พบว่าการประเมินศักยภาพเพื่อจัดลำดับ ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้จำนวน ๔๐ แหล่ง พบว่ามี แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมที่มีศักยภาพสูงจำนวน ๑๕ แหล่ง ศักยภาพปานกลางจำนวน ๑๔ แหล่ง และศักยภาพต่ำจำนวน ๑๑ แหล่ง และการศึกษาความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมพบว่า เดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมเพราะความ น่าสนใจด้านเกษตรกรรม วิถีชีวิตเกษตรกรรม ทัศนียภาพและความสวยงามของพื้นที่

ศักดิ์ศิริ นันตะสุข และคณะ (๒๕๕๐) ได้ศึกษาโครงการการพัฒนาศักยภาพของคนในท้องถิ่นในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้ พบว่าคนในท้องถิ่นมีศักยภาพด้านบุคลิกภาพระดับมาก ด้านบริหารจัดการ และด้านการพึ่งตนเองระดับปานกลาง มีความต้องการพัฒนาศักยภาพด้านบุคลิกภาพ ด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านบริหารจัดการและด้านการพึ่งตนเองในระดับมาก

รลิกา อังกูรและคณะ (๒๕๔๙) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิ ปัญญาท้องถิ่นพบว่าการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังได้รับความนิยมจากชาวไทยและชาวต่างชาติโดยเฉพาะในกลุ่มที่ต้องการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต และความงดงามในศิลปวัฒนธรรมไทย สำหรับรูปแบบที่เป็นที่นิยมในกลุ่มนักท่องเที่ยว ส่วนใหญ่เป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณสถาน การเที่ยวชมศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการเที่ยวชมความงดงามของศิลปหัตถกรรม ไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น แต่การดำเนินการด้านการท่องเที่ยวที่ผ่านมาแต่ละจังหวัดได้แก่ ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน ปัญหาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณในการปรับปรุงและ การท่องเที่ยวของจังหวัด ปัญหาการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวบางแห่ง ปัญหาบุคลากรในอุตสาหกรรมบริการด้านการท่องเที่ยว ปัญหาการบริหารจัดการในชุมชน ปัญหาการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี และการลดคุณค่าดั้งเดิมของศิลปวัฒนธรรม ส่วนการเสนอแนวทางการพัฒนา ได้แก่ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมมาเป็นแกนหลักในการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยว การกระจายอำนาจ การบริหารจัดการแก่ชุมชนและการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในฐานะเจ้าของ วัฒนธรรม ตลอดจนทบทวนศักยภาพขีดความสามารถและข้อจำกัดของการท่องเที่ยวของ สถานที่ท่องเที่ยว

เพชรศรี นนท์ศิริ (๒๕๕๕) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการดำเนินงานของกลุ่มท่องเที่ยวโดย ชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่าง โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินงานของกลุ่ม การท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตภาคเหนือตอนล่าง จำนวน ๔ ชุมชน ได้แก่ชุมชนบ้านนาต้นจั่น จังหวัด สุโขทัย ชุมชนบ้านหนองแม่เฒ่า จังหวัดเพชรบูรณ์ชุมชนบ้านใหม่ร่องกล้า จังหวัดพิษณุโลก และชุมชน บ้านแม่พูล จังหวัดอุตรดิตถ์เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการ สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมผลการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีรูปแบบการดำเนินการแบบกระจายอำนาจ ด้านเศรษฐกิจมีการกระจายรายได้อย่างทั่วถึง ด้านการมีส่วนร่วม คนในชุมชนมีส่วนร่วมทั้ง ในการจัดตั้ง วางแผนและดำเนินงาน อย่างไรก็ตาม พบแนวโน้มของการรวมอำนาจการตัดสินใจของ ผู้นำกลุ่ม ซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในบางกลุ่ม นอกจากนี้ภูมิหลังการก่อตั้งองค์กร พี่เลี้ยงและภาวะความเป็นผู้นำของผู้นำกลุ่ม มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบการดำเนินงานของกลุ่ม การท่องเที่ยวโดยชุมชนและความสำเร็จของกลุ่ม

นฤตล สวัสดิ์ศรี และคณะ (๒๕๖๒)^{๖๐} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคามเพื่อไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ผลการวิจัยพบว่า การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคาม และเพื่อพัฒนาไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวน ๔๐๐ คน กำหนดจากสูตรการคำนวณกลุ่มตัวอย่างของ Yamane เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามโดยสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์สมการถดถอย พบว่า แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคามเพื่อไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้นั้น จะต้องเน้นการพัฒนาด้านองค์ความรู้ และการศึกษา โดยมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ เช่น การอบรม ความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประเพณี และสามารถที่สืบค้นได้จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ประเด็นถัดมาจะต้องเน้นการพัฒนาด้านการสร้างสรรค์ผลงาน ให้มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ วัฒนธรรม หรือประเพณีและเป็นผลงานที่สามารถพัฒนาต่อยอดได้ และต้องพัฒนาด้านเทคโนโลยี นวัตกรรมสมัยใหม่ มีการนำเสนอข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ มีความเชื่อมโยงการท่องเที่ยวผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น เฟสบุ๊ก ไลน์ เว็บไซต์ และแอปพลิเคชันต่างๆ

ชุตติภา ทะสะภาค และคณะ^{๖๑} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยว

^{๖๐} นฤตล สวัสดิ์ศรี และคณะ, “ศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคามเพื่อไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๒), หน้า ข.

^{๖๑} ชุตติภา ทะสะภาค และคณะ, “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดอุทัยธานี”, วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๖)

เชิงวัฒนธรรม จังหวัดอุทัยธานี ผลการวิจัยผลการวิจัยพบว่า ๑) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของวัฒนธรรม การบูรณาการความร่วมมือ นโยบายการท่องเที่ยวจังหวัด และศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก ๒) อัตลักษณ์ของวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากที่สุด รองลงมาได้แก่ การบูรณาการความร่วมมือ นโยบายการท่องเที่ยวจังหวัดและ ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ๓) แนวทางการพัฒนา ได้แก่ (๑) การพัฒนาฐานข้อมูลการท่องเที่ยวทุกประเภทอย่างเป็นระบบครบวงจร (๒) การฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวทุกประเภทแบบครบวงจร (๓) การสนับสนุนสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว (๔) การสร้างนวัตกรรมการท่องเที่ยว (๕) การเพิ่มประสิทธิภาพการตลาดด้านท่องเที่ยวเชิงรุกและ (๖) การบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวและบุคลากรด้านการท่องเที่ยว

สหทัย วิเศษ และคณะ^{๖๒} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดล้านนา ผลการวิจัยผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัย พบว่า ๑) รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชน ได้แก่ การจัดการโดยหน่วยงานภาครัฐ วัดและชุมชน รวมถึงกลุ่มเครือข่ายศิลปะพื้นบ้านและศิลปะร่วมสมัย ๒) การพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยรูปแบบของ PAR 3Es ประกอบด้วย E1 หมายถึง การศึกษา การสำรวจและการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน E2 หมายถึง การสร้างสรรค์และการพัฒนาศิลปะชุมชนตามอัตลักษณ์วัฒนธรรมชุมชน และ E3 หมายถึง การสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมเพื่อเป็นข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ๓) การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ได้แก่ รูปแบบแหล่งเรียนรู้ศิลปะชุมชน รูปแบบพื้นที่สาธารณะ รูปแบบถนนวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ รูปแบบพุทธศิลป์แนวไทยประเพณีและรูปแบบศิลปะเพื่อสร้างพลังชุมชน องค์ความรู้จากการวิจัยพบว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์เป็นกระบวนการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนมาสู่พื้นที่สาธารณะผ่านศิลปะสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน

ณัฐพร ดอกบุญนาค และฐาปกรณ ทงค่านุช^{๖๓} ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนในตลาดร้อยปีสามชุกอำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการด้านการท่องเที่ยวนั้น คนในชุมชนมี

^{๖๒} สหทัย วิเศษ และคณะ, “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดล้านนา”, **วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒** (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๔).

^{๖๓} ณัฐพร ดอกบุญนาค และฐาปกรณ ทงค่านุช, “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว กรณีศึกษา ชุมชนในตลาดร้อยปีสามชุกอำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี”, **รายงานการวิจัย**, (กองทุนส่งเสริมการวิจัย : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณ, ๒๕๕๖), หน้า ๗๘-๗๙.

ส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวในระดับมาก โดยเฉพาะในด้านของการจัดการด้านสถานที่ ที่จะเข้ามามี ส่วนร่วมทั้งในด้านวางแผน การประชุมนโยบายหรือแสดงความคิดเห็นต่างๆ ด้านของสิ่งอำนวยความสะดวกนั้น ชุมชนจะมีส่วนแค่การแสดงความคิดเห็นว่าดีหรือไม่ ต้องการหรือไม่ต้องการ แต่ไม่ได้เข้ามาส่วนในการวางแผน คิดนโยบาย หรือการจัดการมากแต่อย่างใด และด้านบุคลากร ประชาชนหรือคนในชุมชนนั้น มีส่วนร่วมมาก แต่ในส่วนของการจัดการด้านกฎเกณฑ์ทางการท่องเที่ยวในตลาดร้อยปีสามชุกนั้น คนในชุมชนมีส่วนร่วมลดลง หากเทียบกับด้านอื่นๆเนื่องจากปัจจุบันกฎเกณฑ์ต่างๆคือกฎที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา ไม่ได้มีการวาง กฎเกณฑ์ที่ตายตัวข้อเสนอแนะ๑. ส่งเสริมคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการการท่องเที่ยวให้มากขึ้น ๒. ส่งเสริมให้คนในชุมชนคิดถึงส่วนรวมมากกว่าผลทางธุรกิจมากขึ้น ๓. ภาครัฐเข้ามามีบทบาทหรือส่งเสริม ช่วยเหลือให้มากขึ้น เนื่องจากปัจจุบันผู้ที่สืบทอดหรือดูแล พื้นที่ลดน้อยลง ๔. ส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักและเข้าใจถึงการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมากขึ้น

เดชชาติ นิลวิเศษ และมณีวรรณ ผิวนิม^{๒๔} ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแหล่งเรียนรู้ในวัดบวรนิเวศวิหาร ผลการศึกษาพบว่าวัดบวรนิเวศวิหารมีลักษณะทางกายภาพ และมีทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ที่สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี และทรงคุณค่าทั้งคุณค่าทางด้านศิลปกรรมและคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม การจัดรูปแบบการเป็นแหล่งเรียนรู้ในวัดบวรนิเวศวิหารมี ๓ รูปแบบ ได้แก่ ๑) การศึกษาในระบบ ๒) การศึกษานอกระบบ และ ๓) การศึกษาตามอัธยาศัย มีความสอดคล้องกันและเป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม วัดบวรนิเวศวิหารจัดให้มีการเผยแพร่ศาสนธรรมไปพร้อมกับการจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้มาโดยตลอด การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ภายในวัดบวรนิเวศวิหารในปัจจุบันมีแนวทางดำเนินการ ได้แก่ ๑) การจัดทำศนศึกษานำชมของจริงภายในวัดบวรนิเวศวิหาร ๒) การจัดการพิพิธภัณฑ์วัดบวรนิเวศวิหาร ๓) การดูแล อนุรักษ์ บูรณปฏิสังขรณ์ทรัพยากรวัฒนธรรมต่าง ๆ ภายในวัด ๔) การจัดทำเอกสารเผยแพร่ และ ๕) การจัดทำเว็บไซต์วัดบวรนิเวศวิหาร ผลการวิจัยยังพบว่าข้อจำกัดอันเป็นปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในวัดบวรนิเวศวิหาร เนื่องจากวัดบวรนิเวศวิหารดำรงบทบาทเป็นศาสนสถาน ทำให้บทบาทด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้มีข้อจำกัด เช่น การขาดนโยบายอันเด่นชัด การจัดสรรงบประมาณ และผู้รับผิดชอบ จึงทำให้การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ยังไม่อาจพัฒนาได้สมบูรณ์เท่าที่ควร

^{๒๔} เดชชาติ นิลวิเศษ และมณีวรรณ ผิวนิม, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแหล่งเรียนรู้ในวัดบวรนิเวศวิหาร, *Veridian E-Journal*, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๘): ๘๘๙- ๙๐๔.

ไพรินทร์ ณ วันนา ^{๖๕} ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสลากย้อมที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมลำพูน ผลการวิจัยพบว่า สลากภัตในสมัยพุทธกาลมีความเป็นมาจากการอนุญาตภัตทั้ง๗ของพระพุทธเจ้า หนึ่งในนั้นคือสลากภัต และเรื่องราวของนางยักษิณีที่มีเวรต่อนางกุมาริกาจนกลายเป็นที่มาของการถวายทานสลากภัตในสมัยพุทธกาล สลากภัตได้พัฒนาการมาเป็นลำดับและเข้าสู่ประเทศไทยตามการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในภาคเหนือนี้มีประเพณีสลากภัตที่มีความโดดเด่นโดยเฉพาะที่จังหวัดลำพูน คือ สลากย้อม สลากย้อมในอดีต เป็นการถวายทานของหญิงสาวที่มีความพร้อมในการออกเรือนแต่งงาน เป็นกุศโลบายหนึ่งในการให้ผู้หญิงได้รู้จักเก็บออมทรัพย์สิน เงินทอง ประหยัดมัธยัสถ์ และรู้จักการทำบุญสุนทาน ความสำคัญของสลากย้อมที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมลำพูนปรากฏในเรื่องของการพัฒนามนุษย์ที่สลากย้อมเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและมีกิจกรรมปรากฏอยู่ในวิถีของสลากย้อม การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม ปรากฏในด้านการช่วยเหลือทางสังคมที่ชุมชนเป็นผู้ช่วยเหลือวัด และชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกันจากวัดอันเป็นผลมาจากการทาสลากย้อม ด้านสิทธิและความยุติธรรมทางสังคม ปรากฏในแง่ของการสร้างความเท่าเทียมกันทางสังคมระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงและเป็นการให้เกียรติสตรีเพศในการมอบบทบาทผู้นำในการทำสลากย้อม การสร้างความเสมอภาคและสิทธิเท่าเทียมกันในสลากภัตทานของพระสงฆ์ด้านความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม ปรากฏในด้านภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและการประยุกต์ใช้สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นเครื่องมือในการทาดันสลากย้อม และการใช้ไม้ วัสดุธรรมชาติในการทำสลากย้อม รวมถึงการประดับตกแต่งสวยงาม ด้านการสร้างอัตลักษณ์ปรากฏในเรื่องของการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกันของสลากย้อมที่คนจังหวัดลำพูนมุ่งหวังที่จะเป็นเจ้าของร่วมกันและด้านการลดช่องว่างทางการพัฒนา ปรากฏในเรื่องของการลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ คือระบบเศรษฐกิจชุมชน

^{๖๕}ไพรินทร์ ณ วันนา, ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสลากย้อมที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมลำพูน, วารสารมจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ เล่มที่ ๒) พฤษภาคม ๒๕๖๐: ๒๙๕-๓๐๘.

๘. ทฤษฎี สมมติฐาน (ถ้ามี) และกรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

แผนภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อวิเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ๒) เพื่อสร้างกระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ๓) เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง โดยมีวิธีวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๔ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวัฒนธรรมวิถีพุทธ เมืองพระชนกจักรี ดังนี้

๑) ประวัติความเป็นมาของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เช่น ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

๒) รูปแบบและกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยว กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาพื้นที่ พัฒนารูปแบบผลงาน การพัฒนากิจกรรม กระบวนการการท่องเที่ยวทางอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เป็นต้น

๓) แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวด้านอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังและการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว

๔) การจัดการทรัพยากรอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ตลอดแนวลุ่มน้ำสะแกกรัง

๕) แนวทางการพัฒนากระบวนการกิจกรรมในรูปแบบวิธีการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๖) รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๒. การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) มุ่งเน้นการสำรวจความคิดเห็นของประชาชน และนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว เมืองพระชนกจักรี เพื่อทราบถึงรูปแบบการ

เดินทาง ความสนใจต่ออารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เส้นทางท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง โดยมีขั้นตอน ดังนี้

๑) การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พัฒนาในแหล่งท่องเที่ยว อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๒) การสำรวจกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมในพื้นที่กิจกรรม กระบวนการ ในแหล่งท่องเที่ยว อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๓) ประมวลความคิดเห็นในรูปแบบของข้อมูลทางสถิติ ระบบสารสนเทศ และพัฒนาไปสู่ประเด็นพัฒนาพื้นที่ กิจกรรมกระบวนการ แนวทางการส่งเสริม ในเชิงนโยบาย

๔) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นฐานการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ กิจกรรม กระบวนการ แนวทางการส่งเสริม

๓. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) การลงพื้นที่ใน ๕ พื้นที่ เพื่อสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ และรวบรวมข้อมูลจาก พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรมกระบวนการ แนวทางการส่งเสริม เพื่อให้ได้มาซึ่ง ข้อมูลประวัติความของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เช่น ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต รูปแบบและกระบวนการสร้างสรรค์พื้นที่ กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาพื้นที่ พัฒนารูปแบบผลงาน การพัฒนากิจกรรม กระบวนการ การท่องเที่ยว เป็นต้น แนวทางการพัฒนาพื้นที่อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังและการพัฒนาเส้นทาง การท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การจัดการทรัพยากรอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เช่น วัดอุโปสถาราม (วัดโบสถ์) และอารยธรรมที่เกี่ยวข้องกับลุ่มน้ำสะแกกรัง แนวทางการพัฒนากระบวนการ กิจกรรมในรูปแบบวิธีการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และรูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยว อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๒) การสัมภาษณ์ สนทนากลุ่มกับตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงาน วัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ บริษัทท่องเที่ยว/ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรมกระบวนการ แนวทางการส่งเสริม เพื่อทราบถึงแนวทางการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว การพัฒนา กระบวนการกิจกรรมการท่องเที่ยว แนวทางรูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา ที่สอดคล้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

๓) การสัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่มกับตัวแทนกับปราชญ์ท้องถิ่น วัฒนธรรม วิถีชีวิตพื้นบ้าน และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่พัฒนาพื้นที่ กิจกรรมกระบวนการ แนวทางการส่งเสริม

๔) การพูดคุยกับกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนาพื้นที่ กิจกรรมกระบวนการ แนวทางการส่งเสริม

๔. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการลงพื้นที่สำรวจในแต่ละพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบันใน ๒ พื้นที่ เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้พื้นที่วัฒนธรรมวิถีพุทธที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปพัฒนาพื้นที่ ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การรวบรวมข้อมูลเชิงพื้นที่ เช่น ภาพวาด สถานที่ ลานจอดรถ พิพิธภัณฑสถาน การเดินทาง การจัดการ ผลิตชุมชน การรวบรวมการข้อมูลความรู้ เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

ขั้นตอนที่ ๒ การศึกษาและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาพื้นที่ เช่น ภาพวาด สถานที่ ลานจอดรถ พิพิธภัณฑสถาน การเดินทาง การจัดการ ผลิตชุมชน การรวบรวมการพัฒนาเชิงความรู้ เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ข้อมูลแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

ขั้นตอนที่ ๓ จัดเวทีให้ความรู้แนวทางการพัฒนาพื้นที่ จัดกิจกรรมถ่ายทอดแนวทางการพัฒนา และดำเนินการพัฒนา หรือเป็นขั้นตอนปฏิบัติการตามแผนการวิจัยที่ได้วางไว้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวให้กับชุมชน โดยการสนับสนุนด้านเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน รวมทั้งการเข้าร่วมในการบริหารงาน การประสานขอความช่วยเหลือจากภายนอกในกรณีที่มีความจำเป็น เช่น ภาพวาด สถานที่ ลานจอดรถ พิพิธภัณฑสถาน การเดินทาง การจัดการ ผลิตชุมชน การรวบรวมการพัฒนาเชิงความรู้ เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

ขั้นตอนที่ ๔ การสร้างองค์ความรู้ โดยวิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์ เน้นการมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติจากประชาชนในพื้นที่ท่องเที่ยวทั้งสองแห่งของจังหวัดอุทัยธานี นักท่องเที่ยว

ขั้นตอนที่ ๕ จัดเวทีเสวนาสร้างและกำหนดกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ร่วมกับหน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว

ขั้นตอนที่ ๖ จัดเวทีนำเสนอกลยุทธ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังแก่ชุมชน

ขั้นตอนที่ ๗ พัฒนาพื้นที่ พัฒนาระบบการ ตามกลยุทธ์เป้าหมาย หลังจากได้ข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแล้ว และนำข้อมูลมาวิเคราะห์พื้นที่ กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว โดยการนำมาอภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ การกำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้เพื่อการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๘ การประเมินศักยภาพและความสำคัญของพื้นที่การท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และวิเคราะห์ความต้องการในการพัฒนาพื้นที่การท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง โดยการกระตุ้นให้ประชาชนได้วิเคราะห์อัตลักษณ์ของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เพื่อประกอบการพิจารณาวางแผนในการพัฒนาพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหวังให้การพัฒนาพื้นที่กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และแหล่งเรียนรู้อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังของชุมชนที่ยั่งยืน ในรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน โดยมีการค้นคว้าด้านข้อมูลและเนื้อหา ดังนี้

๓.๒ พื้นที่ในการศึกษาวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษาพัฒนาส่งเสริมจำนวน ๒ พื้นที่ ได้แก่อำเภอเมืองอุทัยธานี วัดอุโปสถาราม วัดธรรมโฆษก วัดมณีสถิตกปิฎฐาราม วัดขวิด โดยเน้นสถานที่ที่สำคัญ และการพัฒนาที่มีศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวหลัก แหล่งโบราณสถาน วัด ชุมชน และการพัฒนาชุมชน

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนด ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑. การวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย

กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว โดยเป็นการสุ่มกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๕๐ ราย

๒. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ๆ ละ ๕ ราย

๒) ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานท่องเที่ยว และการกีฬาประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และบริษัทท่องเที่ยว/ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ๆ ละ ๕ ราย

๓) ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้อาวุโส และกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ๆ ละ ๕ ราย

๔) กลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๑ พื้นที่ เพื่อร่วมเรียนรู้ จำนวนพื้นที่ละ ๕ ราย

๓. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ประกอบด้วย

๑) กลุ่มผู้นำและนักพัฒนาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว จำนวน ๕ ราย

๒) กลุ่มเยาวชนและกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ๒ พื้นที่ เพื่อร่วมเรียนรู้ในการพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว จำนวนพื้นที่ละ ๕ ราย

๓) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนและประชาชนพื้นบ้านใน ๑ พื้นที่ๆ ละ ๕ ราย

๔) ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีวัฒนธรรมจำนวน ๑ กิจกรรม ครั้งละไม่น้อยกว่า ๔๐๐ ราย

รวมประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแผนบูรณาการวิจัย จำนวน ๔๐๐ ราย

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยผสมผสานเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการลงพื้นที่สำรวจ พื้นที่ กิจกรรม รูปแบบการดำเนินการในแต่ละพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้พื้นที่ กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปพัฒนาเป็นพื้นที่ กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ในรูปแบบที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ดังนั้น จึงมีเครื่องมือในการวิจัยประกอบด้วย

๑. แบบสอบถาม (Questionnaires) สำหรับประชาชนในพื้นที่ ๑ พื้นที่ จัดทำขึ้นเพื่อสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๑) ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับศึกษา อาชีพ รายได้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๒) ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากรอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังของวัดและชุมชน การจัดการแหล่งท่องเที่ยว พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

๓) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการจัดการและการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

๒. แบบสอบถาม (Questionnaires) สำหรับนักท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมวิถีพุทธ สำหรับนักท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เป็นแบบสอบถามเพื่อสำรวจความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว เนื้อหาของแบบสอบถามประกอบด้วย

๑) ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ ระดับศึกษา อาชีพ รายได้ การเรียนรู้ การอนุรักษ์ และการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ความถี่ในการท่องเที่ยว

๒) ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ความสนใจการพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวเส้นทางการท่องเที่ยว ความพึงพอใจต่อการเดินทางท่องเที่ยว และการจัดการทรัพยากรอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังของวัดและชุมชน เป็นต้น

๓) ความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยว การเดินทาง ค่าใช้จ่าย การซื้อสินค้าชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น

๔) ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

๒. แบบสัมภาษณ์ (Interview) มุ่งเน้นการสัมภาษณ์พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาประจำจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้าน และกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว โดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น

๑) ประวัติความเป็นมาและการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

๒) กระบวนการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๓) การจัดการทรัพยากรอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังของวัดและชุมชนต้นแบบในการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๔) รูปแบบการส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

๕) แนวทางการพัฒนาพื้นที่

๖) การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยว

๗) การพัฒนานโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ที่สอดคล้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

๓. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) ในพื้นที่ ๒ แห่ง ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การ

ท่องเที่ยว ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้าน และกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว โดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น

๑) ประวัติความเป็นมาและการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

๒) กระบวนการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๓) การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชนต้นแบบในการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๔) รูปแบบการส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

๕) แนวทางการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

๖) การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๗) การพัฒนานโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ที่สอดคล้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

๔. การจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เป็นการจัดกิจกรรมในระดับจังหวัด และภาคีที่เกี่ยวข้องในภาคส่วนต่างๆ จำนวน ๑๒๐ ราย จากตัวแทนพระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา ฯลฯ โดยมุ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ประเด็นหลักในการจัดกิจกรรมประกอบด้วย

๑) การนำเสนอผลงานพื้นที่ กิจกรรมการท่องเที่ยว อารยธรรม วิถีชีวิต

๒) การจัดการมรดกทางอารยธรรม พื้นที่ กิจกรรม การพัฒนา การมีส่วนร่วม

๓) การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๔) รูปแบบการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๕) การพัฒนานโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๕. ชุดปฏิบัติการทางการพัฒนา เป็นการชุดกิจกรรมเพื่อการพัฒนาองค์ความรู้และการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ประกอบด้วย

๑) **ชุดความรู้** เช่น ประวัติความเป็นมาของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ผลงานเชิงประจักษ์ และการพัฒนา

๒) **ชุดปฏิบัติการทางการพัฒนา** ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่

- ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนในด้านประวัติความเป็นมาของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตเพื่อประกอบการพิจารณาวางแผนงานวิจัยในการพัฒนา

- ขั้นตอนที่ ๒ วางแผนโดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การ

- ขั้นตอนที่ ๓ ออกแบบรูปแบบ วิธีการการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

- ขั้นตอนที่ ๔ ดำเนินการการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

- ขั้นตอนที่ ๕ ส่งเสริมผลประโยชน์ของพื้นที่จากกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

- ขั้นตอนที่ ๖ ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน

- ขั้นตอนที่ ๗ ยกระดับผลงานการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว

๓) **การจัดทำระบบฐานข้อมูลและเว็บไซต์** การจัดทำระบบฐานข้อมูลและเว็บไซต์เพื่อรองรับข้อมูลของโครงการ การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของพื้นที่ที่ร่วมโครงการ

๖. **แบบประเมินผลงานและกิจกรรมการพัฒนา** แบบประเมินผลงานและกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวนี้ จัดทำขึ้นเพื่อประเมินความรู้ ทักษะ และกระบวนการของผู้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว โดยประเมินก่อน-หลัง (Pre-test-Post-test) การเข้าร่วมกิจกรรม เนื้อหาประกอบด้วย

๑) ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของวัดและชุมชน

๒) ทักษะติดต่อประวัติความเป็นมาของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตในพื้นที่

๓) กระบวนการมีส่วนร่วมในประวัติความเป็นมาของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

๔) ทักษะและความเข้าใจต่อประวัติความเป็นมาของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิต

การสร้างเครื่องมือการวิจัย

๑) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือที่เกี่ยวข้องทั้ง แบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ

๒) ร่างเครื่องมือทุกฉบับ ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ เพื่อให้เป็นต้นแบบการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่

๓) นำเสนอผู้เชี่ยวชาญ เพื่อทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการวิจัย

๔) นำผลการตรวจสอบมาคำนวณหาค่าความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์หรือนิยาม (IOC: Item Objective Congruence Index) เกณฑ์การพิจารณาคัดเลือกตามวัตถุประสงค์ที่มีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ ๐.๕๐ ถึง ๑.๐๐ ซึ่งแสดงว่าจุดประสงค์นั้นวัดได้ครอบคลุมเนื้อหา หรือข้อสอบนั้นวัดได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และถ้าข้อใดได้คะแนนเฉลี่ยต่ำกว่า ๐.๕๐ ต้องนำไปปรับปรุงแก้ไข เพราะอาจมีความสอดคล้องกันต่ำ และปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อจัดทำแบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุดปฏิบัติการวิจัย และแบบประเมินโครงการ ฉบับสมบูรณ์

๕) จัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้ในการวิจัย

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยมีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑) จัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจและจัดสร้างการจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม (Questionnaires) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง และความพร้อมของอุปกรณ์เครื่องมือการทำงาน

๒) ลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพของพื้นที่ ๒ แห่ง โดยการทำจดหมายและประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัยกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ร่วมกับการศึกษา

ค้นคว้าจากเอกสารทางประวัติศาสตร์และข้อมูลทางโบราณคดี โดยการสำรวจข้อมูลและคัดเลือกชุมชนเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

- สถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจต้องเป็นสถานที่ที่เหมาะสมและมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ มีเส้นทางเดินทางเข้าถึงได้ง่าย และมีสิ่งอุปโภคบริโภคเพียงพอสำหรับนักท่องเที่ยว

- สถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจนั้น ต้องมีองค์กรชุมชน ผู้นำ และประชาชนอนุญาตและให้ความร่วมมือในพัฒนาองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญ โบราณสถาน โบราณวัตถุในอดีต จนถึงปัจจุบันได้

- สถานที่ในการลงพื้นที่สำรวจนั้น มีอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังที่สำคัญ มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในการนำมาสังเคราะห์องค์ความรู้

๓) ปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่ และกิจกรรม กระบวนการ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่กำหนดไว้ในการศึกษาวิจัย เพื่อให้ได้ผลงานการพัฒนาพื้นที่ และกิจกรรม กระบวนการ และการส่งเสริมการท่องเที่ยววัฒนธรรมวิถีพุทธ

๔) จัดพิมพ์เอกสารรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่แหล่งทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงรายงานความก้าวหน้างานวิจัยและนำเครื่องมือการวิจัยไปทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ในการจัดทำฉบับสมบูรณ์

๕) สรุปลองค์ความรู้การพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีประชาคมในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาพิจารณ์ หลังจากนั้น จึงดำเนินการลงมือปฏิบัติการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ พัฒนากิจกรรม กระบวนการการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๖) จัดประชุมเสวนาทงวิชาการ และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาพื้นที่กระบวนการกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว และการประชาสัมพันธ์พื้นที่ และกิจกรรมอย่างเพื่อประเมินผลการดำเนินการวิจัย

๗) การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ วีดิโอ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับ หนังสือสรุปลองค์ความรู้ เว็บไซต์ การเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศ วารสารท่องเที่ยวและวัฒนธรรม และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดังนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้เก็บรวบรวมจากกลุ่มประชาชนในพื้นที่การพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง จำนวน ๔๐๐ ราย โดยมีขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

๑) เลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ในการตอบไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป

๒) แบบสอบถามตอนที่ ๑,๒ ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ความคิดเห็นที่เกี่ยวกับพฤติกรรมในการเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว โดยทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ แล้วนำมาเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

๓) แบบสอบถามตอนที่ ๓,๔,๕ ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นของประชาชนและนักท่องเที่ยว ความคิดเห็นเกี่ยวกับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยว ความคิดเห็นเกี่ยวกับทิศทางในการพัฒนาการท่องเที่ยว ความคิดเห็นเกี่ยวกับการส่งเสริมของการท่องเที่ยว โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย (X) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายชื่อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของการกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	๑.๐๐-๑.๕๐	= มีความคิดเห็นในระดับน้อยมาก
ค่าเฉลี่ย	๑.๕๑- ๒.๕๐	= มีความคิดเห็นในระดับน้อย
ค่าเฉลี่ย	๒.๕๑- ๓.๕๐	= มีความคิดเห็นในระดับปานกลาง
ค่าเฉลี่ย	๓.๕๑- ๔.๕๐	= มีความคิดเห็นในระดับมาก
ค่าเฉลี่ย	๔.๕๑- ๕.๐๐	= มีความคิดเห็นในระดับมากที่สุด

๔) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อศึกษาค่าเป็นกลางทางสถิติ และเพื่อการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลกับความคิดเห็นที่มีต่อแหล่งเรียนรู้การพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๕) การวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค จากแบบสอบถามในเชิงสถิติและพรรณนา

๖) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) หลังจากนั้น

ผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่น่าเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการนำเสนอภาพกิจกรรมและชุดองค์ความรู้ (หนังสือสรุปองค์ความรู้) และวิธีทัศนบรรยายภาคการสังเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่ให้ได้ผลเป็นเชิงประจักษ์ และนำผลไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้

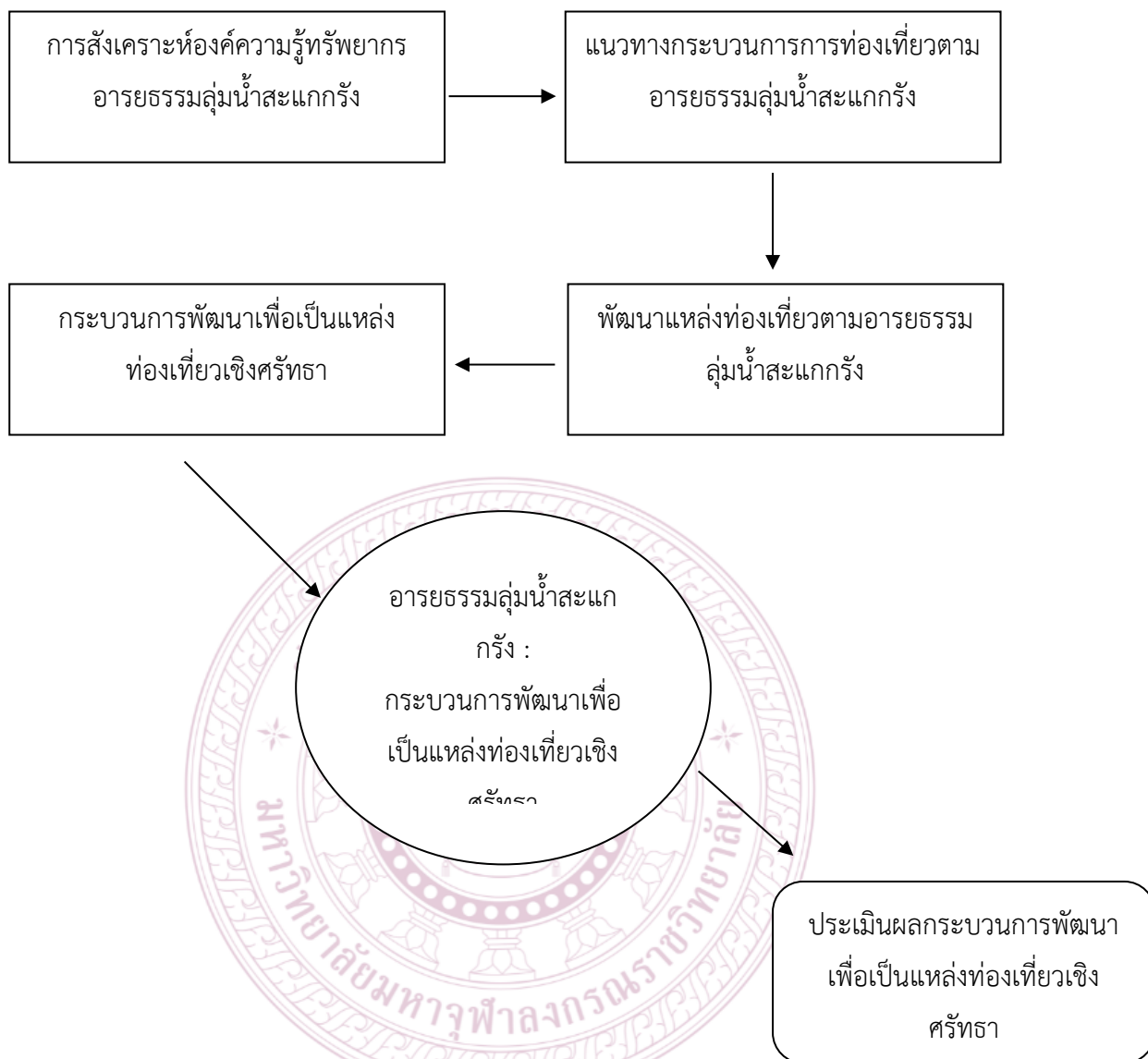
- ประวัติความเป็นมาของพื้นที่ อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วิถีชีวิต เช่น กิจกรรมวิถีชีวิต จิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เช่น ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม โบราณคดี สังคม และวิถีชีวิต การออกแบบงานการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรม ในพื้นที่ชุมชนที่สอดคล้องกับอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง
- รูปแบบและกระบวนการพัฒนาพื้นที่ กิจกรรม กระบวนการ การส่งเสริมการท่องเที่ยว อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เช่น การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากระบวนการรูปแบบการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เป็นต้น
- การจัดการทรัพยากรอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เช่น วัดอุโปสถาราม (วัดโบสถ์) วัดธรรมโฆษก วัดขวิด วัดพิชัยบูรณาราม วัดธรรมโคภิต เป็นต้น
- รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้และการอนุรักษ์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง
- การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่เป็นกรณีศึกษา ในมิติของการจัดการเรียนรู้ กระบวนการสื่อสารคุณค่า การพัฒนาจิตใจ และการเสริมสร้างกระบวนการเครือข่ายการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ร่วมกัน
- แนวทางการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากระบวนการการท่องเที่ยวรวมทั้ง นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ที่สอดคล้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน
- การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค ของการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากระบวนการ การส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังที่มีความเหมาะสมกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. การใช้ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และค่า S.D. ในการอธิบายข้อมูลทั่วไป
๒. การวิเคราะห์ สัจเคราะห์ข้อมูล โดยการเชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎี เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๓.๘ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การประเมิน การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากระบวนการกิจกรรม และการสนทนากลุ่มเฉพาะ นำมาทำการวิเคราะห์ สรุป และอภิปรายผล โดยจับประเด็นหลักของเรื่อง และจำแนกเหตุการณ์หลักๆ ด้วยการแยกเป็นประเด็น ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หลังจากนั้น คณะผู้วิจัยจะนำเสนอรายงานแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) พร้อมอ้างอิงคำพูดผู้ให้ข้อมูลสำคัญและนำเสนอรูปภาพประกอบเหตุการณ์ของเรื่องเพื่อยืนยันประเด็นที่พรรณนาวิเคราะห์ตามความเหมาะสม โดยเป็นการนำเสนอผลการวิจัยชุดองค์ความรู้ในการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพประกอบการบรรยายตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายพร้อมการบรรยาย จากผลการลงพื้นที่สำรวจผลงานการดำเนินการวิจัยในแต่ละพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาข้อมูลที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปสู่การสรุปองค์ความรู้อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาสัมพันธ์ ในชุมชนหรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และจัดทำประชาสัมพันธ์ หลังจากนั้น จึงดำเนินการลงมือปฏิบัติการวิจัยเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การจัดประชุมเสวนาทางวิชาการ โดยการประเมินผลจากการสอบถามทัศนคติของคนในพื้นที่ เพื่อจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ และนวัตกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับโบว์ชัวร์ หนังสือสรุปองค์ความรู้ และการเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศ วารสารท่องเที่ยวและวัฒนธรรม และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์คณะผู้วิจัยได้สรุปกระบวนการวิจัย ดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒ สรุปลกระบวนการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

จากการดำเนินกิจกรรมตามงานของโครงการวิจัย “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา” มีการศึกษาโครงการตามวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เพื่อวิเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา
๒. เพื่อสร้างกระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง
๓. เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๔.๑ วิเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา

ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดอุทัยธานีในด้านต่างๆ ข้อมูลการท่องเที่ยวของจังหวัดอุทัยธานี ข้อมูลทรัพยากรท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่เพื่อให้ชุมชนสามารถมองเห็น ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ภายในชุมชนของตนเองได้เมื่อชุมชนเกิดความเข้าใจและให้ความร่วมมือในการทำงานวิจัยในครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลบริบทพื้นที่ของชุมชนดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดอุทัยธานี

๔.๑.๑.๑ ประวัติจังหวัดอุทัยธานี

(๑) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา

เมืองอุทัยธานี มีหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ของกรมศิลปากร ยืนยันไว้ว่า เป็นที่อยู่อาศัย ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยพบหลักฐานยืนยันในหลายพื้นที่ เช่น โคร่ง กระดุก เครื่องมือหินกะเทาะจากหินกรวดและภาพเขียน สมัยก่อนประวัติศาสตร์เขาปลาร้าตำนานเก่าเล่าว่า ใน สมัยสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองนั้น “ท้าวมหาพรหม” ได้เข้ามาสร้างเมืองที่บ้านอุทัยเก่า คือ อำเภอหนองฉาง ในปัจจุบันนี้ แล้วพาคนไทยเข้ามาอยู่ท่ามกลาง หมู่บ้านคนมอญ และคนกะเหรี่ยง จึงเรียกว่า “เมืองอุไทย” เรียกชื่อตามกลุ่มหรือที่อยู่ของคนไทย ซึ่งพากันตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างหนาแน่น มีพืชพันธุ์ และอาหาร ที่อุดมสมบูรณ์ กว่าแห่งอื่น ต่อมา กระแสน้ำเปลี่ยนทางเดินและเกิดคันธารน้ำ เมืองอุไทยจึงถูกทิ้งร้าง จนในที่สุด “พระตะเบิด” ได้เข้ามา ปรับปรุงเมืองอุไทยโดยขุดที่เก็บกักน้ำไว้ใกล้เมืองและพระตะเบิดได้เป็นผู้ปกครองเมืองอุไทย เป็นคนแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองอุไทย ต่อมาได้เรียกกันเป็น "เมืองอุไทย" คาดว่าเพี้ยนไปตามสำเนียง ชาวพื้นเมืองเดิม ได้มีฐานะเป็นหัวเมืองด่านชั้นนอกมีพระพลสงครามเป็นนายด่านแม่กลองและพระอินทรเดช เป็นนายด่านหนองหลวง (ปัจจุบัน แม่กลอง คือ อำเภออุ้มผาง และหนองหลวง คือ ตำบลหนองหลวง อำเภอ อุ้มผาง จังหวัดตาก) คอยดูแลพม่าที่จะยกทัพมาตามเส้นทางชายแดนด่านแม่ละเมา ต่อมาในสมัยพระเอกาทศรถ (พ.ศ.๒๑๔๘-๒๑๖๓) ได้โปรดให้บัญชาตุลาการไต่ตราประจำตำแหน่ง มีบัญชาการตามหัวเมืองนั้น ได้ระบุ ในกฎหมายเก่าลักษณะพระธรรมนูญว่า “เมืองอุไทยธานี เป็นหัวเมืองขึ้นแก่มหาดไทย” เมืองอุไทยธานี เป็น เมืองที่อยู่บนที่ดอนและลึกเข้าไป ไม่มีแม่น้ำสาย

ใหญ่ และไม่สามารถติดต่อทางเรือได้ ดังนั้นชาวเมืองอุไทยธานี จึง ต้องขนข้าวบรรทุกเกวียนมาลงที่แม่น้ำ จึงทำให้พ่อค้าพากันไปตั้งยั้งฉางรับซื้อข้าวที่ริมแม่น้ำจนเป็นหมู่บ้านใหญ่ เรียกว่าหมู่บ้าน “สะแกกรัง” เนื่องจากเป็นพื้นที่มีป่าสะแกขึ้นเต็มริมน้ำ และมีต้นสะแกใหญ่อยู่กลางหมู่บ้าน บ้านสะแกกรัง ชาวจีนเรียกเพี้ยนเป็น “ซีเกียกั้ง” เป็นตลาดซื้อข้าวที่มีพ่อค้าคนจีนนิยม ไปตั้งบ้านเรือนและยั้งฉาง ต่อมาในระยะหลังได้มีเจ้านายและขุนนางมาตั้งบ้านเรือนอยู่ เพราะความสะดวกในการกะเกณฑ์สิ่งของส่งเมืองหลวง ซึ่งเป็นจำพวก มูลค่างควา ไม้ซุง กระจวาน และช้างป่า อีกทั้งยังมีช่องทาง ในการค้าข้าวอีกด้วย

พ.ศ. ๒๓๗๖ ข้าราชการชาวกรุงเทพฯ ผู้ซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระยาอุไทยธานี เจ้าเมือง อุไทยธานีในสมัยนั้น ได้เห็นว่าบ้านสะแกกรังเป็นตลาดใหญ่ มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่กันอย่างหนาแน่น อีกทั้ง เป็นสถานที่ที่ชาวอุไทยธานีติดต่อค้าขายข้าว และไม้ซุง กับพ่อค้าที่นั่นมานานแล้ว จึงคิดตั้งบ้านเรือน เพื่อค้าขาย ประจวบกับเวลานั้น เจ้าเมืองไชยนาทเป็นเพื่อนกัน จึงขอตั้งบ้านเรือนที่ริมแม่น้ำสะแกกรัง เนื่องจากผู้คนมาติดต่อราชการและมาค้าขายกันมาก ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าเมืองไม่กล้าขึ้นไปเมืองอุไทยธานีเก่า อ้างว่ากลัวไข้ป่า จึงเป็นเหตุให้พากันอพยพมาอยู่กันมากขึ้น

พ.ศ. ๒๓๙๑ ได้มีการแบ่งเขตดินแดนเมืองอุไทยธานี และเมืองไชยนาทโดยตัดเขตบ้านสะแกกรัง ทางฝั่งคลองปากใต้ ตั้งแต่ท้ายบ้านสะแกกรังไปจดเมืองอุไทยธานีเก่า โอนที่นั่นจากเมืองไชยนาท เป็นของเมือง อุไทยธานี ดังนั้นเมืองอุไทยธานี จึงตั้งอยู่ที่ปลายสุดเขตแดนเมืองมโนรมย์๑ ข้างใต้บ้านลงมาสักคั้งน้ำหนึ่งก็เป็น แดนเมืองไชยนาท

พ.ศ. ๒๔๔๑ เมืองอุไทยธานี ขึ้นกับมณฑลนครสวรรค์ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้เปลี่ยนเป็นขึ้นกับ มณฑลอยุธยา สุดท้ายมีการประกาศเลิกมณฑลปี พ.ศ. ๒๔๗๖ และกำหนดให้จังหวัดเป็นหน่วยปกครองส่วนภูมิภาค

อุทัยธานีเมืองพระชนกจักรี

พระชนกจักรี มีพระนามเดิมว่า นายทองดี เป็นบุตรคนโตของ หมื่นมหาสนิท (ทองคำ) ต่อมา ได้เป็นพระราชนิกร ปลัดทูลฉลองมหาดไทย ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ กรุงศรีอยุธยา สืบเชื้อสาย มาจากเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ถือกำเนิดที่บ้านอุไทยธานี เมืองอุไทยธานี หรือจังหวัดอุทัยธานีในปัจจุบัน ภายหลังย้ายไปอยู่กรุงศรีอยุธยารับราชการจนได้ตำแหน่งเป็นพระอักษรสุนทรศาสตร์ เสมียนตรากรม มหาดไทยมีหน้าที่ร่างพระราชสาสน๑ตราและรักษาพระราชลัญจกร (ตราประจำพระเจ้าแผ่นดิน) พระอักษรสุนทรศาสตร์ แต่งงานกับคุณดาวเรือง หลานสาวพระยาอภัยราชา สมุหนายกมีบุตรธิดา๕ คน คนแรกเป็นหญิง ชื่อ สา คนรองเป็นชายชื่อ ราม คนที่สามเป็นหญิง ชื่อ แก้ว คนที่สี่และห้าเป็นชายชื่อ ทองด้วง และบุญมา ต่อมาพระยามหากษัตริย์ศึก (ทองด้วง) ได้ปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร๑ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราช รามาธิบดี (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) ได้นำบรรดาศักดิ์สุดท้าย คือ พระบิดา “พระยาจักรีศรีอครักษ์” มาใช้ เป็นชื่อราชวงศ์๑จักรี และได้สถาปนา พระอัฐิพระบิดาขึ้นเป็น "สมเด็จพระชนกาธิบดี" ใน พ.ศ. ๒๓๓๘ จังหวัดอุทัยธานีได้สร้างพระอนุสาวรีย์สมเด็จพระปฐมบรมชนกนาถบนยอดเขาแก้ว (เขาสะแกกรัง) บ้านสะแกกรัง ซึ่งเป็นสถานที่เกิดไว้เป็นอนุสรณ๑ แล้วเสร็จในปี ๒๕๒๒ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ (รัชกาลที่ ๙) เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด

พระวิสุตรพระอนุสาวรีย์ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๒ ปัจจุบันรูป ปลับพลาจตุรมุข หน้าบรรณศาลา ตราจักรี ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกนาถ บนยอดเขาแก้ว ใช้ เป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดอุทัยธานี

๔.๑.๑.๒ ตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัดอุทัยธานี

รูปปลับพลาจตุรมุข หน้าบรรณศาลาตราจักรีตั้งอยู่บนยอดเขาแก้ว ความหมายของตราประจำจังหวัดอุทัยธานี ปลับพลาจตุรมุข หน้าบรรณศาลาตราจักรี เป็นที่ ประดิษฐานพระบรมรูปของสมเด็จพระปฐม บรมมหาชนกนาถ แห่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ด้วยมีหลักฐานจากจดหมายเหตุว่า บ้านสะแกกรัง อันเป็นที่ตั้งของ จังหวัดอุทัยธานี เป็นบ้านเกิดของสมเด็จพระปฐมมหาชนกนาถฯ ดังกล่าว ซึ่งมีพระนามเดิมว่า "ทองดี" รัชการกรมมีตำแหน่งเป็น พระอักษรสุนทรศาสตร์เสมียนตรากรมมหาดไทย และเป็นเจ้าพระยาจักรีศรี อองครักษ์ สมุหนายกเสนาบดี ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช (ทองด้วง) บุตรชายคนโต ได้สถาปนาเป็น "พระบรมราชจักรีวงศ์" ได้สถาปนาพระอัฐิพระบิดา เป็นที่ "สมเด็จพระชนกาธิบดี" เมื่อ พ.ศ.๒๓๓๘ ตรานี้เป็นรูปปลับพลาจตุรมุข หน้าบรรณศาลาตรา จักรี ตั้งอยู่บนยอดเขาแก้ว(เขาสะแกกรัง) อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานีจังหวัดอุทัยธานี ใช้อักษรย่อว่า "อน"

ภาพที่ ๔.๑ ตราสัญลักษณ์จังหวัดอุทัยธานี

๔.๑.๑.๓ ต้นไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี

ชื่อพรรณไม้ : ต้นสะเดา

ชื่อวิทยาศาสตร์ :Azadirachta indica A.juss , Melia azadirachta Lian
 , M.indica Brandis

ชื่อสามัญ : Holytree , Pride of China , Indian Margosa Tree

สะเดาเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ใบเป็นใบรวม มีใบย่อย จัดเรียงแบบขนนกตั้งแต่ ๒-๕ คู่ ใบ เล็กยาว ริมใบเป็นใบหยักเล็ก ๆ ดอกสีขาว มี กลิ่นอ่อน ๆ เป็นช่อดอกรวม ซึ่งประกอบด้วย ดอกเป็นจำนวนมาก ผลค่อนข้างกลมเป็นรูป ไข่โตเท่าปลายนิ้วก้อย เมื่อสุกมีสีเหลืองรส ขมจัด มีสรรพคุณใช้ทำยาได้ทุกส่วนของต้น

ภาพที่ ๔.๒ ต้นไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี

๔.๑.๑.๔ ดอกไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี

ดอกไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี คือ ดอกสุพรรณิการ์ หรือมีชื่อพื้นเมืองว่า ฝ้ายคำ มีขึ้นทั่วไปบริเวณเขาสะแกกรัง ตามสารานุกรมไม้ประดับในประเทศไทย ระบุว่า "สุพรรณิการ์" เป็นไม้ยืนต้นขนาดย่อม สูงประมาณ ๓๐ ฟุต ใบเว้าเป็น ๕ แฉก กว้างประมาณ ๖ นิ้ว ยาวประมาณ ๘ นิ้ว ท้องใบมีขนปุย ดอกสีเหลืองสดมี ๕ กลีบ กลีบดอกหุบขมเข้าคล้ายถั่วย ดอกใหญ่กว้างประมาณ ๕ นิ้ว เกสรตัวผู้อยู่กลางดอกมากมาย ออกดอกเกือบตลอดปีจะดกมาก ในราวเดือนกุมภาพันธ์ ถึง เมษายน สุพรรณิการ์เป็นไม้กลางแจ้งขึ้นได้ในดินแทบทุกชนิด การขยายพันธุ์ใช้วิธีเพาะเมล็ด มีผู้นิยมปลูกสุพรรณิการ์ เป็นไม้ประดับกันอยู่ไม่น้อย เพราะเป็นไม้ให้ดอกสีเหลืองอร่ามตา ยิ่งยามออกดอกดก จะเห็นเหลืองไปทั้งต้น แม้ได้ต้นก็จะเห็นดอกหล่นเหลืองอยู่ทั่วไปหมด นอกจากนี้จะเป็นไม้ประดับแล้ว สุพรรณิการ์ยังมีประโยชน์อย่างอื่น เช่น ยางจากต้นสุพรรณิการ์ให้ผลผลิตเป็น "คารายากัม" หรือทางการค้าเรียกว่า "คริสตัลกัม" เป็นก้อนผลึกสีเหลืองอ่อนหรือน้ำตาลอมชมพู ใช้เป็นยาระบาย เป็นส่วนผสมในน้ำยาเช็ดผม เป็นยาทาบำรุงผิว ใช้ในอุตสาหกรรมทอผ้า และการพิมพ์ อุตสาหกรรมอาหารกระป๋อง ผสมไอศกรีมทำให้ขึ้น เนื้อไม้ต้มกับแป้งเป็นอาหาร ใบอ่อนใช้สระผม ดอกแห้งและใบแห้งเป็นยาบำรุงกำลัง

ภาพที่ ๔.๓ ดอกไม้ประจำจังหวัดอุทัยธานี

๔.๑.๑.๔ ธงประจำจังหวัดอุทัยธานี

เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาด ๑๒๐X๑๘๐ ซม. แบ่งเป็นแถบสีตามแนวนอนเท่ากัน ๒ สี คือริ้วธงส่วนบนเป็นสีเหลือง หมายถึง สีประจำพระบรมราชจักรีวงศ์ คือ พระมหากษัตริย์ ริ้วธงส่วนล่างเป็นสีเขียว หมายถึง สีประจำพระบรมราชสมภพ แห่งรัชกาลที่ ๑ คือ วันพุธ ตรงกลางผืนธงเป็นตราประจำจังหวัดอุทัยธานี

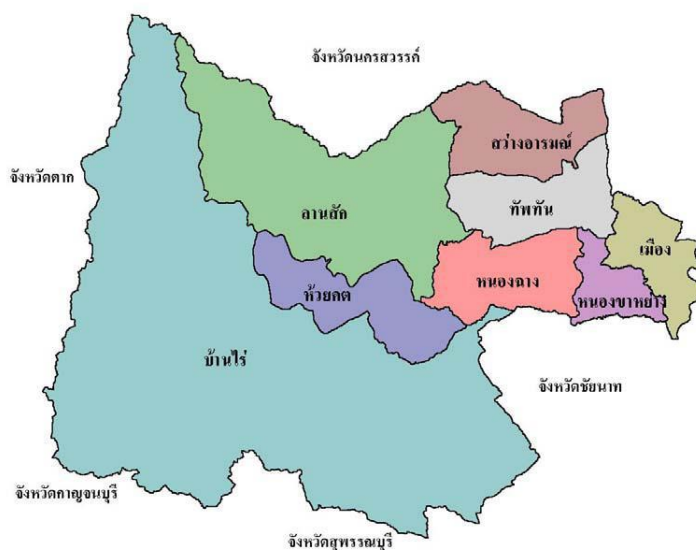

ภาพที่ ๔.๔ ธงประจำจังหวัดอุทัยธานี

๔.๑.๑.๕ สภาพภูมิศาสตร์

ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อจังหวัดอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่าง มีพื้นที่ทั้งหมด ๖,๗๓๐ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๔,๒๐๖,๔๐๔ ไร่ พื้นที่ทางการเกษตร ๒,๐๓๔,๒๙๐ ไร่ นอกจากนี้ เป็นพื้นที่ที่มีสภาพเป็นพื้นที่กุ่มครอง เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ ๙ แห่ง วนอุทยาน ๒ แห่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ๑ แห่ง เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ๑ แห่ง อาณาเขตติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ คือ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับกิ่งอำเภอชุมตาบง อำเภอลาดยาว อำเภอโกรกพระ อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ และอำเภอมนोरมย์ จังหวัดชัยนาท
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอวัดสิงห์ อำเภอหนองมะโมง อำเภอเนินขาม จังหวัดชัยนาท อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี และอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก

ภาพที่ ๔.๕ อาณาเขตของจังหวัดอุทัยธานี

ระยะทางระหว่างอำเภอกับจังหวัด จังหวัดอุทัยธานี แบ่งการปกครองออกเป็น ๘ อำเภอ แต่ละอำเภอมีระยะทางห่างจากจังหวัด/อำเภอเมืองอุทัยธานี ดังนี้

อำเภอหนองขาหย่าง	๑๐	กิโลเมตร
อำเภอทพทัน	๑๙	กิโลเมตร
อำเภอหนองฆาง	๒๒	กิโลเมตร
อำเภอสว่างอารมณ์	๓๓	กิโลเมตร
อำเภอห้วยคต	๔๕	กิโลเมตร
อำเภอลานสัก	๕๔	กิโลเมตร
อำเภอบ้านไร่	๘๐	กิโลเมตร

การเดินทาง สามารถเดินทางไปอุทัยธานีได้หลายเส้นทาง ได้แก่

๑. จากเส้นทางหลวงหมายเลข ๓๒ (สายเอเชีย) ผ่านอุทุมพร อ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท และแยกเข้าทางหลวงหมายเลข ๓๓๓ ตรงทางแยกทำน้ำอ้อย บริเวณหลักกิโลเมตรที่ ๒๐๖ ข้ามสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาระยะทางประมาณ ๑๖ กิโลเมตร ผ่านหน้าโรงพยาบาลเลี้ยวซ้ายเข้าตลาดอุทัยธานีรวมเป็นระยะทางประมาณ ๒๒๒ กิโลเมตร

๒. เริ่มต้นจากทางหลวงหมายเลข ๓๒ เช่นกัน เมื่อถึงประมาณกิโลเมตรที่ ๓๐ (อยู่ในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา) เลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข ๓๓๔ และจากนั้นเข้าทางหลวงหมายเลข ๓๐๙ ไปตามเส้นทางข้ามสะพานจังหวัดอ่างทอง จากนั้นมาตามถนนสาย ๓๑๑ ผ่านจังหวัดสิงห์บุรี ผ่านจังหวัดชัยนาทที่อำเภอสรรพยา จากนั้นเลี้ยวเข้าเส้นทางหมายเลข ๓๑๘๓ เข้าจังหวัดอุทัยธานี รวมเป็นระยะทางประมาณ ๒๘๓ กิโลเมตร

๓. เริ่มต้นจากอำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๔๐ ผ่านจังหวัดสุพรรณบุรี ผ่านอำเภอหันคา จังหวัดชัยนาท แยกเข้าทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๑๘๓

ผ่านอำเภอวัดสิงห์เข้าเขตจังหวัดอุทัยธานี บรรจบทางหลวงแผ่นดินหมายเลข ๓๒๖๕ สายมโนรมย์ - อุทัยธานี เลี้ยวซ้ายเข้าตัวจังหวัด รวมระยะทางประมาณ ๒๑๔ กิโลเมตร

๔.๑.๑.๖ สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาลาดเทจากทิศตะวันตกลงมาทางทิศตะวันออก

ทิศตะวันตก เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน และมีสภาพเป็นพื้นที่คุ้มครองเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ๙ แห่ง วนอุทยาน ๒ แห่ง เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ๑ แห่ง และที่สำคัญมีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหายากและใกล้สูญพันธุ์ (อยู่ในเขตจังหวัดอุทัยธานี ประมาณ ๑.๕ ล้านไร่) ซึ่ง UNESCO ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกทางธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพและมีความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าหายากและใกล้สูญพันธุ์อาศัยอยู่ เช่น ควายป่า วัวแดง กระต๊อง ช้าง เป็นต้น รวมพื้นที่ป่าและภูเขา ทั้งหมดประมาณ ๒.๒ ล้านไร่เศษ

ตอนกลางของจังหวัด เป็นที่ดอนสลับพื้นที่ราบลักษณะเป็นลูกคลื่น

ทิศตะวันออก เป็นพื้นที่ราบลุ่มที่เกิดจากตะกอนที่แม่น้ำพัดพามาและน้ำหลากท่วมพื้นที่ ทำให้มีความเหมาะสมในการทำการเกษตร เพาะปลูก มีพื้นที่ประมาณ ๒ ล้านไร่เศษจากลักษณะพื้นที่ดังกล่าวทำให้จังหวัดอุทัยธานี ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำด้านทิศตะวันตก และหากปีใดมีน้ำมากหรือน้ำหลากจะเกิดน้ำท่วมทางด้านทิศตะวันออก เป็นประจำ

๔.๑.๑.๗ สภาพภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศจังหวัดอุทัยธานี จัดอยู่ในลักษณะร้อนชื้น คือ มีอากาศร้อนชื้นในช่วงฤดูฝนและแห้งแล้งในช่วงฤดูหนาว โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ในฤดูฝน และได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูหนาว ซึ่งแบ่งฤดูตามระยะเวลาได้ดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ จนถึงกลางเดือนพฤษภาคม อากาศจะร้อนจัดช่วงเดือนมีนาคมถึงกลางเดือนพฤษภาคม

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม จนถึงเดือนตุลาคม โดยฝนจะตกด้านทิศตะวันตกมากกว่าด้านทิศตะวันออก เนื่องจากอยู่ในเขตอิทธิพลของมรสุมและดีเปรสชันฝนตกชุกมากที่สุดในเดือนกันยายน

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน จนถึงเดือนมกราคม โดยเดือนธันวาคมอากาศจะหนาวและแห้งแล้งมากที่สุด

๔.๑.๒ ทรัพยากรท่องเที่ยวของจังหวัดอุทัยธานี

จากข้อมูลสารานุกรมรายชื่อทรัพยากรท่องเที่ยว ๓ จังหวัด (นครสวรรค์ อุทัยธานี พิจิตร) ที่ได้มาจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดอุทัยธานี นั้นพบว่าแบ่งทรัพยากรท่องเที่ยวออกเป็น ๓ ประเภท คือ

ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าจุดชมวิว ชากฟอสซิล ถ้ำ ทะเลสาบ/หนอง/บึง ทุ่งดอกไม้และพืชพันธุ์ น้ำตก พรุ ภูเขา/ธรณี สันฐานเฉพาะ แม่น้ำ/แก่ง วนอุทยาน ศูนย์วิจัย/สถานีทดลอง ศูนย์ศึกษาธรรมชาติ สวนรุกขชาติ

อุทยานแห่งชาติ ป่าชายเลน/พรุ/พื้นที่ชุ่มน้ำ หาดทราย/ชายทะเล/หมู่เกาะ น้ำพุร้อน/บ่อน้ำร้อน/ธารน้ำร้อน

ส่วนใหญ่อยู่พื้นที่อำเภอลานสักมากที่สุด ลักษณะของทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เป็นพื้นที่ทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีความโดดเด่น พบในพื้นที่อำเภอลานสัก มีภูเขาและจุดชมวิวกว้างทัศนียภาพกระจายอยู่ในอำเภอลานสัก อำเภอบ้านไร่ และอำเภอเมืองอุทัยธานี มีถ้ำที่มีหินงอกหินย้อย อยู่ในอำเภอลานสักและอำเภอบ้านไร่ น้ำตก พบในพื้นที่อำเภอห้วยคต อำเภอบ้านไร่ และอำเภอลานสัก แม่น้ำสายหลักของจังหวัดอุทัยธานีอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองอุทัยธานี นอกจากนี้ยังมีน้ำพุร้อนทางธรรมชาติ อยู่ในพื้นที่อำเภอห้วยคต โดยรวมแล้วหลายชนิดของทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวยังไม่ได้รับการพัฒนาปรับปรุงให้ดึงดูดนักท่องเที่ยว ยังขาดขาดสิ่งอำนวยความสะดวกและระบบสาธารณูปโภคที่จำเป็นในหลายแหล่งท่องเที่ยว ที่มีความโดดเด่นที่สุดของทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และค่อนข้างดึงดูดนักท่องเที่ยวได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของจังหวัดอุทัยธานี ๓ อำเภอ คือ อำเภอลานสัก อำเภอบ้านไร่ และอำเภอห้วยคต ที่ตั้งของที่ทำการอยู่ในอำเภอลานสัก เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งนั้น เป็นผืนป่าอนุรักษ์ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ได้รับการจดทะเบียนเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก (UNESCO) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ อนุญาตให้ประชาชนทั่วไปเข้าไปศึกษาธรรมชาติได้ตามจุดที่ผ่อนปรน ซึ่งนอกจากข้อจำกัดในเรื่องจุดที่อนุญาตให้เข้ามาศึกษาธรรมชาติแล้ว ยังมีข้อจำกัดในเรื่องจำนวนคนที่เข้ามาและระยะเวลาในการเข้าพักด้วย

ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา
ได้แก่กำแพงเมือง/คูเมือง ชุมชนโบราณ โบราณสถาน ประวัติความเป็นมา พระตำหนัก/วัง/พระราชวัง พิพิธภัณฑสถาน ศาสนสถาน ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์/อนุสรณ์สถาน อุทยานประวัติศาสตร์

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนาของจังหวัดอุทัยธานี ปรากฏอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองอุทัยธานี อำเภอบ้านไร่ และอำเภอลานสัก ในการศึกษาครั้งนี้รวบรวมไว้ ๑๔ ชนิด ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองอุทัยธานีมากที่สุด ลักษณะทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา เป็นวัดเก่าแก่โบราณและวัดที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือให้ความสำคัญ พบในอำเภอเมืองอุทัยธานี อำเภอบ้านไร่ และอำเภอลานสัก ลึงศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมืองที่ชาวอุทัยธานีเคารพนับถือคือ พระพุทธมิ่งมงคลศักดิ์สิทธิ์ซึ่งประดิษฐานอยู่ในวัดสังกัสรัตนคีรี อำเภอเมืองอุทัยธานี พบโบราณสถาน โบราณวัตถุในอำเภอบ้านไร่ และอำเภอเมืองอุทัยธานี นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เก็บเรื่องราวความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี อยู่ในอำเภอเมืองอุทัยธานี ที่มีความโดดเด่นที่สุดของทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา ค่อนข้างดึงดูดนักท่องเที่ยว ได้แก่ วัดจันทารามหรือวัดท่าซุง เป็นวัดที่สร้างในสมัยอยุธยา ด้านตรงข้ามกับวัดเป็นปูชนียสถานแห่งใหม่ มีบริเวณกว้างขวาง มีพระอุโบสถ อาคารต่างๆที่หลวงพ่อกุญชรสิงดำ พระเถระที่มีชื่อเสียงได้สร้างไว้อย่างวิจิตรงดงาม เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีศาลาหลายหลังใช้เป็นสถานที่ฝึกสมาธิและมีที่พักสำหรับผู้มาปฏิบัติธรรมวิปัสสนา

ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม ได้แก่ เชื้อน/อ่างเก็บน้ำ งานประเพณี จุดผ่านแดน ตลาดนัด/ตลาดสด ไร่/สวนเกษตร วิถีชีวิตความเป็นอยู่

ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์หัตถกรรม สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์/ศูนย์ฝึกสัตว์ สวนสาธารณะ/สวนหย่อม หมู่บ้าน เหมือง

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมของจังหวัด อุทัยธานี อำเภอลานสัก ค่อนข้างโดดเด่น มีชื่อเสียง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ปรากฏอยู่ในพื้นที่อำเภอ เมืองอุทัยธานี อำเภอบ้านไร่ และอำเภอลานสัก ในการศึกษาครั้งนี้รวบรวมไว้ ๑๘ ชนิด ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองอุทัยธานีมากที่สุด ลักษณะทรัพยากรท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและ กิจกรรมของจังหวัดอุทัยธานี เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางศาสนา งานที่แสดงความเคารพนับถือ ต่อปูชนียบุคคลที่สำคัญ งานรำลึกวันสำคัญของสถานที่ งานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชนที่สืบทอดกันมา รวมทั้งงานกาชาดและของดีเมืองอุทัย มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวแพชาวเขา ชาวชุมชนในพื้นที่ที่เรียบง่าย มีกิจกรรมหรือสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นและเป็นประโยชน์ในการพักผ่อนรวมทั้ง ศึกษาเรียนรู้ จำพวก อ่างเก็บน้ำ สวนพฤกษศาสตร์ สวนป่า และศูนย์ทอผ้าที่มีชื่อเสียง ที่มีความโดดเด่นที่สุดของทรัพยากรท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมของจังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ งาน ประเพณีตักบาตรเทโว วัดสังกัสรัตนคีรี ซึ่งจะจัดขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ (ตุลาคม) ของทุกปี ถือเป็นประเพณีสำคัญในวันออกพรรษาของจังหวัดอุทัยธานีพระสงฆ์ทุกรูปที่จำพรรษาในอำเภอเมือง อุทัยธานีจะเดินลงบันไดเป็นแถวจากยอดเขาสะแกกรังมารับบิณฑบาตจากพุทธศาสนิกชนที่ลานวัด นับเป็นงานประเพณีที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทุกปี

ซึ่งจังหวัดอุทัยธานีมีทรัพยากรท่องเที่ยวจำนวนทั้งสิ้น ๖๙ แห่ง โดยแบ่ง ออกเป็น ๓ ประเภท คือ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ จำนวน ๓๐ แห่ง ทรัพยากรท่องเที่ยว ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา จำนวน ๒๓ แห่ง ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภท ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม จำนวน ๑๖ แห่ง ดังแสดงรายชื่อสถานที่ตามประเภทและ แสดงอำเภอที่ตั้ง

๔.๑.๓ ผลการศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวของจังหวัดอุทัยธานี

ทรัพยากรท่องเที่ยวของจังหวัดอุทัยธานี ทั้ง ๔ ประเภท ได้แก่ ทรัพยากรท่องเที่ยว ทางธรรมชาติ ทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา ทรัพยากร ท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม และทรัพยากรท่องเที่ยวทางการบริการและสิ่ง อำนวยความสะดวกในจังหวัดอุทัยธานี พบว่าจังหวัดอุทัยธานีมีทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทต่างๆ กระจายอยู่ในทุกอำเภอที่ทำการศึกษา ได้แก่ อำเภอเมืองอุทัยธานี อำเภอบ้านไร่ อำเภอลานสัก และ อำเภอห้วยคต จากข้อมูลทุติยภูมิและการสำรวจภาคสนามด้วยแบบตรวจสอบทรัพยากรท่องเที่ยว ศึกษาลักษณะ ความโดดเด่น ที่ตั้งและการเข้าถึง ของทรัพยากรท่องเที่ยวแต่ละประเภท โดยมี รายละเอียดผลการศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวแต่ละประเภทดังนี้

ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า จุดชมวิว ชากพอสซิล ถ้ำ ทะเลสาบ/หนอง/บึง ทุ่งดอกไม้และพืชพันธุ์ น้ำตก พรุ ภูเขา/ธรณีสัณฐาน เฉพาะ แม่น้ำ/แก่ง วนอุทยาน ศูนย์วิจัย/สถานีทดลอง ศูนย์ศึกษาธรรมชาติ สวนรุกขชาติ อุทยาน แห่งชาติ ป่าชายเลน/พรุ/พื้นที่ชุ่มน้ำ หาดทราย/ชายทะเล/หมู่เกาะ น้ำพุร้อน/บ่อน้ำร้อน/ธารน้ำร้อน

ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอลานสักมากที่สุด ลักษณะของทรัพยากรท่องเที่ยวทาง ธรรมชาติ เป็นพื้นที่ทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีความโดดเด่น พบในพื้นที่อำเภอลานสัก มีภูเขา

และจุดชมวิวทิวทัศน์พบกระจายอยู่ในอำเภอลานสัก อำเภอบ้านไร่ และอำเภอเมืองอุทัยธานี มีถ้ำที่มีหินงอกหินย้อย อยู่ในอำเภอลานสักและอำเภอบ้านไร่ น้ำตก พบในพื้นที่อำเภอห้วยคต อำเภอบ้านไร่ และอำเภอลานสัก แม่น้ำสายหลักของจังหวัดอุทัยธานีอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองอุทัยธานี นอกจากนี้ยังมีน้ำพุร้อนทางธรรมชาติ อยู่ในพื้นที่อำเภอห้วยคต โดยรวมแล้วหลายชนิดของทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ หรือในแต่ละแหล่งท่องเที่ยวยังไม่ได้รับการพัฒนาปรับปรุงให้ดึงดูดนักท่องเที่ยว ยังขาดขาดสิ่งอำนวยความสะดวกและระบบสาธารณูปโภคที่จำเป็นในหลายแหล่งท่องเที่ยว ที่มีความโดดเด่นที่สุดของทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และค่อนข้างดึงดูดนักท่องเที่ยว ได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ของจังหวัดอุทัยธานี ๓ อำเภอ คือ อำเภอลานสัก อำเภอบ้านไร่ และอำเภอห้วยคต ที่ตั้งของที่ทำกรอยู่ในอำเภอลานสัก เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งนั้น เป็นผืนป่าอนุรักษ์ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ได้รับการจดทะเบียนเป็นมรดกโลกจากองค์การยูเนสโก (UNESCO) เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ อนุญาตให้ประชาชนทั่วไปเข้าไปศึกษาธรรมชาติได้ตามจุดที่ผ่อนปรน ซึ่งนอกจากข้อจำกัดในเรื่องจุดที่อนุญาตให้เข้ามาศึกษาธรรมชาติแล้ว ยังมีข้อจำกัดในเรื่องจำนวนคนที่เข้ามาและระยะเวลาในการเข้าพักด้วย

ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา ได้แก่ กำแพงเมือง/คูเมือง ชุมชนโบราณ โบราณสถาน ประวัติความเป็นมา พระตำหนัก/วัง/พระราชวัง พิพิธภัณฑสถาน ศาสนสถาน ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์/อนุสรณ์สถาน อุทยานประวัติศาสตร์

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนาของจังหวัดอุทัยธานี ปรากฏอยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองอุทัยธานี อำเภอบ้านไร่ และอำเภอลานสัก ในการศึกษาครั้งนี้รวบรวมไว้ ๑๔ ชนิด ส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองอุทัยธานีมากที่สุด ลักษณะทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา เป็นวัดเก่าแก่โบราณและวัดที่ประชาชนให้ความสำคัญเคารพนับถือให้ความสำคัญ พบในอำเภอเมืองอุทัยธานี อำเภอบ้านไร่ และอำเภอลานสัก สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองที่ชาวอุทัยธานีเคารพนับถือคือ พระพุทธมณฑลศักดิ์สิทธิ์ซึ่งประดิษฐานอยู่ในวัดสังกัสรัตนคีรี อำเภอเมืองอุทัยธานี พบโบราณสถาน โบราณวัตถุในอำเภอบ้านไร่ และอำเภอเมืองอุทัยธานี นอกจากนี้ยังมีพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เก็บเรื่องราวความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี อยู่ในอำเภอเมืองอุทัยธานี ที่มีความโดดเด่นที่สุดของทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานและศาสนา ค่อนข้างดึงดูดนักท่องเที่ยว ได้แก่ วัดจันทารามหรือวัดท่าซุง เป็นวัดที่สร้างในสมัยอยุธยา ด้านตรงข้ามกับวัดเป็นปูชนียสถานแห่งใหม่ มีบริเวณกว้างขวาง มีพระอุโบสถ อาคารต่างๆที่หลวงพ่อกุญชรลีลา พระเถระที่มีชื่อเสียงได้สร้างไว้อย่างวิจิตรงดงาม เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีศาลาหลายหลังใช้เป็นสถานที่ฝึกสมาธิและมีที่พักสำหรับผู้มาปฏิบัติธรรมวิปัสสนา

ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรม ได้แก่ เชื้อน/อ่างเก็บน้ำ งานประเพณี จุดผ่านแดน ตลาดนัด/ตลาดสด ไร่/สวนเกษตร วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ศูนย์วัฒนธรรม ศูนย์หัตถกรรม สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์/ศูนย์ฝึกสัตว์ สวนสาธารณะ/สวนหย่อม หมู่บ้าน เมือง

ทรัพยากรท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมของจังหวัดอุทัยธานี อำเภอลานสัก ค่อนข้างโดดเด่น มีชื่อเสียง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ปรากฏอยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง

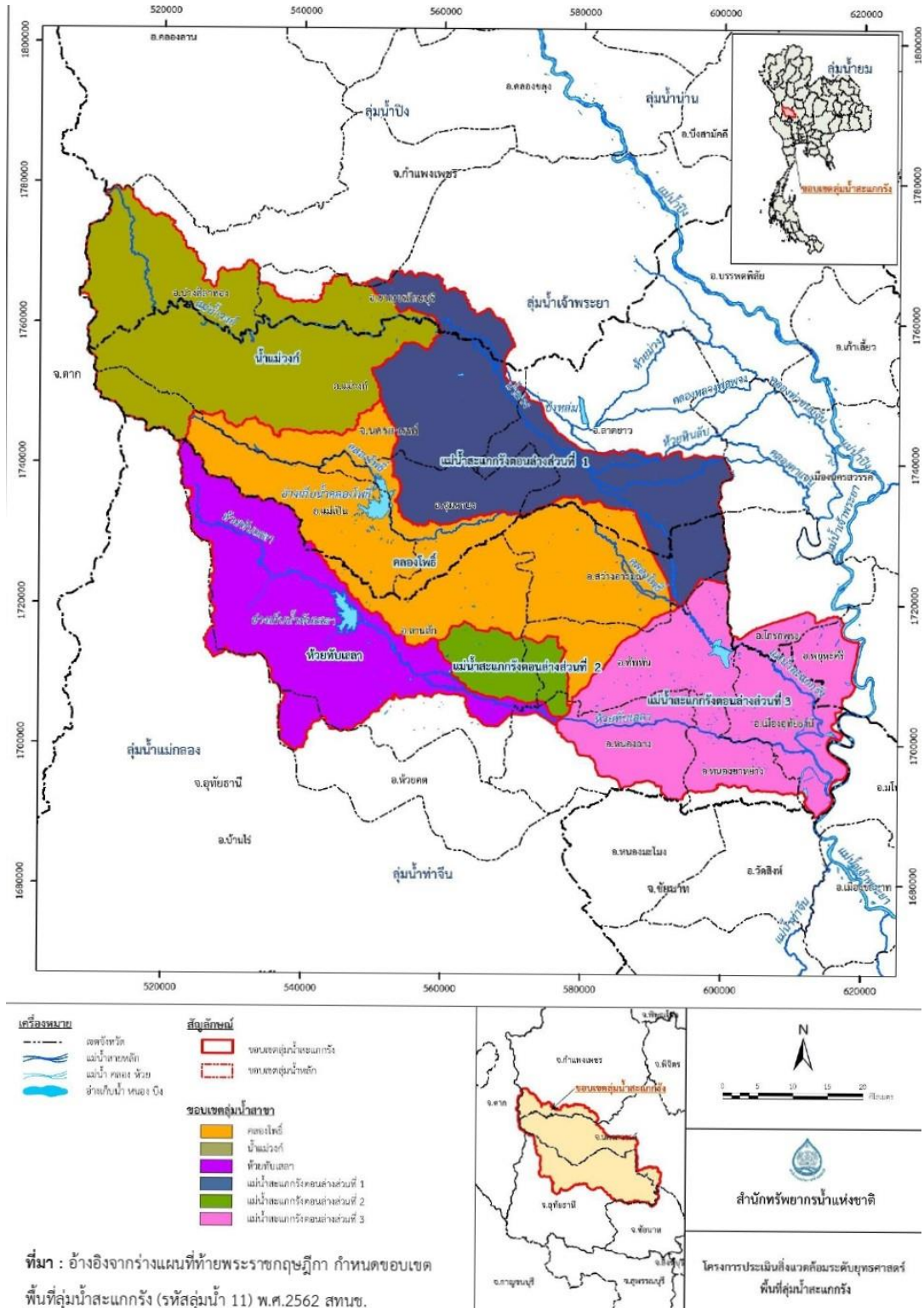
๔.๑.๓ วิเคราะห์ลุ่มน้ำสะแกกรัง

ลุ่มน้ำสะแกกรัง ตั้งอยู่ตอนกลางของประเทศไทย ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ ๔,๙๑๑.๔๘ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย ๓ จังหวัด ได้แก่ อุทัยธานี นครสวรรค์ และกำแพงเพชร ลักษณะของลุ่มน้ำวางตัวตามแนวตะวันตก - ตะวันออก ทิศเหนือของลุ่มน้ำติดกับลุ่มน้ำปิง ทิศใต้ติดกับลุ่มน้ำท่าจีน ทิศตะวันตกติดกับลุ่มน้ำแม่กลอง และทิศตะวันออกติดกับลุ่มน้ำเจ้าพระยา ต้นกำเนิดของลุ่มน้ำสะแกกรัง คือ เทือกเขาโมโกจู ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ลำน้ำสาขาที่เป็นต้นกำเนิดของลุ่มน้ำสะแกกรัง คือ ห้วยแม่วงก์ ซึ่งไหลผ่านจังหวัดนครสวรรค์ และอุทัยธานี เลียบผ่านภูเขาสะแกกรัง ก่อนจะลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา

ลุ่มน้ำสะแกกรังแบ่งออกเป็น ๖ ลุ่มน้ำย่อย ได้แก่ ลุ่มน้ำแม่วงก์มีพื้นที่รับน้ำ ๑,๐๑๖.๓๓ ตารางกิโลเมตร ลุ่มน้ำคลองโพธิ์มีพื้นที่รับน้ำ ๑,๑๖๙.๑๑ ตารางกิโลเมตร ลุ่มน้ำห้วยทับเสลาที่มีพื้นที่รับน้ำ ๗๓๓.๘๘ ตารางกิโลเมตร ลุ่มน้ำแม่น้ำสะแกกรังตอนล่างส่วนที่ ๑ มีพื้นที่รับน้ำ ๙๓๓.๑๗ ตารางกิโลเมตร ลุ่มน้ำแม่น้ำสะแกกรังตอนล่างส่วนที่ ๒ มีพื้นที่รับน้ำ ๑๕๖.๔๐ ตารางกิโลเมตร และลุ่มน้ำแม่น้ำสะแกกรังตอนล่างส่วนที่ ๓ มีพื้นที่รับน้ำ ๙๐๒.๕๙ ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันกรมชลประทานได้พัฒนาแหล่งเก็บน้ำเพื่อรองรับปริมาณน้ำในฤดูฝนสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้งในสองลุ่มน้ำย่อย คือ อ่างเก็บน้ำคลองโพธิ์และอ่างเก็บน้ำห้วยทับเสลา โดยมีเขื่อนวังร่มเกล้าเป็นเครื่องมือช่วยในการบริหารจัดการน้ำในตอนล่าง ทั้งนี้ในลุ่มน้ำแม่วงก์ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำสะแกกรังยังไม่มี การพัฒนาเครื่องมือในการบริหารจัดการน้ำ เนื่องจากยังมีความเห็นต่างในการพัฒนาแหล่งเก็บน้ำระหว่างหน่วยงานราชการ ประชาชน และกลุ่มองค์กรอนุรักษ์ ทำให้ลุ่มน้ำสะแกกรังยังคงประสบปัญหาการบริหารจัดการน้ำอย่างต่อเนื่อง เป็นประจำทุกปีขอบเขตพื้นที่ศึกษาของโครงการครอบคลุมลุ่มน้ำสะแกกรังทั้งหมดและลุ่มน้ำอื่นๆ ที่อาจมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรังครอบคลุมเขตการปกครองจำนวน ๖๘ ตำบล ๑๔ อำเภอของ ๓ จังหวัด

จังหวัด	อำเภอ	ตำบล
นครสวรรค์	๖	๑๗
อุทัยธานี	๖	๔๙
กำแพงเพชร	๒	๒
รวม ๓ จังหวัด	๑๔	๖๘

ตารางที่ ๔.๑ แสดงขอบเขตการปกครองในพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง

ภาพที่ ๔.๖ ที่ตั้งของกลุ่มน้ำสะแกกรัง

๔.๑.๓.๑ สภาพทั่วไป และแนวโน้มการพัฒนาของกลุ่มน้ำสะแกกรัง

๑) ข้อมูลด้านกายภาพ

สภาพทางกายภาพ ลักษณะภูมิประเทศลาดเทจากทิศตะวันตกลงมาด้านทิศตะวันออก ด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ภูเขา มีทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ต้นน้ำลำธาร ดึงดูดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้านทิศตะวันออกเป็นพื้นที่ตอนและราบเป็นพื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่ปลูกต้นไม้หรือลอนลาดตอนในเป็นแหล่งเพาะปลูกพืชพลังงาน กลุ่มอ้อยและมันสำปะหลัง พื้นที่ราบตอนกลางและลุ่มต่ำทางฝั่งตะวันออก เป็นแหล่งเพาะปลูกพืชอาหาร (ข้าว) พื้นที่ลุ่มต่ำทางฝั่งตะวันออกเป็นพื้นที่เสี่ยงอุทกภัยสูง มีการตั้งถิ่นฐานของเมืองและชุมชนโดยมีศูนย์กลางเมืองหลักตั้งอยู่บริเวณปลายแม่น้ำสะแกกรัง สภาพภูมิศาสตร์มีความได้เปรียบเชิงที่ตั้งในการเชื่อมโยงแนวแกนพัฒนาเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ (North-Economic Corridor)

พื้นที่ลุ่มน้ำ กลุ่มน้ำสะแกกรังมีพื้นที่ ๔,๙๑๑.๔๘ ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย ๖ กลุ่มน้ำสาขา ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปีละ ๑,๒๐๓ มิลลิเมตร ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศไทย (๑,๔๐๐ มิลลิเมตร/ปี) โดยมีปริมาณฝนในฤดูแล้งเพียง ๑๗๓ มิลลิเมตร ปริมาณน้ำท่ารายปีเฉลี่ยทั้งลุ่มน้ำ ๑,๓๗๓ ล้านลูกบาศก์เมตร มีปริมาณน้ำท่ารายปีเฉลี่ยรายลุ่มน้ำ

๒) ประชากรและสังคม

ชุมชน เมืองในพื้นที่ลุ่มน้ำส่วนใหญ่เป็นเมืองขนาดกลางและขนาดเล็ก ที่มีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการพื้นฐานให้บริการ อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดเชิงกายภาพ โดยเฉพาะพื้นที่ตอนใน (อำเภอแม่เป็นอำเภอชุมตาบง อำเภอแม่वंก จังหวัดนครสวรรค์ และ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี และพื้นที่ตอนล่าง (อำเภอทัพทัน และอำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี) จะประสบปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคในช่วงฤดูแล้งการจัดการขยะมูลฝอยจำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มบริหารให้ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล เพื่อลดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม

ประชากร จากข้อมูลกรมการปกครอง ปี ๒๕๖๑ ประเมินจำนวนประชากรที่อยู่อาศัยในเขตลุ่มน้ำจากสัดส่วนพื้นที่ของตำบล มีประชากรรวม ๓๘๑,๓๙๓ คน ความหนาแน่นประชากรมากที่สุด ได้แก่ ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี ความหนาแน่นประชากรน้อยที่สุด ได้แก่ ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานีประชากรในพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรังแยกตามช่วงอายุ ในระยะ ๖ ปี ที่ผ่านมา (๒๕๕๖-๒๕๖๑) พบว่าจำนวนประชากรในวัยเด็กและวัยทำงานมีแนวโน้มลดลง จำนวนประชากรวัยสูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ซึ่งมีแนวโน้มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society)

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วยคนไทยที่มีเชื้อสายหลากหลาย เช่น ไทย จีน กะเหรี่ยง ลาวครั้ง ลาวเวียง และลาวอีสาน มีประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ เช่น ประเพณีตักบาตรเทโว ประเพณีจัดโต๊ะหมู่บูชา ประดับนางช้าง ประเพณีตาขนมเงินโบราณ การละเล่นพื้นเมืองบ้านท่าโพ งานหัตถกรรมผ้าทอที่มีชื่อเสียง ได้แก่ บ้านผาตั้ง บ้านเจ้าวัด บ้านทับคล้าย บ้านทัพหลวง บ้านนาตาโพ บ้านหนองจอก (อำเภอบ้านไร่) และบ้านโคกหม้อ (อำเภอทัพทัน) มีโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียน ๖ แห่ง เช่น วัดขวิด (ร้าง) วัดอุโปสถาราม วัดสวนพลู วัดหนองพลวง (หนองพลู) เมืองกาจุง และเขาปลาร้า

๔.๑.๓.๒ แนวโน้มการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง

การวิเคราะห์นโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ส่งผลต่อการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง ได้พิจารณาทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ซึ่งเป็นภาพรวมที่ส่งผลต่อสถานการณ์และแนวโน้มการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง สรุปได้ดังนี้

๑) สถานการณ์และแนวโน้มการพัฒนาจากภายนอก ภายใต้กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศประกอบด้วย ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (GMS) และยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ อิระวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (ACMECS) ส่งผลต่อโอกาสและขีดความสามารถในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง ซึ่งมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาของกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ๒ (จังหวัดนครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร และอุทัยธานี ได้กำหนดให้จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดพิจิตร และจังหวัดพิษณุโลก เป็นแนวเศรษฐกิจเหนือ-ใต้ เป็นศูนย์กลางการค้า อุตสาหกรรม การแปรรูปเกษตร ศูนย์กระจายสินค้า และเชื่อมโยงกับพื้นที่ชายแดน จังหวัดตากและสี่แยกอินโดจีนที่จังหวัดพิษณุโลก และยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดอุทัยธานี ใน ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) การส่งเสริมให้เป็นฐานการผลิตสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมแปรรูปที่มีคุณภาพและขีดความสามารถในการแข่งขัน (๒) การส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีในภาคอุตสาหกรรม และ (๓) การส่งเสริมการท่องเที่ยวและบริการที่เกี่ยวข้องให้มีคุณภาพ

๒) สถานการณ์และแนวโน้มการพัฒนาภายใน นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา ระดับประเทศ ภาคกลุ่มจังหวัด และจังหวัด รวมไปถึงแผนการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานด้านระบบคมนาคมขนส่ง ส่งผลต่อบทบาทและทิศทางการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง ใน ๕ ด้าน ดังนี้

(๑) การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและยั่งยืน ภายใต้ทิศทางการพัฒนาภาคเหนือในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) มุ่งส่งเสริมการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพและยั่งยืน มีธุรกิจบริการต่อเนื่องกับการท่องเที่ยวและบริการสุขภาพที่ได้มาตรฐาน โดยจังหวัดอุทัยธานี กำแพงเพชร และนครสวรรค์จัดอยู่ในกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ

(๒) ฐานการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยในรูปแบบฟาร์มเกษตรอัจฉริยะ (Smart Farm) ส่งเสริมการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตรและการสร้างมูลค่าเพิ่มภายใต้แนวคิดเกษตรปลอดภัย โดยส่งเสริมการลดใช้สารเคมีในภาคเกษตร สนับสนุนการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมาใช้ในกระบวนการผลิตรวมถึงสนับสนุนการรวมกลุ่มเกษตรกรในการวางแผนการผลิตและสร้างเครือข่ายตลาดให้มีประสิทธิภาพ

(๓) การยกระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป กำหนดให้จังหวัดอุทัยธานี กำแพงเพชร และนครสวรรค์ เป็นพื้นที่หลักในการแปรรูปข้าว พืชไร่ และพืชพลังงาน โดยน่านวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ตอบสนองความต้องการของตลาดเฉพาะ อาทิ อาหารเสริมเพื่อสุขภาพ (Functional Food)

(๔) พื้นที่เชื่อมโยงแนวแกนพัฒนาเศรษฐกิจแนวเหนือ-ใต้ ผังประเทศไทยได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของกลุ่มเมืองนครสวรรค์-อุทัยธานี ให้เป็นประตูสู่ภาคเหนือเชื่อมโยงตามแนวแกนพัฒนาเศรษฐกิจแนวเหนือ-ใต้ โดยมีจังหวัดนครสวรรค์ เป็นศูนย์กลางการพัฒนา การเชื่อมโยงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อขยายไปยังพื้นที่โดยรอบประกอบกับแผนการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานด้านระบบคมนาคมขนส่งที่สำคัญ ได้แก่ โครงการรถไฟทางคู่ และโครงการทางหลวงพิเศษระหว่างเมือง ซึ่ง

จะช่วยเพิ่มความสะดวกและความรวดเร็วในการเดินทางและการขนส่งสินค้า(ทั้งสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรม) เชื่อมโยงพื้นที่ภูมิภาคต่างๆ

(๕) การพัฒนาเมืองนำอยู่ ภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ ๙ การพัฒนาภาค เมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) มุ่งส่งเสริมการพัฒนาเมืองศูนย์กลางของจังหวัดให้เป็นเมืองนำอยู่ เอื้อต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีสมดุล

๓) บทบาทหน้าที่และจุดยืนการพัฒนาพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี นครสวรรค์ และกำแพงเพชร จากสถานการณ์และแนวโน้มการพัฒนาจากภายนอกและภายใน ส่งผลต่อบทบาทหน้าที่และจุดยืนการพัฒนาพื้นที่ (Positioning) จังหวัดอุทัยธานี นครสวรรค์ และกำแพงเพชร ในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมฐานการผลิตทางการเกษตร และเมืองนำอยู่

(๑) เมืองท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติแม่ฉวางค์ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ครอบคลุมพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นผืนป่าอนุรักษ์ต่อเนื่องที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทยและในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ได้รับการขึ้นทะเบียนจากองค์การยูเนสโกให้เป็น "มรดกโลกทางธรรมชาติ" ทั้งนี้ จะต้องปรับปรุงและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งอำนวยความสะดวกให้ได้มาตรฐาน เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงในเขตอำเภอเมืองอุทัยธานี เช่น วัดท่าซุงวิถีชีวิตชาวเรือนแพ แม่น้ำสะแกกรัง และวัดสังกัสรัตนคีรี

(๒) ฐานเศรษฐกิจทางการเกษตรและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง จังหวัดอุทัยธานี กำแพงเพชร และนครสวรรค์ เป็นฐานการผลิตสินค้าเกษตรที่หลากหลาย ได้แก่ ข้าว พืชไร่หรือพืชพลังงาน (อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และสับปะรด) และพืชอุตสาหกรรม (ยางพารา) ประกอบกับปัจจัยด้านนโยบายและยุทธศาสตร์ ที่ส่งเสริมให้เป็นฐานการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยในรูปแบบฟาร์มเกษตรอัจฉริยะ (Smart Farm) สนับสนุนการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมาใช้ในกระบวนการผลิต ต่อยอดไปถึงการยกระดับอุตสาหกรรมเกษตรแปรรูปและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกลุ่มอุตสาหกรรมชีวภาพ

(๓) เมืองนำอยู่ ควบคู่กับอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่ส่งเสริมการพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองให้เป็นเมืองนำอยู่ เอื้อต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างสมดุล ร่วมกับการจัดการสิ่งแวดล้อมเมืองอย่างมีบูรณาการ เพื่อให้การพัฒนาเมืองเติบโตอย่างมีคุณภาพ จังหวัดอุทัยธานียังคงเอกลักษณ์ของเมืองวิถีชีวิตไทยชนบท นอกจากนี้ยังมีฐานทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ จึงควรส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมที่ศรัทธาเมือง เพื่อคงรักษาเอกลักษณ์ของเมืองไว้ควบคู่กับอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๔.๑.๒ อารยธรรมเชิงพุทธลุ่มน้ำสะแกกรัง

๔.๑.๒.๑ อารยธรรมวัดพิชัยপুরณาราม

ประวัติ:

วัดพิชัยপুরณารามตั้งอยู่บนถนนศรีอุทัย หมู่ที่ ๘ ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี เป็นวัดราษฎร์ในสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย เดิมชื่อวัดกร่าง เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในตัวเมืองอุทัยธานี บางคนเสนอว่าวัดนี้ตั้งเป็นวัดเมื่อปลายสมัยอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๐๑ แต่บางคนก็สันนิษฐานว่าวัดนี้น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยอุทองหรืออยุธยา (กว่า ๖๐๐ ปีที่แล้ว) ถ้าดูจากรูปแบบสถาปัตยกรรมของวิหารพระพุทธชัยสิทธิ์ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมสมัยอุทองที่หลงเหลืออยู่เพียง ๔ แห่งในประเทศไทย (นอกจากที่วัดนี้แล้ว ก็มีที่อุโบสถวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก อุโบสถวัดจอมคีรีนาคพรต นครสวรรค์และวิหารวัดไถ่ ลพบุรี)

วัดพิชัยপুরณารามได้รับการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้งแต่ยังคงรักษารูปเดิมไว้ ในสมัยพระยาพิไชยสุนทรได้เป็นเจ้าของเมืองอุทัยธานีใน พ.ศ. ๒๔๑๘ ได้ทำการบูรณะครั้งใหญ่และเปลี่ยนชื่อวัดเป็น “วัดพิชัยপুরณาราม” และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปีนั้น

วัดพิชัยপুরณาราม เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในตัวเมืองอุทัยฯ ดังปรากฏที่รูปแบบศิลปะขององค์พระพุทธชัยสิทธิ์และสถาปัตยกรรมของวิหาร ภายในโบสถ์มีงานจิตรกรรมฝาผนังให้ชมด้วย ที่ตั้งเทศบาลเมืองอุทัยฯ ถ.ศรีอุทัย ต.อุทัยใหม่ อ.เมืองอุทัยฯ uly.rynd.ส่วนตัว จากห้าแยกวิฑูย์ใช้ ถ.ศรีอุทัยไปทางศาลากลางจังหวัดราว ๕๐๐ ม.ถึงวัด (วิหารอยู่ทางซ้าย โบสถ์อยู่ทางขวา) รถประจำทาง ขึ้นรถสายรอบเมือง ประวัติ เดิมชื่อวัดกร่าง หากพิจารณาจากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏในโบสถ์สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงสมัยอุทองหรืออยุธยาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น ได้รับการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้ง ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพิชัยপুরณาราม แต่ชาวบ้านนิยมเรียกโดยย่อว่าวัดพิชัย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ.๒๔๑๘ ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งน่าสนใจ • พระพุทธชัยสิทธิ์ หรือหลวงพ่อชัยสิทธิ์ เป็นพระพุทธรูปปางวิฑูย์ มีซุ้มเรือนแก้วประดับรอบองค์คล้ายกับพระพุทธรูปชินราช จ.พิษณุโลก และพระประธานในโบสถ์วัดไถ่ จ.ลพบุรี สันนิษฐานว่าพระพุทธชัยสิทธิ์สร้างขึ้นในสมัยอุทองหรือต้นสมัยอยุธยา วิหารพระพุทธชัยสิทธิ์ นับเป็นอาคารสมัยอุทองหรืออยุธยา ซึ่งมีมาก่อนกรุงศรีอยุธยา อายุกว่า ๖๐๐ ปี ปัจจุบันเหลือสถาปัตยกรรมสมัยอุทองเพียงสี่แห่งในประเทศไทย นอกจากที่วัดนี้แล้วมีที่โบสถ์พระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก โบสถ์วัดจอมคีรีนาคพรต จ.นครสวรรค์ และวิหารวัดไถ่ จ.ลพบุรี จุดเด่นคือ ภายในอาคารด้านหลังวิหารทำเป็นมุขใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธชัยสิทธิ์ซึ่งเป็นพระประธาน มีเสาแปดเหลี่ยมเรียงเป็นแนวยาวนำสายตาไปยังพระประธานที่ประดิษฐานอยู่ ณ อีกด้านหนึ่งของห้อง ผนังด้านยาวของวิหารมีการเจาะเป็นช่องลูกมะหวดแทนการเจาะหน้าต่างเช่นยุคหลังๆ ช่องลูกมะหวดนี้นอกจากเป็นช่องลมเพื่อให้อากาศถ่ายเทแล้ว ยังเป็นช่องแสงที่หากลำแสงส่องผ่านไปสู่วัดประธานจะช่วยเสริมให้องค์พระดูโดดเด่นสง่างามยิ่งขึ้น ด้านนอกอาคารมีเสารองรับชายคาปีกนกซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สวยงามภาพจิตรกรรมในโบสถ์ สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖-๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบการเขียนต่างจากวัดอื่นๆคือผนังด้านหน้าพระประธานเขียนเป็นเรื่องพระมาลัยซึ่งเป็นพระอรหันต์องค์สำคัญขณะขึ้นไปนมัสการพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่บรรจุมวยम्म(จุฬาโมลี) ของพระพุทธเจ้า ผนัง

ด้านหลังพระประธานเขียนเป็นเรื่องนรกขุมต่างๆส่วนผนังด้านข้างทั้งสองด้านเป็นเรื่องจันทโครพ เรื่อง การเสด็จสู่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

สถานที่ตั้ง

เลขที่ ๑๙๙ ถนน ศรีอุทัยตำบล อุทัยใหม่ อำเภอ เมืองอุทัยธานี จังหวัด อุทัยธานี สังกัดคณะ สงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๗ ไร่ ๓ งาน ๑๒ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๔๔๗๐

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ติดต่อกับที่ดินเลขที่ ๑๘ แม่น้ำสะแกกรัง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ทิศใต้ติดต่อกับแม่น้ำสะแกกรังและทางสาธารณะ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ติดต่อกับที่ดินเลขที่ ๑๘
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ติดต่อกับถนนหลวง

ลักษณะพื้นที่

มีที่ธรณีสงฆ์ จำนวน ๔ แปลง เนื้อที่ ๒๓ ไร่ ๓ งาน ๖๑ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๔๔๗๑, ๔๗๐๑, ๔๔๖๙, ๔๖๕๔ อยู่ที่ตำบลอุทัยใหม่ ๒ แปลง ตำบลน้ำซึม ๑ แปลง ตำบลสะแกกรัง ๑ แปลง พื้นที่ตั้ง วัดเป็นที่ราบลุ่มอยู่ริมแม่น้ำสะแกกรัง มีถนนเทศบาลผ่านกลางวัด มีหมู่บ้านเรือนประชาชนโดยรอบ ภายในบริเวณวัดได้ทำถนนคอนกรีตเชื่อมโยงเสนาสนะต่าง ๆ สะดวกสบายและมีกำแพงวัดโดยรอบอีกด้วย อาคารเสนาสนะต่าง ๆ มีอุโบสถกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๘.๒๐ เมตร โครงสร้างก่ออิฐถือปูน มีภาพ จิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติ ศาลาการเปรียญกว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๔๐ เมตร สร้างพ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ๒ ชั้น หอสวดมนต์กว้าง ๑๔.๙๐ เมตร ยาว ๑๖.๓๐ เมตร สร้างพ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ๒ ชั้น กุฏิสงฆ์ จำนวน ๖ หลัง เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ๒ ชั้น นอกจากนี้มี วิหารที่เก่าแก่ ๑ หลัง สำหรับบูชาพระพุทธรูป พระประธานในอุโบสถ พระประธานในวิหาร ที่ด้านหน้า และหลังวิหารมีเจดีย์คู่วิหาร ภายในมีพระพุทธรูปจำนวนมาก วัดพิชัยบูรณาราม เดิมมีนามว่า “วัด กร่าง” สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่สมัยอยุธยาประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๑ ทางราชการได้จัดทำพิธีถือน้ำ พิพัฒน์สัตยาที่วัดนี้เป็นประจำ ในสมัยที่พระยาพิชัยสุนทรได้มาเป็นเจ้าเมืองอุทัยธานี ได้ทำการบูรณะ พัฒนาวัดให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นแล้ว จึงได้เปลี่ยนนามวัดเสียใหม่เป็น “วัดพิชัยบูรณาราม” แต่ชาวบ้าน มักจะเรียกสั้น ๆ ว่า “วัดพิชัย” นับเป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๘ เขตวิสุงคามสีมากว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๘.๒๐ เมตร ทางการศึกษาได้เปิดสอนพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและบาลี ตั้งแต่สมัยของพระสุนทรมนี เป็นเจ้าอาวาส ในราว พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นต้นมา และจัดให้มีห้องสมุดเปิดสอนวิชาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ จัดตั้งมูลนิธิ “อุทิศธรรมสาร” เพื่อการศึกษา ที่วัดนี้ด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถเขียนขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ ๖-๗ ลักษณะการเขียนน่าจะเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นเชื้อสายลาว

ลักษณะพื้นที่

วิหาร

ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอุโบสถ ตัววิหารหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตัวอาคารก่ออิฐถือปูน โครงสร้างเครื่องบนประกอบด้วยหลังคาประธาน ๑ ตับ มีหลังคาปีกนกลาดต่อจากหลังคาประธาน และหลังคาซ้อนอีก ๑ ตับ มีเสาดำเนิน ตั้งอยู่ด้านข้างอาคารเพื่อรองรับหลังคาปีกนกที่ยื่นออกมา

หน้าบันของวิหาร ใช้ไม้กรุประกอบกันเข้าเป็นแบบลูกฟักหน้าพรหม มีการประดิษฐ์รูปแบบทำด้วยไม้ เป็นรูปพระพุทธเจ้าลงรักปิดทองทึบ

ผนังด้านทิศตะวันออกเจาะเป็นประตูทางเข้า ๒ ช่องซุ้มประตูเป็นซุ้มทรงบันแถลงฝาผนัง ด้านข้างไม่มีช่องหน้าต่าง แต่เจาะเป็นช่องแคบๆ ขนาดกว้างไม่ถึงคืบ ยาวประมาณ ๒ คืบ เป็นช่องให้แสงเข้า

ผนังด้านทิศตะวันตก เจาะช่องลมมีลักษณะเป็นเครื่องหมายบวก(กากบาท) เป็นทางสูงขึ้นไป ในฝาผนัง เพื่อเป็นทางระบายลมและช่องแสง จากลักษณะของสถาปัตยกรรมสันนิษฐานว่า เป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น แต่สภาพวิหารที่เห็นในปัจจุบัน

ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ แต่ยังคงรักษารูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบเดิมไว้ ภายในวิหารประดิษฐานพระประธาน คือ หลวงพ่อชัยสิทธิ์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยอยุธยาประทับนั่งบนฐานชุกชีรูปกลีบบัว เรือนแก้วครอบองค์พระ ลักษณะแบบเดียวกับเรือนแก้วที่วัดไผ่ลพบุรี ปลายซุ้มเรือนแก้วเป็นรูปนาคเป็นรูปนาคเป็นรูปนาคเบียดออกมาจากปากมาร นอกจากพระประธานแล้ว ยังมีพระพุทธรูปปางสมาธิ ๔ องค์ และพระพุทธรูปยืน ๑ องค์ ประดิษฐานอยู่ ด้านหลังของวิหารมีพระปรารักษ์ขนาดใหญ่ แต่เดิมเคยมีซุ้มจรนำประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้าน แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว ด้านข้างของวิหารมีเจดีย์ ๓ องค์ตั้งเรียงกัน เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานซ้อนกัน ๔ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นบัวกลุ่มย่อมุมไม้สิบสองรองรับองค์ระฆังซึ่งย่อมุมไม้สิบสองเช่นกัน ส่วนยอดเป็นบัวกลุ่มเถา ถัดขึ้นไปเป็นปลีและลูกแก้ว ปัจจุบันส่วนยอดชำรุดหักหายไปหลายองค์ เหลือสภาพสมบูรณ์เพียงองค์เดียว นับว่าวิหารหลังนี้เป็นสถาปัตยกรรมไทยที่ควรภาคภูมิใจอย่างยิ่งของชาวอุทัยธานี

อุโบสถ

ลักษณะอาคาร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาด ๔ ห้อง กว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๘.๒๐ เมตร ตัวอาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่เมื่อปี ๒๕๑๒ และ ปี ๒๕๕๙

โครงสร้างเครื่องบน เป็นหลังคาประธาน ๑ ตับริ้วหลังคาซ้อนทางด้านหน้าและด้านหลัง ๑ ตับริ้วหลังคาปีกนกลาดต่อจากหลังคาประธานและหลังคาซ้อนอีก ๑ ตับริ้วเครื่องถายองเป็นปูนซีเมนต์หล่อถอดพิมพ์

หน้าบันด้านหน้า เป็นปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีเขียว รูปพระพุทธรูปยืนขนาดข้างด้วยพระสาวก ใต้หน้าบันประดับด้วยปูนปั้นเป็นลายสาหร่ายรวงผึ้ง อดหน้าปีกนกทั้ง ๒ ข้าง มีลวดลายปูนปั้นลักษณะคล้ายลายกนก หน้าบันด้านหลัง เป็นปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีเขียว ลวดลายเหมือนกับหน้าบันด้านหน้า

ผนังด้านทิศตะวันออก มีประตูเข้า ๒ ช่องระหว่างช่องประตูทั้งสอง มีซุ้มจรนำประดิษฐานพระพุทธรูปปางถวายเนตร ผนังด้านทิศตะวันตกมีประตูอีก ๒ ช่อง

ผนังด้านข้าง มีช่องหน้าต่างด้านละ ๔ ช่อง ประตูหน้าต่าง มีลักษณะเดียวกัน คือเป็นช่องสี่เหลี่ยม เหนือกรอบประตูหน้าต่าง เป็นกรอบลายปูนปั้นสามเหลี่ยม ภายในประดับด้วยปูนปั้นรูปพันธุ์พฤกษา

พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีพระสาวกยืนอัญชลีอยู่ ๒ ข้าง เป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผสมผสานกับลักษณะแบบท้องถิ่น

ลักษณะจิตรกรรม

เป็นจิตรกรรมแบบไทยประเพณี เขียนขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ ๖ - ๗ ลักษณะการเขียนเป็นฝีมือช่างท้องถิ่น มีการเขียนสีที่บาง พื้นแกหลังใช้สีอ่อน การจัดองค์ประกอบภาพ การใช้สี ตลอดจนการวาดภาพบุคคลต่างๆ มีลักษณะการแสดงออกที่เป็นอิสระ ไม่เคร่งครัดระเบียบแบบแผนมากนัก

การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ เป็นเรื่องเกี่ยวกับ พุทธประวัติ จันทโครพ และเรื่องเกี่ยวกับกิจวัตรของพระสงฆ์ ลำดับภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ผนังด้านทิศตะวันออก (ด้านหน้าพระประธาน) เขียนเรื่องพระมาลัย โดยผนังตอนล่างเขียนเป็นภาพขุมนรกต่างๆ ผนังตอนบน เป็นภาพพระมาลัยไปสักการะพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์สวรรค์ดาวดึงส์

ผนังด้านทิศตะวันตก (ด้านหลังพระประธาน) ตอนบนเขียนเรื่องพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ถัดลงมาตรงกลางเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับยืนมีพระสาวกยืนอัญชลีอยู่ ๒ ข้าง ด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน เป็นภาพพระสาวกและพระอัครดรงค์ ผนังตอนล่างเป็นภาพชากอสุภกรรม

ผนังด้านทิศใต้ ตอนบนเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งมีพระสาวกและเทวดานั่งอัญชลี ผนังตอนล่างระหว่างช่องหน้าต่างเป็นเรื่องจันทโครพ ดำเนินเรื่องตั้งแต่จันทโครพรับผอบจากพระฤๅษีจนถึงนางโมราไปอยู่กับโจรป่า

ผนังด้านทิศเหนือ ตอนบน เป็นภาพพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าปรินิพพานจนถึงถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ผนังตอนล่าง เขียนภาพเล่าเรื่องวรรณกรรมในศาสนา วรรณคดี หรือเรื่องในวรรณกรรมพื้นบ้าน มีการดำเนินเรื่องติดต่อกัน

เพดาน พื้นสีแดง มีลายฉลุปิดทอง เป็นรูปดาวเพดาน และค้างคาว

ช่อ ทาสีเขียวคาดแดง ประดับด้วยลายแลปิดทอง ลายกรวยเชิงและลายดอกไม้สีกลีบ

คุณค่าทางจิตรกรรม เป็นจิตรกรรมที่เขียนขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ ๖ - ๗ มีลักษณะเด่นที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นท้องถิ่นออกมาอย่างชัดเจน เช่น ฝีมือช่างช่าง เรื่องที่เขียน โดยเฉพาะภาพวิถีชีวิตชาวบ้านมีการแต่งกายแบบต่างๆ การแสดงกิริยาอย่างเป็นธรรมชาติ มีชีวิตชีวา

๔.๑.๒.๒ อารยธรรมวัฒนธรรมโขมก

วัดธรรมโขมก

สถานที่ตั้ง เลขที่ ๑๔๙ ถนนนครคีรี ตำบลลพบุรีใหม่อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ทางสาธารณประโยชน์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ทางสาธารณประโยชน์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ถนนศรีอุทัย
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ที่ธรณสงฆ์วัดธรรมโขมก

ประวัติความเป็นมา

วัดธรรมโขมก (วัดโรงโค) เป็นวัดร้างหลังกรุงแตก เคยเป็นที่รวมโคก่อนนำไปขายที่บางกอก สร้างขึ้นในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่ที่ถนนศรีอุทัย ตำบลลพบุรีใหม่ เคยใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธี ถือน้ำพิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองลพบุรี และเป็นลานประหารนักโทษ วิหารสร้างยกพื้นสูงกว่า

โบสถ์ หน้าบันเป็นรูปช้างสามเศียร ภายในมีแท่นสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งมีประมาณ ๒๐ องค์ จัดเรียงอย่างมีระเบียบ บนหน้าต่างด้านนอกมีลายปูนปั้นเป็นเรื่องราวเกียรติยศประดับเป็นกรอบ ประติมากรรมเป็นไม้จำหลักลายดอกไม้ทาสีแดงดงามมาก โบสถ์และวิหารมีพระปรางค์และเจดีย์เรียงรายอยู่ ๒-๓ องค์ภายในโบสถ์มีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมืองดงามจัดว่า สวยงามที่สุดในอุทัยธานี สันนิษฐานว่า เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนปลายที่ยังมีชีวิตอยู่ถึงสมัยรัตน โกสินทร์ จิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ และตอนผจญมาร ผนังข้างด้านบนเป็นภาพเทพชุมนุม สลับกับพัตยศ กรอบหน้าต่างด้านนอกเป็นลายปูนปั้นภาพด้านหลัง เป็นภาพพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากเทวโลก คือ จากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อภายหลังเสด็จจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดังกล่าวเพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธมารดาแล้ว วันที่เสด็จลงคือวันออกพรรษา เมืองที่เสด็จลงคือเมืองสังกัสนคร ก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จลง เทพเจ้าคือพระอินทร์ได้เนรมิตบันได ๓ บันไดเป็นที่เสด็จลง คือ บันไดทอง บันไดเงิน และบันไดแก้วมณี บันไดทองสำหรับหมู่เทพลงอยู่ด้านขวา บันไดเงินอยู่ด้านซ้ายสำหรับท้าวมหาพรหม และบันไดแก้วมณีอยู่ตรงกลางสำหรับพระพุทธเจ้า หัวบันไดแต่ละอันพาดที่เขาสีเนรุ เชิงบันไดทอดลงยังประตูเมืองสังกัสนครกำแพงรอบโบสถ์ของวัดนี้ก่อต่อกับฐานวิหารเพราะมีพื้นสูงกว่า ประตูเป็นซุ้มแบบจีน และด้านหลังโบสถ์มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปเช่นเดียวกับด้านหน้า มีกุฏิเล็กอยู่ติดกับกำแพงโบสถ์ เป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา บานประตูวัดแกะสลัก ฝีมือช่างในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น เป็นลายดอกไม้ประกอบใบกระจังต่อกันสลักดอกเรียงเป็นแถวสวยงามมาก พื้นในเป็นสีแดง เข้าใจว่าเดิมคงลงสีทองบนตัวลายไว้ บานหน้าต่างแกะเป็นลวดลายเดียวกันปัจจุบันวัดธรรมโฆษกได้รับการจดทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้ว

โบราณสถานที่สำคัญ

วิหาร

เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน สร้างเคียงคู่กับอุโบสถ เป็นอาคารขนาด ๔ ห้อง มีประตูเข้าทางด้านหน้า(ทิศตะวันออก) ๒ บาน ประตูหน้าต่างเป็นช่องสี่เหลี่ยม เหนือกรอบหน้าต่างตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษาและเรื่องราวเกียรติยศ ภายในมีแท่นสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ด้านอุโบสถ และวิหารเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ๓ องค์ เป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เจดีย์ทรงปรางค์ ๕ ยอด ตั้งอยู่หน้าวิหารเป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในราวสมัยรัชกาลที่ ๔

อุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด ๔ ห้อง กว้าง ๖.๑๐ เมตร ยาว ๒๐ เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก โครงสร้างหลังคา เป็นหลังคาประธาน ๑ ตับ มีหลังคาซ้อนทางด้านหน้าและด้านหลัง ๑ ชั้น และมีหลังคาปีกนกลาดต่อจากหลังคาประธาน และหลังคาซ้อนอีก ๑ ตับ เครื่องล้อยองเป็นปูนซีเมนต์หล่อถอดพิมพ์ตัวอาคาร ที่ผนังด้านข้างมีหน้าต่างข้างละ ๔ บาน มีประตูทางเข้าด้านหน้า ๒ บาน เหนือกรอบประตูและหน้าต่าง มีลายปูนปั้นเขียนสีลายพรรณพฤกษา ระหว่างประตู ๒ บาน มีซุ้มจระนำ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร ที่ผนังด้านหลัง ภายนอกประดิษฐานพระพุทธรูปปางป่าเลไลย์ ภายในอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลายองค์ เช่นพระพุทธรูปยืนปางห้ามสมุทร ปางห้ามพระแก่นจันทน์ ปางสมาธิ สำหรับพระประธานเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีพระสาวกยืนอัญชลีอยู่ ๒ ข้าง

ลักษณะจิตรกรรม

เป็นจิตรกรรมแบบไทยประเพณี เขียนด้วยสีฝุ่นผสมกาว บนผนังที่มีการเตรียมรองพื้น ลักษณะการเขียนสีบาง พื้นแกหลังเป็นสีอ่อน ฝีมือช่างประณีต งดงาม สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ ๔ การเขียนภาพเทพชุมนุม มีลักษณะคล้ายกับภาพเทพชุมนุมในจิตรกรรมภายในอุโบสถ วัดอุโปสถาราม จากลักษณะและรูปแบบของการเขียนภาพสันนิษฐานว่าเขียนโดยช่างท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลในการเขียนภาพจากช่างหลวง(ช่างที่มาจากรัตนโกสินทร์) การเขียนภาพจิตรกรรมจะเขียนเกี่ยวกับเรื่อง พุทธประวัติ เทพชุมนุม ลำดับภาพจิตรกรรม

ผนังด้านทิศตะวันออก(ด้านหน้าพระประธาน) เนื้อกรอบประตูด้านบนจนจรดเพดานเขียนภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ

ผนังด้านทิศตะวันตก(ด้านหลังพระประธาน) เขียนเรื่องพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา(สิริมหามายาเทพบุตร) บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์

ผนังด้านทิศเหนือ ช่วงบนเหนือขอบหน้าต่างจนจรดเพดาน เขียนเรื่องภาพชุมนุมสลักกับพัดยศ

ผนังด้านทิศใต้ ตอนบนช่วงบนเหนือขอบหน้าต่างจนจรดเพดาน เขียนเรื่องภาพชุมนุมสลักกับพัดยศ ตอนล่างเขียนเป็น พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จประทับในป่าปาลิไลยกะ มีพญาวานรถวายรวงผึ้ง และพญาช่างถวายคณโฑน้ำ

เพดาน ทาสีแดง เขียนลวดลายดาวเพดาน ชื่อลวดลายนี้ดำเนินการเขียนลวดลายประดับคุณค่าทางจิตรกรรม เป็นจิตรกรรมที่น่าจะเขียนขึ้นมาไล่เรียงกับวัดอุโปสถารามคือช่วงประมาณรัชกาลที่ ๔ เพราะมีลักษณะการเขียนภาพบางประการที่คล้ายคลึงกัน เช่น การเขียนภาพเทพชุมนุม และวรรณะของสีที่ใช้ ฝีมือช่างที่สร้างสรรค์ผลงาน มีความประณีต งดงาม จัดว่าเป็นจิตรกรรมอันทรงคุณค่ายิ่งแห่งหนึ่งของจังหวัดอุทัยธานี

อุโบสถ

ลักษณะการก่อสร้างคล้ายวิหารแต่ระดับพื้นต่ำกว่าเล็กน้อย ภายในอุโบสถมีพระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางสะดุ้งมารและที่สำคัญ คือ มีภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธองค์ ด้านหลังพระประธานเป็นตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ ด้านหน้าเป็นตอนมารผจญส่วนด้านข้างเป็นภาพเทพ ชุมนุมสลักพัดยศ พื้นบนเป็นเครื่องไม้มีลวดลายดอกประจายามเรียงราย โดยทั่ว พื้นล่างปูด้วยเครื่องซีเมนต์ ภายนอกหน้าบันซุ้มประตูและหน้าต่างมีปูนปั้นลวดลายเครือเถาเหมือนวิหาร กำแพงอุโบสถก่อต่อเนื่องกับ ฐานวิหาร หลังอุโบสถมีซุ้มสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปวัดนี้จากคำบอกเล่าของคนแก่คนแก่ สันนิษฐานว่าจะมีอายุกว่า ๔๐๐ ปี เพราะได้ซ่อมมาแล้ว หลายชั่วอายุคน พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในอุโบสถแม้จะบูรณะแล้วก็ยังผุกร่อนให้เห็นเป็น ประจักษ์ว่าเก่าแก่มานานหลายร้อยปี และตามประวัติศาสตร์ก็เป็นวัดที่มีความสำคัญมากมีหมอนวดแผนโบราณให้บริการอยู่ใต้ศาลาวัด เป็นที่ประทับใจแก่คนชี่เมื่อย วัดนี้จึงเป็นสถานที่น่าศึกษาและอนุรักษ์ซ่อมแซมให้คงอยู่ในบวรพุทธศาสนาต่อไป

๔.๑.๒.๓ อารยธรรมวัดอุโปสถาราม

วัดอุโปสถาราม หมู่ที่ ๑ ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี เดิมชื่อวัดโบสถ์ มโนรมย์ ชาวบ้านเรียกว่าวัดโบสถ์ เป็นวัดเก่าแก่อยูริมลำน้ำสะแกกรังในเขตเทศบาลเมือง จากตลาดสดเทศบาล มีสะพานข้ามแม่น้ำไปยังวัดอุโปสถาราม ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ สิ่งที่น่าสนใจในวัดได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์ และวิหาร เป็นภาพเขียนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในโบสถ์เป็นภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติเริ่มตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานฝีมือประณีตมาก ส่วนในวิหารเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จโปรดเทพยดาบนสวรรค์และภาพปลงสังขาร ด้านบนฝาผนังเป็นพระสงฆ์สาวก ชุมนุมสลักกับพัตยศเหมือนจะไหว้พระประธานในวิหาร ฝาผนังด้านนอกหน้าวิหารมีภาพถวายพระเพลิงศพพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและภาพชีวิตชาวบ้านที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เข้าใจว่าเป็นฝีมือชั้นหลัง นอกจากนี้ภายในวัดอุโปสถาราม ยังมีสิ่งของที่น่าชมอีกมาก เช่น ภาพจิตรกรรมในวิหาร ภายในวิหารประดิษฐานพระประธานปางห้ามญาติ ซึ่งมีฉัตรห้าชั้นประดับอยู่เหนือเศียร ด้านซ้ายและขวาของพระประธานประดิษฐานพระพุทธรูปยืนทำด้วยไม้แก่นจันทน์สององค์ ที่ฝาผนังทั้งสี่ด้านมีภาพจิตรกรรม ที่นอกจากจะเขียนเป็นเรื่องพุทธประวัติแล้ว ยังมีภาพพระมาลัยซึ่งเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง และภาพพระอสีติมหาสาวกซึ่งเป็นสาวกองค์สำคัญถึง ๘๐ องค์ โดยช่างได้เขียนซ้อนกันเป็นสองแถว อีกองค์ประกอบหนึ่งที่น่าสนใจคือ ภาพพัตยศที่คั่นระหว่างมหาสาวก ชั้นบนเป็นพัตยศทรงดอกพุดตาน ชั้นล่างเป็นพัตยศทรงหน้านาง เขียนบนพื้นสีม่วงที่มีลายดอกไม้ร่วงอันสวยงาม มีภาพที่น่าชมอีกภาพหนึ่ง เป็นภาพพระอสุภกรรมฐาน คือการที่พระสงฆ์พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ

ส่วนฝาผนังด้านนอกหน้าวิหารมีภาพถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และภาพชีวิตชาวบ้านที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เสมอหินสีแดงหน้าโบสถ์ที่มีความเก่าแก่มากแห่งหนึ่ง ตู้อุโบสถ์และตู้ใส่ของเขียนลายกนกเถาลายดอกไม้ และหงส์ยอดเสาที่มีความงดงามไม่แพ้กัน บัตรฝาประดับมุกที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นฝีมือช่างสิบหมู่ มณฑปแปดเหลี่ยม ลักษณะผสมแบบตะวันตก มีลายปูนปั้นคล้ายไม้เลื้อยที่กรอบหน้าต่าง และมีพระพุทธรูปปูนสลักนูนสูงอยู่ด้านนอกอาคาร เจดีย์หกเหลี่ยม เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองทรงรัตนโกสินทร์ หอประชุมอุทัยพุทธสภา มีลักษณะเป็นศาลาทรงไทย ที่นี้ใช้เป็นหอสวดมนต์ หน้าบันประดับลวดลายปูนปั้นสวยงามน่าชม แผลโบสถ์น้ำ ซึ่งตั้งอยู่หน้าวัด สร้างขึ้นเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จประพาสสมณชลาลัยเหนือใน พ.ศ. ๒๔๔๙ เดิมเป็นแปดเหลี่ยม ๒ หลัง มีช่อฟ้า ใบระกา เหมือนอุโบสถทั่วไป หน้าบันมีป้ายวงกลมจารึกภาษาลาวี "สุ อาคต เต มหาราช" แปลว่า มหาราชเสด็จฯ มาดี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้ซ่อมแซมบูรณะใหม่ให้เป็นหลังเดียวแล้วยกพื้น ๒ ชั้น มีหลังคาทรงปั้นหยา และย้ายป้ายกลมมาไว้หน้าจั่วตรงกลาง โดยแผลโบสถ์น้ำหลังนี้ มักใช้ประกอบพิธีทางศาสนา เช่น งานแต่งงาน บวชนาค งานศพและงานบุญต่าง ๆ ที่สำคัญ ที่ตั้ง ตั้งอยู่บนเกาะเทพโพนในเขตเทศบาลเมือง

จากตลาดสดเทศบาลจะมีสะพานข้ามแม่น้ำไปยังวัดอุโปสถาราม ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ สะแกกรัง

สถานที่ตั้ง

วัดอุโปสถาราม ตั้งอยู่เลขที่ ๘๔ บ้านน้ำตก ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๒๓ ไร่เศษ

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ที่ดินของนางส้มเกลี้ยงและนางสุทิน
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ทางหลวง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ที่ดินตั้งบ้านของครูประจวบ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	แม่น้ำสะแกกรัง

ลักษณะพื้นที่

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบมีป่าไผ่ล้อมรอบ อยู่ริมแม่น้ำสะแกกรัง อาคารเสนาสนะต่างๆ มีอุโบสถ กว้าง ๗.๒๒ เมตร ยาว ๑๒.๖๕ เมตร หอสวดมนต์กว้าง ๑๓.๓๘ เมตร ยาว ๑๕.๘๗ เมตร สรีราวเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๒ ภูมิสงฆ์จำนวน ๖ หลัง

อุโบสถ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด ๕ ห้อง ตั้งอยู่บนฐานไพทีเตี้ยาร่วมกันกับวิหาร และเจดีย์ หันหน้าไปทางตะวันออก ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง เขียนเรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ ตามที่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถา

อุโบสถวัดอุโปสถาราม

วิหาร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาด ๕ ห้อง ตั้งคู่ขนานกับโบสถ์ผนังด้านหน้าทำประตู ๒ ช่อง ด้านข้างทำหน้าต่างด้านละ ๓ ช่อง ประตูและหน้าต่างทำซุ้มโค้งแบบอิทธิพลตะวันตก ผนังด้านหน้า และผนังด้านใน เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ พระมาลัย พระอสีติมหาสาวก และพระอรุณกรรมฐาน ๑๐

วิหารวัดอุโปสถาราม

มณฑปแปดเหลี่ยม เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงแปดเหลี่ยม ๒ ชั้น อิทธิพลตะวันตก(ยุโรป) ออกมุขด้านหน้าและด้านข้างทำบันไดขึ้นชั้นบนทั้งสองข้างขนานมุขด้านหน้าหลังคาเรือนประธาน เครื่องไม้มุงกระเบื้องซีเมนต์ (กระเบื้องว่าว) หลังคามุขทั้งสองก่ออิฐถือปูน รูปโค้งครึ่งวงกลม กรอบหน้าต่างตกแต่งลวดลายปูนปั้น ผนังด้านนอกตกแต่งประติมากรรมปูนปั้นรูปพระอุ้มบาตร รายรอบด้วยลวดลายพรรณพฤกษา หงส์ และนกกกระสา มณฑปแห่งนี้ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๔๒ โดยหลวงพิทักษ์ภาษา(บุญเรือง พืทักษ์อรณพ)

จิตรกรรมฝาผนัง

ภาพจิตรกรรมในโบสถ์

โบสถ์ตั้งอยู่คู่กับวิหาร ภายในประดิษฐานพระประธานปางมารวิชัยจำนวนห้าองค์ซึ่งอยู่บนฐานชุกชีเดียวกัน ผนังด้านในโบสถ์ทั้งสี่ด้านมีภาพจิตรกรรมเป็นเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งมีความพิเศษคือ ภาพกองทัพเหล่าพญามารที่มาขัดขวางการบำเพ็ญเพียรของพระพุทธเจ้า นั้น เดิมนิยมเขียนไว้ที่ผนังด้านหน้าพระประธาน แต่ที่โบสถ์นี้กลับเขียนไว้ด้านหลัง ส่วนแม่พระธรณีที่ผู้ขึ้นมาแสดงปาฏิหาริย์ให้พญามารได้เห็นบุญมารมีของพระพุทธองค์ที่ทรงสั่งสมมาจนพญามารต้องยอมแพ้นั้น ตามวัดทั่วไปจะเขียนอยู่ด้านหน้าพระประธาน แต่ที่โบสถ์นี้เขียนอยู่ด้านซ้ายของพระประธาน

ภาพจิตรกรรมในวิหาร

ส่วนในวิหารเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จโปรดเทพยดาบนสวรรค์และภาพปลงสังขาร ด้านบนฝาผนังเป็นพระสงฆ์สาวกชุมนุมสนทนากับพัตตยเหมือนจะไหว้พระประธานในวิหาร ฝาผนังด้านนอกหน้าวิหารมีภาพถวายพระเพลิงศพพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและภาพชีวิตชาวบ้านที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เข้าใจว่าเป็นฝีมือชั้นหลัง นอกจากนี้ภายในวัดอุโปสถาราม ยังมีสิ่งของที่นำชมอีกมาก เช่น ภาพจิตรกรรมในวิหาร ภายในวิหารประดิษฐานพระประธานปางห้ามญาติ ซึ่งมีฉัตรห้าชั้นประดับอยู่เหนือเศียร ด้านซ้ายและขวาของพระประธานประดิษฐานพระพุทธรูปยืนทำด้วยไม้แก่นจันทน์สององค์ที่ฝาผนังทั้งสี่ด้านมีภาพจิตรกรรม ที่นอกจากจะเขียนเป็นเรื่องพุทธประวัติแล้ว ยังมีภาพพระมาลัยซึ่งเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง และภาพพระอสีติมหาสาวกซึ่งเป็นสาวกองค์สำคัญถึง ๘๐ องค์ โดยช่างได้เขียนซ้อนกันเป็นสองแถว อีกองค์ประกอบหนึ่งที่น่าสนใจคือ ภาพพัตตยที่คั่นระหว่างมหาสาวก ชั้นบนเป็นพัตตยทรงดอกพุดตาน ชั้นล่างเป็นพัตตยทรงหนานาง เขียนบนพื้นสีม่วงที่มีลายดอกไม้ร่วงอันสวยงาม มีภาพที่นำชมอีกภาพหนึ่ง เป็นภาพพระอสุภกรรมฐาน คือการที่พระสงฆ์พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ

แพโบสถ์น้ำ

แพโบสถ์น้ำ ซึ่งตั้งอยู่หน้าวัด สร้างขึ้นเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จประพาสสมณชลฝ่ายเหนือเมื่อ ร.ศ.๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) ลักษณะเดิมเป็นแพแฝด ๒ หลัง มีช่อฟ้า ใบระกา เหมือนอุโบสถทั่วไป หน้าบันมีป้ายสีแดงเป็นวงกลม จารึกภาษาบาลี "สุ อาคต เต มหาราช" แปลว่า มหาราชเสด็จฯ มาดี

สมัยต่อมาได้ซ่อมแซมปรับปรุงให้กว้างขวางกว่าเดิม แต่ยังเป็นแพ ๒ หลัง มีช่อฟ้า ใบระกา ตามเดิม เมื่อถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้ซ่อมแซมบูรณะใหม่ให้เป็นหลังเดียวแล้วยกพื้น ๒ ชั้น แบ่งเป็นสัดส่วน มีอาสนะสงฆ์สำหรับพระสงฆ์และที่นั่งสำหรับฆราวาส มีหลังคาทรงปั้นหยา และย้ายป้ายกลมมาไว้หน้าจั่วตรงกลาง โดยแพโบสถ์น้ำหลังนี้ มักใช้ประกอบพิธีทางศาสนา เช่น งานแต่งงาน บวชนาค งานศพและงานบุญต่าง ๆ ที่สำคัญ

ปัจจุบันแพโบสถ์น้ำนี้ ทางวัดใช้ประกอบกิจกรรมตามประเพณี เช่น ลอยกระทง และใช้ในโอกาสสำคัญของจังหวัด

มณฑปแปดเหลี่ยม

มณฑปแปดเหลี่ยม เป็นอาคารแปดเหลี่ยม สองชั้น มีบันไดวนอยู่ด้านนอกอาคาร ชุ่มหน้าต่างเป็นวงโค้งแบบอาคารในยุคอนานิคม ปลายปูนปั้นบนผนังด้านนอกที่เป็นภาพพระพุทธรูปปางถวายเนตร อยู่ท่ามกลางหงส์และนกกระสา ช่วยตกแต่งให้มณฑปงดงามยิ่งขึ้น มณฑปแปดเหลี่ยมนี้ หลวงพิทักษ์ภาษา (บุญเรือง พิทักษ์วรรณพ) สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๒ เพื่อถวายแด่พระสุนทรมุณี (จัน) หรือพระครูอุททิศธรรม ซึ่งเคยเป็นเจ้าอาวาสวัดและเจ้าคณะจังหวัดอุทัยธานีในช่วงรัชกาลที่ ๕

๔.๑.๒.๔ อารยธรรมวัดชีวิต

โบราณสถานวัดชีวิต ตั้งอยู่ในตลาดสะแกกรัง จ.อุทัยธานี โบราณสถานวัดชีวิต ปัจจุบันเหลือร่องรอยเป็นอุโบสถร้างไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา หลังจากเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ใหญ่ในตลาดสะแกกรัง ในปีพ.ศ. ๒๔๗๘ แม้ว่าวัดชีวิตจะไม่ได้ได้รับความเสียหายจากเหตุเพลิงไหม้ แต่ทางราชการมีความจำเป็นต้องจัดผังเมืองใหม่เพื่อสร้างตลาดและบ้านเรือนที่อยู่อาศัย มีการตัดถนนผ่านที่ดินของวัดชีวิตถึง 3 ด้าน คือถนนศรีอุทัย ถนนมหาราช และถนนสะแกกรัง ทางราชการจึงให้ย้ายพระสงฆ์ในไปจำพรรษาในวัดทุ่งแก้ว และในทางการปกครองของคณะสงฆ์วัดชีวิตก็ถูกยุบรวมเข้าไปอยู่กับวัดทุ่งแก้ว วัดชีวิตเดิมในตลาดสะแกกรังถูกทิ้งร้าง ปัจจุบันเหลือเพียงอุโบสถตั้งอยู่กลางตลาดสดสะแกกรัง โดยพื้นที่การใช้งานของตลาดได้รื้อล้าอุโบสถของวัดชีวิตทั้ง ๔ ด้านจนไม่เหลือที่ว่างรอบๆ เลย แม้ว่าชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือหลวงพ่อบุญที่ประดิษฐานอยู่ภายในอุโบสถมากเพียงไรก็ตาม ชาวบ้านหลายคนไม่รู้ว่าวัดที่อยู่ในตลาดสดแห่งนี้เดิมคือวัดชีวิต จะรู้จักกันเพียงในนาม “โบสถ์หลวงพ่อบุญ” เท่านั้น ส่วนวัดทุ่งแก้วเมื่อรับเอาวัดชีวิตเข้ามารวมด้วยก็เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดมณีสถิตกปิฎฐาราม” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ (มณี แปลว่าแก้ว กปิฎ แปลว่า มะขวิด)

กฎหมาย ๕ หลัง

เป็นเสนาสนะ ๕ หลังที่ได้ย้ายมาจากวัดชีวิต ซึ่งย้ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ เนื่องจากวัดชีวิตถูกไฟไหม้ลักษณะเป็นเรือนไทยใต้ถุนสูง มีชานเรือน, ฝา, ประตู หน้าต่างแบบโบราณมีลวดลายแกะสลักประปราย หลังคามุงกระเบื้องปลุกเป็นหมู่ติดๆกัน การปลูกสร้างทรงความเป็นเอกลักษณ์ไทยโดยแท้ แต่เนื่องจากระยะเวลาเนิ่นนาน ประกอบกับเป็นเรือนไม้จึงชำรุดทรุดโทรมบ้าง น่าจะได้รับการบูรณะซ่อมแซมให้ทรงเอกลักษณ์ไทยไว้ต่อไปปัจจุบันได้นำมาบูรณะ อยู่ที่วัดมณีสถิตกปิฎฐาราม (วัดทุ่งแก้ว) อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี

อุโบสถ

โบสถ์วัดชวิต โบราณสถานแห่งเดียวของ “วัดชวิต” ที่ยังหลงเหลืออยู่ “วัดชวิต” วัดเก่าแก่ริมแม่น้ำสะแกกรัง สร้างสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การก่อสร้าง โบสถ์ วิหาร เป็นศิลปะฝีมือช่างชาวจีน ปรากฏให้เห็นที่บ้านประตูโบสถ์ที่แกะสลักรูป “ทวารบาล” แบบจีน (เขี้ยววง) ...สังเกตเทวดาด้านบน ถือเสียม และมีดพรา อาจสื่อแสดงถึงการประกอบอาชีพเพาะปลูกในสมัยนั้น...

หลังเพลิงไหม้ตลาดครั้งใหญ่ วันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ.๒๔๗๘ วัดไม่ได้รับความเสียหาย เเพลิงได้ไหม้เพียงแต่ฝากุฏิเกรียมเล็กน้อยเท่านั้น ทางราชการจัดผังเมืองใหม่ โดยตัดถนนผ่านที่ดินวัด ๓ ด้าน คือ ถ.ศรีอุทัย ถ.มหาราช และถ.สะแกกรัง ทั้งสร้างตลาดและบ้านเรือนใหม่ “วัดชวิต” จึงถูกยุบรวมเข้ากับ “วัดทุ่งแก้ว” แต่นั้นมา.

๔.๑.๒.๕ อารยธรรมวัฒนธรรมโคกิต (โค่ง)

วัดธรรมโคกิต (วัดโค่ง) เป็นวัดที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในชีวิตมากกว่าความรู้เพื่อความบันเทิง ผู้ที่มาวัดนี้เดินทางมาเพื่อการเรียนรู้ พัฒนาจิตใจ และการปฏิบัติในแนวทางที่ถูกต้องแก่เพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีสถานที่โดดเด่นที่เหมาะสมแก่การมาท่องเที่ยวและศึกษาประวัติของวัด บริเวณวัดจะมีพื้นที่ติดกับกลุ่มแม่น้ำสะแกกรังและเป็นวัดที่มีลักษณะเด่นตามที่ได้ทำการสำรวจเบื้องต้นในพื้นที่มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๑๔ ไร่ ๓ งาน ๘๕ ตารางวา

วัดธรรมโคกิต (วัดโค่ง) เป็นวัดเก่าแก่ เดิมชื่อ “ วัดราษฎร์จำนงค์โค่ง”ตามนามผู้สร้างคนแรกเป็นชาวพม่าชื่อ หม่อง เปียก หรือ นายโค่ง สันนิษฐานว่า วัดธรรมโคกิต (วัดโค่ง) สร้างสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ชาวบ้านนิยมเรียกสั้นๆ ว่า “วัดโค่ง” ตั้งอยู่เลขที่ ๗๗๑ ถนนศรีอุทัย อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี ด้านหน้าของวัดติดกับแม่น้ำสะแกกรัง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้เปลี่ยนชื่อวัดให้เป็นมงคลนาม พร้อมกับ วัดอมฤตวาริ (วัดหนองน้ำคั้น) “วัดโค่ง” จึงได้นามใหญ่ว่า “วัดธรรมโคกิต” วัดนี้มีวัดอุ้มงคลที่มีชื่อเสียงมาก ได้แก่พระเครื่อง “วัดโค่ง”

ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าพระกรูวัดโค่ง เป็นพระเครื่องที่หลวงตาจันนำมาจากวัดพลับ (ราชสิทธิาราม) เพื่อมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์ริมน้ำในจังหวัดอุทัยธานี เพื่อเป็นพุทธานุชา ภายหลังได้ถูกนักขุดของมีค่าในเจดีย์ขโมย ทุกวันนี้พระกรูวัดโค่งจึงค่อนข้างหายากในปัจจุบัน *(ข้อมูลจากร้านเบนมินพระ) นอกจากนี้มีวัดอุ้มงคลอันมีชื่อเสียงแล้ว ยังมีโบราณสถานที่น่าสนใจอีกหลายสิ่ง

สถานที่ตั้ง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	กำแพงวัดเป็นขอบเขต
ทิศใต้	ติดต่อกับ	กลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ลำคลอง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ถนนศรีอุทัย

ลักษณะพื้นที่

หอสวดมนต์

หอสวดมนต์ เป็นอาคารไม้ ๒ ชั้น สร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง ทำหลังคาเป็นทรงจั่วมีมุขด้านหน้า หน้าบันทั้ง ๓ ด้าน แกะสลักลวดลายลึกล้ำ

^๑ เป็นรูปพระอิศวรทรงช้างเอราวัณ เดิมลงรักปิดทอง แต่ปัจจุบันซ่อมแซมทาสีใหม่ ปั้นลมเชิงชาย ใช้ไม้สักแกะสลักลวดลายสวยงาม ประกอบโดยรอบหอ ชั้นบนมีฝาโดยรอบชั้นล่างเปิดโล่ง ในอดีตชั้นบนใช้เป็นที่ทำวัตร สวดมนต์ เช้า-เย็น ชั้นล่างใช้สำหรับเรียนปริยัติธรรม

วัดนี้นับว่า เป็นวัดที่มีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีค่ายิ่ง ควรได้รับการอนุรักษ์ให้เป็นสถานที่ที่คงความมีค่า ทางพระพุทธศาสนาต่อไป

ศาลาการเปรียญวัดธรรมโศภิต

ศาลาการเปรียญเป็นศาลาไม้ทรงไทย ชั้นเดียวใต้ถุนสูง กว้างประมาณ ๑๔ วา ยาว ๑๖ วา ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตัวศาลาสร้างด้วยไม้สักเป็นส่วนใหญ่ หน้าบันแกะสลักลวดลายลึกล้ำเป็นภาพ พระพุทธองค์ปางปาลีโลกย์ ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นตอนปฐมเทศนา เชิงชายโดยรอบเป็นไม้ฉลุลายหลังคามุงกระเบื้อง ลดหล่นเป็นสองชั้น บนศาลามีภาพเขียนพุทธประวัติบนแผ่นไม้ติดไว้บนฝาเพดาน โดยรอบ รูปทรงของศาลากะทัดรัดได้สัดส่วน เสาแต่ละต้นแข็งแรง^๒ ดูแล้วสวยงามน่าภาคภูมิใจยิ่งนัก ศาลาแห่งนี้ได้ติดรูปและเขียนลายละเอียดของผู้สร้างและผู้ซ่อมแซมไว้ คือ ผู้สร้าง พ่อตุ้ กับ แม่ป้อ ตันทกุล สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ แต่ในบันทึกเขียนลงไว้ พ.ศ. ๒๔๘๐^๓ และมี พ่อเยี่ยม และ แม่สุดใจ พรพิบูลย์ เป็นผู้ซ่อมแซม เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ รวมสินทรัพย์ทั้งหมดที่สร้าง ๔๓๘,๐๐๐ บาท

จิตรกรรมฝาผนัง

ภาพจิตรกรรมศาลาการเปรียญ

บนศาลามีภาพเขียนพุทธประวัติบนแผ่นไม้ติดไว้บนฝาเพดาน โดยหันหน้าเข้าทางศาลาการเปรียญ และอาสน์สงฆ์

^๑ สัมภาษณ์ นางสมพิศ อุณหพันธ์ุ อายุ ๖๕ปี ที่บ้านเลขที่ ๓๒ ถนน ท่าช้าง ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี (ประชาชนในพื้นที่)

^๒ สัมภาษณ์ นางรัตนา บุญยคงรัตน์ อายุ ๖๕ปี ที่บ้านเลขที่ ๔๒ ถนน มณีรัตน์ ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี (ประชาชนในพื้นที่)

^๓ สัมภาษณ์ นางนิตยา วงษ์นารี อายุ ๖๔ ปี ที่บ้านเลขที่ ๒๐/๔ ถนน รักดีการ ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี (ประชาชนในพื้นที่)

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

จากการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) ในพื้นที่ ๒ แห่ง ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้าน และกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้สังเคราะห์รายละเอียดจากการสนทนากลุ่มตามประเด็นดังนี้

ประวัติความเป็นมาและการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

การศึกษา ค้นคว้าเอกสาร งานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบริบทแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี ผู้วิจัยได้สังเคราะห์รายละเอียดจากการสนทนากลุ่ม ดังปรากฏตามประเด็น ดังนี้แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่มีมาแต่ก่อน อาทิ วัดสังกัสรัตนคีรี, วัดอุโบสถาราม วัดท่าซุง นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่ชูความเป็นประเพณีและ วิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นอย่างชัดเจน ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวในส่วนของารรู้จักวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญของชาวไทย เช่น มีกิจกรรมการตักบาตรตอนเช้าทางเรือที่มีมา ตั้งแต่สมัยอดีตและสืบสานจนถึงปัจจุบัน ตลาดเช้าริมแม่น้ำสะแกกรัง ประเพณีตักบาตรเทโว ณ เขาสะแกกรังที่เกิดขึ้นทุกเทศกาล ออกพรรษาของทุกปีโด่งดังไปทั่วภาคเหนือ เนื่องจากเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เพราะมีพระสงฆ์เดินทาง จากบันได ๔๔๙ ขั้น คล้ายเป็นการเดินทางมาจากสวรรค์เพื่อมารับบิณฑบาต ข้าวสาร ข้าวต้มลูกโยน ขนมท้องถิ่นที่นิยมทำในเทศกาลออกพรรษา ทั้งนี้จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ มากขึ้นแต่ยังคงรักษาความเป็นดั้งเดิมไว้อย่างไม่ปรุงแต่ง แต่เนื่องจากวัฒนธรรมเป็น ต้นทุนของแหล่งท่องเที่ยวตั้งแต่ในอดีตบางอย่างยังไม่ถูกนำมาใช้งาน และหลีกเลี่ยงวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาไม่ได้นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังไม่รู้จักแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานีเท่าที่ควร อาจจะเพราะสมัยก่อนเป็นเมืองปิด แต่ปัจจุบันนักท่องเที่ยววินโหวอดีดี ทำให้บริบทของแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานีสามารถสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้

๔.๒. กระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๔.๒.๑ แหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดพิชัยপুরณาราม

๔.๒.๑.๑ การศึกษากระบวนการแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ดังนี้

๑) กระบวนการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารของวัดพิชัยপুরณาราม ที่เป็นช่องทางในการสื่อสาร ข้อมูลข่าวสาร สถานที่ตั้ง ประวัติ ความเป็นมาที่สำคัญ สามารถพบและสืบค้น ได้หลากหลายช่องทาง เช่น <https://www.uticonservation.com/?p=843> เว็บไซต์ วิกิพีเดีย วัดพิชัยপুরณาราม เป็นต้น หรือสามารถสืบค้น หาผ่านระบบบนอินเทอร์เน็ต ได้อย่างสะดวก ตลอดจนถึงสามารถกำหนดเส้นทางในการเดินทางไปกลับภายในวันเดียว หรือไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงและใช้เวลาไม่มากในการเดินทางเพื่อประโยชน์ในการกำหนดเวลาในการท่องเที่ยวแต่ละที่หรือเพื่อการเดินทางกลับ รวมถึงการกำหนดสถานที่พัก และโปรแกรมการท่องเที่ยวในวันต่อไปด้วย ซึ่งจะทำให้เราสามารถกำหนดค่าใช้จ่ายตลอดระยะเวลาแห่งการท่องเที่ยวเพื่อประกอบการตัดสินใจในการมาท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดพิชัยপুরณาราม^๔ แห่งนี้

๒) กระบวนการการตลาด

กระบวนการการตลาดของวัดพิชัยপুরณาราม มีจุดขายที่สามารถวิเคราะห์ได้ในรูปแบบของวัดที่มีกลิ่นอายของความเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธ ที่มีจุดขายอันเป็นศาสนสถานภายในวัด เช่น ภาพจิตรกรรมในวิหาร ที่สร้างและประดับตกแต่งอย่างสวยงามวิจิตร ทางสถาปัตยกรรมลายไทยปั้นที่มีลงตัวทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเป็นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาสัมผัสกับบรรยากาศที่หาอยากนี้ ทำให้นักท่องเที่ยวและนักปฏิบัติธรรมต่างเลือกที่จะมายังวัดพิชัยপুরณาราม

๓) กระบวนการทำให้ความรู้

การให้ความรู้ว่าชุมชนวัดพิชัยপুরณาราม สิ่งสำคัญภายในวัด วัดพิชัยপুরณาราม เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในตัวเมืองอุทัยธานี ดังปรากฏที่รูปแบบศิลปะขององค์พระพุทธรูปชัยสิทธิ์และสถาปัตยกรรมของวิหาร ภายในโบสถ์มีงานจิตรกรรมฝาผนังให้ชมด้วย ประวัติ เดิมชื่อวัดกร่าง หากพิจารณาจากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏในโบสถ์ สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงสมัยอุทองหรืออยุธยาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น ได้รับการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้ง ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพิชัยপুরณาราม แต่ชาวบ้านนิยมเรียกโดยย่อว่าวัดพิชัย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ.๒๔๑๘ ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งน่าสนใจ พระพุทธรูปชัยสิทธิ์ หรือหลวงพ่อชัยสิทธิ์ เป็นพระพุทธรูปปางวิษณุ มีซุ้มเรือนแก้วประดับรอบองค์คล้ายกับพระพุทธรูปชินราช จ.พิษณุโลก และ

^๔ สัมภาษณ์, นายยุทธนา เขียวบุตร ไวยาวัจกรวัดพิชัยপুরณาราม วัดหนองขุนชาติ ตำบลหนองสรวง อำเภอนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

พระประธานในโบสถ์วัดไผ่ จ.ลพบุรี สันนิษฐานว่าพระพุทธรูปชัยสิทธิ์สร้างขึ้นในสมัยอู่ทองหรือต้นสมัยอยุธยา วิหารพระพุทธรูปชัยสิทธิ์ นับเป็นอาคารสมัยอู่ทองหรืออยุธยา ซึ่งมีมาก่อนกรุงศรีอยุธยา อายุกว่า ๖๐๐ ปี ปัจจุบันเหลือสถาปัตยกรรมสมัยอู่ทองเพียงสี่แห่งในประเทศไทย นอกจากที่วัดนี้แล้วมีที่โบสถ์พระศรีรัตนมหาธาตุ จ.พิษณุโลก โบสถ์วัดจอมคีรีนาคพรต จ.นครสวรรค์ และวิหารวัดไผ่ จ.ลพบุรี^๕ จุดเด่นคือ ภายในอาคารด้านหลังวิหารทำเป็นมุข ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปชัยสิทธิ์ซึ่งเป็นพระประธาน มีเสาแปดเหลี่ยมเรียงเป็นแนวยาวนำสายตาไปยังพระประธานที่ประดิษฐานอยู่ ณ อีกด้านหนึ่งของห้อง ผนังด้านยาวของวิหารมีการเจาะเป็นช่องลูกมะหวดแทนการเจาะหน้าต่างเช่นยุคหลังๆ ช่องลูกมะหวดนั้นนอกจากเป็นช่องลมเพื่อให้อากาศถ่ายเทแล้ว ยังเป็นช่องแสงที่หากลำแสงส่องผ่านไปสู่พระประธานจะช่วยเสริมให้องค์พระดูโดดเด่นสง่างามยิ่งขึ้น ด้านนอกอาคารมีเสารองรับชายคาปีกนกซึ่งมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สวยงามภาพจิตรกรรมในโบสถ์ สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖-๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ รูปแบบการเขียนต่างจากวัดอื่นๆคือผนังด้านหน้าพระประธานเขียนเป็นเรื่องพระมาลัยซึ่งเป็นพระอรหันต์องค์สำคัญขณะขึ้นไปมัสการพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่บรรจุมวยผม(จุฬาโมลี) ของพระพุทธเจ้า ผนังด้านหลังพระประธานเขียนเป็นเรื่องนรกขุมต่างๆส่วนผนังด้านข้างทั้งสองด้านเป็นเรื่องจันทโครพ เรื่องการเสด็จสู่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

๔) กระบวนการจัดการ

กระบวนการจัดการของวัดพิชัยปุณาราม มีการบริหารจัดการในรูปแบบโดยคณะสงฆ์กรมศิลปกร ร่วมกันวางแผนมีการจัดสถานที่อย่างเป็นระเบียบ มีการแบ่งพื้นที่ เช่น พื้นที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ปัตยกรรม พื้นที่ทำบุญสังฆทาน พื้นที่รับแขกเป็นต้น มีการจัดสัดส่วนในการรับผิดชอบดูแล เช่นพื้นที่บริเวณวิหารลานเจดีย์ วัดเป็นผู้วางแผน พัฒนา ก่อสร้าง และการบูรณะปฏิสังขรณ์

๕) กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดพิชัยปุณาราม

กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดพิชัยปุณาราม ได้ดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องเพราะวัดพิชัยปุณารามนั้น เป็นวัดที่มีความสวยงามตระการตาในเรื่องของสถาปัตยกรรม ที่ควรค่าแก่การมาเยี่ยมชมสักครั้งหนึ่ง กระบวนการพัฒนาจึงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ศาสนสถานในวัดก็มีการดำเนินการปฏิสังขรณ์ ซ่อมบำรุงรักษาบูรณะใหม่อยู่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เชิงรุกก็จะมีโครงการประชาสัมพันธ์เชิงลึกเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ของวัดอยู่ตลอดเวลา มีการกำหนดการจัดงานหรือพิธีกรรมต่างๆ และมีการกิจกรรมประจำปีก่อพระเจดีย์ทราย กิจกรรมขนดินเข้าวัดในช่วงเทศกาลสงกรานต์^๖

๔.๒.๒ แหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดธรรมโฆษก (โรงโค)

^๕ สัมภาษณ์, พระครูอุทัยกาญจนคุณ. เจ้าอาวาสวัดพิชัยปุณาราม ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

^๖ นางวิจิตา การสมทบ. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอุทัยธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

๔.๒.๒.๑ การศึกษากระบวนการแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

ดังนี้

๑) กระบวนการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารของวัดธรรมโฆษ (โรงโค) ที่เป็นช่องทางในการสื่อสาร ข้อมูลข่าวสาร สถานที่ตั้ง ประวัติ ความเป็นมาที่สำคัญ สามารถพบและสืบค้น ได้หลากหลายช่องทาง เช่น <https://www.uticonservation.com/?p=843> เว็บไซต์ วิกิพีเดีย วัดธรรมโฆษ เป็นต้น หรือสามารถสืบค้น หาผ่านระบบบนอินเทอร์เน็ต ได้อย่างสะดวก ตลอดจนถึงสามารถกำหนดเส้นทางในการเดินทางไปกลับภายในวันเดียว หรือไปท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงและใช้เวลาไม่มากในการเดินทางเพื่อประโยชน์ในการกำหนดเวลาในการท่องเที่ยวแต่ละที่หรือเพื่อการเดินทาง กลับ รวมถึงการกำหนดสถานที่พัก และโปรแกรมการท่องเที่ยวในวันต่อไปด้วย ซึ่งจะทำให้เราสามารถ กำหนดค่าใช้จ่ายตลอดระยะเวลาแห่งการท่องเที่ยวเพื่อประกอบการตัดสินใจในการมาท่องเที่ยวเชิง อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดธรรมโฆษ แห่งนี้

๒) กระบวนการการตลาด

กระบวนการการตลาดของวัดธรรมโฆษ มีจุดขายที่สามารถวิเคราะห์ได้ในรูปแบบของวัด ที่มีกลิ่นอายของความเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธ ที่มีจุดขายอันเป็นศาสนสถานภายในวัด เช่น ภาพ ที่สร้างและประดับตกแต่งอย่างสวยงามวิจิตร ทางสถาปัตยกรรมลายไทยปั้นที่มีลงตัวทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเป็นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาสัมผัสกับบรรยากาศที่หายากนี้ ทำให้นักท่องเที่ยวและนักปฏิบัติธรรมต่างเลือกที่จะมายังวัดธรรมโฆษ

๓) กระบวนการทำให้ความรู้

การให้ความรู้ว่าชุมชนวัดธรรมโฆษ สิ่งสำคัญภายในวัดธรรมโฆษ เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในตัวเมืองอุทัยธานี ดังปรากฏที่จิตรกรรมในวิหารเป็นจิตรกรรมแบบไทยประเพณี เขียนด้วยสีฝุ่นผสม กาว บนผนังที่มีการเตรียมรองพื้น ลักษณะการเขียนสีบาง พื้นแกหลังเป็นสีอ่อน ฝีมือช่างประณีตงดงาม สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในราวสมัยรัชกาลที่ ๔ การเขียนภาพเทพชุมนุม มีลักษณะคล้ายกับภาพเทพชุมนุมในจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดอุโปสถาราม จากลักษณะและรูปแบบของการเขียนภาพ สันนิษฐานว่าเขียนโดยช่างท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลในการเขียนภาพจากช่างหลวง(ช่างที่มาจากรัตนโกสินทร์) การเขียนภาพจิตรกรรมจะเขียนเกี่ยวกับเรื่อง พุทธประวัติ เทพชุมนุม การก่อสร้าง ลักษณะการก่อสร้างคล้ายวิหารแต่ระดับพื้นต่ำกว่าเล็กน้อย ภายในอุโบสถมีพระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางสะดุ้งมารและที่สำคัญ คือ มีภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธรูปค์ ด้านหลังพระประธานเป็นตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ ด้านหน้าเป็นตอนมารผจญส่วนด้านข้างเป็นภาพ

เทพ ชูมนุมสลัปปัตยศ พื้นบนเป็นเครื่องไม้มีลวดลายดอกประจำยามเรียงราย โดยทั่ว พื้นล่างปูด้วย^๗ เครื่องซีเมนต์ ภายนอกหน้าบันซุ้มประตูและหน้าต่างมีปูนปั้นลวดลายเครือเถาเหมือนวิหาร กำแพง อุโบสถก่อต่อเนื่องกับ ฐานวิหาร หลังอุโบสถมีซุ้มสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป

๔) กระบวนการจัดการ

กระบวนการจัดการของวัดธรรมโฆษก มีการบริหารจัดการในรูปแบบโดยคณะสงฆ์ มีการแบ่งพื้นที่ เช่น พื้นที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ปฎิหารกรรม พื้นที่ทำบุญสังฆทาน พื้นที่รับแขกเป็นต้น มีการจัดสัดส่วนในการรับผิดชอบดูแล เช่นพื้นที่บริเวณวิหารลานเจดีย์ วัดเป็นผู้วางแผน พัฒนา ก่อสร้าง และการบูรณะปฏิสังขรณ์

๕) กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดธรรมโฆษก

กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดธรรมโฆษก ได้ดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องเพราะวัดธรรมโฆษกนั้น เป็นวัดที่มีสถาปัตยกรรมเก่าแก่ ที่ควรค่าแก่การมาเยี่ยมชมสักครั้งหนึ่ง กระบวนการพัฒนาจึงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ศาสนสถานในวัดก็มีการดำเนินการปฏิสังขรณ์ ซ่อมบำรุงรักษาบูรณะใหม่อยู่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

๔.๒.๓ แหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดอุโปสถาราม (โบสถ์)

๔.๒.๓.๑ การศึกษากระบวนการแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

ดังนี้

๑) กระบวนการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารของวัดอุโปสถาราม ที่เป็นช่องทางในการสื่อสาร ข้อมูลข่าวสาร สถานที่ตั้ง ประวัติ ความเป็นมาที่สำคัญ สามารถพบและสืบค้น ได้หลากหลายช่องทาง เช่น <https://www.paiduaykan.com/travel> เว็บไซต์ วิกิพีเดีย วัดอุโปสถาราม เป็นต้น หรือสามารถสืบค้น หาผ่านระบบบนอินเทอร์เน็ต แอปพลิเคชันอื่นๆ ได้อย่างสะดวก ตลอดจนถึงสามารถกำหนดเส้นทางในการเดินทางไปกลับภายในวันเดียว หรือไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงและใช้เวลาไม่มากในการเดินทางเพื่อประโยชน์ในการกำหนดเวลาในการท่องเที่ยวแต่ละที่ หรือเพื่อการเดินทางกลับ รวมถึงการกำหนดสถานที่พัก และโปรแกรมการท่องเที่ยวในวันต่อไปด้วย ซึ่งจะ ทำให้เราสามารถกำหนดค่าใช้จ่ายตลอดระยะเวลาแห่งการท่องเที่ยวเพื่อประกอบการตัดสินใจในการมาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ ของจังหวัดอุทัยธานี แห่งนี้

๒) กระบวนการการตลาด

กระบวนการการตลาดของวัดอุโปสถาราม มีจุดขายที่สามารถวิเคราะห์ได้ในรูปแบบของวัด ที่มีกลิ่นอายของความเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธ ที่มีจุดขายอันเป็นศาสนสถานภายในวัด เช่น ภาพ

^๗ สัมภาษณ์, พระมหาโอภาส โอภาโส. เจ้าอาวาสวัดธรรมโฆษก ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

จิตรกรรมในโบสถ์ มณฑปแปดเหลี่ยม ที่สร้างและประดับตกแต่งอย่างสวยงามวิจิตร ทางสถาปัตยกรรม ภายใต้มงกุฎที่มีลวดลายทั้งภายในและภายนอก ภายใต้ธรรมชาติริมคลองที่สดชื่น ไปด้วยกลิ่นอายของความสงบร่มรื่น และตอนเช้าๆ สามารถใส่บาตรทางน้ำ ซึ่งเป็นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาสัมผัสกับบรรยากาศที่หาอยากนี้ ทำให้นักท่องเที่ยวและนักปฏิบัติธรรมต่างเลือกที่จะมายังวัดอุโปสถาราม แห่งนี้เป็นอันดับต้นๆ จึงสร้างรายได้ในการท่องเที่ยว แก่ชาวบ้าน ตลาดเช้า ลานสะแกกรังมีไม่น้อย

๓) กระบวนการให้ความรู้

การให้ความรู้ว่าชุมชนวัดอุโปสถารามด้านประวัติศาสตร์ และสิ่งสำคัญภายในวัด วัดสร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๓๒๔ วางแผนผังเป็นฐานไพทียกสูง ก่ออิฐถือปูน หลากรูปแบบ สร้างเรียงไว้ทางทิศตะวันตก ด้านริมแม่น้ำเป็นแบบอย่างของการสร้างวัด ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รัตนโกสินทร์ตอนต้นภายในพระอุโบสถมีพระพุทธรูปนั่ง หรือพระพุทธรูปเจ้า ๕ องค์เป็นประธานมีจิตรกรรมฝาผนังเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติและเทพชุมนุมตามแบบประเพณีนิยมสมัยรัชกาลที่ ๓ ส่วนพระวิหารมีพระพุทธรูปยืน ๓ องค์เป็นประธาน มีจิตรกรรมฝาผนัง เขียนเล่าเรื่องพระอสีติมหาสาวก พระภิกษุสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูปอสุภกรรมฐาน ๑๐ ซากศพในสภาพต่างๆ ซึ่งกำหนดเป็นอารมณ์กรรมฐาน ๑๐ อย่างพุทธประวัติและพระมาลัย แสดงถึงคตินิยมในเรื่องพระสงฆ์พัฒนาขึ้นมาเทียบเท่าความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์และพระนิพพานรายละเอียดของภาพเป็นรูปบ้านเรือนเรือกลไฟการแต่งกายของผู้คนแบบตะวันตกที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ ๕ ไปแล้วส่วนผนังด้านนอกด้านหน้าพระวิหารเขียนเป็นภาพเรื่อง นมัสการรอยพระพุทธรูปบาทสระบุรีเป็นประเพณีนิยมของประชาชนในกลุ่มน้ำภาคกลางที่ถือปฏิบัติทุกปีสืบต่อมาจากพระราชประเพณีของพระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาออกจากรัตนบุรียังมีมณฑปแปดเหลี่ยมสร้างต่อฐานไพทีด้านริมน้ำออกไปใช้เป็นที่ไว้ศพและอัฐิพระครูสุนทรมุณี จันทรอดีตเจ้าคณะจังหวัดแพะโบสถ์น้ำสร้างขึ้นในคราวรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๔๔ และใช้ประกอบพิธีกรรมชาวพุทธที่มีวิถีชีวิตเป็นชาวแพ และหอประชุมอุทัยธรรมสภาสร้างด้วยไม้สักเป็นศาลาสักขนาดใหญ่ ๒ ชั้นใต้ถุนสูงชั้นล่างปูนชั้นบนทึบฝาผนังเป็นเพ็ชรมีใช้เป็นที่หอสดมนต์ศาลาการเปรียญและหมู่กุฏิพระสงฆ์^๔

๔) กระบวนการจัดการ

กระบวนการจัดการของวัดอุโปสถาราม มีการบริหารจัดการในรูปแบบโดยคณะสงฆ์ กรมศิลปกร ร่วมกันวางแผนมีการจัดสถานที่อย่างเป็นระเบียบ มีการแบ่งโซน เช่น โซนในการค้าขาย โซนสถานที่พักผ่อน โซนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โซนเยี่ยมชม สถานปัตยกรรม โซนทำบุญสังฆทาน โซนรับแขก เป็นต้น มีการจัดสัดส่วนในการรับผิดชอบดูแล เช่นพื้นที่บริเวณวิหารลานเจดีย์ วัดเป็นผู้วางแผนพัฒนา ก่อสร้าง และบูรณะ ส่วนพื้นที่การค้าขาย การจัดภูมิทัศน์ ร้านค้าขายของ เป็นส่วนของ

^๔ สัมภาษณ์, พ.อ. จเร ศรีสุก. มัคคุเทศน์จิตอาสา ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๖.

ชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล พร้อมกันนี้จังหวัดอุทัยธานียังมีการวางแผนในการพัฒนาส่วนของเส้นทาง ถนน ภูมิทัศน์เพื่อเป็นสถานที่น่าท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้นเป็นต้น^๙

๕) กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ

กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธวัดอุโบสถาราม ได้ดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องเพราะวัดอุโบสถาราม หรือวัดโบสถ์ นั้นเป็นวัดที่นักท่องเที่ยวทั่วประเทศให้การยอมรับว่ามีความสวยงามตระการตาในเรื่องของสถาปัตยกรรม ที่ควรค่าแก่การมาเยี่ยมชมสักครั้งหนึ่ง กระบวนการพัฒนาจึงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางเส้นทางการเดินทางที่หน่วยราชการให้ความสำคัญขยายความกว้างออกเป็นถนนสี่เลน ศาสนสถานในวัดก็มีการดำเนินการปฏิสังขรณ์ ซ่อมบำรุงรักษาบูรณะใหม่อยู่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เชิงรุกก็จะมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์เชิงลึกเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ของวัดอยู่ตลอดเวลา มีการกำหนดการจัดงานหรือพิธีกรรมต่างๆ อย่างชัดเจน มีการเผยแพร่โดยใช้สื่อโฆษณาประเภทใบปลิว ช่องทางไลน์เดี่ยวและกลุ่ม ผ่านระบบออนไลน์ เช่น บน Facebook ของวัด แอปพลิเคชันต่างๆ ตามช่องทางในระบบออนไลน์^{๑๐}

๔.๒.๔ แหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดขวิด

๔.๒.๔.๑ การศึกษากระบวนการแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

ดังนี้

๑) กระบวนการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารของวัดขวิด ที่เป็นช่องทางในการสื่อสาร ข้อมูลข่าวสาร สถานที่ตั้ง ประวัติ ความเป็นมาที่สำคัญ หรือสามารถสืบค้น หาผ่านระบบบนอินเทอร์เน็ต แอปพลิเคชันอื่นๆ ได้ และสามารถสืบค้นข้อมูลเชิงลึกจากวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม (วัดทุ่งแก้ว) ตลอดจนถึงสามารถกำหนดเส้นทางในการเดินทางไปกลับภายในวันเดียว หรือไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงและใช้เวลาไม่มากในการเดินทางเพื่อประโยชน์ในการกำหนดเวลาในการท่องเที่ยวแต่ละที่ หรือเพื่อการเดินทางกลับ รวมถึงการกำหนดสถานที่พัก และโปรแกรมการท่องเที่ยวในวันต่อไปด้วย ซึ่งจะทำให้เราสามารถกำหนดค่าใช้จ่ายตลอดระยะเวลาแห่งการท่องเที่ยวเพื่อประกอบการตัดสินใจในการมาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ ของจังหวัดอุทัยธานี แห่งนี้

๒) กระบวนการการตลาด

กระบวนการการตลาดของวัดขวิด มีจุดขายที่สามารถวิเคราะห์ได้ในรูปแบบของวัดที่มีกลิ่นอายของความเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธ ที่มีจุดขายอันเป็นศาสนสถานภายในวัด เช่น อุโบสถวัดขวิด

^๙ สัมภาษณ์, พระครูอุเทศธรรมโฆสิต. เจ้าอาวาสวัดอุโบสถาราม ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๖.

^{๑๐} สัมภาษณ์, นายเพลินเพชร หมั่นมาก. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสะแกกรัง ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

ซึ่งอยู่ภายในตลาดสด และเป็นสถานที่เก่าแก่ที่ยังหลงเหลืออยู่เป็นอนุสรณ์ให้กับคนอุทัยธานีได้เรียนรู้วิถีวัฒนธรรมเชิงพุทธ

๓) กระบวนการให้ความรู้

การให้ความรู้ที่ชุมชนวัดชวิด ด้านประวัติศาสตร์ และสิ่งสำคัญภายในวัด โบสถ์วัดชวิด โบราณสถานแห่งเดียวของ วัดชวิด ตั้งอยู่ในตลาดสะแกกรัง จ.อุทัยธานี โบราณสถานวัดชวิด ปัจจุบันเหลือร่องรอยเป็นอุโบสถร้างไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา หลังจากเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ใหญ่ในตลาดสะแกกรัง ในปีพ.ศ. ๒๔๗๘ แม้ว่าวัดชวิดจะไม่ได้ได้รับความเสียหายจากเหตุเพลิงไหม้ แต่ทางราชการมีความจำเป็นต้องจัดผังเมืองใหม่เพื่อสร้างตลาดและบ้านเรือนที่อยู่อาศัย มีการตัดถนนผ่านที่ดินของวัดชวิดถึง ๓ ด้าน คือถนนศรีอุทัย ถนนมหาราช และถนนสะแกกรัง ทางราชการจึงให้ย้ายพระสงฆ์ในไปจำพรรษาในวัดทุ่งแก้ว และในทางการปกครองของคณะสงฆ์วัดชวิดก็ถูกยุบรวมเข้าไปอยู่กับวัดทุ่งแก้ว วัดชวิดเดิมในตลาดสะแกกรังถูกทิ้งร้าง ปัจจุบันเหลือเพียงอุโบสถตั้งอยู่กลางตลาดสดสะแกกรัง ส่วนวัดทุ่งแก้วเมื่อรับเอาวัดชวิดเข้ามารวมด้วยก็เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ (มณี แปลว่า แก้ว กปิฏฐ แปลว่า มะขวิด)^{๑๑}

๔) กระบวนการจัดการ

กระบวนการจัดการของวัดชวิด มีการบริหารจัดการในรูปแบบโดยคณะสงฆ์ กรมศิลปกรร่วมกันวางแผนมีการจัดสถานที่อย่างเป็นระเบียบ มีการแบ่งโซน เช่น โซนในการค้าขาย โซนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ สถาปัตยกรรม เป็นต้น มีการจัดสัดส่วนในการรับผิดชอบดูแล เช่น พื้นที่บริเวณอุโบสถวัดชวิด อยู่ในความดูแลวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม เทศบาลเมืองอุทัยธานี สำนักงานพระพุทธศาสนาสนาจังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดอุทัยธานี

๕) กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ

กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธวัดชวิด ได้ดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องเพราะวัดชวิด สถาปัตยกรรมที่ควรค่า กระบวนการพัฒนาจึงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งทางเส้นทางการเดินทางที่หน่วยราชการให้ความสำคัญโดยจังหวัดอุทัยธานี จัดโครงการเข้าวัดฟังธรรมวันธรรมสวนะไหว้พระวัดชวิด (ร้าง) จังหวัดอุทัยธานี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๖ ภายใต้แนวคิด "ครอบครัวหิ้วตะกร้า ศรีท้าวอิมบุญ อุดหนุนชุมชน" เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ร่วมกิจกรรมทำบุญฟังธรรม ในวันธรรมสวนะ ยึดมั่นในหลักพระพุทธศาสนา และตระหนักถึงคุณค่าของโบราณสถานอันเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการขับเคลื่อนสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรมด้วยการบ่มเพาะปลูกจิตสำนึกรักหวงแหนศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาติ^{๑๒}

^{๑๑}สัมภาษณ์, พระปลัดภาณุวัฒน์ ฐานิสโร. เลขานุการวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

^{๑๒}สัมภาษณ์, พระครูอุปกิตปริยัติโสภณ. เจ้าอาวาสวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

๔.๒.๕ แหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง วัดธรรมโศภิต (โค่ง)

๔.๒.๕.๑ การศึกษากระบวนการแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ดังนี้

๑) กระบวนการสื่อสาร

กระบวนการสื่อสารของวัดธรรมโศภิต (โค่ง) ที่เป็นช่องทางในการสื่อสาร ข้อมูลข่าวสาร สถานที่ตั้ง ประวัติ ความเป็นมาที่สำคัญ สามารถพบและสืบค้น ได้หลากหลายช่องทาง เช่น <http://www.watthasung.com/wat/viewthread.php?tid=๒๗๔๘> หรือสามารถสืบค้น หาผ่านระบบบนอินเทอร์เน็ต แอปพลิเคชันอื่นๆ ได้อย่างสะดวก ตลอดจนยังสามารถกำหนดเส้นทางในการเดินทางไปกลับภายในวันเดียว หรือไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงและใช้เวลาไม่มากในการเดินทางเพื่อประโยชน์ในการกำหนดเวลาในการท่องเที่ยวแต่ละที่หรือเพื่อการเดินทางกลับ รวมถึงการกำหนดสถานที่พัก และโปรแกรมการท่องเที่ยวในวันต่อไปด้วย ซึ่งจะทำให้เราสามารถกำหนดค่าใช้จ่ายตลอดระยะเวลาแห่งการท่องเที่ยวเพื่อประกอบการตัดสินใจในการมาท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ ของจังหวัดอุทัยธานี แห่งนี้

๒) กระบวนการการตลาด

กระบวนการการตลาดของวัดธรรมโศภิต (โค่ง) มีจุดขายที่สามารถวิเคราะห์ได้ในรูปแบบของวัดที่มีกลิ่นอายของความเป็นวัฒนธรรมเชิงพุทธวิถีพุทธที่มีจุดขายอันเป็น อัตลักษณ์ คือ แหล่งท่องเที่ยวทางศาสนสถานที่สำคัญภายในวัดประกอบด้วย ศาลาการเปรียญ กุฏิเก่าทรงไทย ศาสนสถานภายในวัดที่สร้างและประดับตกแต่งอย่างสวยสดงดงาม ทางสถาปัตยกรรมลายไทยปั้นที่มีลงตัวทั้งภายในและภายนอก วังมัจฉาเป็นที่ให้อาหารปลาภายใต้ธรรมชาติริมคลองที่สดชื่น ไปด้วยกลิ่นอายของความสงบร่มรื่น ทำให้นักท่องเที่ยวเลือกที่จะมายังวัดธรรมโศภิต (โค่ง) แห่งนี้เป็นอันดับต้นๆ จึงสร้างรายได้ในการท่องเที่ยว แก่ชาวบ้าน และตลอดเส้นทางมายังวัดแห่งนี้

๓) กระบวนการทำให้ความรู้

การให้ความรู้ที่ชุมชนวัดชีวิต ด้านประวัติศาสตร์ และสิ่งสำคัญภายในวัด ศาลาการเปรียญเป็นศาลาไม้ทรงไทย ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตัวศาลาสร้างด้วยไม้สักเป็นส่วนใหญ่ หน้าบันแกะสลักลวดลายลึกลับเป็นภาพ พระพุทธองค์ปางปาไลไลยก์ ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นตอนปฐมเทศนา เชิงชายโดยรอบเป็นไม้ฉลุลาย หลังคามุงกระเบื้อง ลดหล่นเป็นสองชั้น บนศาลามีภาพเขียนพุทธประวัติ บนแผ่นไม้ติดไว้บนฝาเพดาน โดยหันหน้าเข้าทางศาลาการเปรียญ และอาสน์สงฆ์

๔) กระบวนการจัดการ

กระบวนการจัดการของวัดธรรมโศภิต (โค้ง) มีการบริหารจัดการในรูปแบบโดยคณะสงฆ์ ร่วมกันวางแผนมีการจัดสถานที่อย่างเป็นระเบียบ เช่นพื้นที่บริเวณวิหารลานเจดีย์ วัดเป็นผู้วางแผน พัฒนา ก่อสร้าง บำรุง และการจัดภูมิทัศน์

๕) กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธ

กระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีพุทธวัดขวิด ได้ดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องเพราะวัดธรรมโศภิต (โค้ง) การจัดการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีเชิงพุทธ ด้านกิจกรรมภายในวัด เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพราะทุกๆ วัด ก็จะมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว โดยเฉพาะวัดใดที่มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ มีความสำคัญและเก่าแก่ ก็จะมีผู้คนให้ความศรัทธานับถือเป็นจำนวนมาก และจะช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวให้มีความเจริญเติบโตเพิ่มมากขึ้น ก็มีอีกมากมาย เช่น งานประจำปีของวัด การจัดปฏิบัติธรรมประจำปี หรือสร้างกิจกรรมขึ้นในช่วงเทศกาลหรือวันหยุด เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชม อีกทั้งยังเป็นการให้โอกาสแก่เยาวชนและคนในชุมชนได้พัฒนาทักษะและกระตือรือร้นในการหารายได้

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมุ่งเน้นการสัมภาษณ์พระสงฆ์ ผู้นำชุมชนในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานท่องเที่ยวและการกีฬาประจำจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มชาวบ้าน และกลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ การพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้สังเคราะห์รายละเอียดจากบทสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มย่อย ดังปรากฏตามประเด็น ดังนี้

กระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ส่วนใหญ่แหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จะเป็นวัดและแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ส่วนในอำเภอเมืองการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังจะเป็นบ้านเรือน้ำแข็งเปรียบเสมือนแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากมีแม่น้ำสำคัญล้อมรอบอยู่ทั้งสองฝั่งของพื้นที่ เป็นวิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง ในขณะนี้มีการพัฒนาในการทำ โฮมสเตย์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเมืองมีไม่มาก เพราะจังหวัดอุทัยธานีเป็นพื้นที่เล็กเป็นเมืองเรียบง่ายสบาย ๆ และเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถขยายเมืองไปได้อีกเช่น วิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง สถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่ คือ วัด เนื่องจากเป็นเมืองที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจุดที่เป็นไฮไลท์ คือวัดท่าซุง เพราะปีหนึ่งมีคนมากราบไหว้ท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก, วัดสังกัสรัตนคีรี มีหลวงพ่อพุทธมงคลศักดิ์สิทธิ์เป็นพระคู่บ้านคู่เมือง, สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกที่จุดชมวิวมองไปถึงอำเภออื่น ๆ มงกุฎมัทศัน ด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ก็เหมือนกับจังหวัดภาคกลางทั่วไปตลาดก็จะเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนหมู่บ้านด้านนอกก็จะเป็นชาวไทยส่วนใหญ่ แต่วัฒนธรรมที่เห็นเด่น ก็คือวิถีชีวิตชาวแพริมแม่น้ำสะแกกรัง การพัฒนาจุดเด่นของสถานที่ที่ไม่เหมือนใครเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ถึงการดำรงวิถีชีวิตของชาวแพในการประกอบอาหาร

จากปลาที่หาได้ นำปลามาทำปลาอย่างด้วยวิธีโบราณ งานประเพณีต่าง ๆ วัดอุโปสถาราม หรือวัดโบสถ์ ที่เป็นวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสะแกกรัง และวัดสังกัสรัตนคีรีเป็น วัดที่มีประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ เป็นประเพณีสำคัญในวันออกพรรษาของจังหวัดอุทัยธานี มีงาน ประจำปีที่ยิ่งใหญ่ ในปัจจุบัน มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยมีถนนคนเดินตรงโรงพยาบาลเย็นวันเสาร์ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวอำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี โดยการนำสินค้าพื้นเมืองมาขาย แต่งกายย้อนยุคให้คงสภาพความดั้งเดิมของชุมชน อีกทั้งยังมีตลาดยามเช้าริมแม่น้ำสะแกกรัง ให้ นักท่องเที่ยวตักบาตรพระริมน้ำ และจับจ่ายของกินที่เป็นของชาวบ้านในชุมชนอำเภอเมืองอุทัยธานีอย่างแท้จริงในยามเช้าอีกด้วย

สภาพแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การชิววัฒนธรรมกับสถานที่วัฒนธรรมเป็นประสบการณ์การกระทำของเรา แต่ที่มีปัญหาคือสถานที่ เราจะทำเกี่ยวกับบ้านเรือนที่มีอยู่ บางจุดที่มีการเสื่อมโทรม เราจะปรับปรุงมันแบบไหนมันควรปรับปรุงเป็นวิถีชีวิตเดิมหรือไม่ เราจะคงขายแบบเก่า ถ้าถามว่าเข้ามาในเมืองอุทัยเราจะขายรูปลักษณะเมือง ศิลปวัฒนธรรมของเรา ความหลากหลายของวิถีชีวิต เราก็ต้องมีจุดเด่น การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันดีไหม ไม่แตกแยกแตกต่างดีไหม จะทำให้บ้านเมืองน่าดูขึ้น นี่คือนโยบายที่เมืองอุทัยธานีมี และยังคงเอาไว้ได้ ซึ่งมันทำให้ไม่เหมือนกับที่อื่น ส่วนที่มีความแตกต่าง ก็คือวัฒนธรรมไทย-จีน ที่มียาวนาน ตลาดเช้า ตลาดเป็นวิถีดั้งเดิมของคนอุทัยธานี สถานที่มีจุดแข็งก็จะเป็นวัด ตลาด แพ นอกจากนี้ในอนาคตก็ยังไม่รู้ ไม่แน่ใจว่าจะอยู่แบบนี้ได้นานแค่ไหน ถ้าหมดยุคของคนสมัยก่อนแล้วไม่มีคนสืบทอด ความเป็นอยู่ดั้งเดิมก็จะหายไปเรื่อย ๆ ไม่รู้ว่ามันจะดีหรือไม่ดีถ้ามันไม่มีเสน่ห์แบบนี้แล้ว คนก็จะน้อยลง แต่ถ้าคนรุ่นใหม่อนุรักษ์ไว้แบบเดิมก็จะดีขึ้นเรื่อย ๆ ความต่างที่ยังคงเห็นเด่นชัดเรือนแพ ชุมชนบริเวณแม่น้ำสะแกกรัง เพราะส่วนใหญ่วิถีชีวิตคนที่เขาอยู่แพ อาศัยบนแพ เป็นแพที่มั่งคั่งแบบจดทะเบียนบ้าน บ้านเลขที่ขายวิถีชีวิตความเป็นอยู่อุทัยธานี ตึกเก่า ๆ บ้านเก่า ๆ เขาก็ยังไม่ปรับปรุงเป็นตึกยุคสมัยใหม่เขาก็ยังรักษาอยู่เหมือนเดิมของเก่า ร้านกาแฟเก่า คือทุกอย่างส่วนใหญ่จะเป็นคนรุ่นเก่าที่ยังทำอยู่คนรุ่นใหม่บางที่เขาก็มาต่อยอด นอกจากนี้บางที่ร้านใหม่ ก็เกี่ยวข้องกับ ทำร้านกาแฟขึ้นมาใหม่ขึ้นมาใหม่ เพราะว่าบางที่เขาก็ทำร้านร่วมสมัย สมัยใหม่ด้วยแล้วก็ดึงบรรยากาศเก่ามาด้วย อย่างร้านกาแฟที่ใกล้ กับแม่น้ำสะแกกรัง ถ้าเรามองถึงในแง่ของแหล่งท่องเที่ยว ถ้ามองจากภายนอกอาจจะมองว่าแพ ไม่มี ความต่างกันเลย เพราะคนส่วนใหญ่ ยิ่งถ้าเป็นวัยรุ่น จะมองว่าก็วัด เหมือนกับที่อื่นทั่ว ๆ ไป แต่ถ้าได้มาสัมผัสด้วยตัวเองแล้ว จะรู้ว่าแต่ละแหล่งท่องเที่ยวมีความเป็นเอกลักษณ์ของตัวเองสูงมาก ไม่ว่าจะ เป็นวัดต่าง ๆ ที่มีตำนานมีเรื่องเล่ามาช้านาน บรรยากาศโดยรวม แพริมน้ำที่หาได้ยากแล้วในประเทศไทย ที่ยังคงวิถีชีวิตแบบเดิม ๆ ให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัส การต้อนรับของคนในชุมชนทุกคน ล้วนมีใจที่เป็นมิตรต่อคนทั่วไปอย่างเห็นได้ ไม่แปลกที่คนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า เมืองอุทัยธานี คือเมืองปิด

ความร่วมมือของชุมชนท้องถิ่นต่อแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การร่วมมือคือ ใช้ประชาชนเป็นตัวขับเคลื่อน โดยต้องการที่จะธำรงความเป็นวิถีของอุทัยธานีไว้ให้เหมือนเดิมมากที่สุด เช่น การใช้ชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง ก็ยังคงอยู่ การเลี้ยงปลาแรดในกระชัง มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงปลาทาบทิมในกระชัง และทำมาขายให้แก่คนทั่วไปในตลาดตอนเช้า หรือส่งตามริสอร์ทเพื่อทำมาประกอบอาหารให้แก่ภัตตาคารท่องเที่ยว อีกทั้งยังมีการเปิดร้านอาหารที่ใช้วัตถุดิบที่เกี่ยวกับของที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อให้ชาวบ้านได้มีรายได้เพิ่มขึ้น การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คนในชุมชนไม่ลุกขึ้นมาทำอะไรเอง การท่องเที่ยวแบบใหม่ต้องให้คนในชุมชนยื่นด้วยตนเอง ต้องให้คนในชุมชนมีสิทธิ์ออกเสียง มีส่วนร่วมตั้งแต่แรก มีสิทธิ์ออกความเห็นต่อชุมชนต่อการท่องเที่ยว โดยให้คนในชุมชนแต่ละชุมชนฟื้นฟูวิถีชีวิตของตัวเองที่มีและเริ่มหาไปให้ได้ ให้เด็กเรียนรู้ ถ้าเด็กไม่รู้ดีดีมันก็จะไม่รู้สิกรักชุมชน และในการพัฒนาของเรามุ่งเน้นจากอดีตถึงอนาคต ให้เขาไปถ่ายทอด พอเขาเข้าใจวิถีชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในท้องถิ่นต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมดี คนในชุมชนต่าง ๆ ใจดี ต้อนรับนักท่องเที่ยวแบบยิ้มแย้ม แจ่มใส คนที่มาก็จะประทับใจ ยังคงความเป็นตัวตนแบบเดิมที่เห็นได้ชัดก็คือตลาดริมน้ำชาวแพสะแกกรัง คือเขาก็จะดึงชาวบ้าน มาขายของที่ตลาดริมน้ำเขาก็จะรณรงค์ให้ขายของทางเรือ พายเรือขายของแล้วก็ชาวแพที่ทำปลากระชัง ปลาตากแห้ง เพราะอำเภอเมือง อุทัยธานี คือบ้านเกิดรวมถึงจังหวัดอุทัยธานีเลยก็ได้ ทำให้คนในชุมชนเต็มใจช่วยกันพัฒนาส่งเสริมให้แหล่งท่องเที่ยวริมน้ำ นักท่องเที่ยวเกิดความประทับใจรวมการผลิตสินค้าต่าง ๆ หรือการบริการต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว

๔.๓. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา

๔.๓.๑ แนวทางการพัฒนาบริบทด้านพื้นที่

แนวทางการพัฒนาศาสนสถาน ในการพัฒนาศาสนสถานของวัดที่จะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นั้น ควรเริ่มจากการพัฒนาสถานที่ให้เป็นสถานที่ที่ร่มรื่นเพื่อให้บริการกับพุทธศาสนิกชน และเหมาะแก่การท่องเที่ยวมีบรรยากาศที่ดี เป็นมิตร แล้วบางที่สามารถที่จะให้ความรู้ต่างๆ รวมไปถึงการแผ่ความรู้ในเชิงพุทธเข้ามาสอดแทรกเพื่อที่จะให้เป็น “คติธรรม” ในการให้ความรู้ อาจจะเป็นการติดป้ายต่างๆ เกี่ยวกับหลักธรรม หรืออาจจะทำเป็นลักษณะของภาพจิตรกรรม เพื่อดึงดูดให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งทั้งนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในอีกทางหนึ่งและควรมีการจัดให้มีการให้ข้อมูลข่าวสารกับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจุดต่างๆ ของบริเวณวัด มีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์เกี่ยวกับสภาพต่างๆ ภายในวัด และนอกจากนี้ ควรจัดให้มีการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อบริการให้นักท่องเที่ยวที่จะได้มาพักผ่อนหย่อนใจอย่างเต็มที่ มีการให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปและวรรณคดีไทยไปพร้อมๆ เช่น วัดอุโปสถาราม มีเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จประพาสต้น ของรัชกาลที่ ๕ ควรมีการจัดสรรที่สำหรับขายสินค้าให้เป็นสัดส่วนที่

เหมาะสมสะดวกในการซื้อหาและเรียบบร้อย ทำบริเวณวัดให้ดูร่มเย็นมีที่พักหรือร่มเงาไม้สำหรับหลบร้อน มีศูนย์อาหารเป็นสัดส่วนเหมาะสมและแยกมาต่างหาก มีห้องน้ำและมีเพียงพอกับความตามต้องและนักท่องเที่ยว อีกทั้งบริเวณวัดควรมีคนทำความสะอาดประจำทั้งวันคอยดูแลเฉพาะจุดนอกแต่ละที่ ในบริเวณวัด มีตำรวจท่องเที่ยวที่คอยสอดส่องดูแลนักท่องเที่ยวที่นำมาท่องเที่ยวภายในบริเวณวัดให้ปลอดภัย

สรุปแนวทางการพัฒนาศาสนสถาน ควรให้เป็นสถานที่ร่มรื่นกับผู้คน เหมาะแก่การท่องเที่ยว มีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ เกี่ยวกับสภาพต่างๆ ภายในวัด มีจัดสรรที่สำหรับขายสินค้าให้เป็นสัดส่วนที่เหมาะสมสะดวก ให้วัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีการพัฒนาอยู่ตลอดเวลา

แนวทางการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากร บุคลากรของวัดที่ดี ควรมีการพัฒนาตัวเองโดยการทำตัวเองให้มีสุขภาพอนามัย สร้างความสะอาด ไม่สกปรก ไม่มีกลิ่นเหม็น กลิ่นตัว เสื้อผ้า นั้นต้องสะอาดด้วยและแต่งตัวให้เรียบบร้อยเป็นคนที่พูดไพเราะและเป็นประโยชน์แก่การทำงานด้วย ถ้ามีคนมาถามอะไรก็ต้องมีความรู้และตอบได้เกือบทุกเรื่องที่มีผู้มาถาม และมีมารยาทที่ดี มีอัธยาศัยที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส คู่มือเส้นที่พูดจามีหางเสียง บุคลากรที่ทำหน้าที่ในการภายในวัดนั้นจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับวัดพอสมควร เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการบอกอธิบายเรื่องราวต่างๆ ภายในวัด เช่น ประวัติความเป็นมาของสถานที่ภายในวัด ลำดับของเจ้าอาวาสที่ผ่านมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และที่สำคัญภายในวัดพระสงฆ์ที่จำพรรษาสังกัดอยู่ต้องมีความรู้ในการที่จะสนทนาธรรมเบื้องต้นแก่ผู้ที่มาท่องเที่ยววัด และญาติโยมทั่วไปได้ด้วย มีการใช้หลักการบริหารจัดการพระภิกษุและสามเณร เช่น ให้พระภิกษุทำหน้าที่ในการรับเทศน์และบริหารตามจุดต่างๆ เช่น จุดรับเครื่องสังฆทาน จุดเสี่ยงทาย เข็มชี และจุดไล่ชีวิตโคกระบือ เป็นต้น และมีลูกศิษย์วัดคอยบริหารตามทีต่างๆ เป็นจุดๆ ไป มีเจ้าหน้าที่ หรือผู้อสาในการท่องเที่ยวคอยบอกพร้อมทั้งอธิบายเกี่ยวกับภายในตัววัด และจัดให้มีผู้ร่วมประกอบการในการค้าขายของระลึกเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สนใจเพิ่มเติมความน่าสนใจ มีการจัดให้เจ้าหน้าที่ไปดูแลจัดการตามจุดต่างๆ เป็นจุดๆ ไป และให้เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่หรือผู้อสาในการท่องเที่ยวคอยบอกพร้อมทั้งอธิบายไปด้วย มีการจัดกิจกรรมต่างๆ เสริมและกิจกรรมที่จัดภายในวัดต้องเป็นประโยชน์ สามารถตอบคำถามสังคมได้ มีการส่งเสริมการศึกษาพระภิกษุ สามเณร ศิษย์วัดให้มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์ มีการส่งเสริมบุคลากรในวัดให้มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้อย่างถูกต้องตามหลักศาสนพิธี

สรุปแนวทางการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากร ภายในวัดแต่ละวัดนั้น ควรเริ่มจากบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการบริการภายในวัดนั้นๆ มีจำนวนเพียงพอต่อการทำความสะอาดศาสนสถาน โดย เฉพาะวันเสาร์-วันอาทิตย์ และจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับวัด นอกจากนี้มีการจัดให้เจ้าหน้าที่ไปบริหารตามจุดต่างๆ เป็นจุดๆ ไป และให้เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่หรือผู้อสาในการท่องเที่ยวคอยบอกพร้อมทั้งอธิบายไปด้วย

ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด การที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววันนั้น ภายในวัดจะต้องสะอาด มีการจัดสถานที่ให้ร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมและเหมาะกับการท่องเที่ยวด้วยไปในตัว และต้องมีการจัดสถานที่ในการที่จะรองรับสำหรับประชาชนที่ต้องการฝึกสมาธิเพื่อที่จะทำจิตใจผ่องใสและสงบไปในตัวด้วย ควรทำการปรับปรุงและบูรณะสิ่งก่อสร้างให้เสร็จแล้วลุล่วง ดอกไม้ ภูเขาเทียน มีความสด สะอาดและมีบริการอย่างเพียงพอสะดวกในการเปลี่ยนบูชา มีการเปิดเสียงธรรมในวัด เช่น ธรรมะบรรยายเพลงธรรมะ บทสวดทำนองสรภัญญะ ฯลฯ เพื่อความเพลิดเพลินตั้งแต่เริ่มเดินทางเข้ามาภายในวัด มีการจัดทำบุญตักบาตร เวียนเทียนและแสดงธรรม ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเพื่อสืบทอดการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สถานที่ให้พระมีความสะดวกในการเข้าถึงและมีบริเวณ ในการกราบไหว้ที่เพียงพอ เช่น การจัดสถานที่รับศรัทธา ที่ถวายสังฆทานเติมน้ำ มันตะเกียง ตักบาตรพระประจำวัน ฯลฯ ได้ดีและเหมาะสม มีการจัดการอบรมปฏิบัติธรรมแก่นักเรียนนักศึกษาและประชาชน โดยทั่วไปในรูปแบบต่างๆ เช่น ปฏิบัติกรรมฐานการเข้าค่ายคุณธรรมจัดนิทรรศการทางพระพุทธศาสนา มีกิจกรรมอื่นๆ เช่น ให้อาหารปลา ล่องเรือชมสวนผลไม้ ดูวิถีชีวิตชุมชน มีจุดสถานที่บริการบุญ เช่น ที่รับบริจาคเพื่อออกใบอนุโมทนาบัตรและตู้รับบริจาคต่างๆ เพื่อความพร้อมในโอกาสต่างๆ

สรุปแนวทางการพัฒนากิจกรรมภายในวัด วัดจะต้องสะอาด มีการจัดสถานที่ให้ร่มรื่น งามสงบ เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ควรทำการปรับปรุงและบูรณะสิ่งก่อสร้างให้เสร็จแล้วลุล่วง มีการจัดการอบรมปฏิบัติธรรมแก่นักเรียนนักศึกษาและประชาชนโดยทั่วไปในรูปแบบต่างๆ เช่น ปฏิบัติกรรมฐานการเข้าค่ายคุณธรรมจัดนิทรรศการทางพระพุทธศาสนาและมีกิจกรรมอื่นๆ หรือมีการจัดกิจกรรมให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าร่วมอย่างหลากหลายเหมาะสมกับพื้นที่แต่ละวัด

แนวทางการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ในบริเวณท่องเที่ยวควรมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสงบ ร่มรื่นและสวยงามพุทธศาสนิกชนผ่านไปผ่านมา เห็นจะได้รู้สึกผ่อนคลาย ศาสนสถานสิ่งก่อสร้างต้องมีภาพโดยรวมของวัดต้องมีทัศนียภาพที่สวยงาม มีบรรยากาศที่สดชื่น น่ารื่นรมย์ ให้มีการจัดตั้งถังรับขยะไว้ตามจุดต่างๆ ของสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเพียงพอเพื่อความสะอาดในการรักษาความสะอาดในบริเวณและมีการตรวจตาอยู่สม่ำเสมอ มีการจัดระเบียบที่วางรองเท้าไว้ชัดเจนและทำความสะอาดบริเวณที่เดินเท้าเปล่าให้สะอาดเสมอ มีการจัดสถานที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจอย่างเพียงพอต่อจำนวนประชาชนที่มาท่องเที่ยวและจัดให้มีบริเวณที่จอดรถที่เพียงพอสะดวกและมีความปลอดภัยต่อทรัพย์สิน มีห้องน้ำสะอาดเพียงพอ มีการแยกชาย - หญิง ไว้ชัดเจนเป็นสัดส่วน มีการจัดระเบียบร้านค้า ร้านขายของที่ระลึก ร้านอาหาร เป็นระเบียบเรียบร้อยและถูกสุขลักษณะ ภายในพื้นที่ของวัดที่มีศาสนสถานสำคัญ หากมีมุมใดที่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ ควรมีการจัดเก็บอุปกรณ์ไม่ให้ความรกหูรกตา และสิ่งที่มีความสำคัญอีกประการคือการจัดระเบียบสัตว์เลี้ยง สัตว์เร่ร่อน ภายในวัดให้อยู่เป็นที่ที่เป็นทางไม่ทำอันตรายต่อผู้มาท่องเที่ยวภายในวัด

สรุปแนวทางการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ในบริเวณท่องเที่ยวควรมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เพื่อความสงบ ร่มรื่นและสวยงามพุทธศาสนิกชนผ่านไปผ่านมา เห็นจะได้รู้สึกผ่อนคลายศาสนสถาน สิ่งก่อสร้างต้องมีภาพโดยรวมของวัดต้องมีทัศนียภาพที่สวยงาม มีบรรยากาศที่สดชื่น น่ารื่นรมย์ ให้มีการจัดตั้งอุ้งรับขยะไว้ตามจุดต่างๆ ของสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเพียงพอเพื่อความสะอาดในการรักษา ความสะอาดในบริเวณและมีการตรวจจาดอยู่เสมอ ในพื้นที่ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวควรมีการจัดโซนร้านค้า ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึกให้เป็นสัดส่วน

๔.๓.๒ การพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

การท่องเที่ยวลักษณะนี้นั้น เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น โดยอาศัยวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรมหรือทรัพยากร ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้เป็นเครื่องมือในส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยว นับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวต่าง สนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคน การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดย สามารถแบ่งกิจกรรมออกเป็น ๒ กิจกรรม ได้แก่กิจกรรมทางน้ำ กับกิจกรรมทางบก ดังนี้

๑. กิจกรรมทางน้ำ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เป็นเหมือน การดึงอดีตกลับเข้ามาสู่ปัจจุบันแล้วทำให้ชุมชนชาวแพสะแกกรังมีการระบบเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ความเป็นอยู่ดีขึ้น นานี้การท่องเที่ยวจะทำศิลปะ วัฒนธรรมวิถีชีวิตลุ่มน้ำสะแกกรังเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น และผู้คนหันมาใส่ใจกับแม่น้ำสะแกกรัง และยังรวมไปถึงการกระจายรายได้ให้คนในท้องถิ่น โดย กิจกรรมทางน้ำชมวิถีอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เริ่มต้นจากบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี ล่องน้ำสะแกกรัง มาถึงวัดอุโปสถารามมีกิจกรรมที่สำคัญ อาทิเช่น บินชบาตทางน้ำ จอดเรือวัดอุโปสถาราม ชมแพพวงขน้า และเสด็จประภาสตัน โดยสามารถแบ่งกิจกรรมได้ดังนี้

กิจกรรมบินชบาตทางน้ำ

บรรยากาศยามเช้าท่ามกลางสายหมอกจาง ๆ อากาศเย็น ๆ ริมน้ำสะแกกรัง ลำนน้ำสำคัญ ที่ไหลผ่านตัวเมืองอุทัยธานี เราจะเห็นชาวบ้าน และนักท่องเที่ยวที่ตื่นกันแต่เช้ามาทำบุญ ใส่บาตรกัน เป็น วิถีริมน้ำ ที่เราเห็นกันคุ้นตา เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี

๑. ตลาดวิถีชุมชนริมน้ำสะแกกรัง

ภาพที่ ๔.๗ แสดงภาพตลาดวิถีชุมชนริมน้ำสะแกกรัง

๒. พระครูอุเทศธรรมโฆสิต เจ้าอาวาสวัดอุโบสถาราม ลงเรือจากวัดฝั่งตรงข้าม พายเรือข้ามมาบริเวณท่าฝั่งตลาดเช้า ซึ่งจะมีทั้งชาวบ้านและนักท่องเที่ยว มานั่งรออยู่บนแพไม้เตรียมอาหารมารอใส่บาตร ตั้งแต่เวลา ๐๗.๐๐-๐๗.๓๐ น.

ภาพที่ ๔.๘ แสดงภาพการลงเรือเพื่อเตรียมรับบิณฑบาต

๓. พุทธศาสนิกชนร่วมตักบาตรริมแม่น้ำสะแกกรัง และมีจิตอาสาจากข้าราชการบ้านฉางเป็นผู้ประสานงาน และจัดระเบียบการใส่เพื่อให้เกิดความปลอดภัยและเป็นภาพลักษณ์ที่เกิดความเลื่อมใสศรัทธา

ภาพที่ ๔.๙ แสดงภาพการลงเรือเพื่อเตรียมรับบิณฑบาต

๔. แพไม้ เป็นแพไม้เพื่อจัดเตรียมไว้ให้พุทธศาสนิกชนที่มาใส่บาตรทางเรือยามเช้า ได้ใส่บาตร

ภาพที่ ๔.๑๐ แสดงภาพแพไม้

๕. ใส่บาตร และรับพร เมื่อพระภิกษุ สามเณร นำเรือเทียบแพไม้แล้ว หลังจากนั้น พุทธศาสนิกชนใส่บาตร พระภิกษุ สามเณรให้พรตามลำดับ

ภาพที่ ๔.๑๑ แสดงภาพใส่บาตร และรับพร

กิจกรรมเสด็จประพาสต้นทางน้ำ

ย้อนรอยเสด็จประพาสต้น จังหวัดอุทัยธานี น้อมรำลึกถึงพระพุทธเจ้าหลวง รัชกาลที่ ๕ ส่วนราชการจังหวัดอุทัยธานี ผู้ว่าราชการจังหวัดอุทัยธานี นำข้าราชการ นักท่องเที่ยว เสด็จประพาสต้น ที่ลานสุพรรณนิการ์ หน้าศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี พร้อมลงเรือขบวนเรือจำลองไปหน้าวัดอุโปสถาราม เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรเรื่องความเป็นอยู่อย่างใกล้ชิด ซึ่งชาวเมืองอุทัยธานีต่างมีความภาคภูมิใจที่ได้เฝ้ารับเสด็จ เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม พ.ศ.

๒๕๕๙

๑. ตักบาตรทางน้ำลานสะแกกรัง

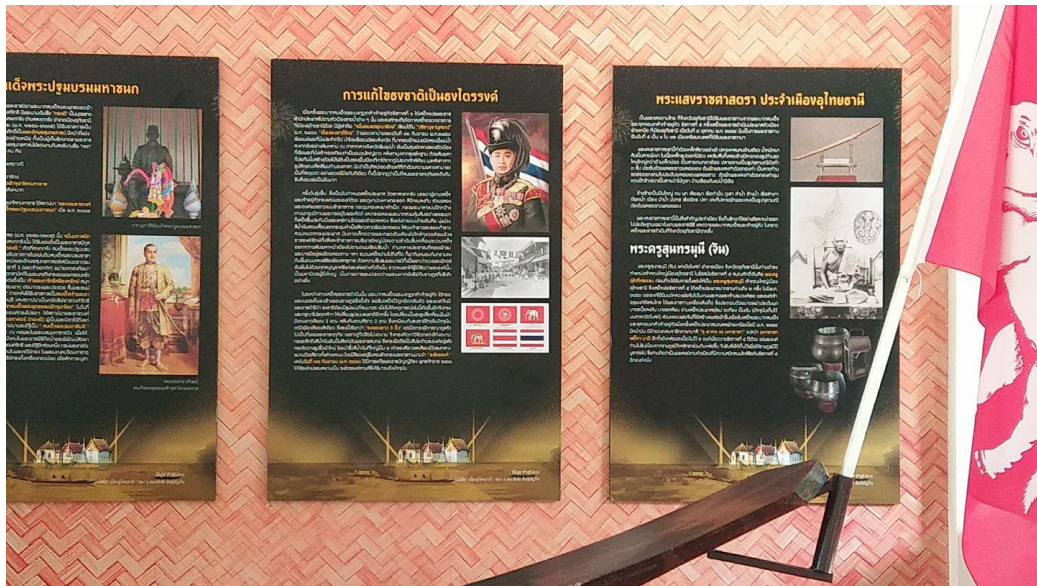
ภาพที่ ๔.๑๒ แสดงภาพตักบาตรทางน้ำลานสะแกกรัง

๒. พิธีบวงสรวง ณ วัดอุโปสถาราม

ภาพที่ ๔.๑๓ แสดงภาพพิธีบวงสรวง ณ วัดอุโปสถาราม

๓. นิทรรศการวิถีแห่งสายน้ำ ตามรอยเสด็จประพาสต้น

ภาพที่ ๔.๑๔ แสดงภาพนิทรรศการวิถีแห่งสายน้ำ ตามรอยเสด็จประพาสต้น

๔. นิทรรศการวิถีแห่งสายน้ำ ตามรอยเสด็จประพาสต้น เรือจำลอง

ภาพที่ ๔.๑๕ นิทรรศการวิถีแห่งสายน้ำ ตามรอยเสด็จประพาสต้น เรือจำลอง

๕. การแสดงการเสด็จ ตามรอยเสด็จประพาสต้น จังหวัดอุทัยธานี

ภาพที่ ๔.๑๖ แสดงภาพการแสดงการเสด็จ ตามรอยเสด็จประพาสต้น จังหวัดอุทัยธานี

๖. ขบวนเรือจ้ำรอง เสด็จประพาสต้น จังหวัดอุทัยธานี

ภาพที่ ๔.๑๗ แสดงภาพขบวนเรือจ้ำรอง เสด็จประพาสต้น จังหวัดอุทัยธานี

๒. กิจกรรมทางบก การดำเนินกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน โดยมีความเห็นร่วมกันของกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมให้ดำเนินกิจกรรมต่อการตัดสินใจกลุ่ม มีวิธีการมากมายที่จะช่วยกลุ่มในการตัดสินใจร่วมกันที่ใช้กันมากที่สุด ได้แก่ ร่วมกันการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ด้านวัฒนธรรมวิถีพุทธ ดังนี้

กิจกรรม “วิจิตรธานี ถิ่นนี้อุทัย ๑๕๐ ปี บ้านสะแกกรัง”

เพื่อเป็นการรักษาความเป็นเอกลักษณ์คุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดอุทัยธานี ส่งเสริม และกระจายรายได้สู่ชุมชน ณ วัดอุโปสถาราม ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี โดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย บวร (บ้าน วัด โรงเรียน/หน่วยงานภาครัฐ/ชุมชน/ท้องถิ่น)

๑. ประชุมวางแผนจัดกิจกรรม “วิจิตรธานี ถิ่นนี้อุทัย ๑๕๐ ปี บ้านสะแกกรัง”
 - ส่วนราชการ วัด โรงเรียน/หน่วยงานภาครัฐ/ชุมชน/ท้องถิ่น ประชุมเพื่อวางแผนการจัดกิจกรรม “วิจิตรธานี ถิ่นนี้อุทัย ๑๕๐ ปี บ้านสะแกกรัง”
๒. การดำเนินกิจกรรม
 - กิจกรรมท่องเที่ยววิถีสายน้ำสะแกกรัง “ล่องริมแพ แม่น้ำสะแกกรัง : Amazing Sakae Krang river sunset”
 - กิจกรรมจำหน่ายสินค้าชุมชน ตลาดย้อนยุค (พร้อมกับตลาดร่วมสมัยบริเวณลานสะแกกรัง)
 - กิจกรรมแสดงดนตรีไทย
 - กิจกรรม สาธิตภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - กิจกรรมการเล่นเด็กไทย
 - กิจกรรมดนตรีสากล
 - กิจกรรมจิตรกรน้อย วาดภาพพระบายสี
 - กิจกรรมรณรงค์ชมเมืองเช้คอินแสงสีอาคารเก่าในเมืองอุทัยธานี
 - กิจกรรมแสดงน้ำพุดนตรี
 - กิจกรรมฉายหนังกลางแจ้ง
 - กิจกรรมแสดง แสง สี เสียง
 - กิจกรรมแสดงร้านาภูศิลป์
 - กิจกรรมขับร้องประสานเสียง (บทเพลงพระราชนิพนธ์)
 - กิจกรรมเดินแบบชุดไทย
 - กิจกรรมแสดงกลองยาว
 - กิจกรรมแสดงโขน

- กิจกรรมแสดงโปงลาง
- กิจกรรมแสดงลิเก

๓. ประเมินผลความพึงพอใจการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง สำหรับนักท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ผู้วิจัยและคณะได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม นักท่องเที่ยว ผู้นำชุมชน กลุ่มตัวแทนประชาชนในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ/ท้องถิ่น กลุ่มศิลปิน เยาวชน นักวิชาการด้านวัฒนธรรม ด้านการท่องเที่ยว ด้านพระพุทธศาสนา เพื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นแหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา สามารถนำเสนอข้อเท็จจริงของเรื่องที่ศึกษา ดังนี้ ความเป็นมาของ ภายใต้ “กิจกรรม “วิจิตรธานี ถิ่นนี้อุทัย ๑๙๐ ปี บ้านสะแกกรัง””

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ ๔.๒ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

	ลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
เพศ	ชาย	๑๖๓	๔๐.๘
	หญิง	๒๓๗	๕๙.๓
	รวม	๔๐๐	๑๐๐
อายุ	ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๗๘	๑๙.๕
	๒๐ - ๓๕ ปี	๙๘	๒๔.๕
	๓๖ - ๕๐ ปี	๘๖	๒๑.๕
	๕๐ ปีขึ้นไป	๑๓๘	๓๔.๕
	รวม	๔๐๐	๑๐๐
สถานภาพ	โสด	๑๕๕	๓๘.๘
	สมรส	๑๖๘	๔๒.๐
	หม้าย / หย่า / ร้าง	๗๖	๑๙.๐
	รวม	๔๐๐	๑๐๐

ลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน	ร้อยละ
การศึกษา		
ต่ำกว่าประถมศึกษา	๑	๐.๓
ประถมศึกษา	๒	๐.๕
มัธยมศึกษาตอนต้น	๖	๑.๕
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	๒๒๕	๕๖.๓
ปริญญาตรี	๙๔	๒๓.๕
สูงกว่าปริญญาตรี	๗๒	๑๘.๐
รวม	๔๐๐	๑๐๐
อาชีพหลัก		
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	๔๐	๑๐.๐
พนักงานบริษัท	๖๔	๑๖
ธุรกิจส่วนตัว	๗๐	๑๗.๕
นักเรียน / นักศึกษา	๑๕๑	๓๗.๘
รับจ้างทั่วไป	๔๒	๑๐.๕
เกษตรกร	๒๘	๗.๐
อื่น (โปรดระบุ)	๕	๑.๓
รวม	๔๐๐	๑๐๐
รายได้ส่วนบุคคลเฉลี่ยต่อเดือน		
น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท	๒๓๒	๕๘.๐
๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาท	๙๔	๒๓.๕
๒๐,๐๐๑ - ๓๐,๐๐๐ บาท	๖๒	๑๕.๕
มากกว่า ๓๐,๐๐๐ บาท	๑๒	๓.๐
รวม	๔๐๐	๑๐๐
ภูมิลำเนา		
ภายในจังหวัดอุทัยธานี	๓๑๗	๗๙.๓
ภายนอกจังหวัดอุทัยธานี	๘๓	๒๐.๘
รวม	๔๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๑ พบว่าลักษณะส่วนบุคคล สังคม และเศรษฐกิจของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นหญิง อายุ ๕๐ ปี ขึ้นไป สมรสแล้ว จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. ส่วนใหญ่เป็นนักเรียน / นักศึกษา มีรายได้ต่อเดือน น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท มีภูมิลำเนาภายในจังหวัดอุทัยธานี

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

ตารางที่ ๔.๓ ลักษณะพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

ลักษณะพฤติกรรมในการเดินทางมาท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
ภาค		
ภาคกลาง	๓๑๔	๗๘.๕
ภาคเหนือ	๕๕	๑๓.๘
ภาคตะวันออก	๒๔	๖.๐
ภาคอีสาน	๗	๑.๘
รวม	๔๐๐	๑๐๐
แหล่งได้รับข้อมูล		
เพื่อน /ญาติ	๑๑๔	๒๘.๕
หนังสือพิมพ์ / นิตยสาร / คู่มือท่องเที่ยว	๒๐	๕.๐
โทรทัศน์ / วิทยู	๑๕๙	๓๙.๘
อินเทอร์เน็ตบริษัททัวร์	๑๐๗	๒๖.๘
รวม	๔๐๐	๑๐๐
พาหนะ		
รถยนต์ส่วนตัว	๒๗๖	๖๙.๐
รถเช่า	๑๒๔	๓๑.๐
รวม	๔๐๐	๑๐๐
ค่าใช้จ่าย		
น้อยกว่า ๑,๐๐๐ บาท	๑๐๒	๒๕.๕
๑,๐๐๐ – ๓,๐๐๐ บาท	๒๔๓	๖๐.๘
๓,๐๐๑ – ๕,๐๐๐ บาท	๔๕	๑๑.๓
มากกว่า ๕,๐๐๐ บาท	๑๐	๒.๕
รวม	๔๐๐	๑๐๐
จุดประสงค์		
เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ	๑๘๓	๔๕.๘
เพื่อศึกษาวัฒนธรรมประเพณี	๒๑๗	๕๔.๓
รวม	๔๐๐	๑๐๐

ลักษณะพฤติกรรมในการเดินทางมาท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
เหตุผล		
ใกล้ที่พัก	๒๒๔	๕๖.๐
ความน่าสนใจของกิจกรรมภายในงาน	๑๒๘	๓๒.๐
เส้นทางมายังสถานที่จัดงานสะดวก	๒๑	๕.๓
เพื่อน / คนรู้จักชักชวน	๒๖	๖.๕
การประชาสัมพันธ์และข่าวสาร	๑	.๓
รวม	๔๐๐	๑๐๐
การเดินทางมาร่วมงานประเพณี		
เดินทางมาคนเดียว	๕๑	๑๒.๘
ครอบครัว	๑๖๔	๔๑.๐
กลุ่มเพื่อน	๑๘๕	๔๖.๓
รวม	๔๐๐	๑๐๐
กิจกรรม		
ศึกษาความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น	๑๓๖	๓๔.๐
ชมโบราณสถาน / โบราณวัตถุ	๘๗	๒๑.๘
เยี่ยมชมสถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียง	๑๐	๒.๕
รับประทานอาหาร	๑๕๗	๓๙.๓
ซื้อของฝาก / ของที่ระลึก	๑๐	๒.๕
รวม	๔๐๐	๑๐๐
การพัก		
ไม่พักค้างคืน	๒๕๖	๖๔.๐
พักค้างคืน	๑๔๔	๓๖.๐
รวม	๔๐๐	๑๐๐
ความประทับใจ		
ประทับใจ	๔๐๐	๑๐๐
รวม	๔๐๐	๑๐๐
แนะนำ		
แนะนำ	๔๐๐	๑๐๐
รวม	๔๐๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๒ พบว่าลักษณะพฤติกรรมในการเดินทางมาท่องเที่ยวของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่อยู่ภาคกลาง ได้รับข้อมูลจาก โทรทัศน์/วิทยุ เดินทางมาท่องเที่ยวด้วยรถยนต์ส่วนตัว มีค่าใช้จ่าย ๑,๐๐๐ - ๓,๐๐๐ บาท เพื่อศึกษาวัฒนธรรมประเพณี เพราะใกล้ที่พัก มากับกลุ่มเพื่อน และมีการเดินทางไปท่องเที่ยวสถานที่ท่องเที่ยวอื่นในจังหวัดอุทัยธานีด้วย ส่วนมีกิจกรรมเพื่อ รับประทานอาหาร ไม่พักค้างคืน มีความประสงค์จะมาท่องเที่ยวอีกและจะแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวด้วย

ส่วนที่ ๓ ความพึงพอใจเกี่ยวกับปัจจัยผลัก (Push Factors) และปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

ตารางที่ ๔.๕ แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของระดับความพึงพอใจเกี่ยวกับปัจจัยผลัก (Push Factors) และปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว	\bar{x}	S.D.
ปัจจัยผลัก (Push Factors)		
๑. ความเชื่อและความศรัทธา	๔.๔๒	๐.๖๙
๒. เคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์	๓.๙๕	๐.๖๖
๓. ทำบุญไหว้พระ/ขอพร	๔.๒๖	๐.๗๑
๔. ร่วมกิจกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๔.๑๐	๐.๘๓
๕. พักผ่อนหย่อนใจ	๔.๑๘	๐.๗๘
๖. หาที่พึ่งทางจิตใจ	๔.๔๐	๐.๖๙
๗. ปฏิบัติธรรม	๓.๙๕	๐.๖๖
๘. สะเดาะเคราะห์	๔.๓๖	๐.๘๒
๙. ใช้เวลากับสมาชิกในครอบครัว/เพื่อน/คนรัก	๔.๓๓	๐.๗๓
๑๐. ทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น	๔.๕๓	๐.๖๖
๑๑. พบปะผู้อื่น/เพื่อนใหม่	๔.๕๓	๐.๗๒
รวม	๔.๒๗	๐.๗๒
ปัจจัยดึงดูดด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attractions)		
๑. ชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว	๔.๔๐	๐.๖๙
๒. ความสวยงามด้านสถาปัตยกรรม	๔.๔๖	๐.๗๒
๓. ความงดงามตามธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว	๔.๓๖	๐.๘๒
๔. มีพระพุทธรูป/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีเอกลักษณ์และมีชื่อเสียง	๔.๓๓	๐.๗๓

แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว	\bar{x}	S.D.
๕. มีประวัติความเป็นมายาวนาน เป็นโบราณสถานที่ เก่าแก่ ครอบอนุรักษ์และรักษา	๔.๕๓	๐.๗๒
รวม	๔.๔๒	๐.๗๔
ปัจจัยดึงดูดด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities)		
๑. มีห้องสุขาที่สะอาด เพียงพอ ปลอดภัยและมีห้อง สุขาสำหรับบริการผู้สูงอายุและคนพิการ	๔.๒๘	๐.๕๗
๒. มีที่จอดรถเพียงพอ	๔.๔๕	๐.๖๕
๓. มีร้านอาหารที่ได้มาตรฐาน สะอาด ราคาเหมาะสม	๔.๓๖	๐.๗๑
๔. มีจุดบริการข้อมูลนักท่องเที่ยว	๓.๙๙	๐.๗๓
๕. มีป้ายข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว/ป้ายสื่อความหมาย ในแหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจน	๔.๓๖	๐.๗๒
๖. มีแผนผังหรือเส้นทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว	๔.๓๓	๐.๘๒
๗. มีการกำหนดจุดท่องเที่ยวตามลำดับก่อนหลัง	๔.๕๓	๐.๗๓
๘. มีการจัดตั้งร้านค้าชุมชนและร้านให้เช่าวัสดุมงคล	๔.๕๓	๐.๗๒
รวม	๔.๓๕	๐.๗๑
ปัจจัยดึงดูดด้านการเข้าถึง (Access)		
๑. ที่ตั้งและความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว	๓.๘๑	๐.๘๔
๒. มีป้ายบอกทางเป็นระยะ ชัดเจน	๓.๗๙	๐.๙๒
๓. สภาพของถนนเอื้ออำนวยต่อการเดินทาง	๔.๓๔	๐.๗๒
๔. สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้หลายทาง เช่น รถส่วนตัว รถนำเที่ยว รถประจำทาง ฯลฯ	๓.๙๔	๐.๙๓
๕. ความสะดวกในการเดินชมสถานที่ต่างๆ ภายใน แหล่งท่องเที่ยว	๔.๕๑	๐.๗๒
รวม	๔.๐๘	๐.๘๓
ปัจจัยดึงดูดด้านที่พัก (Accommodation)		
๑. มีที่พักใกล้กับแหล่งท่องเที่ยว	๔.๔๐	๐.๖๙
๒. ความหลากหลายของช่องทางการหาที่พัก	๔.๔๖	๐.๗๒
๓. ความหลากหลายของระดับที่พัก	๔.๓๖	๐.๘๒
๔. ราคาที่พักเหมาะสมและคุ้มค่า	๔.๓๓	๐.๗๓

แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว	\bar{x}	S.D.
๕. มาตรฐานของที่พักรและการให้บริการของพนักงาน	๔.๕๓	๐.๗๒
รวม	๔.๔๒	๐.๗๔
ปัจจัยดึงดูดด้านกิจกรรม (Activity)		
๑. กิจกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา	๔.๓๖	๐.๖๙
๒. กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ	๔.๔๖	๐.๗๒
๓. กิจกรรมการปฏิบัติธรรม	๓.๗๙	๐.๘๒
๔. กิจกรรมการสืบทอดพระพุทธศาสนา	๔.๕๓	๐.๗๓
๕. กิจกรรมการเป็นที่พึ่งทางใจ	๔.๕๓	๐.๗๒
๖. กิจกรรมการเช่าวัตถุมงคล	๓.๗๙	๐.๘๒
รวม	๔.๒๓	๐.๗๕

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่าความแสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของระดับความพึงพอใจเกี่ยวกับปัจจัยผลัก (Push Factors) และปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ภาพรวมอยู่ในระดับ มาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๗ โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลแยกย่อยออกเป็น ๖ ด้าน คือ ปัจจัยผลัก (Push Factors) ปัจจัยดึงดูดด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attractions) ปัจจัยดึงดูดด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ปัจจัยดึงดูดด้านการเข้าถึง (Access) ปัจจัยดึงดูดด้านที่พัก (Accommodation) และปัจจัยดึงดูดด้านกิจกรรม (Activity)

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการวิจัยแสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธาอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ดังนี้

๑) วิเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา **วัดพิชัยปุณาราม** เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในตัวเมืองอุทัยฯ ดังปรากฏที่รูปแบบศิลปะขององค์พระพุทธรูปชัยสิทธิ์และสถาปัตยกรรมของวิหาร ภายในโบสถ์มีงานจิตรกรรมฝาผนังให้ชมด้วย ที่ตั้ง เทศบาลเมืองอุทัยฯ ถ.ศรีอุทัย ต.อุทัยใหม่ อ.เมืองอุทัยฯ รถยนต์ส่วนตัว จากท่าแยกวิฑูไช้ ถ.ศรีอุทัยไปทางศาลากลางจังหวัดราว 500 ม.ถึงวัด (วิหารอยู่ทางซ้าย โบสถ์อยู่ทางขวา) รถประจำทาง ขึ้นรถสายรอบเมือง ประวัติ เดิมชื่อวัดกร่าง หากพิจารณาจากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏในโบสถ์ สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงสมัยอุทองหรืออยุธยาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น ได้รับการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้ง ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพิชัยปุณาราม แต่ชาวบ้านนิยมเรียกโดยย่อว่าวัดพิชัย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี

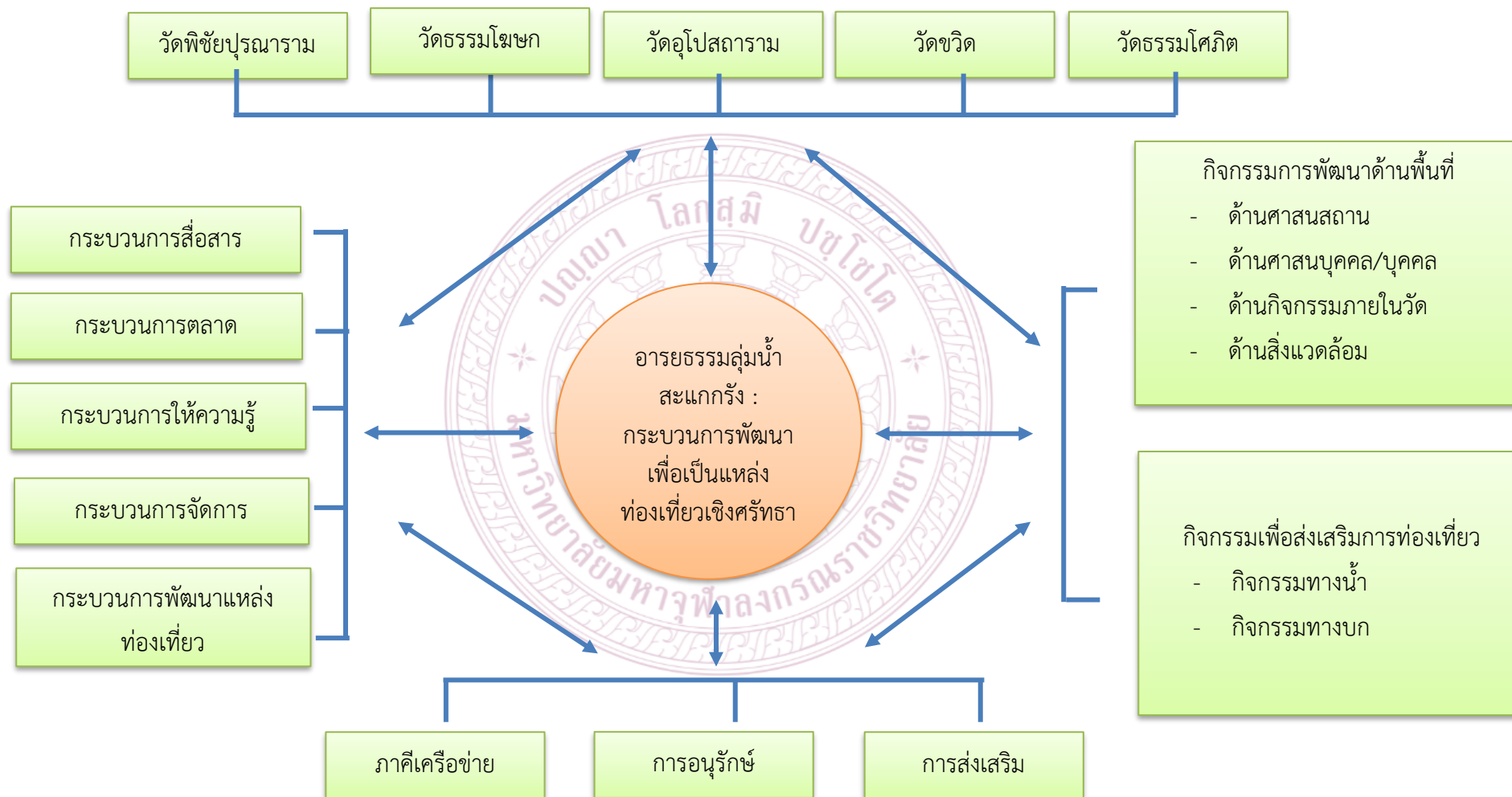
พ.ศ.๒๔๑๘ ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งน่าสนใจ • พระพุทธรูปชยสิทธิ์ หรือ หลวงพ่อชยสิทธิ์ เป็นพระพุทธรูปปางวิชัย มีซุ้มเรือนแก้วประดับรอบองค์คล้ายกับพระพุทธรูปชินราช **วัดธรรมโฆษ (โรงโค)** เป็นวัดร้างหลังกรุงแตก เคยเป็นที่รวมโคก่อนนำไปขายที่บางกอก สร้างขึ้นใน สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่ที่ถนนศรีอุทัย ตำบลอุทัยใหม่ เคยใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำ พิพัฒน์สัตยาของข้าราชการเมืองอุทัยธานี และเป็นลานประหารนักโทษ **วัดอุโปสถาราม (โบสถ์)** ภาพ ชีวิตชาวบ้านที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เสมอหินสีแดงหน้าโบสถ์ที่มีความเก่าแก่มากแห่งหนึ่ง ผู้พระธรรม และตู้ใส่ของเขียนลายกนกเกลายดอกไม้ และหงส์ยอดเสาที่มีความงดงามไม่แพ้กัน บาตรฝาประดับ มุกที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นฝีมือช่างสิบหมู่ มณฑปแปดเหลี่ยม ลักษณะผสมแบบ ตะวันตก มีลายปูนปั้นคล้ายไม้เลื้อยที่กรอบหน้าต่าง และมีพระพุทธรูปปูนสลักนูนสูงอยู่ด้านนอก อาคาร เจดีย์หกเหลี่ยม เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองทรงรัตนโกสินทร์ หอประชุมอุทัยพุทธสภา มีลักษณะ เป็นศาลาทรงไทย ที่นี้ใช้เป็นหอสวดมนต์ หน้าบันประดับลวดลายปูนปั้นสวยงามน่าชม แพนโบสถ์น้ำ ซึ่งตั้งอยู่หน้าวัด สร้างขึ้นเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จประพาส มณฑลฝ่ายเหนือใน พ.ศ. ๒๔๔๙ **วัดขวิด** อุโบสถตั้งอยู่กลางตลาดสดสะแกกรัง โดยพื้นที่การใช้งาน ของตลาดได้รื้อถอนอุโบสถของวัดขวิดทั้ง ๔ ด้านจนไม่เหลือที่ว่างรอบๆ เลย แม้ว่าชาวบ้านจะให้ความ เคารพนับถือหลวงพ่อกว้างใหญ่ที่ประดิษฐานอยู่ในอุโบสถมากเพียงไรก็ตาม ชาวบ้านหลายคนไม่รู้ว่ าวัดที่อยู่ในตลาดสดแห่งนี้เดิมคือวัดขวิด จะรู้จักกันเพียงในนาม “โบสถ์หลวงพ่อกว้างใหญ่” เท่านั้น ส่วนวัด ทุ่งแก้วเมื่อรับเอาวัดขวิดเข้ามารวมด้วยก็เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม” **วัดธรรมโศภิต (โค่ง)** ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าพระกรวัดโค่ง เป็นพระเครื่องที่หลวงตาจันนำมาจากวัดพลับ (ราช สิทธาราม) เพื่อมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์ริมน้ำในจังหวัดอุทัยธานี เพื่อเป็นพุทธรูปบูชา ภายหลังได้ถูกนักขุด ของมีค่าในเจดีย์ขโมย ทุกวันนี้พระกรวัดโค่งจึงค่อนข้างหายากในปัจจุบัน

๒) กระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ส่วนใหญ่แหล่งท่องเที่ยวตาม อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จะเป็นวัดและแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ส่วนในอำเภอเมืองการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังจะเป็นบ้านโรงน้ำแข็งเปรี๊ยะเหมือน แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากมีแม่น้ำสำคัญล้อมรอบอยู่ทั้งสองฝั่งของพื้นที่ เป็นวิถีชีวิตริมแม่น้ำ สะแกกรัง ในขณะนี้มีการพัฒนาในการทำ โฮมสเตย์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวในอำเภอ เมืองมีไม่มาก เพราะว่าจังหวัดอุทัยธานีเป็นพื้นที่เล็กเป็นเมืองเรียบง่ายสบาย ๆ และเป็นพื้นที่ที่ไม่ สามารถขยายเมืองไปได้อีกเช่น วิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง สถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่ คือ วัด เนื่องจาก เป็นเมืองที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจุดเด่น ด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ก็เหมือนกับจังหวัดภาคกลางทั่วไป ตลาดก็จะเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนหมู่บ้านด้านนอกก็จะเป็นชาวไทยส่วนใหญ่ แต่วัฒนธรรมที่เห็น เด่น ก็คือวิถีชีวิตชาวแพริมแม่น้ำสะแกกรัง การพัฒนาจุดเด่นของสถานที่ที่ไม่เหมือนใครเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ถึงการดำรงวิถีชีวิตของชาวแพในการประกอบอาหารจากปลาที่หา

ได้ นำปาลามาทำปลาอย่างด้วยวิธีโบราณ งานประเพณีต่าง ๆ วัดอุโปสถาราม หรือวัดโบสถ์ ที่เป็นวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสะแกกรัง และวัดสังกัสรัตนคีรีเป็น วัดที่มีประเพณีตักบาตรเทโวโรหณะ เป็นประเพณีสำคัญในวันออกพรรษาของจังหวัดอุทัยธานี มีงาน ประจำปีที่ยิ่งใหญ่ ในปัจจุบันมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยมีถนนคนเดินตรงโรงพยาบาลทุกวันเสาร์ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวอำเภอเมืองอุทัยธานี โดยการนำสินค้าพื้นเมืองมาขาย แต่งกายย้อนยุคให้คงสภาพความดั้งเดิมของชุมชน อีกทั้งยังมีตลาดยามเช้าริมแม่น้ำสะแกกรัง ให้ นักท่องเที่ยวตักบาตรพระริมน้ำ และจับจ่ายของกินที่เป็นของชาวบ้านในชุมชนอำเภอเมืองอุทัยธานีอย่างแท้จริง

๓) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การท่องเที่ยวลักษณะนี้นั้นเป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น โดยอาศัยวัตถุโบราณหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้เป็นเครื่องมือในส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคน การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยสามารถแบ่งกิจกรรมออกเป็น ๒ กิจกรรม ได้แก่กิจกรรมทางน้ำ กับกิจกรรมทางบก

จากองค์ความรู้ในอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ทั้ง ๓ ประเด็นหลักดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัย สามารถเขียนสรุปเป็นแผนภูมิแสดงองค์ความรู้ที่ได้จากแผนงานวิจัย ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๑๗ องค์ความรู้ที่ได้จากแผนงานวิจัย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัย “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา” ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัย “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา” มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา เพื่อสร้างกระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในจังหวัดอุทัยธานี

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร และการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการลงพื้นที่สำรวจบริบทและทรัพยากรการท่องเที่ยว ประชุมกลุ่มย่อย สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และพัฒนาพื้นที่วัฒนธรรม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ประชาชนท้องถิ่น ผู้อาวุโส กลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ กลุ่มจิตอาสาที่ทำงานในพื้นที่ จำนวน ๒๐ ราย พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี ผลการศึกษาได้นำเสนอตามวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ วิเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา

จังหวัดอุทัยธานีในด้านต่างๆ ข้อมูลการท่องเที่ยวของจังหวัดอุทัยธานี ข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่เพื่อให้ชุมชนสามารถมองเห็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ภายในชุมชนของตนเอง

วัดพิชัยปุณณาราม เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในตัวเมืองอุทัยธานี รูปแบบศิลปะขององค์พระพุทธรูปซีกุนีและสถาปัตยกรรมของวิหาร ภายในโบสถ์มีงานจิตรกรรมฝาผนัง เดิมชื่อวัดกร่าง หากพิจารณาจากรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏในโบสถ์ สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในช่วงสมัยอุทองหรืออโยธยาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น ได้รับการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้ง ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพิชัยปุณณาราม แต่ชาวบ้านนิยมเรียกโดยย่อว่าวัดพิชัย ได้รับการพระราชทานวิสุงคามสีมาในปี พ.ศ. ๒๔๑๘ ช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สิ่งน่าสนใจ • พระพุทธรูปซีกุนี หรือหลวงพ่อชัยสิทธิ์ เป็นพระพุทธรูปปางวิชัย มีซุ้มเรือนแก้วประดับรอบองค์คล้ายกับพระพุทธรูปชินราช **วัดธรรมโฆษก (โรงโค)** เป็นวัดร้างหลังกรุงแตก เคยเป็นที่รวมโคก่อนนำไปขายที่บางกอก สร้างขึ้นในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งอยู่ที่ถนนศรีอุทัย ตำบลอุทัยใหม่ เคยใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

ของข้าราชการเมืองอุทัยธานี และเป็นลานประหารนักโทษ **วัดอุโปสถาราม (โบสถ์)** ภาพชีวิตชาวบ้านที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เสมอหินสีแดงหน้าโบสถ์ที่มีความเก่าแก่มากแห่งหนึ่ง คู่พระธรรมและตู้ใส่ของเขียนลายกนกเกลายดอกไม้ และหงส์ยอดเสาที่มีความงดงามไม่แพ้กัน บาทหลวงประจำวัดที่ได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นฝีมือช่างสิบหมู่ มณฑปแปดเหลี่ยม ลักษณะผสมแบบตะวันตก มีลายปูนปั้นคล้ายไม้เลื้อยที่กรอบหน้าต่าง และมีพระพุทธรูปปูนสลักนูนสูงอยู่ด้านนอกอาคาร เจดีย์หกเหลี่ยม เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองทรงรัตนโกสินทร์ หอประชุมอุทัยพุทธสภา มีลักษณะเป็นศาลาทรงไทยที่นี้ใช้เป็นหอสวดมนต์ หน้าบันประดับลวดลายปูนปั้นสวยงามน่าชม แผลโบสถ์น้ำ ซึ่งตั้งอยู่หน้าวัดสร้างขึ้นเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือใน พ.ศ. ๒๔๔๙ **วัดขวิด** อุโบสถตั้งอยู่กลางตลาดสดสะแกกรัง โดยพื้นที่การใช้งานของตลาดได้รื้อถอนอุโบสถของวัดขวิดทั้ง ๔ ด้านจนไม่เหลือที่ว่างรอบๆ เลย แม้ว่าชาวบ้านจะให้ความเคารพนับถือหลวงพ่อบุญที่ประดิษฐานอยู่ในอุโบสถมากเพียงไรก็ตาม ชาวบ้านหลายคนไม่รู้ว่าวัดที่อยู่ในตลาดสดแห่งนี้เดิมคือวัดขวิด จะรู้จักกันเพียงในนาม “โบสถ์หลวงพ่อบุญ” เท่านั้น ส่วนวัดทุ่งแก้วเมื่อรับเอาวัดขวิดเข้ามารวมด้วยก็เปลี่ยนชื่อเป็น “วัดมณีสถิตกปิฏฐาราม” **วัดธรรมโศภิต (โค่ง)** ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่าพระกรวดโค่ง เป็นพระเครื่องที่หลวงตาจันนำมาจากวัดลับ (ราชสีหธาราม) เพื่อมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์ริมน้ำในจังหวัดอุทัยธานี เพื่อเป็นพุทธบูชา ภายหลังได้ถูกนักขุดของมีค่าในเจดีย์ขโมย ทุกวันนี้พระกรวดโค่งจึงค่อนข้างหายากในปัจจุบัน

๕.๑.๒ กระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ส่วนใหญ่แหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จะเป็นวัดและแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ส่วนในอำเภอเมืองการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังจะเป็นบ้านริมน้ำซึ่งเปรียบเสมือนแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากมีแม่น้ำสำคัญล้อมรอบอยู่ทั้งสองฝั่งของพื้นที่เป็นวิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง ในขณะนี้มีการพัฒนาในการทำ โฮมสเตย์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเมืองมีไม่มาก เพราะจังหวัดอุทัยธานีเป็นพื้นที่เล็กเป็นเมืองเรียบง่ายสบายๆ และเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถขยายเมืองไปได้อีกเช่น วิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง สถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่ คือ วัด เนื่องจากเป็นเมืองที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจุดเด่น ด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ก็เหมือนกับจังหวัดภาคกลางทั่วไปตลาดก็จะเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนหมู่บ้านด้านนอกก็จะเป็นชาวไทยส่วนใหญ่ แต่วัฒนธรรมที่เห็นเด่น ก็คือวิถีชีวิตชาวแพริมแม่น้ำสะแกกรัง การพัฒนาจุดเด่นของสถานที่ที่ไม่เหมือนใครเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ถึงการดำรงวิถีชีวิตของชาวแพในการประกอบอาหารจากปลาที่หาได้ นำปลามาทำปลาอย่างด้วยวิธีโบราณ งานประเพณีต่าง ๆ วัดอุโปสถาราม หรือวัดโบสถ์ ที่เป็นวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสะแกกรัง ในปัจจุบันมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยมีถนนคนเดินตรอกโรงยาทุกเย็นวันเสาร์ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวอำเภอเมืองอุทัยธานี โดยการนำสินค้าพื้นเมืองมาขาย แต่งกายย้อนยุคให้คงสภาพความดั้งเดิมของชุมชน อีกทั้งยังมีตลาดยาม

เข้าริมน้ำสะแกกรัง ให้ นักท่องเที่ยวตักบาตรพระริมน้ำ และจับจ่ายของกินที่เป็นของชาวบ้านในชุมชนอำเภอเมืองอุทัยธานีอย่างแท้จริง

๕.๑.๓ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

การพัฒนาบริบทด้านพื้นที่ ด้านการพัฒนาศาสนสถาน ในการพัฒนาศาสนสถานของวัดที่จะให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นั้น ควรเริ่มจากการพัฒนาสถานที่ให้เป็นสถานที่ร่มรื่นเพื่อให้บริการกับพุทธศาสนิกชนและเหมาะแก่การท่องเที่ยวมีบรรยากาศที่ดี เป็นมิตร แล้วบางที่สามารถที่จะให้ความรู้ต่างๆ รวมไปถึงการแฝงความรู้ในเชิงพุทธเข้ามาสอดแทรกเพื่อที่จะให้เป็น “คติธรรม” ในการให้ความรู้ อาจจะเป็นการติดป้ายต่างๆ เกี่ยวกับหลักธรรม หรืออาจจะทำเป็นลักษณะของภาพจิตรกรรมเพื่อดึงดูดให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีการอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อบริการให้นักท่องเที่ยวที่จะได้มาพักผ่อนหย่อนใจอย่างเต็มที่ มีการให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและวรรณคดีไทยไปพร้อมๆ เช่น วัดอุโปสถาราม มีเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จประพาสต้น ของรัชการที่ ๕ มีห้องน้ำและมีเพียงพอกับความตามต้องและนักท่องเที่ยว อีกทั้งบริเวณวัดควรมีคนทำความสะอาดประจำวันคอยดูแลเฉพาะจุดนอกแต่ละที่ในบริเวณวัด มีตำรวจท่องเที่ยวที่คอยสอดส่องดูแลนักท่องเที่ยวที่นำมาท่องเที่ยวภายในบริเวณวัดให้ปลอดภัย **ด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากร** บุคลากรของวัดที่ดี ควรมีการพัฒนาตัวเองโดยการทำให้มีสุขภาพอนามัย สร้างความสะอาด ต้องสะอาดด้วยและแต่งตัวให้เรียบร้อยเป็นคนที่พูดไพเราะและเป็นประโยชน์แก่การทำงานด้วย ถ้ามีคนมาถามอะไรก็ต้องมีความรู้และตอบได้เกือบทุกเรื่องที่มีผู้มาถาม และมีมารยาทที่ดี มีอัธยาศัยที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส คู่มือเส้นที่พูดจาดีมีหางเสียง บุคลากรที่ทำหน้าที่ในการภายในวัดนั้นจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับวัดพอสมควร เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการบอกอธิบายเรื่องราวต่างๆ ภายในวัด **ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด** การที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในวัดจะต้องสะอาด มีการจัดสถานที่ให้ร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมและเหมาะกับการท่องเที่ยวด้วยไปในตัว และต้องมีการจัดสถานที่ในการที่จะรองรับสำหรับประชาชนที่ต้องการฝึกสมาธิเพื่อที่จะทำจิตใจผ่องใสและสงบไปในตัวด้วย ควรทำการปรับปรุงและบูรณะสิ่งก่อสร้างให้เสร็จแล้วลุล่วง ดอกไม้ ธูป เทียน มีความสะอาดและมีบริการอย่างเพียงพอสะดวกในการเปลี่ยนบูชา มีการเปิดเสียงธรรมในวัด เช่น ธรรมะบรรยายเพลงธรรมะ บทสวดทำนองสรภัญญะ ฯลฯ เพื่อความสบายใจตั้งแต่เริ่มเดินทางเข้ามาภายในวัด มีการจัดทำบุญตักบาตร เวียนเทียนและแสดงธรรม **ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม** ในบริเวณท่องเที่ยวควรมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสงบ ร่มรื่นและสวยงามพุทธศาสนิกชนผ่านไปผ่านมา เห็นจะรู้สึกผ่อนคลาย ศาสนสถานสิ่งก่อสร้างต้องมีภาพโดยรวมของวัดต้องมีทัศนียภาพที่สวยงาม มีบรรยากาศที่สดชื่น น่ารื่นรมย์ ให้มีการจัดตั้งถู่รับขยะไว้ตามจุดต่างๆ ของสถานที่ท่องเที่ยวอย่างเพียงพอเพื่อความสะดวกในการรักษาความสะอาดในบริเวณและมีการตรวจตาดูอยู่เสมอ มีการจัดระเบียบที่วางรองเท้าไว้ชัดเจนและทำความสะอาดบริเวณที่เดินเท้าเปล่าให้สะอาดเสมอ มีการจัด

สถานที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจอย่างเพียงพอต่อจำนวนประชาชนที่มาท่องเที่ยวและจัดให้มีบริเวณที่จอดรถที่เพียงพอสะดวกและมีความปลอดภัยต่อทรัพย์สิน การพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การท่องเที่ยวลักษณะนี้นั้น เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น โดยอาศัยวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรม หรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้เป็นเครื่องมือในส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวการท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคน การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยสามารถแบ่งกิจกรรมออกเป็น ๒ กิจกรรม ได้แก่กิจกรรมทางน้ำ กับกิจกรรมทางบก

๕.๒ อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา” ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการวิจัยโดยใช้แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ รายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ จากการสังเคราะห์อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา พบว่า จังหวัดอุทัยธานีในด้านต่างๆ ข้อมูลการท่องเที่ยวของจังหวัดอุทัยธานี ข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่เพื่อให้ชุมชนสามารถมองเห็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่ภายในชุมชนของตนเองทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมของจังหวัดอุทัยธานี และวัดเก่าแกในตัวของอุทัยธานี มีรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมภายในโบสถ์มีงานจิตรกรรมฝาผนัง สร้างขึ้นในช่วงสมัยอุทองหรือ อโยธยาจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น

ผลการศึกษาในประเด็นการศึกษาพื้นที่การท่องเที่ยวเมืองพระชนกจักรีมีความสอดคล้อง นฤ ดล สวัสดิ์ศรี และคณะ (๒๕๖๒)^{๑๓} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคามเพื่อไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ผลการวิจัยพบว่าการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคาม และเพื่อพัฒนาไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวน ๔๐๐ คน กำหนดจากสูตรการคำนวณกลุ่มตัวอย่างของ Yamane เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม โดยสถิติที่ใช้ในการ

^{๑๓} นฤดล สวัสดิ์ศรี และคณะ, “ศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคามเพื่อไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๒), หน้า ข.

วิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์สมการถดถอย พบว่า แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคามเพื่อไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้นั้น จะต้องเน้นการพัฒนาด้านองค์ความรู้ และการศึกษา โดยมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ เช่น การอบรม ความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประเพณี และสามารถที่สืบค้นได้จากแหล่งข้อมูลต่างๆ ประเด็นถัดมาจะต้องเน้นการพัฒนาด้านการสร้างสรรค์ผลงาน ให้มีความกลมกลืนกับธรรมชาติ วัฒนธรรม หรือประเพณีและเป็นผลงานที่สามารถพัฒนาต่อยอดได้ และต้องพัฒนาด้านเทคโนโลยี นวัตกรรมสมัยใหม่ มีการนำเสนอข้อมูลสถานที่ท่องเที่ยวผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ มีความเชื่อมโยงการท่องเที่ยวผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น เฟสบุ๊ก ไลน์ เว็บไซต์และแอปพลิเคชันต่างๆ

๕.๒.๒ จากการศึกษากระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จะเป็นวัดและแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ส่วนในอำเภอเมืองการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากมีแม่น้ำสำคัญล้อมรอบอยู่ทั้งสองฝั่งของพื้นที่ เป็นวิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง เช่น วิถีชีวิตริมแม่น้ำสะแกกรัง สถานที่ท่องเที่ยวส่วนใหญ่ คือ วัด เนื่องจากเป็นเมืองที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมจุดเด่นด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ก็เหมือนกับจังหวัดภาคกลางทั่วไปตลาดก็จะเป็นที่อยู่อาศัยของชาวจีนหมู่บ้านด้านนอกก็จะเป็นชาวไทยส่วนใหญ่ แต่วัฒนธรรมที่เห็นเด่น ก็คือวิถีชีวิตชาวแพริมแม่น้ำสะแกกรัง การพัฒนาจุดเด่นของสถานที่ที่ไม่เหมือนใครเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ถึงการดำรงวิถีชีวิตของชาวแพในการประกอบอาหารจากปลาที่หาได้ นำปลามาทำปลาอย่างด้วยวิธีโบราณ งานประเพณีต่าง ๆ วัดอุโปสถาราม หรือวัดโบสถ์ ที่เป็นวัดเก่าแก่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสะแกกรัง ในปัจจุบันมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยมีถนนคนเดินตรงโรงพยาบาลทุกวันเสาร์ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวอำเภอเมืองอุทัยธานี โดยการนำสินค้าพื้นเมืองมาขาย แต่งกายย้อนยุคให้คงสภาพความดั้งเดิมของชุมชน อีกทั้งยังมีตลาดยามเช้าริมแม่น้ำสะแกกรัง ให้ นักท่องเที่ยวตกบาตรพระริมน้ำ และจับจ่ายของกินที่เป็นของชาวบ้านในชุมชนอำเภอเมืองอุทัยธานีอย่างแท้จริง

ผลการศึกษาสอดคล้องกับ สหทัยา วิเศษ และคณะ^{๑๔} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดล้านนา ผลการวิจัยผลการวิจัยพบว่า ผลการวิจัย พบว่า ๑) รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของวัดและชุมชน ได้แก่ การจัดการโดยหน่วยงานภาครัฐ วัดและชุมชน รวมถึงกลุ่มเครือข่ายศิลปะพื้นบ้านและศิลปะร่วมสมัย ๒) การพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วยรูปแบบของ PAR 3Es ประกอบด้วย E1 หมายถึง การศึกษา การสำรวจและการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน

^{๑๔} ชุตติภา ทะสะภาค และคณะ, “ศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคาม”, วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๔).

E2 หมายถึง การสร้างสรรค์และการพัฒนาศิลปะชุมชนตามอัตลักษณ์วัฒนธรรมชุมชน และ E3 หมายถึง การสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมเพื่อเป็นข้อตกลงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดย การมีส่วนร่วมของชุมชน ๓) การสังเคราะห์รูปแบบการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์โดย การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ได้แก่ รูปแบบแหล่งเรียนรู้ศิลปะชุมชน รูปแบบพื้นที่สาธารณะ รูปแบบถนนวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ รูปแบบพุทธศิลป์แนวไทยประเพณีและรูปแบบศิลปะเพื่อสร้างพลังชุมชน องค์ความรู้จากการวิจัยพบว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์เป็น กระบวนการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนมาสู่พื้นที่สาธารณะผ่านศิลปะสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน

๕.๒.๓ จากการศึกษาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การพัฒนาบริบทด้านพื้นที่ ด้านการพัฒนาศาสนสถาน การพัฒนาสถานที่ให้เป็นสถานที่ร่มรื่นเพื่อให้บริการกับพุทธศาสนิกชนและเหมาะแก่การท่องเที่ยวมีบรรยากาศที่ดี เป็นมิตร การแฝงความรู้ในเชิงพุทธเข้ามาสอดแทรกเพื่อที่จะให้เป็น “คติธรรม” ในการให้ความรู้ อาจจะเป็นการติดป้ายต่างๆ เกี่ยวกับหลักธรรม หรืออาจจะเป็นลักษณะของภาพจิตรกรรม เพื่อดึงดูดให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีการให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและวรรณคดีไทยไปพร้อมๆ เช่น วัดอุโปสถาราม มีเรื่องราวเกี่ยวกับการเสด็จประพาสต้น ของรัชการที่ ๕ ด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากร ต้องสะอาดด้วยและแต่งตัวให้เรียบร้อยเป็นคนที่พูดไพเราะและเป็นประโยชน์แก่การทำงานด้วย ต้องมีความรู้และตอบได้เกือบทุกเรื่องที่มีผู้มาถาม และมีมารยาทที่ดี มีอัธยาศัยที่ดี ยิ้มแย้มแจ่มใส คู่มือเสน่ห์พูดจามีหางเสียง ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด การที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยววันนั้น ภายในวัดจะต้องสะอาด มีการจัดสถานที่ให้ร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมและเหมาะกับการท่องเที่ยวด้วยไปในตัว ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ในบริเวณท่องเที่ยวควรมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสงบ ร่มรื่นและสวยงามพุทธศาสนิกชนผ่านไปผ่านมา เห็นจะได้รู้สึกผ่อนคลาย ศาสนสถานสิ่งก่อสร้างต้องมีภาพโดยรวมของวัดต้องมีทัศนียภาพที่สวยงาม มีบรรยากาศที่สดชื่น น่ารื่นรมย์ การพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง การท่องเที่ยวลักษณะนี้นั้น เป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้เรื่องศาสนา ประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม เทศกาลงานประเพณี วิถีชีวิต เป็นต้น โดยอาศัยวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรมหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีอยู่มาใช้เป็นเครื่องมือในส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวการท่องเที่ยววันนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคน การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยสามารถแบ่งกิจกรรมออกเป็น ๒ กิจกรรม ได้แก่กิจกรรมทางน้ำ กับกิจกรรมทางบก

ผลการศึกษาสอดคล้องกับ ชูติปภา ทะสะภาค และคณะ^{๑๕} ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดอุทัยธานี ผลการวิจัยผลการวิจัยพบว่า ๑) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อัตลักษณ์ของวัฒนธรรม การบูรณาการความร่วมมือ นโยบายการท่องเที่ยวจังหวัด และศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก ๒) อัตลักษณ์ของวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมากที่สุด รองลงมาได้แก่ การบูรณาการความร่วมมือ นโยบายการท่องเที่ยวจังหวัดและ ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ๓) แนวทางการพัฒนา ได้แก่ (๑) การพัฒนาฐานข้อมูลการท่องเที่ยวทุกประเภทอย่างเป็นระบบครบวงจร (๒) การฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐาน และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวทุกประเภทแบบครบวงจร (๓) การสนับสนุนสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยว (๔) การสร้างนวัตกรรมการท่องเที่ยว (๕) การเพิ่มประสิทธิภาพการตลาดด้านท่องเที่ยวเชิงรุกและ (๖) การบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวและบุคลากรด้านการท่องเที่ยว

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับนโยบาย ควรกำหนดให้มีนโยบายในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมเชิงพุทธในชุมชน เพื่อนำอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนสื่อสารผ่านกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ โดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่น ควรส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในการจัดการพื้นที่การท่องเที่ยว เพื่อสร้างพื้นที่สาธารณะเชิงสร้างสรรค์ในชุมชน ด้วยกิจกรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติ

๑) การสร้างความเข้าใจต่อแนวคิดและความสำคัญของการพัฒนาพื้นที่การท่องเที่ยวอารยธรรมเชิงพุทธโดยการมีส่วนร่วมของวัด ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อขยายผลการดำเนินงานไปสู่พื้นที่อื่น ๆ

^{๑๕} ชูติปภา ทะสะภาค และคณะ, “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดอุทัยธานี”, วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๖)

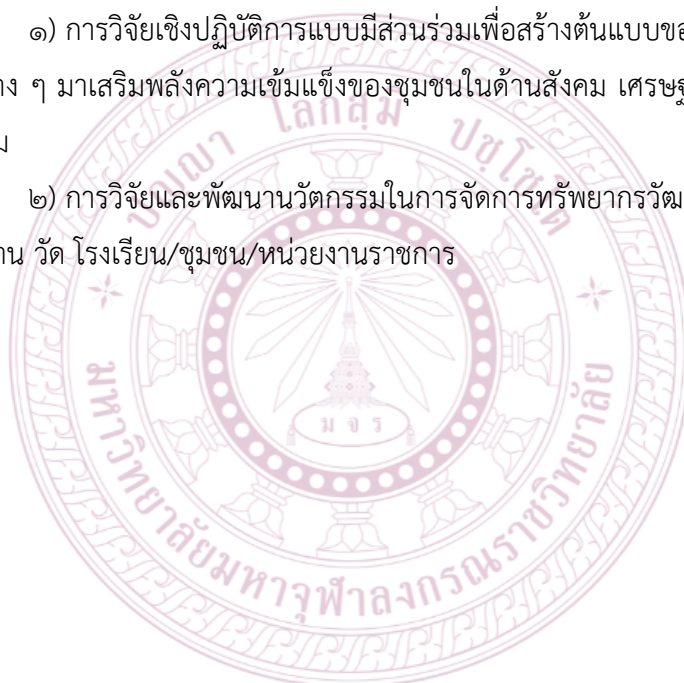
๒) สร้างกระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ต้องให้ความสำคัญกับระบบฐานข้อมูลทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์คุณค่า และศักยภาพของทรัพยากรวัฒนธรรม สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน และถอดบทเรียนจากกระบวนการการท่องเที่ยวอารยธรรมเชิงพุทธ

๓) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ต้องมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อสร้างพื้นที่กิจกรรมการท่องเที่ยวอารยธรรมวิถีพุทธ

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างต้นแบบของวัดเพื่อให้ทราบถึงอารยธรรมในด้านต่าง ๆ มาเสริมพลังความเข้มแข็งของชุมชนในด้านสังคม เศรษฐกิจทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒) การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมวิถีพุทธโดยการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน/ชุมชน/หน่วยงานราชการ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา. พิมพ์ครั้งที่ ๑, ๒๕๕๙.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพฯ :การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๖.

โกวิทย์ พวงงาม. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. ม.ป.ท., ๒๕๕๕.

ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๒.

ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์. ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๕๘.

ดิเรก ฤกษ์ห่วย. พฤติกรรมองค์การ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓.

ธีรวัลย์ ศีลารัตน์. การจัดการความรู้ชุมชน. จันทบุรี. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ๒๕๔๙.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐานเทคนิคและกรณีตัวอย่าง. กรุงเทพมหานคร : , ๒๕๔๖.

นิคม จารุมณี. การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : บริษัทไอเอส พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๔.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๗.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรสแอนด์ดีไซน์จำกัด, ๒๕๔๘.

พจนา สนวนศรี. คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน. กรุงเทพฯ :โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิต และธรรมชาติ, ๒๕๔๖.

ไพฑูริย์ พงศะบุตร และวิลาสวงศ์ พงศะบุตร. คู่มือการอบรมมัคคุเทศก์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

มนตรี กรรพุมมาลย์ และภุชงค์ กุณฑลบุตร. การพัฒนาแบบยั่งยืน. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. มปป.

- มนัส สุวรรณ และคณะ. **โครงการศึกษาแนวทางและการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลและสภาตำบล**. กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๑.
- วรรณ วังวานิช. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. **การพัฒนาชนบทไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญและหน่วยงานของรัฐ**. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘.
- วีระพล ทองมา. **การจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. เชียงใหม่ : คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๔๗.
- เศกสรรค์ ยวงวิชัย. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น: ภาควิชา สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑.
- สถาบันพระปกเกล้า. **การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่นในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : ธรรมดาเพรส, ๒๕๔๕.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. **การดำเนินการเพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กองบริการที่ปรึกษาสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๒.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. **รายงานขั้นสุดท้ายการ ดำเนินการกำหนดนโยบายเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๒
- สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและการพัฒนาชุมชน** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- सानิตย์ บุญชู. **การพัฒนาชุมชน: การมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.
- สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษาและทบวงมหาวิทยาลัย. **วิชาการวิจัยชุมชน**. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. ๒๕๔๖.
- อคิน รพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของชุมชนในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารพิมพ์, ๒๕๒๗.
- อภิชาติ อินทร์พงษ์พันธ์. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพฯ: อุกฤษ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๐.

๑.๒.๒. งานวิจัย

- ชุตติปภา ทะสะภาค และคณะ, “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดอุทัยธานี”, วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๖๖)
- เดชชาติ นิลวิเศษ และมณีวรรณ ผิวนิม. “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นแหล่งเรียนรู้ในวัดบวรนิเวศวิหาร”. Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และ ศิลปะ, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๕๘): ๘๘๙- ๙๐๔.
- ไพรินทร์ ณ วันนา. “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของสลากย้อมที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมลำพูน”. วารสารมจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (ฉบับพิเศษ เล่มที่ ๒) พฤษภาคม ๒๕๖๐: ๒๙๕-๓๐๘.
- ประเวศ วะสี. “การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”. จุลสารการท่องเที่ยว. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๔๔), ๕ - ๑๐.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอุ่น) และคณะ. “การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”. ประชาคมวิจัย. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๙๕ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔): ๕๑.
- สหทัย วิเศษ และคณะ, “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดล้านนา”, วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๔).

๑.๒.๓. งานวิจัย

- กรณีย์ ถนอมกุล. “พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนคร”. การศึกษาอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการตลาด. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๗.
- ณัฐพงษ์ สิบบุญเรืองและคณะ. “ปัจจัยจิตสังคมที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา”, (Psycho-Social Correlation of Buddhist Tourism Behavior), รายงานวิจัย. ปทุมธานี :มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๕๒.
- ณัฐพร ดอกบุญนาค และฐาปกรณ์ ทองคำนุช. “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวกรณีศึกษา ชุมชนในตลาดร้อยปีสามชุกอำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี”. รายงานการวิจัย. (กองทุนส่งเสริมการวิจัย : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณ, ๒๕๕๖.
- นฤตล สวัสดิ์ศรี และคณะ. “ศึกษาแนวทางการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดมหาสารคามเพื่อไปสู่เมืองเศรษฐกิจสร้างสรรค์”. รายงานการวิจัย. (สถาบันวิจัยและพัฒนา: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๒.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. “การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน”. รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.
- ประกอบศิริ ภักดีพินิจ. ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านร่องไฮ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา .บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๕.

ปรัชญาพร พัฒนผล, “การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี, วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม). วิทยาลัยนวัตกรรมการบริหาร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๔.

วาลิกา แสนคำ, “การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่”. การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕.

สุดชีวัน นันทวัน ณ อรุณยา. “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง”. การศึกษาอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, เศรษฐศาสตร์การเมือง, ๒๕๕๘.

อรนุช ศิลป์ มณีพันธ์. “ลักษณะชายฝั่งทะเลที่พึงประสงค์ของนักท่องเที่ยวบริเวณชายฝั่ง ทะเลประเทศไทย”. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , ๒๕๕๗.

๑.๑.๔ สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ นางสมพิศ อุดมพันธ์ อายุ ๖๕ปี ที่บ้านเลขที่ ๓๒ ถนนท่าช้าง ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี (ประชาชนในพื้นที่) , สัมภาษณ์, วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์ นางรัตนา บุญคงรัตน์ อายุ ๖๕ปี ที่บ้านเลขที่ ๔๒ ถนน มณีรัตน์ ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี (ประชาชนในพื้นที่) , สัมภาษณ์, วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์ นางนิตยา วงษ์นารี อายุ ๖๔ ปี ที่บ้านเลขที่ ๒๐/๔ ถนน รักดีการ ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี (ประชาชนในพื้นที่) , สัมภาษณ์, วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์, นายยุทธนา เขียวบุตร ไวยาวัจกรวัดพิชัยปุณณาราม วัดหนองขุนชาติ ตำบลหนองสรวง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์, พระครูอุทัยกาญจนคุณ. เจ้าอาวาสวัดพิชัยปุณณาราม ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

นางวิฑิตา การสมทบ. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดอุทัยธานี อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์, พระมหาโอภาส โอภาโส. เจ้าอาวาสวัดธรรมโฆษก ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์, พ.อ. จเร ศรีสุข. มัคคุเทศน์จิตอาสา ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์, พระครูอุเทศธรรมโฆษิต. เจ้าอาวาสวัดอุโบสถาราม ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์, นายเพลินเพชร หมั่นมาก. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลสะแกกรัง ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์, พระปลัดภานุวัฒน์ ฐานิสโร. เลขานุการวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

สัมภาษณ์, พระครูอุปกิตปริยัติโสภณ. เจ้าอาวาสวัดมณีสถิตกปิฏฐาราม ตำบลอุทัยใหม่ อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๖.

๑.๑.๕ ข้อมูลออนไลน์

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. รายงานประจำปี ๒๕๕๒. <http://thai.tourismthailand.org/about-tat/annual-report>, [๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๔].

รูปแบบการท่องเที่ยวในประเทศไทย. <http://www.travel.in.th/th/review/knowledge/>. [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๔].

2. ภาษาอังกฤษ:

2.1 Secondary Sources:

2.1.1 Books

Burkart and Medlik. *Tourism : Past, Present and Future*. New York : Harper & Row. 1981.

แบบสำรวจ

เรื่อง การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พัฒนาในแหล่งท่องเที่ยว
อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

คำชี้แจง

๑. การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่พัฒนาในแหล่งท่องเที่ยว อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการวิจัยเรื่อง อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา”

๒. แบบสำรวจฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง

๓. แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับความต้องการอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

ข้อมูลที่ได้จะถือเป็นความลับเนื่องจากนำไปใช้ประโยชน์ในการสำรวจตามต้องการ อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง และผลการสำรวจที่ได้จะนำไปเสนอในภาพรวมและจัดการบริการวิชาการเพื่อสร้างกระบวนการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดผลเสียใดๆ แก่ผู้ตอบทั้งสิ้น ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสำรวจในครั้งนี้ จึ่งเจริญพรขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พระสมุห์พุฒิพงษ์ พุทธิวิโส
หัวหน้าโครงการ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง [] หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริง

๑. บทบาทในชุมชน

- [] สมาชิกชุมชนทั่วไป [] สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว
 [] ผู้นำชุมชน [] เจ้าของจุดเรียนรู้ชุมชนท่องเที่ยว
 [] สมาชิกสภาท้องถิ่น [] ข้าราชการในพื้นที่
 [] อื่นๆ

๒. เพศ

- [] ชาย [] หญิง

๓. อายุ

- [] ต่ำกว่า ๒๐ ปี [] ๒๐ - ๒๙ ปี
 [] ๓๐ - ๓๙ ปี [] ๔๐ - ๔๙ ปี
 [] ๕๐ - ๕๙ ปี [] ๖๐ ปีขึ้นไป

๔. ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้

- [] น้อยกว่า ๑ ปี [] ๑ - ๓ ปี
 [] ๔ - ๖ ปี [] ๗ - ๑๐ ปี
 [] มากกว่า ๑๐ ปีขึ้นไป

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

คำชี้แจง ท่านมีความต้องการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนในด้านใด โดยการทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องแสดง

ความเห็น พร้อมทั้งระบุรายละเอียดเพิ่มเติมที่ต้องการ

ลำดับที่	ความต้องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง	ความคิดเห็น		หากท่านสนใจโปรดระบุรายละเอียดเพิ่มเติม
		สนใจ	ไม่สนใจ	
๑	ด้านนโยบายและการวางแผนด้านการท่องเที่ยว			
๒	ด้านการฝึกอบรมมัคคุเทศก์นำเที่ยว			
๓	ด้านการบริหารงานโรงแรมและการให้บริการ			
๔	ด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน			
๕	ด้านการบริหารธุรกิจการท่องเที่ยวและการเงิน			
๖	ด้านการจัดการนันทนาการในแหล่งท่องเที่ยว			
๗	ด้านการจัดการสื่อสารและการให้บริการ			
๘	ด้านการพัฒนาการตลาดเพื่อการท่องเที่ยว			
๙	ด้านการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน			
๑๐	ความสนใจอื่นๆ นอกเหนือจากที่ระบุข้างต้น (ระบุ)			

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

แบบสอบถาม (Questionnaires)

เรื่อง การพัฒนาในแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง สำหรับนักท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามเพื่อสำรวจความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมในพื้นที่ อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการวิจัยเรื่อง อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา”

๒. แบบสำรวจฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ของนักท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

๓. แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ความสนใจในการพัฒนากิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวเส้นทางท่องเที่ยว ความพึงพอใจต่อการเดินทางท่องเที่ยว และการจัดการทรัพยากรอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังของวัดและชุมชน

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยผลัก (Push Factors) และปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ที่เกี่ยวข้องพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยว การเดินทาง ค่าใช้จ่าย การซื้อสินค้าชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน

ตอนที่ ๔ ข้อเสนอแนะอื่นๆ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางการพัฒนาพื้นที่ การพัฒนา กิจกรรม การส่งเสริม การท่องเที่ยวของวัดและชุมชน

ข้อมูลที่ได้จะถือเป็นความลับเนื่องจากนำไปใช้ประโยชน์ในการสำรวจความต้องการ อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ของนักท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และผลการสำรวจที่ได้จะนำไปเสนอในภาพรวมและจัดการบริการวิชาการเพื่อสร้างกระบวนการการท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวตามอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายใดๆ แก่ผู้ตอบทั้งสิ้น ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสำรวจในครั้งนี้ จึงเจริญพรขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พระสมุห์พัฒนพงษ์ พุทธิวิโส

หัวหน้าโครงการ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง [] หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริง

๑. เพศ

[] ชาย [] หญิง

๒. อายุ

[] ต่ำกว่า ๒๐ ปี [] ๒๐ - ๒๙ ปี

[] ๓๐ - ๓๙ ปี [] ๔๐ - ๔๙ ปี

[] ๕๐ - ๕๙ ปี [] ๖๐ ปีขึ้นไป

๓. ระดับการศึกษา

[] ต่ำกว่าประถมศึกษา [] ประถมศึกษา

[] มัธยมศึกษาตอนต้น [] มัธยมศึกษาตอนปลาย

[] อนุปริญญา [] ปริญญาตรี

[] สูงกว่าปริญญาตรี

๔. อาชีพ

[] ข้าราชการบำนาญ/ข้าราชการบำนาญ [] เกษตรกร

[] ธุรกิจส่วนตัว [] ค้าขาย

[] รับจ้างทั่วไป [] นักเรียน/นักศึกษา

[]ว่างงาน/ไม่ได้ประกอบอาชีพ

๕. รายได้เฉลี่ยต่อเดือน

[] ต่ำกว่า ๕,๐๐๑ บาท [] ๕,๐๐๑ - ๑๐,๐๐๐ บาท

[] ๑๐,๐๐๑ - ๑๕,๐๐๐ บาท [] ๑๕,๐๐๑ - ๒๐,๐๐๐ บาท

[] มากกว่า ๒๐,๐๐๑ บาทขึ้นไป

๖. ภูมิลำเนา

[] จังหวัดอุทัยธานี [] จังหวัดอื่น (ระบุ)

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่อง [] หน้าข้อความที่ตรงกับความเป็นจริง

๑. โดยปกติท่านเดินทางท่องเที่ยวกับใคร

[] สามี/ภรรยา [] ครอบครัว/ญาติ

[] กลุ่มเพื่อน [] บริษัทนำเที่ยว

[] อื่นๆ โปรดระบุ

๒. ท่านเดินทางท่องเที่ยวด้วยยานพาหนะชนิดใด
- [] รถยนต์ส่วนตัว [] รถโดยสารประจำทาง
 [] รถรับจ้าง [] รถของบริษัทนำเที่ยว
 [] อื่นๆ โปรดระบุ
๓. ท่านเดินทางท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาในช่วงเวลาใดมากที่สุด
- [] วันธรรมดา [] วันหยุดเสาร์ - อาทิตย์
 [] วันหยุดนักขัตฤกษ์-ช่วงเทศกาล [] วันพระ/วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
 [] ช่วงมีงานวัด/มีงานมหรสพ [] ช่วงที่ต้องการที่พึ่งทางจิตใจ
๔. ความถี่ในการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาโดยเฉลี่ย
- [] เดือนละ ๑ ครั้ง [] สามเดือนครั้ง
 [] หกเดือนครั้ง [] ปีละครั้ง
 [] ทุกเทศกาลสำคัญ [] แล้วแต่โอกาส
 [] อื่นๆ โปรดระบุ
๕. ระยะเวลาที่ท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา
- [] มาเช้า - เย็นกลับ (หรือ ๑ วัน) [] ๒ วัน
 [] ๓ วัน [] ๔ วัน
 [] ๕ วัน หรือมากกว่า
๖. ที่พักที่ท่านเลือกใช้บริการระหว่างเดินทางท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาคือรูปแบบใด
- [] วัดหรือสถานปฏิบัติธรรม [] บ้านญาติ/เพื่อน
 [] โรงแรม [] รีสอร์ท
 [] อื่นๆ โปรดระบุ
๗. ท่านทราบข้อมูลข่าวสารด้านการท่องเที่ยวจากแหล่งใด
- [] บุคคลในครอบครัว ญาติ เพื่อน [] สื่ออินเทอร์เน็ต
 [] สื่อโทรทัศน์ [] สื่อวิทยุ
 [] สื่อสิ่งพิมพ์ [] บริษัทนำเที่ยว
๘. สถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธส่วนใหญ่ที่ท่านนิยมไปเป็นรูปแบบใด
- [] วัดหรือสถานปฏิบัติธรรม [] โบสถ์หรืออุโบสถ
 [] เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ [] สถูป
 [] พระธาตุ [] ปราสาท/คู
 [] รอยพระพุทธบาท [] ภาพวาดจิตรกรรมฝาผนัง
 [] สถาปัตยกรรมไทย [] อื่นๆ โปรดระบุ

๙. ท่านเลือกเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาจากปัจจัยใด (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

- [] การเดินทางสะดวก [] เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของจังหวัด
 [] มีความสวยงามทางสถาปัตยกรรม [] เลื่อมใสในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด
 [] ชอบกิจกรรมต่างๆ ที่วัดจัดขึ้น [] อื่นๆ โปรดระบุ

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยผลัก (Push Factors) และปัจจัยดึงดูด (Pull Factors) ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมารการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาและอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง

คำชี้แจง : โปรดทำเครื่องหมาย √ ลงในช่องที่ตรงกับระดับแรงจูงใจในการท่องเที่ยวของท่าน

แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว	ระดับความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
ปัจจัยผลัก (Push Factors)					
๑. ความเชื่อและความศรัทธา					
๒. เคารพสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์					
๓. ทำบุญไหว้พระ/ขอพร					
๔. ร่วมกิจกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา					
๕. พักผ่อนหย่อนใจ					
๖. หาที่พึ่งทางจิตใจ					
๗. ปฏิบัติธรรม					
๘. สะเดาะเคราะห์					
๙. ใช้เวลากับสมาชิกในครอบครัว/เพื่อน/คนรัก					
๑๐. ทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น					
๑๑. พบปะผู้อื่น/เพื่อนใหม่					
ปัจจัยดึงดูด (Pull Factors)					
ปัจจัยดึงดูดด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attractions)					
๑. ชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว					
๒. ความสวยงามด้านสถาปัตยกรรม					
๓. ความงดงามตามธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว					
๔. มีพระพุทธรูป/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีเอกลักษณ์และมีชื่อเสียง					
๕. มีประวัติความเป็นมายาวนาน เป็นโบราณสถานที่เก่าแก่ ควรอนุรักษ์และรักษา					
ปัจจัยดึงดูดด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities)					
๑. มีห้องสุขาที่สะอาด เพียงพอ ปลอดภัยและมีห้องสุขาสำหรับบริการผู้สูงอายุและคนพิการ					
๒. มีที่จอดรถเพียงพอ					

แรงจูงใจของนักท่องเที่ยว	ระดับความคิดเห็น				
	๕	๔	๓	๒	๑
๓. มีร้านอาหารที่ได้มาตรฐาน สะอาด ราคาเหมาะสม					
๔. มีจุดบริการข้อมูลนักท่องเที่ยว					
๕. มีป้ายข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว/ป้ายสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยวที่ชัดเจน					
๖. มีแผนผังหรือเส้นทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว					
๗. มีการกำหนดจุดท่องเที่ยวตามลำดับก่อนหลัง					
๘. มีการจัดตั้งร้านค้าชุมชนและร้านให้ชาวตมุงคล					
ปัจจัยดึงดูดด้านการเข้าถึง (Access)					
๑. ที่ตั้งและความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว					
๒. มีป้ายบอกทางเป็นระยะ ชัดเจน					
๓. สภาพของถนนเอื้ออำนวยต่อการเดินทาง					
๔. สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้หลายทาง เช่น รถส่วนตัว รถน้ำเที่ยว รถประจำทาง ฯลฯ					
๕. ความสะดวกในการเดินทางชมสถานที่ต่างๆ ภายในแหล่งท่องเที่ยว					
ปัจจัยดึงดูดด้านที่พัก (Accommodation)					
๑. มีที่พักใกล้กับแหล่งท่องเที่ยว					
๒. ความหลากหลายของช่องทางการหาที่พัก					
๓. ความหลากหลายของระดับที่พัก					
๔. ราคาที่พักเหมาะสมและคุ้มค่า					
๕. มาตรฐานของที่พักและการให้บริการของพนักงาน					
ปัจจัยดึงดูดด้านกิจกรรม (Activity)					
๑. กิจกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา					
๒. กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจ					
๓. กิจกรรมการปฏิบัติธรรม					
๔. กิจกรรมการสืบทอดพระพุทธศาสนา					
๕. กิจกรรมการเป็นที่พึ่งทางใจ					
๖. กิจกรรมการเข้าร่วมตมุงคล					

ตอนที่ ๔ ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

ขอบคุณทุกท่านที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถาม

แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้างเชิงลึก (Semi-Structured In-depth Interview)
 “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา”

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้มีทั้งหมด ๒ ส่วน ใช้สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวกับ
 อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ คำถามการวิจัย

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล.....

ตำแหน่งปัจจุบัน.....

หน่วยงาน/องค์กร.....

คำถามในการวิจัย

๑. ท่านคิดว่าพัฒนาการการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่ง
 ท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ของจังหวัดอุทัยธานีตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันนี้เป็นเช่นไร มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา
 ขึ้นอย่างไรบ้าง

.....

๒. ท่านคิดว่าศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยว
 กลุ่มใด

.....

๓. ท่านคิดว่าควรพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังในด้านใดบ้าง เพื่อดึงดูดความสนใจ
 ของผู้มาท่องเที่ยว

.....

๔. ท่านคิดว่าสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานในแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังมีเพียงพอ และเหมาะสมกับกลุ่มนักท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

๕. หน่วยงานของท่านมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังเพื่อรองรับกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างไร

.....

.....

๖. ท่านคิดว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง สามารถพัฒนาศักยภาพหรือ ปรับปรุงแก้ไขข้อจำกัดต่างๆ เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวในอนาคตอย่างไรบ้าง

.....

.....

๗. มีการสนับสนุนจากหน่วยงานของท่านต่อการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง หรือไม่อย่างไร

.....

.....

๘. หน่วยงานหรือองค์กรของท่านมีการวางแผนด้านการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง แก่นักท่องเที่ยวและชุมชนหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

๙. ท่านมีแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังในพื้นที่รับผิดชอบของท่านอย่างไร และผลที่คาดว่าจะได้รับเป็นอย่างไร

.....

.....

๑๐. ท่านมีแนวคิดหรือข้อเสนอแนะในการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังให้เหมาะสมกับนักท่องเที่ยว อย่างไร

.....

.....

เครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์

๑. ผู้สัมภาษณ์วันที่สัมภาษณ์.....

๒. เครื่องมือที่ใช้.....

ขอบคุณทุกท่านที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้างเชิงลึก (Semi-Structured In-depth Interview)
 “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา”

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้มีทั้งหมด ๒ ส่วน ใช้สัมภาษณ์เจ้าอาวาส พระสงฆ์ หรือตัวแทน เกี่ยวกับ อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ คำถามการวิจัย

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-ฉายา.....

ตำแหน่งปัจจุบัน.....

หน่วยงาน/องค์กร.....

คำถามในการวิจัย

๑. ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ การท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ของของวัดในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างไร

.....

๒. ท่านคิดว่าจุดเด่นของวัดที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้คืออะไร การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดมีลักษณะอย่างไร มีอะไรบ้าง และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นหรือไม่ อย่างไร

.....

๓. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาที่เป็นจุดเด่นของวัดคืออะไร เพราะเหตุใด

.....

๔. ท่านคิดว่าสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวภายในวัดเป็นอย่างไร มีแนวทางในการพัฒนาหรือไม่

.....

๕. ท่านคิดว่าปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของวัดส่วนใหญ่เกิดจาก
อะไร

.....
.....

เครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์

๑. ผู้สัมภาษณ์วันที่สัมภาษณ์.....

๒. เครื่องมือที่ใช้.....

ขอบคุณทุกท่านที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้างเชิงลึก (Semi-Structured In-depth Interview)
 “อารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา”

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์นี้มีทั้งหมด ๒ ส่วน ใช้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนในพื้นที่การพัฒนาพื้นที่ เกี่ยวกับอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ คำถามการวิจัย

ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-นามสกุล.....

ตำแหน่งปัจจุบัน.....

หน่วยงาน/องค์กร.....

คำถามในการวิจัย

๑. ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์การท่องเที่ยวอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรัง : กระบวนการพัฒนาเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ของชุมชนสะแกกรังในอดีตและปัจจุบันเป็นอย่างไร

.....

๒. ท่านคิดว่าจุดเด่นของอารยธรรมลุ่มน้ำสะแกกรังที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้คืออะไร การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวมีลักษณะอย่างไร มีอะไรบ้าง และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานอื่นหรือไม่ อย่างไร

.....

๓. กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นจุดเด่นของอารยธรรมลุ่มน้ำคืออะไร เพราะเหตุใด

.....

๔. ท่านคิดว่าสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวเป็นอย่างไร มีแนวทางในการพัฒนาหรือไม่

.....

๕. ท่านคิดว่าปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เกิดจากอะไร

.....
.....

เครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์

๑. ผู้สัมภาษณ์วันที่สัมภาษณ์.....

๒. เครื่องมือที่ใช้.....

ขอบคุณทุกท่านที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการสัมภาษณ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	พระสมุห์พุฒิพงษ์ พุทธิวิไล (กล้าทวี)
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานีอุทัยธานี
วัน เดือน ปีเกิด	๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑
ภูมิลำเนา ที่อยู่ปัจจุบัน	๓๓/๓ หมู่ที่ ๔ ตำบลหนองไผ่แบน อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี วัดบางกุ้ง เลขที่ ๑ หมู่ ๗ ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์อุทัยธานีอุทัยธานี เลขที่ ๑๑๔ หมู่ ๑ ตำบลหนองสรวง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี
วุฒิการศึกษา	พ.ศ.๒๕๕๔ สำเร็จการศึกษาบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาการจัดการธุรกิจ มหาวิทยาลัยนเรศวร
	พ.ศ.๒๕๕๘ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
งานวิจัย	การพัฒนาพื้นที่การท่องเที่ยวเมืองพระชนกจักรีวัฒนธรรมวิถีพุทธ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย